

100

İSTATİSTİKLERLE TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ SERİSİ-1

ÖRGÜN VE YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN 100 YILI (1923-2023)

ARAŞTIRMA

dem

İSTATİSTİKLERLE TÜRKİYE'DE
ÖRGÜN VE YAYGIN DİN EĞİTİMİNİN 100 YILI
(1923-2023)

Prof. Dr. İbrahim Aşlamacı

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak Ensar Neşriyat'a Aittir.
Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları bir Ensar Neşriyat organizasyonudur.

Proje Yürütücüsü

Prof. Dr. İbrahim Aşlamacı

Yazar

Prof. Dr. İbrahim Aşlamacı

Proje Araştırmacıları

Dr. Yasemin Davarcı

Dr. Cihan Kocabaş

Öğr. Gör. Harun Çetinkaya

Proje Asistanları

Muhammed Karmış

E. Hümeysra Şekerci Kızılaslan

Genel Koordinatör

Hulusi Yiğit

Tasarım / Mizanpaj

Rümeysa Doğan

ISBN

978-625-95271-1-6

İstanbul, Ekim 2024

Para ile satılmaz.

İletişim

Değerler Eğitimi Merkezi

Süleymaniye Cad. Elmaruf Sk. No: 3 Fatih/İstanbul

Tel: 0212 512 19 90

www.dem.org.tr | info@dem.org.tr

İstatistiklerle Din Eğitimi Projesi Değerler Eğitimi Merkezi'nin Araştırma Projeleri kapsamında 2019 yılında başlatılan bir projedir. Bu projeyle Cumhuriyet dönemi boyunca örgün, yaygın ve yüksek din eğitimi alanındaki sayısal gelişmelerin; resmi istatistikler, arşiv belgeleri ve temel kaynaklar esas alınarak derlenmesi amaçlanmıştır. 1923'ten 2023 yılına kadar 100 yıllık din eğitimi birikiminin örgün, yaygın ve yüksek din eğitimi kurumları, kurumlardaki öğrenci ve personel sayıları çeşitli boyutlarıyla ele alınarak 100 yıllık değişimin sayısal verileri ortaya çıkarılmıştır.

Projenin örgün ve yaygın din eğitimi bölümü İbrahim Aşlamacı'nın yürütücülüğüyle tamamlanmıştır. Yasemin Davarcı, Cihan Kocabaş ve Harun Çetinkaya proje araştırmacısı; Muhammed Karmış ve E. Hümeysra Şekerci Kızılaslan proje asistanı olarak projeye katkı sunmuşlardır. Araştırma raporu İbrahim Aşlamacı tarafından kaleme alınmıştır.

Değerler Eğitimi Merkezi olarak proje yürütücüsü ve rapor yazarı İbrahim Aşlamacı'ya, projenin araştırmacı ve asistanlarına teşekkür ederiz.

Değerler Eğitimi Merkezi

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	
Konu ve Kapsam	11
Amaç ve Önem	13
Yöntem	14
Temel Veri Kaynakları	15
Bölüm I: İmam Hatip Okulu İstatistikleri	
1.1. İmam Hatip Okulları: Tarihsel Arka Plan	18
1.2. İmam Hatip Mektepleri İstatistikleri (1923-1932)	22
1.3. İmam Hatip Okul İstatistikleri (1951-1973)	25
1.4. 1973-1997 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri	34
1.5. 1997-2012 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri	46
1.6. 2012-2023 Yılları Arası İmam Hatip Ortaokulu İstatistikleri	55
1.7. 2012-2023 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri	62
1.8. Açıköğretim İmam Hatip Lisesi İstatistikleri (2014-2023)	68
Bölüm II: Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Dersleri İstatistikleri	
2.1. Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Dersleri: Tarihsel Arka Plan	73
2.2. Ortaokul Kademesinde Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Seçilme Oranları (2012-2023)	76
2.3. Ortaöğretim Kademesinde Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Seçilme Oranları (2012-2023)	82
2.4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Sayıları (2012-2023)	87
Bölüm III: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi İstatistikleri	
3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı: Tarihsel Arka Plan	92
3.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Personel İstatistikleri	98
3.3. Kur'an Kursu İstatistikleri	113
3.4. Cami Sayısı	138
Sonuç ve Değerlendirme	141
Kaynakça	155
Temel Veri Kaynakları	157

Şekiller Listesi

Şekil 1.1. Genel, Mesleki ve İHM Mektep Sayıları ve Orta Dereceli Mekteplerde İHM Okul Oranı (1923-1932)	24
Şekil 1.2. Genel, Mesleki ve İHM Öğrenci Sayıları ve Orta Dereceli Mekteplerde İHM Öğrenci Oranı (1923-1932)	24
Şekil 1.3. Yıllara Göre İHO Orta Kısım Okul Sayısı (1951-1973)	28
Şekil 1.4. Cinsiyete Göre İHO Orta Kısım Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1951-1973)	28
Şekil 1.5. Genel, Mesleki ve İHO Orta Kademe Okul Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İHO Okul Oranı (1967-1973)	29
Şekil 1.6. Genel, Mesleki ve İHO Öğrenci Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İHO Öğrenci Oranı (1967-1973)	30
Şekil 1.7. Yıllara Göre İHO Lise Kısmı Okul Sayısı (1955-1973)	32
Şekil 1.8. Cinsiyete Göre İHO Lise Kısmı Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1955-1973)	33
Şekil 1.9. Genel, Mesleki ve İHO Lise Kısmı Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHO Okul Oranı (1967-1973)	33
Şekil 1.10. Genel, Mesleki ve İHO Lise Kısmı Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHO Öğrenci Oranı (1967-1973)	34
Şekil 1.11. Yıllara Göre İmam Hatip Ortaokulu Okul Sayısı (1973-2000)	38
Şekil 1.12. Cinsiyete Göre İmam Hatip Ortaokulu Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1973-2000)	39
Şekil 1.13. Genel, Mesleki ve İHO Okul Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İHO Okul Oranı (1973-1997)	40
Şekil 1.14. Genel, Mesleki ve İHO Öğrenci Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İHO Öğrenci Oranı (1973-1997)	41
Şekil 1.15. Yıllara Göre İmam Hatip Lisesi Okul Sayısı (1973-1997)	43
Şekil 1.16. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1973-1997)	44
Şekil 1.17. Genel, Mesleki ve İHL Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Okul Oranı (1973-1997)	45
Şekil 1.18. Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Öğrenci Oranı (1973-1997)	46
Şekil 1.19. Yıllara Göre İmam Hatip Lisesi Okul Sayısı (1997-2012)	48
Şekil 1.20. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1997-2012)	49
Şekil 1.21. Genel, Mesleki ve İHL Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Okul Oranı (1997-2012)	50
Şekil 1.22. Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Öğrenci Oranı (1997-2012)	51
Şekil 1.23. Genel, Mesleki ve İHL Şube Başına Düşen Öğrenci Sayıları (1997-2005)	52
Şekil 1.24. Genel, Mesleki ve İHL Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2006-2012)	53
Şekil 1.25. Genel, Mesleki ve İHL Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (1997-2012)	54
Şekil 1.26. Yıllara Göre İmam Hatip Ortaokulu Okul Sayısı (2012-2023)	57
Şekil 1.27. Cinsiyete Göre İmam Hatip Ortaokulu Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (2012-2023)	57
Şekil 1.28. Cinsiyete Göre İmam Hatip Ortaokulu Öğretmen Sayıları ve Kadın Öğretmen Oranı (2012-2023)	58
Şekil 1.29. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Okul Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İmam Hatip Okul Oranı (2012-2023)	59
Şekil 1.30. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Öğrenci Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İmam Hatip Öğrenci Oranı (2012-2023)	59
Şekil 1.31. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)	60
Şekil 1.32. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)	61
Şekil 1.33. Bağımsız ve Bünyede İHO Okul Sayıları ve Bünyede Okul Oranı (2012-2022)	61
Şekil 1.34. Yıllara Göre İmam Hatip Lisesi Okul Sayısı (2012-2023)	63
Şekil 1.35. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (2012-2023)	63
Şekil 1.36. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğretmen Sayıları ve Kadın Öğretmen Oranı (2012-2023)	64
Şekil 1.37. Cinsiyete Göre İHL Meslek Dersi Öğretmen Sayıları ve Kadın Meslek Dersi Öğretmen Oranı (2012-2022)	65
Şekil 1.38. Genel, Mesleki ve İHL Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Okul Oranı (2012-2023)	66
Şekil 1.39. Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Öğrenci Oranı (2012-2023)	66

Şekil 1.40. Genel, Meslek ve İHL Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)	67
Şekil 1.41. Genel, Mesleki ve İHL Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)	68
Şekil 1.42. Cinsiyete Göre Açıköğretim İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (2014-2023)	70
Şekil 1.43. Açıköğretim Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve İHL Öğrenci Oranı (2014-2023)	71
Şekil 2.1. Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaokul Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)	77
Şekil 2.2. Ortaokul Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları	78
Şekil 2.3. Ortaokul Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları	80
Şekil 2.4. Ortaokul Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları	81
Şekil 2.5. Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaöğretim Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)	83
Şekil 2.6. Ortaöğretim Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları	84
Şekil 2.7. Ortaöğretim Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları	85
Şekil 2.8. Ortaöğretim Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları	86
Şekil 2.9. Cinsiyete Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Sayıları ve Kadın DKAB Öğretmen Oranı (2012-2022)	88
Şekil 3.1. Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısındaki Değişim (1927-1965)	100
Şekil 3.2. Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısı (1965-1990)	102
Şekil 3.3. Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Kadrolu / Sözleşmeli Personel Sayısındaki Değişim (1991-2023)	104
Şekil 3.4. Cinsiyete Göre Toplam Personel Sayısı ve Kadın Personel Oranı (1981-2023)	104
Şekil 3.5. Eğitim Durumuna Göre Personel Oranlarındaki Değişim: Dini Öğrenim	108
Şekil 3.6. Eğitim Durumuna Göre Personel Oranlarındaki Değişim: Diğer	110
Şekil 3.7. Kadro Unvanlarına Göre Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısındaki Değişim	112
Şekil 3.8. Kur'an Kursu ve Öğretici Sayısındaki Değişim (1927-1950)	118
Şekil 3.9. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1932-1950)	119
Şekil 3.10. Kur'an Kursu ve Öğretici Sayısındaki Değişim (1950-1980)	121
Şekil 3.11. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1950-1980)	121
Şekil 3.12. Kur'an Kursu ve Öğretici Sayısındaki Değişim (1980-2002)	124
Şekil 3.13. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğretici Sayısı ve Kadın Öğretici Oranı (1980-2002)	124
Şekil 3.14. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı Kadın Öğrenci Oranı (1980-2002)	125
Şekil 3.15. Bazı Yıllara Ait Kur'an Kurslarını Bitiren Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılım Oranları (1994-2012)	126
Şekil 3.16. Kur'an Kursu ve Toplam Öğretici Sayısındaki Değişim (2002-2023)	128
Şekil 3.17. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğretici Sayısı ve Kadın Öğretici Oranı (2002-2020)	129
Şekil 3.18. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (2002-2023)	129
Şekil 3.19. Bazı Yıllara Ait Kur'an Kurslarını Bitiren Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılım Oranları (2012-2023)	130
Şekil 3.20. Öğretime Açık-Kapalı Kur'an Kursu Sayısı ve Kapalı Kur'an Kursu Oranı (1991-2023)	132
Şekil 3.21. Cinsiyete Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1976-2020)	134
Şekil 3.22. Cinsiyet Dağılımına Göre Yaz Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1991-2022)	136
Şekil 3.23. Cinsiyet Dağılımına Göre 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğrenci Sayısındaki Değişim (2014-2021)	138
Şekil 3.24. Yıllara Göre Cami Sayısı ve Cami Başına Düşen Kişi Sayısı (1971-2023)	139
Şekil 3.25. Yıllara Göre Kadrolu-Kadrosuz Cami Sayısı ve Kadrosuz Cami Oranı (1991-2020)	140

Tablolar Listesi

Tablo 1.1: İmam ve Hatip Mekteplerinde Sayısal Gelişmeler (1923-1932)	23
Tablo 1.2: İmam Hatip Okulu Orta Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1951-1973)	27
Tablo 1.3: İmam Hatip Okulu Lise Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1955-1973)	31
Tablo 1.4: İmam Hatip Lisesi Ortaokul Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1973-2000)	37
Tablo 1.5: İmam Hatip Lisesi Lise Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1973-1997)	42
Tablo 1.6: İmam Hatip Lisesinde Sayısal Gelişmeler (1997-2012)	47
Tablo 1.7: İmam Hatip Ortaokullarında Sayısal Gelişmeler (2012-2023)	56
Tablo 1.8: İmam Hatip Liselerinde Sayısal Gelişmeler (2012-2023)	62
Tablo 1.9: Açıköğretim Genel, Mesleki ve İmam Hatip Liselerinde Sayısal Gelişmeler (2014-2023)	69
Tablo 2.1: Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaokul Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)	76
Tablo 2.2: Ortaokul Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları	78
Tablo 2.3: Ortaokul Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları	79
Tablo 2.4: Ortaokul Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları	80
Tablo 2.5: Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaöğretim Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)	82
Tablo 2.6: Ortaöğretim Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları	84
Tablo 2.7: Ortaöğretim Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları	85
Tablo 2.8: Ortaöğretim Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları	86
Tablo 2.9: Cinsiyete Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Sayıları (2012-2022)	88
Tablo 3.1: Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısı (1927-1965)	99
Tablo 3.2: Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısı (1965-1990)	101
Tablo 3.3: Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısı (1991-2023)	102
Tablo 3.4: Cinsiyete Göre Toplam Personel Sayısı (1981-2023)	105
Tablo 3.5: Eğitim Durumuna Göre Toplam Personel Sayısı (1981-2023)	107
Tablo 3.6: Kadro Unvanlarına Göre Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan Personel Sayısı (1981-2023)	111
Tablo 3.7: 1927-1950 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kurslarında Sayısal Gelişmeler	117
Tablo 3.8: 1950-1980 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kurslarında Sayısal Gelişmeler	120
Tablo 3.9: 1980-2002 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kurslarında Sayısal Gelişmeler	122
Tablo 3.10: Bazı Yıllara Ait Kur'an Kurslarını Bitiren Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılımı (1994-2012)	125
Tablo 3.11: 2002-2023 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kurslarında Sayısal Gelişmeler	127
Tablo 3.12: Bazı Yıllara Ait Kur'an Kurslarını (Yüzünden) Bitiren Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılımı (2012-2023)	130
Tablo 3.13: Yıllara Göre Öğretime Açık-Kapalı Kur'an Kursu Sayıları (1991-2023)	131
Tablo 3.14: Cinsiyete Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayısı (1976-2023)	133
Tablo 3.15: Cinsiyete Göre Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrenci Sayıları	135
Tablo 3.16: 4-6 Yaş Kur'an Kursu, Öğrenci ve Öğretici Sayısı (2014-2023)	137
Tablo 3.17: Kadrolu, Kadrosuz Toplam Cami Sayısı (1971-2020)	139

ÖNSÖZ

Türkiye’de din eğitimi politika ve uygulamaları temelde Cumhuriyetin din ve eğitim politikasına bağlı olarak şekillenmiştir. Özellikle Osmanlı’dan Cumhuriyete Türkiye’nin modernleşme sürecinde kendine özgü şartları içerisinde benimsediği laiklik anlayışı, bu gelişmelerde temel belirleyici olmuştur. Bu anlayış din ve devlet ayrılığını teorik olarak kabul etse de Batılı tecrübelerden farklı olarak, dini devlet kontrolü altında tutan dolayısıyla dinin özerk olarak örgütlenmesine ve faaliyetlerine olanak bırakmayan bir özellik taşımıştır. Toplumsal bir ihtiyaç ve karşılanması gereken bir hak olarak değerlendirilen din hizmetlerinin ve din eğitiminin devlet kurumları aracılığıyla karşılanması tercih edilmiştir. Bu çerçevede örgün din eğitiminin Millî Eğitim Bakanlığı, yaygın din eğitiminin ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Din eğitimi politikaları ve uygulamalarına ilişkin bu yapı Cumhuriyet Dönemi boyunca korunarak günümüze kadar gelmiştir.

Bu çalışmada cumhuriyetin ilk 100 yılında Türkiye’de örgün ve yaygın din eğitimi uygulama alanlarında yaşanan değişim ve dönüşümün kurum, personel, öğrenci ve mezun sayıları ve benzeri boyutlarıyla istatistiksel olarak ortaya konulması ve analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda konu, ülkemizde resmi olarak yürütülen din eğitiminin başlıca uygulama alanları olan İmam Hatip okulları, yüksek din öğretimi, başta Kur’an kursları olmak üzere yaygın din eğitimi alanlarındaki gelişmeler ile 2012 yılından itibaren eğitim sistemimize dahil olan ortaokul ve liselerdeki seçmeli din derslerine ilişkin istatistikler şeklinde ayrı başlıklar altında incelenmektedir. İlgili veriler konu kapsamı ve kullanılabilirlik açısından “örgün-yaygın din eğitimi” ile “yüksek din öğretimi” şeklinde iki seri rapor halinde sunulmaktadır.

Değerler Eğitimi Merkezi bünyesinde yürütülen araştırma projelerinden biri olan bu çalışmanın fikir olarak ortaya çıkmasından rapor olarak yayınlandığı ana kadar birçok kişi ve kurumun desteği ve yardımı olmuştur. Öncelikle araştırma kapsamındaki bir kısım verileri sağlayan Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü yetkililerine, desteğinden dolayı Bakanlık Müfettişi Ziya Dibekoğlu’na şükranlarımı sunarım. Araştırmada görev alan, farklı disiplinlerden olsalar da büyük bir özveri ve gayretle çalışan araştırmacı ve asistan arkadaşlarıma teşekkür ederim. Araştırmayı ilk günden itibaren ilgiyle takip edip katkı sunan ve yayınlanmasını sağlayan Değerler Eğitimi Merkezi’nin kıymetli direktörü Hulusi Yiğit ve ekibine müteşekkirim. Cumhuriyet Dönemi din eğitimi uygulama alanlarındaki istatistiklere ilişkin nitelikli bir veri kaynağı olarak kabul görmesi temennisiyle....

Prof. Dr. İbrahim AŞLAMACI

GİRİŞ

- Konu ve Kapsam
- Amaç ve Önem
- Yöntem
- Temel Veri Kaynakları

Konu ve Kapsam

Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca, dinin devlet ve eğitimle ilişkisine, birey ve toplum hayatındaki rolüne dair yapılan tartışmaların önemli bir kesişim noktasını din eğitimi politika ve uygulamaları oluşturmuştur. Bu konuda oldukça zengin bir deneyime sahip olan Türkiye’de din eğitiminin tarihsel sürecine bakıldığında bu alandaki gelişmelerin siyasal tarihten ayrı bir şekilde düşünülmesi neredeyse imkansızdır. Cumhuriyet tarihi boyunca siyasal alanda yaşanan değişimler ve dönüşümler, ülkedeki din eğitimi uygulamalarını da doğrudan etkilemiştir. Din eğitimi politikaları dini hayatın ve aktörlerin ihtiyaç ve eğilimlerinden ya da ortaya çıkan pedagojik gelişmelerden daha çok devletin ve siyasi erklerin kontrolünde şekillenmiştir. Din eğitime ilişkin yaşanan köklü değişiklikler çoğunlukla –asker ya da sivil– güçlü iktidar dönemlerinde gerçekleşmiştir. Bu değişimin seyrinin müspet veya menfi olmasında da dönemin siyasi faillerinin özellikle laiklik algıları ve buna uygun olarak ortaya koydukları uygulamalar önemli oranda belirleyici olmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde (1923-1946) şekillenen Türkiye’nin laiklik anlayışında, laiklik din ve devlet ilişkilerine belirli bir çerçeve kazandıran fonksiyonel bir hukuk ilkesi olmasının ötesinde, devletin kimliğini tanımlayan resmi bir ideoloji haline getirilmiştir (Kaymakcan ve Aşlamacı, 2023). Benimsenen baskıcı laiklik anlayışıyla dinin vicdani bir meseleye indirgendiği, devlet ve kamu hayatından görünümünün ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bu dönemde din de eğitim sisteminden tedrici olarak tamamen çıkartılmıştır. Bu kapsamda ilkokul ve ortaokullarda okutulan din dersleri kaldırılmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayalı olarak açılan İmam ve Hatip Mektepleri 1930 yılında; Daru’l Fünün İlahiyat Fakültesi de 1933 yılında kapatılarak örgün eğitim sistemi içerisinde din eğitimi uygulamalarına tamamen son verilmiştir (Bkz. Ayhan, 2014).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin Batılı ülkelerle artan ilişkilerinin etkisiyle çok partili sisteme, dolayısıyla demokrasiye geçişle (1945) birlikte tek parti iktidarında kurumsallaşan baskıcı laiklik anlayışı, ideolojik hâkimiyetini korusa da yumuşamaya başlamıştır. Demokratik sistemle birlikte halkın dini talepleri siyasette daha fazla karşılık bulmuştur. Özellikle 1950 yılından itibaren demokratik seçimlerle işbaşına gelen sağ partilerin etkisiyle baskıcı laiklik uygulamalarından uzaklaşarak dini özgürlükler genişletilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde çok partili siyasal hayata geçişin yarattığı rekabet ortamının etkisiyle birlikte din, eğitim sistemi içerisinde kendisine yeniden yer bulmaya başlamıştır.

Devlet eliyle sunulan din eğitimi Soğuk Savaş yıllarında komünizmle mücadelenin önemli bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Yine bu süreçte Türkiye'nin etrafında gelişen “siyasal İslam”a ve toplumda ortaya çıkan “kontROLSÜZ dini güç odakları”na önemli bir kalkan olarak görülmüş ve bunun sonucu olarak özellikle 1980 askeri darbe sonrası eğitim sistemi içerisindeki yerini sağlamlaştırmıştır. Bu kapsamda özellikle daha önce okullarda isteğe bağlı olarak okutulan din dersleri ile zorunlu olarak yer alan ahlak derslerinin birleştirilerek “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” (DKAB) adıyla ilk ve ortaöğretimde zorunlu bir ders olarak okutulmasına karar verilmesi ve bu durumun 1982 Anayasası'yla güvence altına alınması; yine 1959 yılından itibaren MEB'e bağlı olarak çeşitli illerde açılan Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüştürülerek bulundukları illerdeki üniversitelere bağlanması din eğitimi adına önemli müspet gelişmeler olmuştur (Bkz. Ayhan, 2014).

1990'dan itibaren Soğuk Savaş sonrası süreçte komünizm tehlikesinin ortadan kalkması ve dünyada dillendirilmeye başlanan “radikal İslam” söylemleriyle birlikte ülke içerisinde de devlet eliyle sunulan din eğitimine biçilen araçsal role bakış değişmeye başlamış ve laik elitler tarafından din eğitimi ve kurumlarına yönelik önceki dönemlerden daha sert bir karşıt söylem geliştirilmiştir. Bu karşıt söylemde aynı zamanda dinin siyasal ve kamusal alanda artan görünürlüğünün söz konusu elitlere verdiği endişe etkili olmuştur. Nitekim 1990 yılında TÜSİAD'ın hazırlattığı “Türkiye’de Eğitim” başlıklı raporda (Baloğlu, 1990) özellikle İmam Hatip Liseleri (İHL) üzerinden din eğitimi ve kurumlarına ilişkin ortaya konulan tablo 28 Şubat sürecinde yaşanacaklara önemli oranda kılavuzluk etmiştir.

Siyasi ve askeri bir arka plana sahip olan 28 Şubat sürecinde cumhuriyetin tek parti dönemindeki baskıcı laiklik anlayışı ve uygulamalarına yeniden dönülerek din vicdani bir meseleye indirgenmiş ve kamusal alandaki görünürlüğü ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Temel gerekçesi “irtica tehdidi” olan bu müdahalede tehdidin baş sorumlusu olarak değerlendirilen din eğitimi ve kurumları hedef haline getirilmiş, alınan kararların birçoğu din eğitimi minimize etme gayesine yönelik olmuştur. Bu süreçte din eğitimi alanında çok partili hayata geçişten beri elde edilen kazanımlar bir bir ortadan kaldırılmıştır. Kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulaması ile İHL'lerin orta kısımlarının kapatılması, üniversiteye giriş sistemindeki alan katsayı problemi, Kur'an kurslarına getirilen yaş ve yüksek din öğretimine konulan kontenjan sınırlandırması bu süreçte alınan menfi kararlardan bazılarını oluşturmuştur (Bkz. Aşlamacı, 2017).

2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesi, Türkiye'deki laiklik anlayışı, din politikaları ve rejimin din ve dindarlarla ilişkisi bağlamında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kendisini “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlayan Ak Parti, siyaset felsefesini de bu tanım çerçevesinde şekillendirmiş ve toplumsal dönüşümü her türlü değişimin temeline oturtturarak toplumsal dinamiklere dayanan, tedrici bir değişim anlayışı benimsemiştir. Ak Parti bu siyaset anlayışına uygun olarak din ve din eğitimi politikaları bağlamında 28 Şubat sürecinden kendisine miras kalan sorunları çözüme kavuşturmak için mücadele etmiştir (Bkz. Aşlamacı, 2017).

Ancak Ak Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılı, baskıcı laik elitlerin toplumun merkezindeki etkilerinin bir anda ortadan kalktığı bir tarihten ziyade, 28 Şubat sürecinde zirveye çıkan etkinliklerinin azalmaya başladığı ve zamanla ortadan kalktığı bir dönemin başlangıcını ifade etmiştir. Çünkü Ak

Parti'nin, özellikle 28 Şubat sürecinde yeniden tesis edilen baskıcı laikliği özgürlükçü laikliğe dönüştürmeye yönelik adımları, ilk iki iktidar döneminde askerler, yüksek yargı mensupları, bürokratlar, akademisyenler, bazı medya mensupları ve büyük sermaye sahipleri gibi merkezdeki laik elitlerin tepki ve engellemeleriyle karşılaşmıştır. Geçmişte yaşanan tecrübeleri göz önünde bulunduran Ak Parti, ilk dönemlerinde laiklik hassasiyeti yüksek bu kesimlerle karşı karşıya gelmekten sakınmıştır. Bu nedenle Ak Parti'nin ilk iki iktidar dönemi dini özgürlükler, din eğitimi ve din hizmetleri konularında beklenen adımların atılabilmesi için gerekli siyasi, hukuki ve bu bağlamda psikolojik zeminin hazırlanması ve söz konusu bu merkezdeki bu elitlerin dönüştürülmesi çabalarıyla geçmiştir. Başörtüsü yasağı, İHL'lerin önündeki engellerin kaldırılması gibi yoğun olarak dile getirilen taleplerin büyük kısmı, ancak üçüncü iktidar döneminde karşılanabilmiştir (Bkz. Akyüz, 2016).

Ak Parti'nin 2011 yılında başlayan üçüncü iktidar dönemiyle birlikte gerek örgün gerekse de yaygın din eğitimine ilişkin alınan kararlarla din eğitiminin hemen her faaliyet alanında niceliksel artış ve çeşitlenme yaşanmıştır. Bu süreçte 2012'de çıkartılan 4+4+4 kesintili 12 yıllık zorunlu eğitim yasasıyla İmam Hatip Ortaokulları yeniden açılmış, İHL mezunlarının üniversiteye girişte karşılaştıkları haksız katsayı uygulamasına son verilmiş, ilk ve ortaöğretim programlarına seçmeli din dersleri eklenmiştir. Yeni kurulan üniversite sayısı ile birlikte yüksek din öğretimi kurumlarının sayısında hızlı bir artış yaşanmış, bu kurumlara kontenjan sınırlamaları ortadan kaldırılmıştır. Yine Kur'an kurslarının önündeki yaş sınırlandırılmasını tamamen kaldıran yasal düzenleme yapılmıştır (Aşlamacı, 2017).

Yukarıda kısaca özetlenen Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de din eğitiminin tarihsel gelişimine ilişkin birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları belli bir dönemde faaliyet alanlarının tamamındaki gelişmeleri incelerken (Bkz. Öcal, 2011; Bahçekapılı, 2012; Ayhan, 2014; Altaş ve Kaya, 2023); bazıları da din eğitimi öğretmen yetiştirme, İmam Hatip Okulları, yüksek din öğretimi, Kur'an Kursları gibi bu alanların birindeki gelişmeleri konu edinmektedir (Bkz. Öcal, 2013; Aydın, 2016; Aşlamacı, 2014; Altın, 2021; Başkurt, 2013; Karateke, 2021). Söz konusu bu çalışmalarda incelenen din eğitimi uygulama alanlarına yönelik birtakım veriler mevcut olsa da bu alanların tamamında Cumhuriyet Dönemi boyunca yaşanan gelişmelerin bütüncül ve kapsamlı bir şekilde veri temelli olarak ele alındığı, istatistiklerle analiz edildiği bir çalışma bulunmamaktadır. Oysa herhangi bir konuda hedeflerin belirlenmesinde ve bu hedeflerin başarıya ulaşmasında güncel, güvenilir istatistiklerin sunulması gereklilik arz etmektedir. İstatistikler doğru bilgi, doğru yorum ve doğru karar sürecinde etkin olarak kullanılmakta ve bu bakımdan araştırmacılar, politikacılar, karar alıcılar vb. için önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de din eğitiminin günümüzdeki durumunun ortaya konulması ve 100 yıllık tarihsel gelişiminin kapsamlı bir şekilde istatistik temelli olarak incelenmesi araştırmaya değer görülmüş ve bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur.

Amaç ve Önem

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de din eğitimi uygulama alanlarına ilişkin birtakım veriler, birtakım çalışmalarda dağınık bir şekilde yer almaktadır. Aynı konuda farklı kaynaklarda yer alan bu verilerin bir kısmı birbiriyle örtüşmemektedir. Yine Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kur'an kursu istatistikleri gibi bazı

alanlarda ise çalışmalara yansımış düzenli veri bulunmamaktadır. Bu nedenle bu konudaki gelişmelerin bütüncül ve kapsamlı bir şekilde istatistiklerle analiz edildiği bir çalışmanın yürütülmesi, öncelikle temel kaynaklardan varsa ilgili verilerin toplanması ve sistematik şekilde sunulması, çalışmayı yönlendiren temel motivasyonu oluşturmuştur. Bu ihtiyaçtan hareketle gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, Cumhuriyet Dönemi boyunca Türkiye’de örgün ve yaygın din eğitimi faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin yürütüldüğü kurumları, kurum, öğrenci ve personel sayıları vb. çeşitli boyutları ile istatistiksel olarak ortaya koymak ve bu kurumlardaki değişimi siyasal gelişmelerle irtibatlı bir şekilde analiz etmektir.

Türkiye’nin din eğitimi tecrübesini istatistiksel verilerle ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada din eğitiminin tarihi seyrini sayılarla kayıt altına alarak, geçmişte gözlenen gelişmeleri, istatistiğin bakış açısıyla değer yargılarından bağımsız ve nesnel bir yaklaşım içerisinde geleceğe aktarmak bu araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Türkiye’de din eğitiminin tarihsel süreçteki değişimini ve mevcut durumunu istatistiklere dayalı olarak sunmayı hedefleyen bu çalışmanın, aynı zamanda konunun gerçekçi bir zeminde ele alınmasına katkı sunacağı; bundan sonraki araştırmalar için de istatistiklere erişim açısından kolaylık sağlayacak referans bir eser olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma ile temel veri kaynakları olan resmi istatistik raporlarının izin verdiği ölçüde, Türkiye’de din eğitimi uygulama alanlarına ilişkin izleme ve değerlendirme sisteminin çerçevesinin oluşturulması ve ileride yapılacak çalışmalarla karşılaştırmalı analizlere imkân sağlanması beklenmektedir.

Yöntem

Araştırma, nicel araştırma yönelimine sahip olan betimsel ve tepkisiz araştırma niteliğindedir. Tepkisiz araştırmalar, incelenen deneklerin bunun farkında olmadığı veya yazılı belgelerde ve dokümanlarda daha önce derlenmiş ve kayıt altına alınmış mevcut istatistiksel veriler üzerinden yapılan ikincil verilere dayalı araştırmalardır (Neuman, 2020). Araştırma aynı zamanda geçmişten günümüze Türkiye’de din eğitimi uygulama alanlarında meydana gelen sayısal değişimleri ele aldığından hem kesitsel hem de boylamsal nitelikte yapılandırılmıştır.

2019 yılında Değerler Eğitimi Merkezi’nin araştırma projelerinden biri olarak başlatılan bu projede ilk olarak araştırmacılar tarafından araştırma kapsamında belirlenen örgün, yaygın ve yüksek din öğretimi gibi temel alanlarda ne tür istatistiki verilerin toplanabileceğine ilişkin müzakere süreci yürütülmüştür. Söz konusu alanlarda toplanabilecek verilerle ilgili öncelikle geniş bir liste oluşturulmuştur. İkinci olarak bu verilerin nasıl elde edilebileceğine ilişkin resmi istatistiki raporlar incelenmiş, verilerin söz konusu raporlarda yer alıp almadığı tespit edilmiştir. Belirlenen verilerin toplanması için ikili bir yol takip edilerek resmi raporlarda yer alan veriler için geriye dönük raporların temin edilmesi ve bu raporlarda yer almayan veriler için resmî kurumlardan talep edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede belirlenen istatistiki raporlar Türkiye İstatistik Kurumu Kütüphanesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve farklı üniversite kütüphaneleri gibi çeşitli kütüphanelerden toplanmıştır. Resmi istatistik raporlarında yer almayan veriler için ise ilgili kurumlarla iletişime geçilmiş, ancak Millî Eğitim Bakanlığı’nın ilgili birimlerinden DKAB ve İHL meslek dersi öğretmen sayıları, seçmeli din dersleri seçilme oranları gibi bazı veriler haricinde

genel olarak kurumlardan olumlu geri dönüş sağlanmamıştır. Bu nedenle örgün ve yaygın din eğitime ilişkin araştırmada yer verilen temel göstergeler büyük oranda ilgili resmi raporlarda yer alan göstergelerle sınırlı kalmış ve bu göstergelere göre şekillenmiştir.

Araştırmada belirlenen verilerin toplanmasında öncelikle araştırma kapsamındaki her temel alana ilişkin Microsoft Excell programında veri toplama formu hazırlanmıştır. Proje araştırmacıları ve asistanlarından ekipler oluşturularak söz konusu raporlardan verilerin nasıl forma işleneceğine ilişkin pilot uygulama yapılmıştır. İlgili alanlar ekiplere paylaştırılmış, verilerin forma işlenmesi sağlanmıştır. Verilerin derlenmesinde ortaya çıkabilecek maddi hataların önlenmesi için daha sonra farklı alanlarda çalışan ekiplerin yer değiştirmesi sağlanarak toplanan verilerin doğruluğu ikinci kez kontrol edilmiştir. Ayrıca proje yürütücüsü her veri tablosu için rastlantısal satır ve sütun seçimleri yaparak veriyi kontrol etmiştir. Son olarak ilgili raporların yazarları tarafından toplanan veriler raporlaştırma sürecinde tekrar kontrol edilmiş, tutarsız gözüken veriler yeniden gözden geçirilmiş, tespit edilen eksiklikler giderilerek gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Proje kapsamında derlenen verilerin kapsam ve kullanılabilirlik açısından iki ayrı rapor şeklinde hazırlanması uygun görülmüştür. Bu raporda araştırma kapsamında yer alan ilk ve ortaöğretimdeki din öğretimi ile yaygın din eğitimi uygulama alanlarına ilişkin veriler sunulmuştur. Yüksek din öğretimine ilişkin veriler ayrı rapor olarak hazırlanmıştır. Her uygulama alanında, incelenen başlığa uygun olarak kurum sayıları, öğrenci, öğretmen/öğretici, cinsiyet ve yıl gibi belirlenen göstergelerdeki dağılım ve değişimlere yer verilmiştir. Raporlaştırma sürecinde toplanan verilerin anlaşılır bir şekilde sunumu için Microsoft Word ve Excell programlarında hazırlanan tablo ve şekiller kullanılmıştır. Tablo ve şekillerin altında ilgili veri kaynakları ile anlaşılması için varsa gerekli açıklamalar notlar şeklinde sunulmuştur.

Temel Veri Kaynakları

Araştırmada temel veri kaynakları olarak örgün din eğitimi için Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren belli bir yıla kadar Devlet İstatistik Enstitüsü ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan, daha sonra Millî Eğitim Bakanlığı'nın yıllık olarak yayınladığı Millî Eğitim İstatistikleri; yaygın din eğitimi için ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından özellikle 1980 sonrası verileri kapsayacak şekilde 1990 yılından itibaren yıllık olarak yayınlanan Diyanet İstatistikleri raporları esas alınmıştır. Yaygın din eğitimi 1980 öncesi ulaşılabilen veriler yine Başkanlık tarafından hazırlatılan çeşitli tarihsel raporlarla birlikte özellikle Cumhuriyet Dönemi'nin başındaki Kur'an kursu istatistikleri yine Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan yaygın eğitim istatistiklerinden toplanmıştır. Resmi olarak herhangi bir raporda yayınlanmayan din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerine ilişkin veriler ise tarafımızla paylaşılan Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün çeşitli sunumlarından derlenmiştir. DKAB ve İHL meslek dersi öğretmen sayıları gibi yukarıdaki kaynaklardan derlenemeyen bazı veriler ise son 10 yıl için de olsa Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'ndan temin edilmiştir. Araştırmanın temel veri kaynakları raporun sonunda liste halinde sunulmuştur.

I. BÖLÜM

- İmam Hatip Okulları: Tarihsel Arka Plan
- İmam ve Hatip Mektepleri İstatistikleri (1923-1932)
- İmam Hatip Okulu İstatistikleri (1951-1973)
- 1973-1997 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri
- 1997-2012 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri
- 2012-2023 Yılları Arası İmam Hatip Ortaokulu İstatistikleri
- 2012-2023 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri
- Açıköğretim İmam Hatip Lisesi İstatistikleri (2014-2023)

İMAM HATİP OKULU İSTATİSTİKLERİ

Tarihsel açıdan bakıldığında İmam-Hatip okulları Türk eğitim tarihinin en köklü kurumlarından birisidir. Bu okullar Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'nin kendi modernleşme tarihi ile irtibatlı bir şekilde ürettiği özgün bir tecrübe ve eğitim modelidir. Bu model Osmanlı Devleti'nin giriştiği modernleşme sürecinde “gelenek” ve “modern” referanslar arasında uyum bulma çabasının bir okul fikrine dönüşerek somutlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemi içerisindeki konumunu ve hukuki temelini kazanan bu okullar, benimsenen din politikaları, toplumsal dinamikler, iç ve dış siyasetin etki alanında şekillenerek günümüze kadar gelmiştir (Aşlamacı, 2014).

Cumhuriyet tarihi boyunca ortaya çıkış şekli, yapısı, müfredatı, öğrenci ve mezunlarıyla Türkiye'nin gündeminde farklı toplumsal kesimler arasında sıklıkla tartışma konusu yapılan bu okullar (Kaymakcan ve Aşlamacı, 2011), kurumsal yapısı ve yetiştirdiği insan modeli ile dünyanın pek çok yerindeki Müslüman toplumlar için ilgi odağı haline gelmiş durumdadır. Bu okullar özellikle kamu sektöründe yer alan merkeziyetçi kurumsal yapısı, genel eğitim sisteminin bir parçası olması, dini ve seküler dersleri içeren bütünlükçü müfredat yapısı, temel kaynakları referans alan birleştirici İslam anlayışı ve sosyo-kültürel çevresiyle bütünleşmesi gibi sahip olduğu temel özellikleriyle farklı İslam eğitim tecrübelerinden ayrılmaktadır (Aşlamacı, 2014b).

Bu bölümde Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'nin kendine özgü şartları içerisinde ortaya koyduğu ve eğitim sistemi içerisinde yer verdiği İmam Hatip Okullarına ilişkin okul, öğrenci, öğretmen sayısı gibi göstergeler bakımından Cumhuriyet tarihi boyunca yaşadığı değişim incelenmektedir. Temel göstergeler bakımından yaşanan gelişmeler sunulurken öncelikle bu okulların ortaokul ve lise kademeleri ayrımı dikkate alınmıştır. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi'nde bu okullar için önemli tarihler esas alınarak dönemlendirmeye gidilmiştir. Bu çerçevede 1923-24 öğretim yılından itibaren eğitim sisteminde yer alan ve son mezunlarını 1932 yılında veren İmam ve Hatip Mekteplerine ilişkin veriler 1923-1932 şeklinde; bu okulların tekrar açıldıkları 1951 yılından lise statüsü kazandıkları 1973 yılına kadar olan gelişmeler 1951-1973 şeklinde; 1973 yılından bu okullara ilişkin önemli kırılmaların yaşandığı 28 Şubat Sürecinin başladığı 1997 yılına kadar olan dönem 1973-1997 şeklinde; 1997 yılından yine bu okullara ilişkin önemli kararların alındığı 2012 yılına kadar olan dönem 1997-2012 şeklinde ve 2012 yılından 2023 yılına kadar olan gelişmeler 2012-2023 şeklinde dönemlendirilerek ayrı başlıklar halinde sunulmuştur. Ayrıca her dönemin

son öğretim yılı bir sonraki dönemin ilk öğretim yılı olarak bilinçli olarak tekrar edilerek okuyucuların dönemler arasındaki seyri daha rahat takip edebilmeleri amaçlanmıştır. Bu şekilde sıralanan her dönemde bu okullara ilişkin temel göstergelerde yaşanan gelişmeler, ilgili dönemdeki sosyo-politik değişimlerle birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır. Dönemlere geçmeden önce bu okullara ilişkin yaşanan niceliksel değişimin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu okulların tarihsel arka planına yer verilmiştir. Ayrıca her dönemin girişinde yine o dönemde bu okullara ilişkin temel göstergelerdeki değişimi etkileyen gelişmeler ve alınan kararlara değinilmiştir.

1.1. İmam Hatip Okulları: Tarihsel Arka Plan¹

İmam-Hatip okullarının kurumsal tarihi Cumhuriyet Dönemi'nde 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlamakla birlikte, bu okulların fikri ve uygulamaya yönelik temelleri büyük ölçüde Cumhuriyet öncesi dönemde şekillenmiştir. Modelin fikri temelinde “geleneksel” ve “modern” referanslar arasında bir uyum bulma çabası yer almaktadır. Bu çaba Osmanlı Devleti'nin batıya göre geri kalmışlık sorununa bağlı olarak Tanzimat döneminden (1839-1876) itibaren giriştiği modernleşme süreci ile başlamıştır. Bu süreçte Tanzimat aydınlarının referanslarında kavramsal düzeyde yan yana bulundurulmuş geleneksel ile modern, aynı şekilde Tanzimat Paşaları tarafından uygulamaya geçirilmiştir. Bu politikanın eğitim alanındaki yansıması, geleneği temsil eden medreselerle, modernliği temsil eden mekteplerin birlikte yan yana yer alması olmuştur.

İmam-Hatip modeli açısından geleneksel ile modern olanın aynı potada eritilmesi çabalarının bir okul fikrine dönüşerek ilk defa somutlaşması, 1880'lerde Türkler tarafından açılan özel okullarla birlikte başlamıştır. Medreselerdeki eğitimi yetersiz bulan ve çocuklarını yabancı ve gayrimüslimlerin açtıkları okullara göndermek istemeyen bir grup Türk müteşebbisi, kendi özel mekteplerini kurmaya yönelmiştir. Bu okulların müfredatında modern ve İslami ilimler birleştirilmiştir. Bu müfredat, II. Meşrutiyet döneminde reforme edilmiş medrese müfredatına büyük ölçüde örnek teşkil etmiştir. Bu dönemde sürdürülen medrese reform çalışmalarıyla medreseler, batı tarzı mektepler referans alınarak reform edilmeye çalışılmıştır. Böylece bu reform çabaları sonucu ortaya çıkan Darü'l-Hilafe Medreseleri hem öğretim programları hem de örgütlenmesi ve benimsediği eğitim tarzı bakımından dönemin batı tarzı mekteplerine büyük ölçüde benzetilmiştir (Ergin, 1977; Zengin, 2002). Cumhuriyet Dönemi'nde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ihdas edilen İmam ve Hatip Mektepleri işte bu medreselerin dönüştürülmesiyle açılmıştır.

Milli bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Osmanlı'dan miras alınan medrese, mektep ve yabancı okullardan oluşan ve farklı zihniyetleri temsil eden eğitim kurumlarının varlığını ayrı olarak devam ettirmeleri uygun görülmemiştir. Bunun için 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ülke genelindeki bütün eğitim kurumları Maarif Vekaleti'ne bağlanmış ve böylece eğitimin bu bakanlığın çatısı altında bir elden yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yasanın uygulanması sırasında ülke genelinde bulunan bütün medreseler kapatılarak, mektep ve medrese arasındaki ikilem ortadan kaldırılmıştır. Bu yasayla eğitim sistemi içerisinde din eğitimine son verilmemiş, dini ve seküler eğitimin modern okul çatısı ve anlayışı içerisinde verilmesi öngörülmüştür.

1 Bu başlık yazar tarafından konu üzerine yapılan çalışmalardan derlenmiştir.

Buna yönelik olarak yasanın 4. maddesiyle din görevlisi yetiştirmek üzere İmam ve Hatip Mektepleri ve yüksek din uzmanı yetiştirmek üzere İstanbul'da İlahiyat Fakültesi açılması kararlaştırılmıştır. Yasanın bu maddesi gereği 29 yerde bulunan ve reform edilmiş medreseler olan Darü'l-Hilafe Medreseleri İmam ve Hatip Mekteplerine dönüştürülmüştür (Parmaksızoğlu, 1966; Jaschke, 1972).

Cumhuriyetin tek parti döneminde (1923-1946) muhtemelen pozitivist düşüncenin etkinliğiyle baskıcı bir laiklik anlayışı benimsenmiş, ulus devlet inşa sürecine zarar verebileceği endişeleriyle dinin devlet ve kamu hayatından görünümü ortadan kaldırılmaya çalışılmış, bu süreçte din de eğitim sisteminden tedrici olarak tamamen çıkartılmıştır. Bu kapsamda 1924 yılında 29 yerde açılan İmam ve Hatip Mekteplerinin sayısı 1926'a kadar sadece İstanbul ve Kütahya'da kalmak üzere ikiye düşürülmüş, bu iki mektep de "öğrenci yetersizliği" gerekçesiyle 1930 yılında kapatılmıştır. Bu okulların mezunlarına hiçbir şekilde istikbal vaat edilmemesi, yani resmî bir görev verilmemesi, lise kısımlarının açılmayıp ortaokul seviyesinde tutulmaları ve bundan dolayı mezunlarına üniversite imkânının sağlanamamış olması gibi nedenler bu okullara öğrenci ilgisizliğini doğurmuştur (Öcal, 2007).

1946 yılında çok partili hayata geçilmesinin ardından din eğitimi ister istemez iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) de gündemine girmiştir. Özellikle ülkede namaz kaldıracak ve cenazeleri kaldıracak din görevlilerinin bulunamaması ve bu hizmetlerin cahil kimselerin eline kalmış olması, bundan dolayı halkın tepkisinin artması (Akseki, 1951) ve yeni kurulan Demokrat Parti'nin halka din konusunda vaatlerde bulunması gibi nedenler CHP'nin din eğitimi konusuna eğilmesine neden olmuştur. Bu konuda kurulan komisyon tarafından hazırlanan raporda okullara din derslerinin konulması ve İmam-Hatip Okullarının açılması önerilmesine rağmen parti meclisindeki tartışmalardan sonra bu okulların yerine Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurslar açılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine toplumun ihtiyacı olan din görevlileri yetiştirmek üzere 1949 yılında toplam 10 merkezde 10 ay süreli İmam-Hatip Kursları açılmıştır. Bu kurslara askerliğini yapmış, ortaokul mezunu öğrenciler alınmıştır (Jaschke, 1972; Ayhan, 1999).

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti'yle (DP) birlikte, Türkiye pek çok alanda değişim geçirmeye ve toplumsal talepler yönetimde daha fazla karşılık bulmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında artan komünizm tehdidine yönelik kaygılar, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olması ile doruğa çıkan ABD ile ilişkiler ve toplumsal talepler, liberal dünya görüşüne sahip DP iktidarını, Tek Parti rejiminden farklı olarak daha olumlu din ve eğitim politikalarına yöneltmiştir (Karpas, 1996). Bu kapsamda 13 Ekim 1951 tarihinde alınan kararla, toplumun ihtiyaç duyduğu din görevlilerini yetiştirmek üzere ilkokula dayalı birinci devresi dört, ikinci devresi üç yıllık olan, yedi yıllık İmam-Hatip Okullarının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu karar gereği ilk olarak Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş illerinde olmak üzere bu okullardan yedi adet açılmıştır (Reed, 1955; Dinçer, 1998).

1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca İmam-Hatip Okullarının sayıları hızla artmış, 1970 yılında 72'ye ulaşmıştır. 1973 yılında çıkarılan Millî Eğitim Temel Kanunu ile İmam-Hatip Okulları, İmam Hatip Liselerine (İHL) dönüştürülmüş ve mezunlarının bu okul diplomalarıyla üniversitelere girmelerine imkân tanınmıştır. 1976 yılında Danıştay kız öğrencilerin de bu okullara kayıt yaptırabileceği yönünde karar vermiştir. Söz konusu bu gelişmeler ve özellikle 1970'li yıllarda Millî Görüş hareketini

temsil eden Milli Selamet Partisi'nin üç koalisyon hükümetinde yer alması (Özgür, 2012), İmam Hatip okullarının sayısının artışı hızlandırmış ve 1980 yılına kadar 374'e ulaşmasına yol açmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbe sonrasında kurulan yönetim, İHL'lerin statüsüyle ilgili herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Hatta Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yapılan değişiklikle, 1973'ten beri üniversitelerin sosyal bölümlerine yerleşme hakkına sahip olan bu okul mezunlarının üniversitelerin tüm bölümlerine yerleşmesine olanak sağlanmıştır. Askeri yönetim sonrasında 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimleri kazanan Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi iktidara gelmiş ve 1991 yılına kadar bu parti Türkiye'yi yönetmiştir. Özal döneminde Türkiye liberalleşme sürecine girmiş, sağlanan ekonomik ve sosyal gelişmeyle birlikte sahip olduğu geleneksel, dini değerlerin üzerine modernitenin verilerini de ekleyen yeni bir muhafazakâr kesim oluşmuştur (Tarhan, 1996). Bu yeni sınıf kendisini yeniden üretecek mekanizmaların kurulması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik bir arayış içerisine girmiş ve İHL'ler bu arayışın kurumsal karşılığını oluşturmuştur (Gökaçtı, 2005). Ancak 1980'li yıllar boyunca halkın yoğun talebine rağmen yeni okulların açılmasına izin verilmemiştir. Bu dönemde mevcut okulların pek çoğunda şubeler açmak suretiyle bu okulların yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

1970'li yıllarda İHL'lerin lise statüsüne çıkartılması, mezunlarının üniversitelere yerleşmelerine olanak sağlanması ve kız öğrencilerin bu okullara kabul edilmesi gibi yaşanan gelişmeler bu okulların niteliksel dönüşümünün zeminini oluşturmuştur. Bu dönüşümle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda ifade edilen, kuruluş amacını oluşturan ve resmi söylemde her zaman öne çıkarılan din görevlisi yetiştirme fonksiyonu, zaman içerisinde geri planda kalmıştır. Bu kurumlar daha çok dinini bilen, yaşayan, ancak din adamı olma amacını taşımayan, üniversitelerin farklı alanlarında okumak isteyen öğrencilerin yetiştikleri birer kuruma dönüşmüştür. İHL'lerdeki bu niteliksel dönüşüm, üniversite yerleştirme durumuna da yansımış, İHL mezunları 1980'ler ve 1990'larda üniversitelerin siyasal bilimler, hukuk, kamu yönetimi, öğretmenlik gibi kendi alanları dışındaki farklı alanlarına yönelmiştir (MEB, 2012).

Artan popüleriteleri ve mezunlarının görünürlükleri bu okulların yoğun bir şekilde tartışılmasına yol açmıştır. 1970'ler ve 1980'lerde okul ve öğrenci sayısı üzerinden yürütülen tartışmalara, 1990'ların başından itibaren mezunlarının üniversite tercihleri ve nitelikleri hakkındaki tartışmalar da eklenmiştir. Başlangıçtan beri aydın din adamı yetiştirmenin ve devlet eliyle kontrollü din eğitimi sağlamanın aracı olarak gördükleri, soğuk savaş yıllarında da komünizm gibi yabancı ve tehlikeli akımlara karşı bir engel rolü biçtikleri İHL'leri, belli bir oranda kabul eden laik kesimin tavrı, 1990'larla birlikte değişmeye başlamıştır. Bu değişimde bu kurumların yaşadığı niteliksel dönüşümle birlikte, kendilerine biçilen rolü aşmasının ve soğuk savaş sonrası komünizm gibi bir tehlikenin ortadan kalkmasının ve dünyada "radikal İslam" söylemlerinin dillendirilmeye başlamasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Böylece İHL'lere karşı dışta gelişen uygun konjonktürle birlikte önceki dönemlerdeki karışıklığa göre içte, 1990'lı yıllarda daha ciddi bir karşıt söylem geliştirilmiştir. Bu karşıt söylemde aynı zamanda dinin siyasal ve kamusal alanda artan görünürlüğünün söz konusu elitlere verdiği endişe etkili olmuştur. Nitekim 1990 yılında TÜSİAD'ın hazırlattığı "Türkiye'de Eğitim" başlıklı raporda (Baloglu, 1990) özellikle İmam Hatip Liseleri üzerinden din eğitimi ve kurumlarına ilişkin ortaya konulan tablo 28 Şubat sürecinde yaşanacaklara önemli oranda kılavuzluk etmiştir.

Siyasi ve askeri bir arka plana sahip olan ve “postmodern darbe” olarak adlandırılan 28 Şubat sürecinde, Cumhuriyet’in tek parti dönemindeki laiklik anlayışı ve uygulamalarına yeniden dönülerek din vicdani bir meseleye indirgenmiş ve kamusal alandaki görünürlüğü ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Özellikle 1980’lerden sonra üniversitelerin farklı alanlarından mezun olan İmam Hatiplilerin Türkiye’de siyaset, bürokrasi, iş dünyası ve sivil toplum alanlarında önemli konumlar edinmeye başlaması ve toplumun dindarlaşma ve muhafazakarlaşmasında ön plana çıkması, bu kurumları söz konusu gidişatı durdurmak ve kontrol altına almak isteyen 28 Şubat iradesinin ana hedeflerinden biri haline getirmiştir. Söz konusu MGK toplantısında alınan kararlarda doğrudan bu okullar zikredilmese de bu maddeler arasında yer alan “kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitimin tüm ülkede uygulamaya konulması” ve “Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü milli eğitim kurumlarının, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulması” ifadeleri bu okullara yönelik yapılmak istenen niyetleri ortaya koymuştur.

MGK toplantısında alınan kararlar Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi’nden oluşan koalisyon hükümeti (Anasol-D) döneminde hayata geçirilmiştir. İlk olarak 16 Ağustos 1997 tarihinde çıkarılan sekiz yıllık zorunlu kesintisiz eğitim yasası ile İHL’lerin orta kısımları kapatılmıştır. Ayrıca farklı yükseköğretim programlarına İHL mezunlarının girmelerinin engellenmesi için çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu çerçevede 30 Temmuz 1998’de toplanan YÖK, 2547 sayılı Kanun’un 45. maddesinde yaptığı düzenleme ile 1999’dan itibaren yükseköğretime geçişte “alan katsayısı” uygulaması başlatmıştır. Bu şekilde İHL mezunlarının üniversitelerde İlahiyat Fakültelerinin dışında başka bir bölüme girmeleri neredeyse imkânsız hale getirilmiştir. Bu süreçte İHL’ler için yaşanan olumsuz gelişmeler bu okullarda ciddi bir niceliksel düşüşe ve niteliksel gerilemeye yol açmıştır.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerden sonra Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) iktidara gelmesi, Türkiye’deki laiklik anlayışı, din politikaları ve rejimin din ve dindarlarla ilişkisi bağlamında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Millî görüş geleneğinden gelen AK Parti’nin başta lideri Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere pek çok üyesinin bu okul mezunu olması, İHL camiasında yaşanan olumsuzlukların giderileceğine yönelik bir beklenti oluşturmuştur (Özgür, 2012). AK Parti iktidarı parti programı ve hazırladığı hükümet programlarında eğitimin her kademesinde imkân ve fırsat eşitliğinin ve kademeler arası yatay ve dikey geçiş imkanlarının sağlanacağı, mesleki eğitime talebi düşüren haksız üniversite yerleştirme sisteminin değiştirileceğini ifade etmiştir. Ancak AK Parti’nin ilk iki iktidar döneminde özellikle üniversiteye girişteki katsayı uygulamasını kaldırmaya yönelik çabaları, cumhurbaşkanı, askerler, yüksek yargı mensupları, bürokratlar, akademisyenler, bazı medya mensupları ve büyük sermaye sahipleri gibi merkezdeki laik elitlerin tepki ve engellemeleriyle karşılaşmıştır. Bu nedenle AK Parti Türk eğitim sistemini yeniden yapılandırma kapsamında İHL’leri de yakından ilgilendiren önemli değişimleri ancak üçüncü iktidar döneminde 2011 yılından sonra gerçekleştirebilmiştir (Aşlamacı, 2017).

Bu kapsamda 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen kanun değişikliği ile 1997 yılınca çıkarılan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim sistemine geçilmiştir (Resmi Gazete, 2012/28261). Böylece kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim uygulamasıyla kapatılan İHL’lerin orta kısımları yeniden açılmıştır. Ayrıca üniversiteye giriş ve yerleştirme işlemleri yeniden düzenlen-

miş, İHL mezunlarının üniversitelerin tüm bölümlerine herhangi bir engel olmaksızın girmelerine imkân tanınmıştır. Yapılan bu değişiklikler sonrasında İmam Hatip okullarında 2003 yılından itibaren görülmeye başlayan kısmi niceliksel yükseliş 2012 yılından itibaren daha da hızlanmıştır.

AK Parti döneminde İmam Hatip okullarında görülen sayısal gelişmelerle birlikte bu okulların niteliksel olarak da geliştirilmesine yönelik çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Özellikle farklı proje programları uygulayan İHL'lerin açılması bu okullardaki eğitimin kalitesini artırmıştır. Ayrıca 1980 sonrası süreçte uluslararası bir boyut kazanmaya başlayan İmam Hatip okulları AK Parti dönemi Türk dış politikasında yaşanan değişim ve özellikle dünyanın dört bir yanından Müslüman topluluklarla kurulan yakın ilişkiler sayesinde daha belirgin bir anlam kazanmış ve bu açıdan yürütülen faaliyetler kurumsallaşmıştır. Bu çerçevede Türkiye Diyanet Vakfı ve MEB iş birliği ile pek çok ülkede bu okullara benzer eğitim kurumları açılmıştır. Yine bu kapsamda Türkiye'de uluslararası Anadolu İHL'ler açılarak yüze yakın farklı ülkeden bini aşkın öğrenciye bu okullarda eğitim imkânı sunulmaya başlanmıştır (Erol ve Aşlamacı, 2022).

1.2. İmam ve Hatip Mektepleri İstatistikleri (1923-1932)

Cumhuriyet Dönemi'nde 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra Maarif Vekili Vasıf Çınar tarafından 11 Mart 1924 tarihinde ilgili kanunun uygulanmasına ilişkin bir genelge yayınlanmıştır. Bu genelgede medreselerin kapatıldığına ve talebesi ile hocaları hakkında uygulamanın nasıl olacağına ilişkin hükümler yer almıştır. Genelgenin beşinci maddesinde, eski Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye Medreselerinin İptida-i hariç ve İptida-i dâhil kısımlarının İmam ve Hatip yetiştirilmek üzere Maarif Vekâleti idaresi altında eğitim süresi dört yıl olan İmam ve Hatip Mektebi olarak devam edecekleri belirtilmiştir. Genelgenin bu maddesine uygun olarak söz konusu medreseler bulundukları 29 merkezde kapatılmayıp, İmam ve Hatip Mekteplerine dönüştürülmüştür. Bu medresenin hazırlık sınıfı öğrencileri sınava tabi tutularak birinci sınava alınmış, üçüncü sınıfa kadar diğer sınıf öğrencileri ise bir üst sınıfa sınavsız kayıt yaptırmışlardır. Bu şekilde İmam ve Hatip Mekteplerinin tüm sınıfları aynı yıl içerisinde oluşturulmuştur. Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye Medreselerinin dördüncü, beşinci ve altıncı sınıf (yani iptida-i dahil kısmı) öğrencileri ise İmam ve Hatip Mektebinden mezun kabul edilerek kendilerine Maarif müdürlükleri tarafından mezuniyet belgeleri verilmiştir (Zengin, 2002b). 29 Temmuz 1924 tarihinde Orta Tedrisat Müdür-i Umumiliği tarafından hazırlanan "İmam ve Hatip Mektepleri Talimatnamesi" adlı yönetmelikte 1924-1925 öğretim yılından itibaren 4 yıllık tespit edilen İmam ve Hatip Mekteplerine beş yıllık ilkokul mezunu olup, 12 ile 15 yaş arasındaki yalnızca erkek öğrencilerin sınavsız girebilecekleri belirtilmiştir (Ergin, 1977).

1924-1926 yılları arasında toplam 34 İmam ve Hatip Mektebi açılmıştır. Ancak bu mekteplerin açılışlarının daha birinci yılının sonunda 5 tanesi kapatılmış, 2 ayrı yerde yenileri açılmıştır. İkinci yılın sonunda 8 tanesi kapatılmış, 2 farklı yerde yenileri açılmıştır. Üçüncü yılın sonunda ise, İstanbul ve Kütahya'da bulunanların dışındaki bütün İmam ve Hatip Mektepleri kapatılmıştır. Bu iki yerdeki mektep de 1929-1930 öğretim yılında kapatılmış ve 1932 yılına kadar son mezunlarını verebilmişlerdir (Dinçer, 1998).

Bu başlıkça Cumhuriyet Dönemi'nin başında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na dayanılarak açılan, ancak birkaç yıl içerisinde tamamı kapatılan İmam ve Hatip Mekteplerine (İHM) ilişkin temel

göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci, öğretmen ve mezun sayıları ile orta mektep kademesinde İHM okul ve öğrenci oranlarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Maarif 1923-32 İstatistikleri” adlı rapordan derlenmiştir.

Tablo 1.1: İmam ve Hatip Mekteplerinde Sayısal Gelişmeler (1923-1932)

ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			MEZUN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
1923-24	29	2258	2258	0							25	22,75
1924-25	26	1442	1442	0	302	302	0	127	127	0	24,07	14,24
1925-26	20	1009	1009	0	244	244	0	165	165	0	19,80	9,20
1926-27	2	278	278	0	41	41	0	121	121	0	2,5	2,11
1927-28	2	222	222	0	42	42	0	91	91	0	2,08	1,24
1928-29	2	159	159	0	35	35	0	41	41	0	2,04	0,76
1929-30	2	141	141	0	35	35	0	67	67	0	1,92	0,60
1930-31	0	57	57	0	0	0	0	21	21	0	0	0,22
1931-32	0	10	10	0	0	0	0	10	10	0	0	0,03

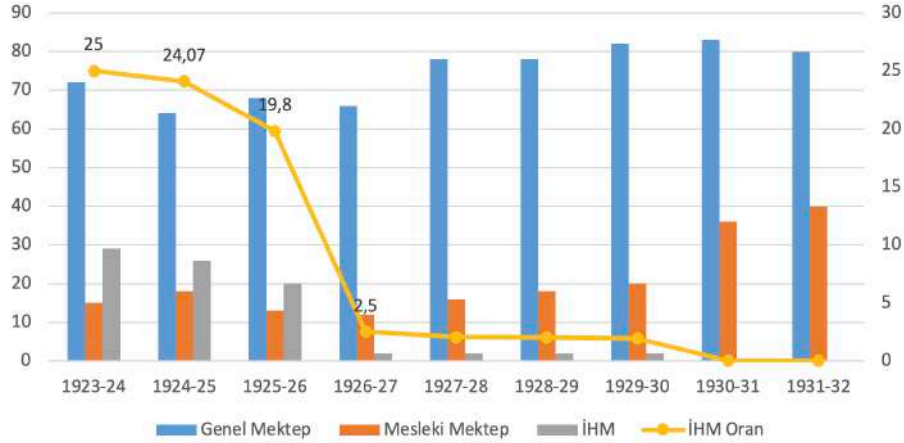
Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Maarif 1923-32 İstatistikleri” adlı rapordan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 1.1’de görüldüğü gibi 1923-24 öğretim yılında 29 yerde açılan İmam Hatip Mekteplerinde toplam 2 bin 258 erkek öğrenci öğrenim görmüştür. Ancak mektep ve öğrenci sayıları hızlı bir şekilde düşüş göstermiştir. Mektep sayısı üçüncü öğretim yılının sonunda 2’ye, öğrenci sayısı ise 278’e gerilemiştir. İstanbul ve Kütahya’da kalan son iki İmam ve Hatip mektebi de 1930 yılında kapatılmış, bu iki mektebin son öğrencilerinin 1931-32 öğretim yılında mezun olmasıyla öğrenci sayısı da sıfırlanmıştır. Aynı dönemdeki genel ve mesleki diğer orta mekteplerde önemli oranda kız öğrenci ve kadın öğretmenler yer almasına rağmen İmam ve Hatip Mekteplerinde ise sadece erkek öğrenciler öğrenim görmüş ve erkek öğretmenler görev almıştır. Bu durumun medreseden dönüştürülerek oluşturulan bu mekteplerin hem medrese geleneğini devam ettirmesiyle hem de o dönem için büyük oranda erkeklerle yürütülen din hizmetlerine personel yetiştirmek amacıyla açılmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayanılarak açılan İmam ve Hatip Mekteplerinin bazılarının açıldığı yıl, bazılarının da daha ilk yıllarında kapanması/kapatılmaları ve öne sürülen gerekçeler tartışma konusudur. Bu mekteplerin kapatılış gerekçesi resmi olarak halktan rağbet görmemeleri, amaçlarını gerçekleştirememeleri ve devlet bütçesine yük teşkil etmeleri şeklinde ifade edilmiştir (Zengin, 2002b). Ancak bu mekteplerin ilk yıllarından itibaren kapatılmalarında dönemin tek parti iktidarının izlediği politikaların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Alınan kararlarla dinin devlet ve toplum nezdindeki konumunun zedelenmesi, din görevliliğinin memuriyetten sayılmaması nede-

niyle bu okul mezunlarına istihdam alanı oluşturulmaması, halkın yöneticilere olan güvensizliğinin bu mekteplere yansması gibi nedenler bu mekteplerin kısa sürede kapanmasına yol açmıştır.

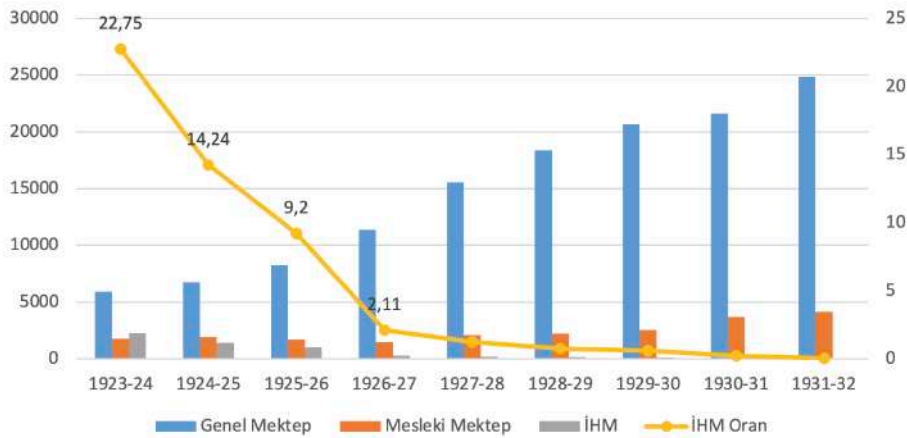
Şekil 1.1. Genel, Mesleki ve İHM Mektep Sayıları ve Orta Dereceli Mekteplerde İHM Okul Oranı (1923-1932)

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Maarif 1923-32 İstatistikleri” adlı rapordan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.1’de 1923-1932 yılları arasında genel, mesleki ve İmam ve Hatip mektep sayısı ile orta dereceli mekteplerde İHM okul oranına yer verilmiştir. Şekil 1.1’de görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk üç yılında İmam ve Hatip mektepleri okul sayısı bakımından eğitim sistemi içerisinde oransal olarak önemli bir yer edinmiştir. 1923-24 öğretim yılında orta mektep düzeyinde ülkede bulunan 116 okuldan 29’u İmam ve hatip mekteplerden oluşmuştur ve bu oransal olarak yüzde 25’e karşılık gelmektedir. Bu oran 1926-27 öğretim yılında ise yüzde 2,5’e gerilemiş ve 1930-31’de sıfırlanmıştır. İmam ve Hatip mekteplerinin sayısı sıfırlanırken aynı yıllarda orta dereceli mesleki mekteplerin oranında önemli bir artış yaşanmıştır.

Şekil 1.2. Genel, Mesleki ve İHM Öğrenci Sayıları ve Orta Dereceli Mekteplerde İHM Öğrenci Oranı (1923-1932)

Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Maarif 1923-32 İstatistikleri” adlı rapordan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.2.'de 1923-1932 yılları arasında genel, mesleki ve İmam ve Hatip mekteplerinde öğrenim gören öğrenci sayısı ile orta dereceli mekteplerde İHM öğrenci oranına yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında orta mektep içerisindeki İmam ve Hatip mekteplerinde öğrenim gören öğrenci oranı da okul sayısındaki değişime uygun bir seyir takip etmiştir. 1923-24 öğretim yılında orta mektep düzeyindeki öğrencilerin yüzde 22,75'i İmam ve Hatip mekteplerinde öğrenim görürken, bu oran 1926-27 öğretim yılında yüzde 2,11'e gerilemiş ve 1931-32 öğretim yılında sıfırlamıştır. Söz konusu yıllarda genel mektep sayısında büyük değişim olmasa da genel mekteplerde öğrenim gören öğrenci sayısı önemli oranda artış göstermiştir.

1.3. İmam Hatip Okulu İstatistikleri (1951-1973)

CHP iktidarının son döneminde 1949 yılında açılan İmam Hatip kursları, eğitim içeriğinin yetersizliğinden dolayı toplumun din hizmetleri ihtiyacını karşılama konusunda eksik kalmıştır. Bunun üzerine 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti döneminde bu kurslara son verilerek, İmam Hatip Okullarının tekrar açılması için adım atılmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri ve İstanbul İmam-Hatip Kursu müdürü Celalettin Ökten'in yürüttüğü çalışmalar neticesinde, Millî Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonu'nun 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı kararı ile Diyanet İşleri Başkanlığının ihtiyacı olan din hizmetlilerini yetiştirmek üzere Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesine dayanılarak, ilkokula dayalı dört yıllık İmam Hatip Okulları açılmıştır. Bu okulların orta kısmının ilk mezununu verdiği 1955 yılında üç yıllık lise kademeleri de açılmış ve böylece toplam yedi yıllık (4+3) İmam-Hatip Okulları kurulmuştur. İlk olarak Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş illerinde toplam 7 okul açılmıştır (Reed, 1955; Dinçer, 1998; Öcal, 2013).

1960'lı yıllar boyunca İmam-Hatip Okullarının sayıları hızla artmış, 1970 yılında orta kısımda okul sayısı 10 kattan fazla artış göstererek 72'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde öğrenci sayısında da yaklaşık 46 kat artış yaşanmıştır. İmam-Hatip Okullarındaki bu sayısal gelişimde halkın bu okullara gösterdiği rağbet etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında köyden kente hızlanan göçle birlikte kentleşmek ve kent ortamında çocuklarını sahip oldukları gelenek ve değerlere göre yetiştirmek isteyen insanların yolları bu kurumlarda birleşmiştir (Mermutlu, 2008). Bununla birlikte dönemin iktidarları önemli bir toplumsal kesim oluşturmaya başlayan muhafazakârların desteğini almak istemişlerdir (Gökaçtı, 2005). Bunlara ek olarak bu okullara 1963-64 öğretim yılından itibaren parasız yatılı öğrenci alınması, kız öğrencilerinin de bu okullara kabul edilmesi, 1965 yılında çıkartılan Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile İmam-Hatip Okulu mezunlarının istihdam alanının sağlamlaşması, Yüksek İslam Enstitülerinin açılması gibi etkenler de artışta rol oynamıştır (Aşlamacı, 2014).

Bununla birlikte özellikle ortaokulların tek tip program haline dönüştürülmesi ve bu bağlamda mesleki ve teknik okulların ilk kademelerinin kapatılması dönemin tartışılan önemli eğitim meselelerinden birisini oluşturmuştur. Bu gündemin yansıması olarak İmam Hatip Okullarının ilkokula dayalı olması 1960'lardan itibaren çeşitli platformlarda tartışılmış ve bu okulların

orta kısımlarının kapatılmasına ilişkin girişimler bu süreçte yoğunlaşmıştır (Bkz. Türkiye Eğitim Komisyonu Milli Raporu, 1960; Parmaksızoğlu, 1966; Dinçer, 1998). Konu 1962 ve 1970 yıllarında toplanan yedinci ve sekizinci Milli Eğitim Şuralarında da gündeme gelmiş, ortaokulların programlarının tek tipe dönüştürülmesi gerektiği ifade edilerek bu bağlamda İmam Hatip Okulları da dahil bünyesinde ortaokul bulunan bütün meslek okullarının ortaokula dayalı bir meslek okulu olması yönünde karar alınmıştır (MEB, 1962; 1970).

Bu kararlar 12 Mart 1971 tarihli askeri muhtıra sonrasında Nihat Erim'in başbakanlığında kurulan teknokrat hükümet döneminde hayata geçirilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 4 Ağustos 1971 tarih ve 225 sayılı kararıyla, İmam-Hatip Okulları ortaokul üzerine gerektiği ölçüde genel kültür ve din kültürü veren dört yıl süreli, bir mesleki eğitim ve öğretim kurumu haline getirilmiştir. Böylece bu okulların dört yıllık birinci devresi kapatılmış, ikinci devreleri 3 yıldan dört yıla çıkartılmıştır. Alınan bu karar sonrasında hazırlanan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği 22 Mayıs 1972 tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu yönetmeliğin başlangıç bölümünde İmam Hatip Okulları "İmam Hatip Okulu, ortaokul üzerine dört yıllık öğrenim veren bir meslek okuludur. Okul öğrencilerini hem mesleğe hem de kendi alanlarında yükseköğrenime hazırlar." şeklinde tanıtılmıştır. Ayrıca bu okullara öğrenci kabul şartları arasına erkek olmak şartı eklenmiş, böylece bu okullara kız öğrencilerin kaydolmasının da önüne geçilmiştir (Resmi Gazete, 1972/14193).

Ancak yeniden yapılandırılan ve öğretim süresi 3 yıla indirilen genel ortaokul programı, İmam Hatip Okullarının bünyesinde aynı çatı ve yönetim altında yer almaya devam etmiştir. Fakat bu ortaokul programında 1951 yılından itibaren var olan meslek dersleri çıkarıldığı için, bu okul bünyesindeki ortaokullar genel ortaokullarla aynileştirilmiştir (Öcal, 2013). Diğer bir deyişle bu dönemde imam hatip okullarının ilk kademelerinin fiili olarak değil, programındaki meslek derslerinin çıkartılıp genel ortaokul programına dönüştürülmesi sonucunda dolaylı olarak kapatıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu yıllarda sadece adı kalmış bu yeni programlı İmam Hatip ortaokullarına yeni öğrenci kayıtları azalsa da devam etmiştir (Aşlamacı, 2017b).

1.3.1. İmam Hatip Okulu Orta Kısım İstatistikleri (1951-1973)

Bu başlıkta 1951 yılında ilkokula dayalı dört yıllık orta dereceli okul olarak açılan İmam Hatip okullarının orta kısımlarına ilişkin 1951-1973 arası temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci ve öğretmen sayıları ile ortaokul kademesinde İHO okul ve öğrenci oranlarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler 1951-1966 arası yıllar için Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan "Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim" adlı raporlardan derlenmiştir. 1967 yılından itibaren mesleki teknik eğitim ve yüksek öğretim için ayrı rapor yayınlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle 1967-1973 arası yıllar için veriler Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan "Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim" adlı raporlardan derlenmiştir.

Tablo 1.2: İmam Hatip Okulu Orta Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1951-1973)

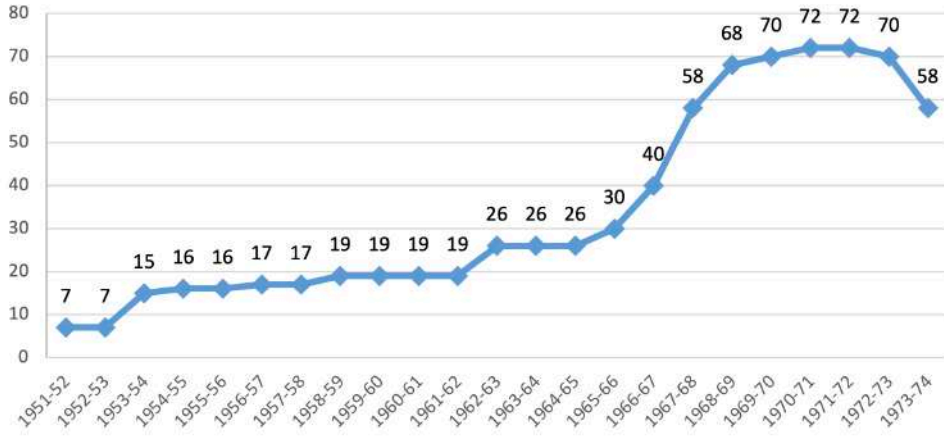
ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
1951-52	7	876	876	0	27	27	0		
1952-53	7	1191	1191	0	48	48	0		
1953-54	15	1642	1642	0	90	90	0		
1954-55	16	2048	2048	0	107	107	0		
1955-56	16	2181	2181	0	112	108	4		
1956-57	17	2520	2520	0	184	171	13		
1957-58	17	2584	2584	0	175	163	12		
1958-59	19	2628	2628	0	213	194	19		
1959-60	19	2922	2922	0	206	191	15		
1960-61	19	3377	3374	3	246	227	19		
1961-62	19	4200	4200	0					
1962-63	26	5874	5874	0					
1963-64	26	8576	8576	0					
1964-65	26	9676	9676	0					
1965-66	30	11832	11832	0					
1966-67	40	17242	17242	0					
1967-68	58	24817	24678	139	349	193	20	3,65	3,92
1968-69	68	32095	31822	273	877	587	100	3,93	4,56
1969-70	70	37208	36655	553	1048	669	98	3,66	4,85
1970-71	72	40775	40011	764	917	730	101	3,37	4,63
1971-72	72	36303	35530	773	831	594	108	3,26	3,78
1972-73	70	16443	16044	399	446	276	63	3,01	1,68
1973-74	58	10522	10398	124	242	202	40	2,26	1,08

Kaynak: İlgili veriler 1951-1966 arası yıllar için Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan "Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim" adlı raporlardan; 1967-1973 arası yıllar için Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan "Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim" adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 1- İlgili raporlarda 1960-61 öğretim yılına kadar mesleki teknik okulların orta kısım öğretmen sayılarına ayrı yer verilmiştir. Raporlarda öğretmen sayıları için asil, stajyer, yardımcı, ücretli, vekil şeklinde çeşitli unvanlarda sayılar verilmiştir. Bu tablodaki 1961 yılına kadarki öğretmen sayıları bu unvanların toplamını içermektedir. 1961-67 yılları arasında mesleki okulların orta kademe öğretmen sayıları lise kademesinde gösterildiği için ayırım yapılamamıştır. 1967-68 öğretim yılından itibaren ise öğretmen sayıları kadrolu öğretmenleri kapsamaktadır.

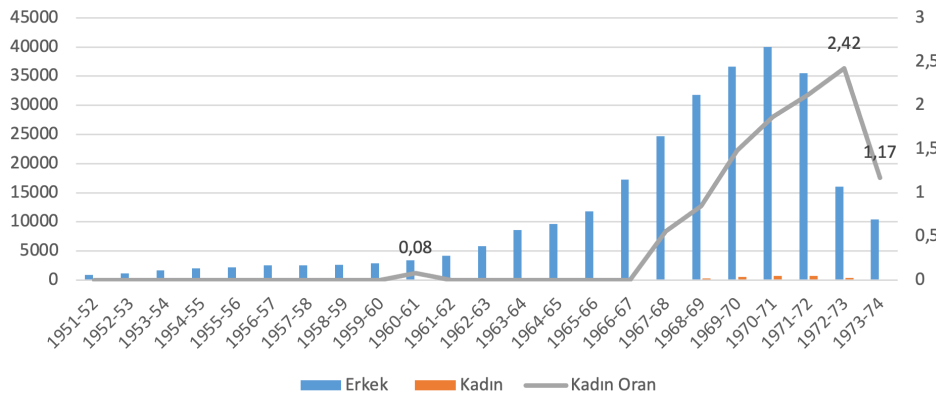
2- İlgili raporlarda mesleki ve teknik okulların orta ve lise kademelerine ilişkin ayırım 1967 yılından itibaren yapıldığı için ortaokul kademesindeki İmam Hatip okulu okul ve öğrenci oranı bu yıldan itibaren hesaplanabilmektedir.

Tablo 1.2'de görüldüğü gibi 1951 yılında 7 yerde açılan İmam Hatip Okulu orta kısım sayısı 1960 yılında 19'a, 1970 yılında ise 72'e ulaşarak 10 kattan fazla artış göstermiştir. Aynı süreçte öğrenci sayısında da 876'dan 40 bin 775'e yükseliş olmuş, yani yaklaşık 46 kat artış yaşanmıştır. Yine 1951 yılında 27 erkek öğretmen bu okullarda görev yaparken, öğretmen sayısı 1969 yılında 1048'e yükselerek dönem içerisinde en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Ayrıca 1955 yılından itibaren bu okullarda kadın öğretmenler de görev almaya başlamıştır.

Şekil 1.3. Yıllara Göre İHO Orta Kısım Okul Sayısı (1951-1973)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.3'te görüldüğü gibi 1951 yılında 7 yerde açılan İmam Hatip Okulu orta kısım sayısında ilk önemli değişim 1953 yılında yaşanmış ve okul sayısı 15'e yükselerek iki kattan fazla artış yaşanmıştır. Okul sayısında 1962 yılına kadar büyük değişim olmamış, bu yılda ise 26'a yükselmiştir. İmam Hatip Okulu mezunlarının istihdamının sağlamalaştırıldığı Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat kanunun çıkartıldığı 1965 yılından itibaren ise okul sayısı daha hızlı bir artış göstermiş, 1970 yılına kadar 72'ye ulaşmıştır. 12 Mart 1971 tarihli askeri muhtıra sonrasında alınan kararla İmam Hatip okullarının dört yıllık orta kısımları kapatılsa da 3 yıla indirilen genel ortaokul programı, İmam Hatip Okullarının bünyesinde aynı çatı ve yönetim altında yer almaya devam etmiştir. Bununla birlikte genel ortaokul programı uygulayan bünyedeki okul sayısı 1973 yılında 58'e gerilemiştir.

Şekil 1.4. Cinsiyete Göre İHO Orta Kısım Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1951-1973)

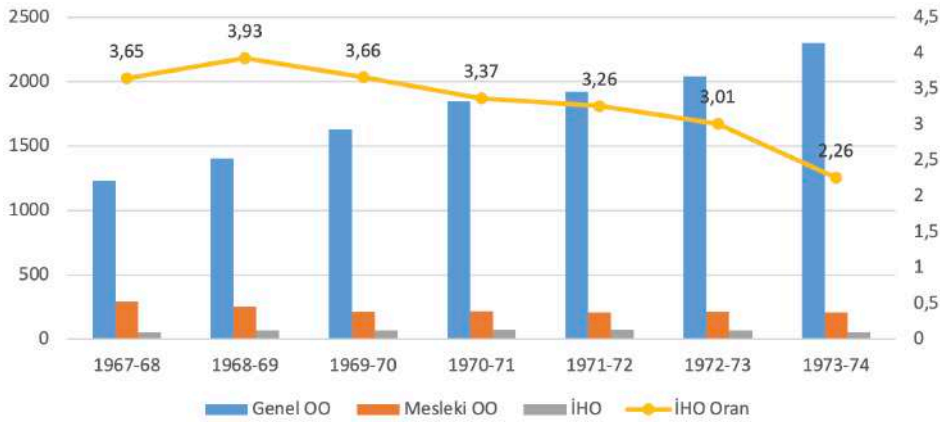
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.4'te 1951-1973 yılları arası İHO orta kısımda öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğrenci oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Söz konusu dönem içeri-

sinde bu okullara ilişkin alınan kararlar doğrultusunda öğrenci sayısında da okul sayısına benzer bir değişim yaşanmıştır. Ancak bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısındaki artış hızı okul sayısına göre daha yüksek gerçekleşmiştir. 1951 yılındaki 876 olan toplam öğrenci sayısı 1970 yılında 40 bin 775'e yükselmiş, böylece aynı dönemdeki 10 kat artan okul sayısına karşılık, yaklaşık 46 kat artış göstermiştir. 12 Mart muhtıra döneminde alınan kararlar İmam Hatip Okullarının orta kısmı mesleklik özelliğini kaybettiği için hızlı bir şekilde öğrenci kaybına uğramıştır. Nitekim 1973 yılında öğrenci sayısı 1970 yılına göre yaklaşık 4 kat azalarak 10 bin 552'ye gerilemiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin başında 1924 yılında açılan İmam ve Hatip mekteplerinde olduğu gibi 1951 yılında açılan İmam Hatip okulları da öncelikle büyük oranda erkeklerle yürütülen din hizmetlerine personel yetiştirmek amacıyla açıldığı için muhtemelen bu okullar ilk dönemlerinde sadece erkek öğrencilerin yararlanacağı okullar olarak düşünülmüştür. Bu okullarda öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı ise ilk kez 1960 yılında istatistiklere yansımıştır. 1967 yılından itibaren daha fazla sayıda kız öğrenci bu okullarda yer almaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde en yüksek kadın öğrenci sayısı 1971 yılında 108 olarak yansısı da oransal olarak erkek öğrenci sayısındaki daha hızlı düşüşten dolayı 1972 yılında yüzde 2,42 oranında gerçekleşmiştir. 12 Mart askeri muhtıra sonrasında hazırlanan ve 22 Mayıs 1972 tarihinde yürürlüğe konulan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği ile bu okullara kayıt için erkek olma şartı getirilmesiyle, bu okullardaki kız öğrencilerin sayısı kademeli olarak azalmıştır.

Şekil 1.5. Genel, Mesleki ve İHO Orta Kademe Okul Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İHO Okul Oranı (1967-1973)

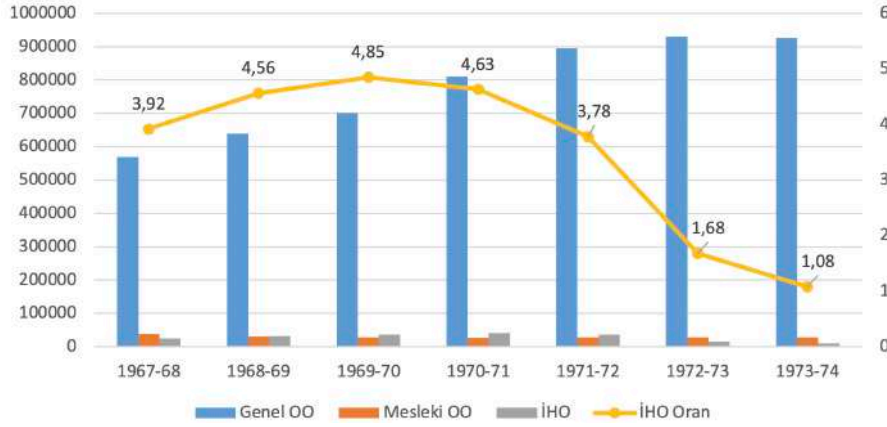

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.5'te 1967-1973 yılları arası genel, mesleki ve İHO orta kısmındaki okul sayıları ile ortaokul kademesindeki İHO okul oranındaki değişim yer almaktadır. Söz konusu bu dönem ortaokulların tek tip program haline dönüştürülmesi ve bu bağlamda mesleki ve teknik okulların ilk kademelerinin kapatılması çalışmalarının yürütüldüğü bir dönemdir. Bu nedenle şekil 1.5'te de görüldüğü gibi dönem içerisinde genel ortaokulların sayısı düzenli olarak artış gösterirken diğer mesleki ve İmam Hatip okullarının orta kısımlarının sayısı ise düşüş eğilimindedir. Bu durum

İmam Hatip orta kısımlarının ortaokul kademesindeki oranına da yansımış durumdadır. Nitekim bu oran 1968 yılında yüzde 3,93 iken 1973 yılına gelindiğinde yüzde 2,26'ya gerilemiştir.

Şekil 1.6. Genel, Mesleki ve İHO Orta Kademe Öğrenci Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İHO Öğrenci Oranı (1967-1973)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.6'da 1967-1973 yılları arası genel ortaokul ile mesleki ve İHO orta kısımlarında öğrenim gören öğrenci sayılarına ve İHO orta kısımda okuyan öğrencilerin ortaokul kademesindeki oranına yer verilmiştir. Söz konusu dönemde okul sayılarında olduğu gibi bu okullardaki öğrenci sayılarında da ortaokul programlarının tek tipleştirilmesi çalışmalarından dolayı benzer bir değişim yaşanmıştır. Dönem içerisinde genel ortaokullarda öğrenim gören öğrenci sayıları düzenli artış gösterirken, diğer mesleki teknik okullar ile İHO'nun orta kısımlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında düşüş yaşanmıştır. Ayrıca 1968-1971 yılları arasında İHO orta kısımda öğrenim gören öğrenci sayıları diğer mesleki teknik okul orta kısımlarında öğrenim görenlerden daha yüksektir. Bununla birlikte 1971 yılında alınan ortaokul programlarının tek tipleştirilmesi kararı sonrasında İHO'daki öğrenci sayısı diğer mesleki teknik okulların orta kısımlarına göre daha hızlı düşüş göstermiştir.

İHO orta kısımda öğrenim gören öğrencilerin ortaokul kademesindeki oranına bakıldığında da okul oranına benzer bir değişim yaşanmıştır. 1967'de ortaokul kademesindeki tüm öğrencilerin yüzde 3,92'si İHO orta kısımda öğrenim görürken, bu oran 1969'da yüzde 4,85'e kadar yükseldikten sonra azalmaya başlamış, 1971 yılında yüzde 3,78'e ve 1973 yılında yüzde 1,08'e kadar gerilemiştir. Diğer bir ifadeyle 1969 yılında ortaokul kademesindeki her 100 öğrenciden yaklaşık olarak 5'i İHO orta kademesinde öğrenim görürken, bu sayı 1973 yılında 1'e gerilemiştir.

1.3.2. İmam Hatip Okulu Lise Kısmı İstatistikleri (1955-1973)

1951 yılında 7 yerde açılan İmam Hatip Okullarının orta kısımlarının ilk mezun verdiği 1955 yılında bazı okullarda lise kademeleri de açılmaya başlamıştır. Bu şekilde İmam Hatip Okulları 1955 yılından itibaren 4 yıllık orta kısım ile 3 yıllık lise kısmı olmak üzere 7 yıllık okullar haline gelmiştir.

Bu başlıkta 1955 yılından itibaren açılan İHO lise kısmına ilişkin 1955-1973 yılları arası temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci, öğretmen

ve mezun sayıları ile lise kademesinde İHO okul ve öğrenci oranlarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler 1955-1966 arası yıllar için Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim” adlı raporlardan toplanmıştır. 1967-1973 arası yıllar için veriler Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı raporlardan derlenmiştir.

Tablo 1.3: İmam Hatip Okulu Lise Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1955-1973)

ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			MEZUN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
1955-56	7	254	254	0								
1956-57	7	500	500	0	12	12	0	0	0	0		
1957-58	15	892	892	0	39	34	5	193	193	0		
1958-59	16	997	997	0	65	65	0	220	220	0		
1959-60	16	1144	1144	0	95	90	5	336	336	0		
1960-61	17	1171	1171	0	91	83	8	321	321	0		
1961-62	17	1175	1175	0	388	351	37	334	334	0		
1962-63	19	1166	1166	0	436	398	38	380	380	0		
1963-64	19	1248	1248	0	484	432	52	328	328	0		
1964-65	19	1285	1285	0	508	425	83	347	347	0		
1965-66	19	1646	1646	0	594	502	92	364	364	0		
1966-67	26	2297	2297	0	744	655	89	440	440	0		
1967-68	26	3369	3367	2	703	502	54	702	702	0	3,07	1,16
1968-69	26	4486	4484	2	422	327	22	1049	1049	0	2,72	1,35
1969-70	30	5235	5231	4	479	386	20	1509	1508	1	2,85	1,42
1970-71	40	6648	6629	19	631	519	27	1601	1600	1	3,48	1,54
1971-72	42	8886	8853	33	704	588	30	1810	1808	2	3,5	1,88
1972-73	71	19935	19839	96	1118	862	62	2635	2627	8	5,49	3,87
1973-74	71	23960	23823	137	1134	1038	96	3359	3334	25	4,98	4,34

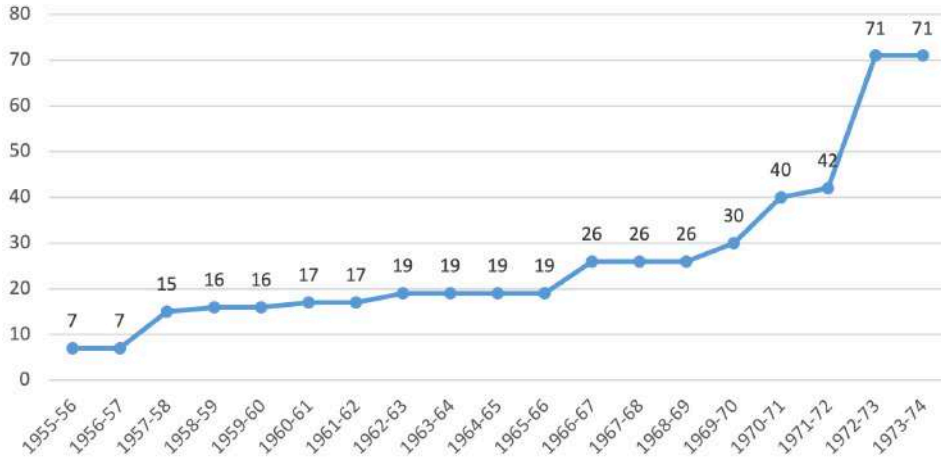
Kaynak: İlgili veriler 1955-1966 arası yıllar için Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim” adlı raporlardan; 1967-1973 arası yıllar için Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 1- İlgili raporlarda 1961-67 yılları arasında mesleki okulların orta kademe öğretmen sayıları lise kademesine dahil edilerek gösterilmiştir. Yine bu yıllar arasında öğretmen sayıları asil, stajyer ve ücretli şeklinde farklı unvanlarda verilmiştir. 1967-68 öğretim yılından itibaren ise öğretmen sayıları kadrolu öğretmenleri kapsamaktadır.

2- İlgili raporlarda mesleki ve teknik okulların orta ve lise kademelerine ilişkin ayrım 1967 yılından itibaren yapıldığı için ortaokul kademesinde olduğu gibi lise kademesinde de İmam Hatip okulu okul ve öğrenci oranı bu yıldan itibaren hesaplanabilmektedir.

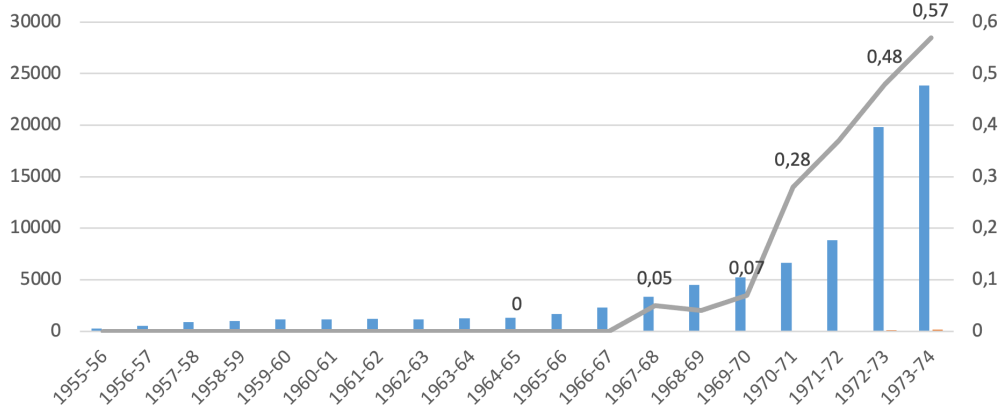
Tablo 1.3'te 1955-1973 yılları arası İHO lise kademesinde okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci öğretmen ve mezun sayısı ile lise kademesinde İHO okul ve öğrenci oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 1955 yılında 7 olan okul sayısı 1973 yılında 71'e yükselerek on kat artış göstermiştir. Aynı dönemde öğrenci sayısında ise 254'ten 23 bin 960'a yükselerek yaklaşık 95 kat artış yaşanmıştır. Bu okullarda ilk kez 1967 yılında kadın öğrenciler de istatistiklere yansımaya başlamıştır.

Şekil 1.7. Yıllara Göre İHO Lise Kısmı Okul Sayısı (1955-1973)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

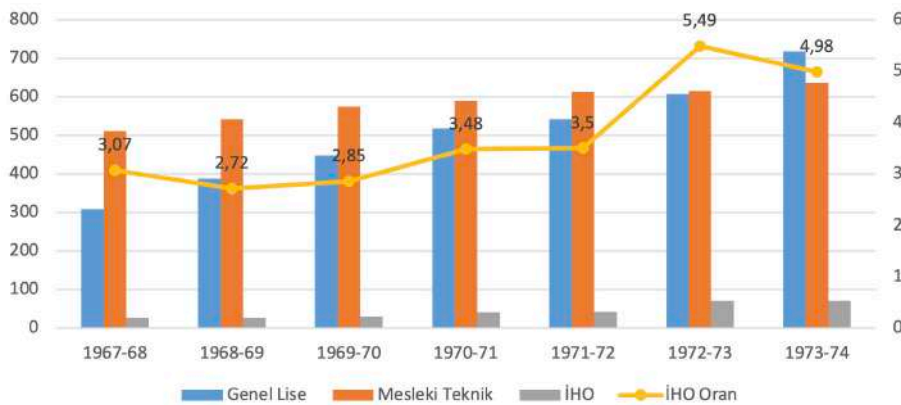
Şekil 1.7'de görüldüğü gibi 1955 yılında 7 yerde açılan İmam Hatip Okulu lise kısım sayısında ilk önemli değişim 1957 yılında yaşanmış ve okul sayısı 15'e yükselerek iki kattan fazla artış göstermiştir. Okul sayısında 1966 yılına kadar büyük değişim olmamış, bu yılda ise 26'a yükselmiştir. 1965 yılında çıkartılan Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat kanunu ile bu okul mezunlarının istihdamının sağlanması bu okulların lise kademesinde de artışa yol açtığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de 1968-1973 yılları arası ortaöğretim sistemi içerisindeki mesleki ve teknik eğitimin yeniden yapılandırılması sürecinde İHO lise kademesindeki okul sayısında daha ciddi bir yükseliş görülmektedir. Özellikle bu dönemde bu okulların statüsüne ilişkin alınan kararlar bu yükselişte etkili olmuştur. 12 Mart 1971 tarihli askeri muhtıra sonrasında 10 Mayıs 1972 tarihinde hazırlanan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliğinin 4. maddesinde bu okulların ortaokul üzerine dört yıllık öğrenim veren bir meslek okulu olduğu ve öğrencilerini hem mesleğe hem de kendi alanlarında yüksek öğrenime hazırlayacağı belirtilmiştir. Böylece bu okulların mezunlarını hem mesleğe hem de yüksek öğrenime hazırlayıcı vasfı ilk kez zikredilmiş, bu tanımlama 14.06.1973 tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da yer almıştır. Bu okul mezunlarının üniversiteye yerleşmelerine ilişkin yapılan bu düzenlemelerin bu okullara rağbeti artırdığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1.8. Cinsiyete Göre İHO Lise Kısmı Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1955-1973)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.8’de 1955-1973 yılları arası İHO lise kısmında öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğrenci oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısındaki artış hızı orta kısımda olduğu gibi okul sayısına göre daha yüksek gerçekleşmiştir. 1955 yılındaki 254 olan toplam öğrenci sayısı 1971 yılında 8853’e yükselmiş, yani yaklaşık 35 kat artış göstermiştir. Öğrenci sayısı 1972’de 19 bin 839’a, 1973 yılında ise 23 bin 823’e çıkarak artış hızı katlanarak artmıştır.

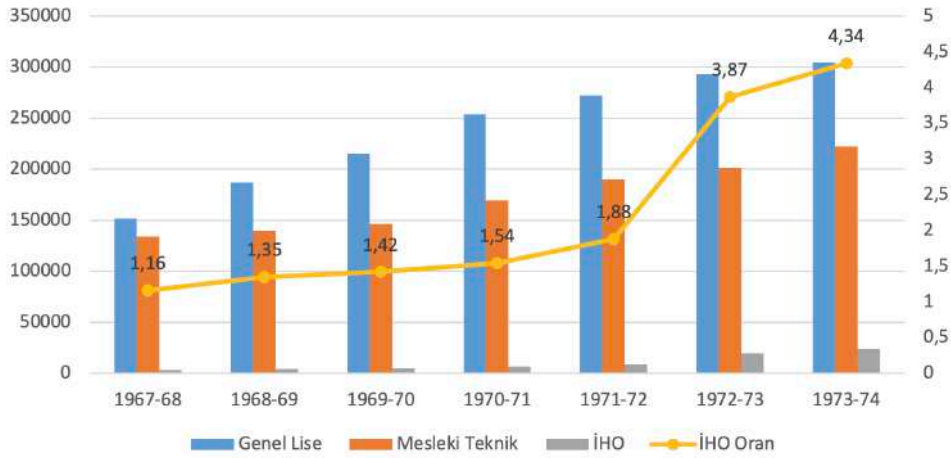
İHO orta kısımda olduğu gibi lise kısmında da kız öğrenciler 1960’ların ikinci yarısından itibaren görünür olmaya başlamışlardır. Ancak dönem içerisinde orta kısımda yüzde 2,4’e ulaşan kız öğrenci sayısı, lise kademesinde yüzde 1’e bile ulaşamamış, en yüksek olarak 1973 yılında 0,57 olarak gerçekleşmiştir. Dönemin şartları içerisinde lise kademesinde okullaşması zaten düşük olan kız öğrencilerin İmam Hatip okullarında görünmeye başladığı bu yıllarda 12 Mart askeri muhtıra sonrasında hazırlanan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği ile bu okullara kayıt için erkek olma şartı getirilmesiyle engellenmesi, bu durumu daha da olumsuz hale getirmiştir.

Şekil 1.9. Genel, Mesleki ve İHO Lise Kısmı Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHO Okul Oranı (1967-1973)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.9'da 1967-1973 yılları arası genel, mesleki ve İHO lise kısmındaki okul sayıları ile lise kademesindeki İHO okul oranındaki değişim yer almaktadır. Söz konusu bu dönemde mesleki teknik okulların lise kademesinde ağırlıkta olduğu, bununla birlikte genel liselerin de sayılarının düzenli olarak arttığı görülmektedir. Dönem içerisinde lise kademesinde İHO okul oranına bakıldığında 1967 yılında yüzde 3,07 olan bu oran, 1971 yılına kadar büyük bir değişim göstermeyerek yüzde 3,5 olmuştur. 1972 yılında yüzde 5,49'a kadar yükselen İHO oranı 1973 yılında yüzde 4,98'e gerileyerek dönemi tamamlamıştır.

Şekil 1.10. Genel, Mesleki ve İHO Lise Kısmı Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHO Öğrenci Oranı (1967-1973)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.10'da 1967-1973 yılları arası genel lise ile mesleki ve İHO lise kısımlarında öğrenim gören öğrenci sayılarına ve İHO lise kısmında okuyan öğrencilerin lise kademesindeki oranına yer verilmiştir. Dönem içerisinde lise kademesinde her üç okul türünde de öğrenci sayıları artış göstermiştir. Oransal olarak lise kademesi içerisindeki İHO'nun lise kısmında öğrenim gören öğrenci sayısında orta kısmın aksine önemli bir yükseliş yaşanmıştır. 1967 yılında yüzde 1,16 olan bu oran 1972 yılında yüzde 3,87'ye, 1973 yılında ise yüzde 4,34'e yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle 1967 yılında lise kademesinde öğrenim gören her 100 öğrenciden sadece 1'i İHO lise kısmında okurken, bu sayı 1973 yılında 4'e çıkmıştır. Aynı dönem içerisindeki İHO okul sayısı ve oranıyla birlikte düşünüldüğünde veriler öğrenci sayısındaki oransal artışın, orta kısımda olduğu gibi lise kısımda da diğer okul türlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

1.4. 1973-1997 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri

1971 askeri muhtırasından sonra Naim Talu başkanlığında kurulan dördüncü ara hükümet (15.04.1973-26.01.1974) döneminde 14.06.1973 tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile önemli bir niteliksel dönüşüme uğramıştır. Söz konusu kanunun 32. maddesinde bu kurumlar şu şekilde tanımlanmıştır:

“İmam-Hatip Liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur’an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere Millî Eğitim Bakanlığınca açılan, ortaöğretim sistemi içinde hem mesleğe hem yükseköğretime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır.”

Bu kanunla İmam-Hatip Okulları diğer mesleki okullarla birlikte lise statüsüne çıkartılarak İmam-Hatip Liselerine dönüştürülmüş ve 1972 yılında hazırlanan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliğinde zikredildiği gibi hem mesleğe hem de yükseköğretime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumları olarak tanımlanmıştır. Ayrıca aynı yasanın yükseköğretime geçişi düzenleyen 31. maddesinde de bu okulları bitiren öğrencilerin yetiştirildikleri yönde üniversitelere, akademiye ve yüksekokullara girmek için aday olma hakkı tanındığı belirtilmiştir (Resmî Gazete, 1973/14574). Böylece bu okul mezunları için üniversiteye geçişte kendi alanı sınırlandırılması kaldırılarak, doğrudan bu okul diplomalarıyla üniversitelerin sosyal alanlarına da girmelerine olanak sağlanmıştır.

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında 26 Ocak 1974 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi arasındaki koalisyon hükümeti dönemi, İmam Hatip Liseleri ile ilgili olumlu gelişmelerin yaşandığı dönem olmuştur. Söz konusu hükümet programında meslek okullarının orta kısımlarının öncelikle açılacağı, mezunlarının üniversite ve yüksekokul imtihanlarına girebilmelerinin sağlanacağı, halk yardımıyla yapılan ve hizmete girmeyi bekleyen okulların yapılış amaçlarına uygun olarak açılacakları ifade edilmiştir (Ünsür, 2005). Bu süreçte 24 Haziran-4 Temmuz 1974 tarihleri arasında toplanan 9. Millî Eğitim Şûrası’nda temel eğitimin ikinci kademesi olan ortaokullar hakkında önemli bir karar alınmıştır. Karara göre ortaokul programlarında genel bir öğretim verilmekle birlikte öğrencileri ortaöğretimin çeşitli programlarına hazırlama bakımından seçmeli derslere yer verilmesi ve bu seçmeli derslerin ilgili okulun ikinci kademesinin amaçları ve özellikleri dikkate alınarak saptanması benimsenmiştir. Okutulabilecek seçmeli ders listesine yer verilmiş, ancak bu listenin bağlayıcı olmadığı belirtilmiştir (MEB, 1974). Şura kararlarında seçmeli dersler listesinde dini dersler yer almasa da Talim Terbiye Kurulu’nun 26 Ağustos 1974 tarihli ve 394 sayılı kararıyla İHL’lerin orta kısımlarına seçmeli dersler yerine Kur’an-ı Kerim, Arapça ve Din dersinin eklenmesi kararlaştırılmıştır (Tebliğler Dergisi, 1974/1807). Böylece kısmi de olsa İHL’lerin orta kısımlarının yeniden açılması sağlanmıştır.

Bu dönem içerisinde İHL’leri ilgilendiren bir diğer önemli gelişme, bu okullarda kız öğrencilerin öğrenim görmesine ilişkin yaşanmıştır. Bu okullara sadece erkek öğrencilerin kabul edilmesine yönelik 1972 yılında çıkarılan düzenlemenin bir velinin eğitimde fırsat eşitliğine aykırı olduğu gerekçesiyle Danıştay’a yaptığı iptal başvurusu, 15 Aralık 1976 tarihinde karara bağlanmış ve kız öğrencilerin de bu okullara kayıt yaptırabilmelerinin önü açılmıştır (Tebliğler Dergisi, 1977/1950).

İmam Hatip okullarının liseye dönüştürülmesi, orta kısımlarının yeniden açılması ve kız öğrencilerin de bu okullara kabul edilmesi gibi yaşanan gelişmeler, özellikle 1974’ten itibaren

peş peşe kurulan koalisyon hükümetleri döneminde bu kurumlarda hızlı bir sayısal gelişmeye yol açmıştır. Ancak yaşanan bu gelişme 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe sonrasında kesintiye uğramıştır. Darbe sonrasında kurulan askeri yönetim, İHL'lerin statüsüyle ilgili herhangi bir değişikliğe gitmemiş ve mevcut olanlarına dokunmamıştır. Ancak 1980'li yıllar boyunca yeni İmam Hatip Lisesi açılmasına istisnalar dışında izin verilmemiştir. Bu dönemde mevcut okulların pek çoğunda şubeler açmak suretiyle bu okulların yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Bununla birlikte askeri yönetimin Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yaptığı değişiklikle, 1973'ten beri üniversitelerin sosyal bölümlerine yerleşme hakkına sahip olan bu okul mezunlarına bütün mesleki ve teknik lise mezunları ile üniversitelerin tüm bölümlerine yerleşme olanağını sağlaması bu okullar için çok önemli bir niteliksel gelişmeye zemin oluşturmuştur.

1973-1997 yılları arasında İHL'lerdeki bu niteliksel dönüşüm, üniversite yerleştirme durumuna da yansımıştır. Bazı İHL'lere sınavla giren nitelikli öğrenciler sayesinde bu kurumların eğitim kalitesi ve üniversite başarısı da artmıştır. 1991'den itibaren çeşitli illerde AİHL'lerin açılmasıyla bu başarı daha da yükselmiş ve bu okullar mezunlarını özellikle siyasal bilimler, hukuk, kamu yönetimi, öğretmenlik gibi kendi alanları dışındaki farklı fakülte ve bölümlere yerleştirmiştir. ÖSYM verileri esas alınarak bakıldığında 1990-1998 yılları arası İHL'lerden mezun olup yükseköğretim kurumlarına yerleşen öğrencilerin en fazla yerleştikleri dört yıllık örgün fakülteler sıralamasında yüzde 9,59 oranla Fen-Edebiyat Fakülteleri birinci, yüzde 8,50 ile Eğitim Fakülteleri ikinci, yüzde 8,08 ile İlahiyat Fakülteleri üçüncü, yüzde 3,56 ile İktisadi İdari Bilimler Fakülteleri dördüncü sırada yer almıştır. Aynı yıllar arasında AİHL'den mezun olup yükseköğretime geçiş yapan öğrencilerin ise yüzde 22,5'i İktisadi İdari Bilimler Fakültelerine yerleşmiştir. Bunu yüzde 11 ile Fen-Edebiyat, yüzde 7 ile İlahiyat ve Mühendislik, yüzde 6 ile de Hukuk ve Eğitim Fakültelerine yerleşenler takip etmiştir (MEB, 2012:46-49).

1.4.1. İmam Hatip Lisesi Ortaokul Kademesi İstatistikleri (1973-2000)

Bu başlıkta 1973 yılında lise statüsü kazanan İmam Hatip Okullarının ortaokul kademelerine ilişkin 1973-2000 yılları arası temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci ve öğretmen sayıları ile ortaokul kademesinde İHO okul ve öğrenci oranlarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler 1973-1986 yılları arası için Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan "Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim" adlı raporlardan derlenmiştir. 1986 yılından itibaren söz konusu rapor yine ayrı kurum tarafından "Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim" başlığıyla yayınlanmıştır.

Tablo 1.4: İmam Hatip Lisesi Ortaokul Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1973-2000)

ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
1973-74	58	10522	10398	124	242	202	40	2,26	1,08
1974-75	101	24091	24055	36	80	72	8	3,58	2,4
1975-76	171	51829	51141	688	493	427	66	5,31	4,6
1976-77	248	84863	83471	1392	912	823	89	6,93	7,1
1977-78	334	108340	101643	6697	1279	1122	157	8,55	8,6
1978-79	335	114273	103685	10588	922	842	80	8,01	9,1
1979-80	339	130072	114442	15630	590	517	73	7,24	9,7
1980-81	374	138798	119270	19528	169	156	13	7,62	10,5
1981-82	374	147071	123984	23087	279	240	39	7,73	10,4
1982-83	374	147140	125466	21674	335	279	56	7,74	9,7
1983-84	374	144798	125218	19580	375	311	64	7,68	8,8
1984-85	375	145816	126539	19277	373	310	63	7,54	8,2
1985-86	375	150364	127234	23130				7,33	8,1
1986-87	376	160197	131142	29055				6,9	8,1
1987-88	376	170066	134907	35159				6,55	8,1
1988-89	383	180399	137509	42890				6,4	7,9
1989-90	383	190176	140381	49795				6,02	8,2
1990-91	385	209915	149932	59983				5,82	8,8
1991-92	406	229570	157940	71630				5,77	9,5
1992-93	416	258405	169639	88766				5,51	10,1
1993-94	443	283971	179092	104879				5,32	10,7
1994-95	446	301862	183553	118309				5,01	11,2
1995-96	479	306684	180844	125840				5,1	11,6
1996-97	594	318799	182332	136467				6,04	12,1
1997-98	598	221119	124622	96497					
1998-99	593	115616	64721	50895					
1999-00	553	15925	9178	6747					

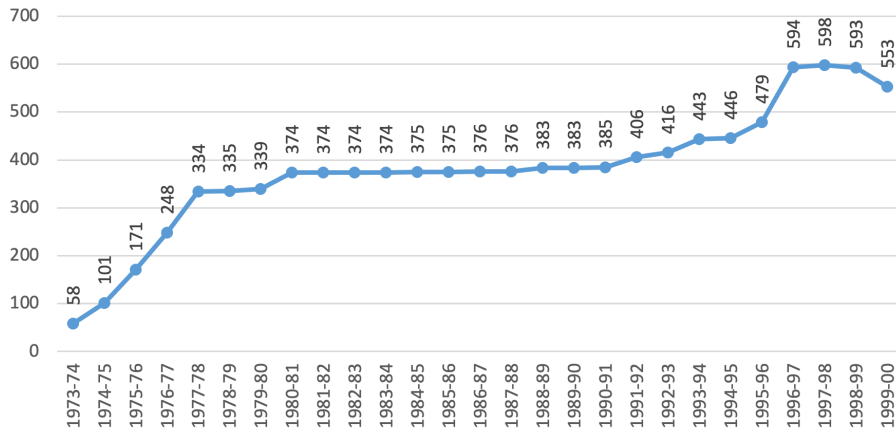
Kaynak: İlgili veriler 1973-1986 arası yıllar için Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı raporlardan; 1986-2000 arası yıllar için yine aynı kurum tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 1- İlgili raporlarda 1985-86 öğretim yılından itibaren İHL dahil mesleki teknik liselerin ortaokul kademe öğretmen sayıları lise kademesinde gösterildiği için öğretmen sayılarında ayırım yapılamamıştır.

2- İlgili raporlarda 1997-98 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasıyla birlikte mesleki teknik liselerin ortaokulları kapatılarak tüm ortaokullar ilköğretime dönüştürüldüğü için ilgili raporlarda bu öğretim yılından itibaren ilköğretim istatistiklerine yer verilmiştir. Bu nedenle ortaokul kademesindeki İmam Hatip okulu okul ve öğrenci oranı bu yıldan itibaren hesaplanamamıştır.

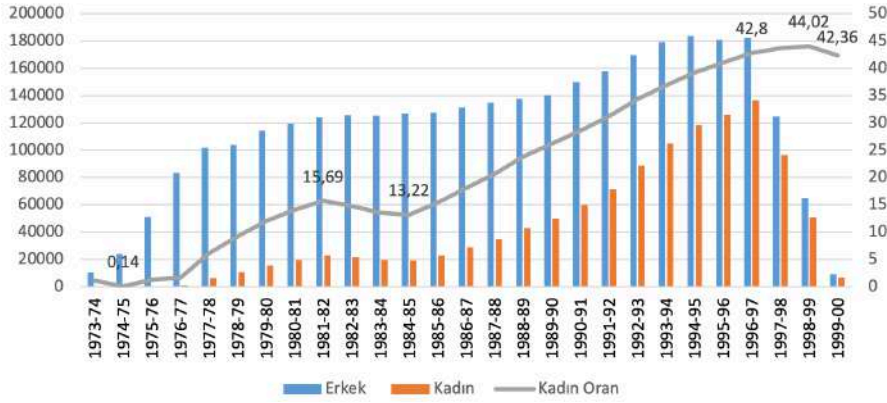
Tablo 1.4'te 1973-1999 yılları arasında İHL birinci kademesinde okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci, öğretmen ve mezun sayısı ile lise kademesinde İHO okul ve öğrenci oranlarına yer verilmiştir. 1971 muhtırası sonrasında kapatılan İHO orta kısım sayısı tabloda da görüldüğü gibi 1973 yılına kadar 58'e kadar düşmüş ve bu okullarda toplam 10 bin 552 öğrenci öğrenim görmüş, 242 öğretmen görev yapmıştır. Dönem içerisinde okul sayısı en yüksek düzeyine 1997 yılında ulaşmış, 598'e çıkarak 10 kattan fazla artış göstermiştir. Öğrenci sayısında ise 1996 yılında 318 bin 799'a ulaşarak 30 kattan fazla artış yaşanmıştır.

Şekil 1.11. Genel, Mesleki ve İHO Lise Kısmı Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHO Okul Oranı (1955-1973)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.11'de 1973-2000 yılları arasında İmam Hatip Ortaokulu okul sayısında yaşanan değişim yer almaktadır. 12 Mart 1971 tarihli askeri muhtıra sonrasında alınan kararla İHO'ların orta kısımlarının kapatılması ile genel ortaokul programı uygulayan bünyedeki okul sayısı 1973 yılında 58'e gerilemişti. Talim Terbiye Kurulu'nun 26 Ağustos 1974 tarihli ve 394 sayılı kararıyla İHL'lerin orta kısımlarına seçmeli dersler yerine Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Din dersinin eklenmesi kararı ile bu okulların sayısı hızlı bir şekilde yeniden yükselişe geçmiş, 1977 yılına kadar 334'e ulaşarak 4 yıl gibi kısa bir süre içerisinde yaklaşık 6 kat artış göstermiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar sayıları 374'e ulaşan okul sayısı, askeri yönetimin yeni okul açılmasına müsaade etmemesi nedeniyle 1990 yılına kadar yatay bir gelişim göstermiş, 10 yıl boyunca ancak 11 artışla 385'e ulaşmıştır. 1991 yılından itibaren ise 1980'li yıllarda şube olarak açılan İHL'lerin müstakil müdürlük haline getirilmesiyle birlikte orta kısım sayıları da yeniden artışa geçmiş, bu okulların tekrar kapatıldıkları kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim uygulaması öncesinde 1997 yılında dönem içerisindeki en yüksek düzeylerine çıkarak 598'e ulaşmışlardır. Bu okuldaki öğrencilerin kademeli olarak mezun olmalarıyla birlikte 2000-2001 öğretim yılı itibarıyla sayıları sıfırlanmıştır.

Şekil 1.12. Cinsiyete Göre İmam Hatip Ortaokulu Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oran (1973-2000)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

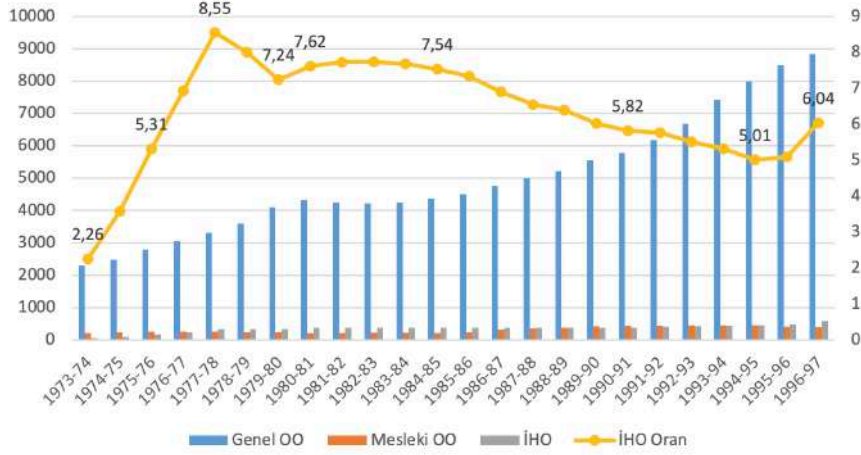
Şekil 1.12’de 1973-2000 yılları arası İHL ortaokul kademesinde öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğrenci oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Söz konusu dönem içerisinde bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısındaki artış hızı okul sayısına göre daha yüksek gerçekleşmiştir. 1973 yılındaki 10 bin 522 olan toplam öğrenci sayısı, kesintisiz 8 yıllık eğitim uygulamasından önceki son öğretim yılı olan 1996-1997 öğretim yılında en yüksek düzeyine ulaşarak 318 bin 799’a çıkmıştır. Bu şekilde aynı dönemdeki 10 kat artan okul sayısına karşılık, öğrenci sayısı yaklaşık 30 kat artış göstermiştir. Ancak okul ve öğrenci sayısındaki bu artış 28 Şubat sürecinde 16 Ağustos 1997 tarihinde çıkartılan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim kararı ile sona ermiştir. Mevcut öğrencilerin kademeli olarak bu okullardan mezun olmasıyla öğrenci sayıları ciddi bir düşüş içerisinde girmiş ve 2000 yılına kadar sıfırlanmıştır.

12 Mart askeri muhtıra sonrasında hazırlanan ve 22 Mayıs 1972 tarihinde yürürlüğe konulan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği ile bu okullara kayıt için erkek olma şartı getirilmesiyle, bu okullardaki kız öğrencilerin sayısı kademeli olarak azalmış, 1974 yılına kadar 36’ya gerilemiştir. 1975-76 öğretim yılında ise 667 kız öğrenci yeni kayıt yaptırmış ve sayı 688’e yükselerek yeniden çıkışa geçmiştir. Kayıt için erkek olma şartı uygulaması, bir velinin eğitimde fırsat eşitliğine aykırı olduğu gerekçesiyle Danıştay’a yaptığı iptal başvurusu sonucunda 15 Aralık 1976 tarihinde verilen kararla iptal edilmiş ve böylece kız öğrencilerin bu okullara kayıt yaptırabilmelerinin önü açılmıştır. Ancak bu karar öncesinde İHL ortaokul kademesine 1975 yılındaki yeni kız öğrenci kayıtları, söz konusu yasağın ortaokul kademesinde daha öncesinde fiili olarak uygulanmadığını göstermektedir. Bunun nedeni bu okulların orta kısımlarının her ne kadar seçmeli dersleri din derslerine dönüştürülmüş olsa da genel ortaokul programı olarak algılanması olabilir.

İHL ortaokul kademesinde 1975 yılından itibaren tekrar artışa geçen kız öğrenci oranı 1981 yılında yüzde 15,62’ye ulaştıktan sonra 1984 yılına kadar kısmi bir düşüşle yüzde 13,22’ye gerilemiş, bu yıldan itibaren yeniden yükselişe geçerek, 8 yıllık zorunlu eğitim kararı öncesinde 1996 yılında yüzde 42,8’e çıkmıştır. Yani 28 Şubat süreci öncesi son öğretim yılında İHL ortaokul kademesin-

deki her 100 öğrenciden yaklaşık 43'ü kızlardan oluşmuştur. Bu süreçte erkek öğrencilerin daha fazla azalışından dolayı 1998'de kız öğrenci oranı yüzde 44,02'ye kadar çıkmış ve bu okulların son öğretim yılında ise yüzde 42,36 ile dönemi tamamlamıştır.

Şekil 1.13. Genel, Mesleki ve İHO Okul Sayıları ve Ortaokul kademesinde İHO Okul Oranı (1973-1997)

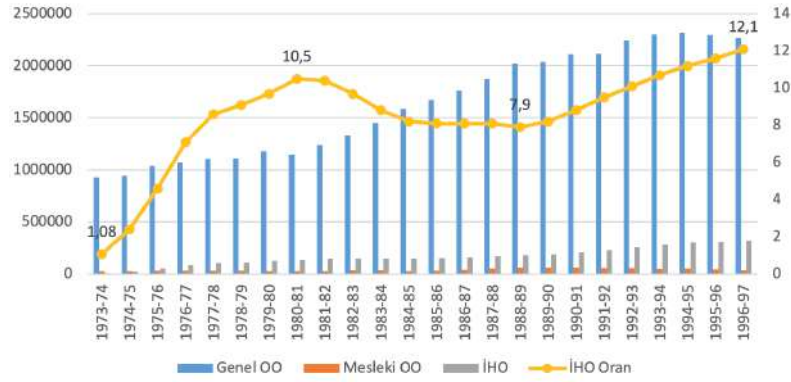

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaokul kademesinde İHO okul oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurum sayıları hesaplamalara dahil edilmiştir.

Şekil 1.13'te 1973-1997 yılları arası genel, mesleki ve İmam Hatip Ortaokulu (İHO) okul sayıları ile ortaokul kademesindeki İHO okul oranındaki değişim yer almaktadır. 1974 yılında alınan kararla bazı mesleki-teknik liselerin ilkokula dayalı olan birinci devrelerinde seçmeli dersler yerine meslek derslerinin konulmasıyla bu okulların bünyesinde ortaokulların varlığı, 1997'deki 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasına kadar devam etmiştir. Şekil 1.13'te görüldüğü gibi dönem içerisinde sayı olarak genel ortaokullara göre mesleki teknik liselerin bünyesindeki ortaokullar daha az gelişim göstermişlerdir. Bununla birlikte diğer mesleki teknik liselerin bünyesindeki ortaokullara göre İHL bünyesindeki ortaokulların niceliksel gelişimi oransal olarak daha yüksektir. Hatta 1977-1988 yılları arası ve 1995-1996 yıllarında İHO sayısı diğer tüm mesleki teknik liselerin bünyesindeki ortaokul sayısından daha fazladır.

Ortaokul kademesinde İHO okul oranına bakıldığında ise 1973 yılından 1977 yılına kadar hızlı bir yükseliş olduğu görülmektedir. Bu dönemde tüm ortaokul kademesinde İHO okul oranı yüzde 2,26'dan yüzde 8,55'e yükselerek dönem içerisindeki en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 1980 ihtilali öncesinde yüzde 7,24'e gerileyen bu oran bazı dönemlerde kısmi yükselse de 1980'li ve 90'lı yıllardaki özellikle genel ortaokul sayısındaki hızlı artıştan dolayı gerilemiş, 1994 yılına kadar yüzde 5,01'e kadar düşmüştür. 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasının başladığı 1997 yılı öncesinde 1996 yılında yüzde 6,04'e yükselerek dönemi tamamlamıştır.

Şekil 1.14. Genel, Mesleki ve İHO Öğrenci Sayıları ve Ortaokul kademesinde İHO Öğrenci Oranı (1973-1997)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaokul kademesinde İHO öğrenci oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurumlardaki öğrenci sayıları hesaplamalara dahil edilmiştir.

Şekil 1.14'te 1973-1997 yılları arası genel ortaokul ile mesleki lise ve İHL ortaokul kademesinde (İHO) öğrenim gören öğrenci sayılarına ve İHO'da okuyan öğrencilerin ortaokul kademesindeki oranına yer verilmiştir. Söz konusu bu dönemde oransal olarak İHL bünyesindeki ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerin sayısı, genel ortaokul ve diğer mesleki ortaokullara göre çok yüksek bir gelişim kaydetmiştir. Nitekim 1996 ve 1973 yılı öğrenci sayıları oranlandığında oran genel ortaokullarda yüzde 2,45 ve mesleki ortaokullarda yüzde 1,2 iken İHO'larda ise yüzde 30,2 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile bu yıllar arasında öğrenci sayıları genel ortaokullarda yaklaşık 2,5 kat, mesleki ortaokullarda 1,2 kat artış gösterirken, İHO'larda 30 kattan fazla yükselmiştir. Ayrıca dönem içerisinde 1975 yılından itibaren İHL bünyesindeki ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerin sayısı, diğer tüm mesleki teknik liselerin bünyesindeki ortaokullardaki öğrencilerin sayısından daha fazla gerçekleşmiştir.

İHL ortaokul kısmında öğrenim gören öğrencilerin ortaokul kademesindeki oranına bakıldığında ise söz konusu dönemde okul sayılarında olduğu gibi bu okullardaki öğrenci sayılarında da dönemin başında hızlı bir yükseliş yaşanmıştır. 1973 yılında yüzde 1,08 olan bu oran 1980 yılına kadar düzenli yükselerek yüzde 10,8'e ulaşmıştır. 1980 askeri darbesi sonrasında azalışa geçen bu oran 1988 yılına kadar yüzde 7,9'a gerilemiş, sonrasında yeniden yükselişe geçerek 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulaması öncesinde yüzde 12,1'e çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle 1973 yılında ortaokul kademesindeki her 100 öğrencinin sadece 1'i İHO'da öğrenim görürken, bu sayı 1996 yılında 12'e yükselmiştir.

1.4.2. İmam Hatip Lisesi Lise Kademesi İstatistikleri (1973-1997)

Bu başlıkta 1973 yılında lise statüsü kazanan İmam Hatip Liselerine ilişkin 1973-1997 yılları arasında temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci, öğretmen ve mezun sayıları ile lise kademesinde İHL okul ve öğrenci oranlarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler 1973-1986 yılları arası için

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı raporlardan derlenmiştir. 1986 yılından itibaren söz konusu rapor yine aynı kurum tarafından “Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” başlığıyla yayınlanmıştır.

Tablo 1.5: İmam Hatip Lisesi Lise Kademesinde Sayısal Gelişmeler (1973-1997)

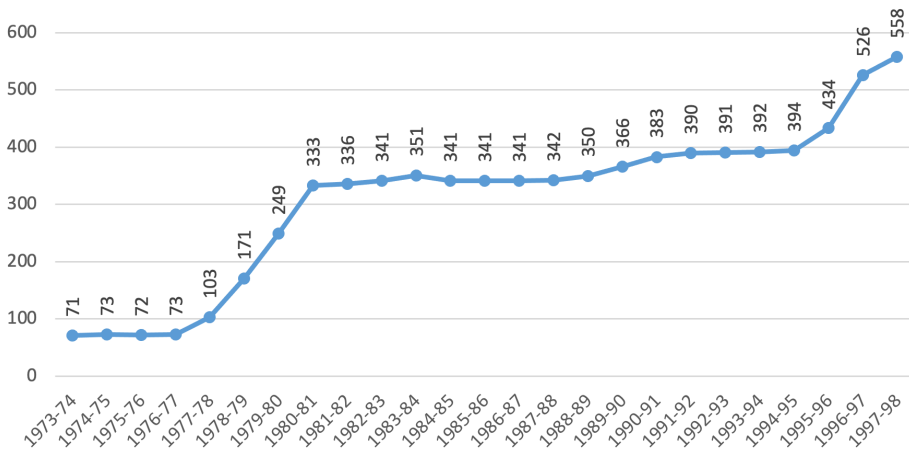
ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			MEZUN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
1973-74	71	23960	23823	137	1134	1038	96	3359	3334	25	4,98	4,34
1974-75	73	24809	20602	207	1560	1385	175	4791	4738	53	4,85	4,13
1975-76	72	25809	25645	164	1754	1527	227	4839	4763	76	4,28	3,74
1976-77	73	25800	25708	92	1860	1616	244	6043	5924	119	4,01	3,45
1977-78	103	26177	26132	45	2513	2138	375	5373	5354	19	5,26	3,33
1978-79	171	34417	34004	413	3498	3015	483	4179	4144	35	8,27	4,19
1979-80	249	47941	46932	1009	4851	4130	721	4687	4606	81	11,06	5,4
1980-81	333	62206	58475	3731	7081	5856	1225	5531	5434	97	13,61	6,99
1981-82	336	69793	63723	6070	8236	6782	1454	9240	8881	359	13,51	7,76
1982-83	341	72791	65191	7600	9739	7983	1756	10982	10553	429	13,49	8,29
1983-84	351	76193	66167	10026	10308	8465	1843	13573	11891	1682	13,78	8,39
1984-85	341	83157	70819	12338	10596	8716	1880	13896	12040	1856	13,08	8,44
1985-86	341	87560	73960	13600	11098	9014	2084	15727	13306	2421	12,65	8,23
1986-87	341	89666	75546	14120	11522	9375	2147	15974	13079	2895	12,25	7,88
1987-88	342	87972	73396	14576	11800	9629	2171	17574	14243	3331	11,65	7,35
1988-89	350	87079	71349	15730	11791	9484	2307	17280	14233	3047	11,36	6,96
1989-90	366	92585	73366	19219	10143	2583	242	17060	14176	2884	10,87	6,96
1990-91	383	100300	76495	23805	12453	9861	2592	18323	14648	3675	10,23	7,03
1991-92	390	117706	85789	31917	13180	10287	2893	20658	15711	4947	9,72	7,44
1992-93	391	137490	96663	40827	14039	10854	3185	26893	19817	7076	9,22	7,88
1993-94	392	160720	108665	52055	14909	11464	3445	48987	33011	15976	8,68	8,51
1994-95	394	171439	111144	60295	15731	11734	3997	44739	29289	15450	8,35	8,36
1995-96	434	188896	116734	72162	17377	12851	4526	49732	31205	18527	8,7	8,73
1996-97	526	192032	113423	78609	18800	13435	5365	52241	31625	20616	9,81	8,98
1997-98	558	183085	98840	84245	18813	13263	5550	11878	7669	4209	9,92	8,59

Kaynak: İlgili veriler 1973-1986 arası yıllar için Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı raporlardan; 1986-2000 arası yıllar için yine aynı kurum tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Lise kademesinde İHL okul ve öğrenci oranları hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi örgün eğitim sayıları dikkate alınmış, açıköğretim sayıları hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Tablo 1.5'te 1973-1997 yılları arası İmam Hatip Lisesi (İHL) okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci, öğretmen ve mezun sayısı ile lise kademesinde İHL okul ve öğrenci oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 1973 yılında 71 olan okul sayısı 1991 yılına kadar 558'e yükselerek yaklaşık 8 kat artış göstermiştir. Aynı dönemde öğrenci sayısında ise 23 bin 960'tan 183 bin 85'e yükselerek 7,6 kat artış yaşanmıştır. Söz konusu yıllar arasında bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı ise 1134'ten 18 bin 813'e artarak 16,5 kat artış göstermiştir.

Şekil 1.15. Yıllara Göre İmam Hatip Lisesi Okul Sayısı (1973-1997)

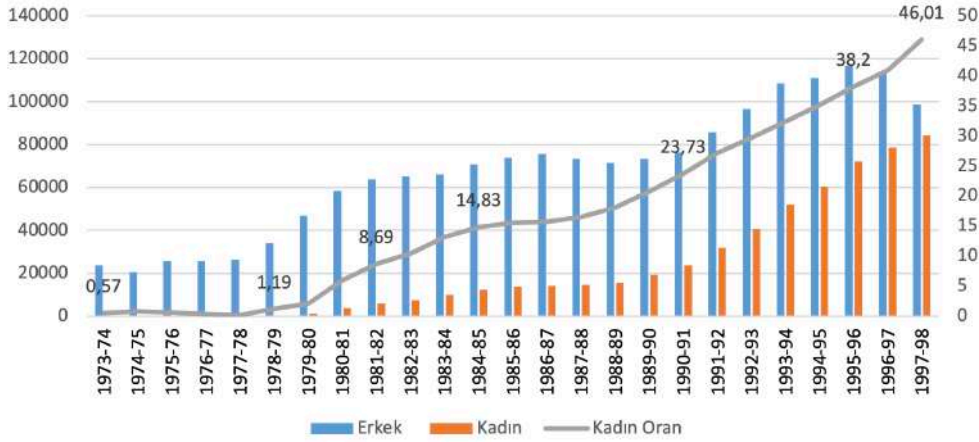
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.15'te 1973-1997 yılları arasında İHL okul sayısında yaşanan değişim yer almaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi 12 Mart 1971 askeri muhtıra sonrasında İHL'lerin sayısal artışı bir süre duraklamıştır. Ancak bu okulların 1973 yılında liselere dönüştürülmesi, 1974 yılında orta kısımlarının yeniden açılması, 1976 yılında Danıştay'ın kız öğrencilerin de bu okullara kayıt yaptırabileceği yönünde karar vermesi gibi yaşanan olumlu gelişmeler özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında bu okulların sayılarında hızlı bir artışa yol açmış ve okul sayısı 1980 yılına kadar 333'e ulaşmıştır. Yani 1973-1980 yılları arasında İHL okul sayısı 71'den 333'e yükselerek 4,7 kat artış göstermiştir.

Buna karşılık 12 Eylül 1980 askeri ihtilal sonrasında oluşan askeri yönetim İHL'lerin statüsüyle ilgili herhangi bir değişikliğe gitmeyip mevcut olanlarına dokunmasa da yeni okul açılmasına izin vermemiştir. Hatta mevcut 374 okulun henüz ortaokul düzeyinde öğrencisi olan 41'de lise kademesinin açılmasına müsaade etmeyerek İHL sayısının 333'te kalmasını sağlamıştır. Askeri yönetimin bu politikası Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca etkisini devam ettirmiştir. Bu dönemde mevcut okulların pek çoğunda şubeler açmak suretiyle bu okulların yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Bu şubelerin müdür ataması yapılarak ayrı okullar haline getirilme istekleri Milli Güvenlik Kurulu kararlarına istisnalar dışında reddedilmiştir (Öcal, 2011). Bu nedenle Şekil 1.15'te de görüldüğü gibi 1989 yılına kadar İHL okul sayısında önemli

bir değişiklik olmamıştır. 1990'lı yıllarda ise şube olarak açılan İHL'lerin müstakil okul olarak açılmalarıyla birlikte 1997 yılına kadar okul sayıları yeniden artmış ve 558'e yükselmiştir. Ayrıca bu dönemdeki okul sayısındaki artışta Anadolu İHL'lerin sayılarının artırılması ve bazı Çok Programlı Liselerin bünyelerinde İHL programlarının açılmasının da etkisi olmuştur.

Şekil 1.16. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1973-1997)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

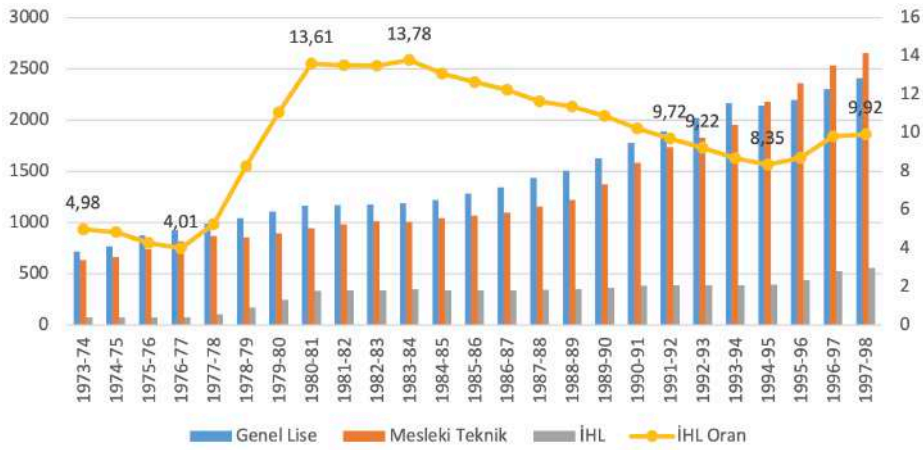
Şekil 1.16'da 1973-1997 yılları arası İHL'lerde öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğrenci oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Söz konusu dönem içerisinde bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısındaki artış hızı okul sayısındaki artışa paralel gerçekleşmiştir. 1973 yılında 23 bin 960 olan öğrenci sayısı, 1996 yılına kadar 192 bin 32'ye yükselerek dönem içerisindeki en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Böylece aynı dönemdeki okul sayısındaki artış oranına benzer şekilde öğrenci sayısında da 8 kat artış yaşanmıştır. Ancak öğrenci sayısındaki bu artış 28 Şubat sürecinde alınan kararların etkisiyle 1997 yılından itibaren düşüşe geçmiştir.

12 Mart askeri muhtıra sonrasında hazırlanan ve 22 Mayıs 1972 tarihinde yürürlüğe konulan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği ile bu okullara kayıt için erkek olma şartı getirilmesiyle, bu okullardaki kız öğrencilerin sayısı kademeli olarak azalmış, 1977 yılına kadar 45'e gerilemiştir. Ancak kayıt için erkek olma şartı uygulaması Danıştay tarafından 15 Aralık 1976 tarihinde verilen kararla iptal edilmesiyle kız öğrencilerin bu okullara kayıt yaptırabilmelerinin önü açılmıştır. Ortaokul kademesine 1975 yılından itibaren yeni kayıt yaptıran kız öğrencilerin kademeli olarak 1978 yılından itibaren lise kademesine geçiş yapmalarıyla birlikte İHL'de öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı bu yıldan itibaren hızla yükselmeye başlamıştır. 1978 yılında 413 olan kız öğrenci sayısı 1990 yılında 23 bin 805'e, 1997 yılında ise 84 bin 245'e yükselerek bu yıllar arasında 58 kat

artış göstermiştir. 28 Şubat sürecinin hemen öncesinde 1996 yılından itibaren erkek öğrenci sayısı azalmaya başlamasına rağmen kız öğrenci sayısı yükselmeye devam etmiştir.

İHL'de 1978 yılından itibaren tekrar artışa geçen kız öğrenci oranı sürekli yükselerek 1981 yılında yüzde 8,69'a; 1990 yılında yüzde 23,78'e; 1995 yılında ise yüzde 38,2'ye yükselmiştir. 1996 yılından itibaren erkek öğrenci sayısındaki düşüşün de etkisiyle kız öğrenci oranı daha da hızlı artış göstererek yüzde 46,01'e ulaşmıştır. Böylece 28 Şubat sürecinin hemen başında İHL'de okuyan öğrencilerin yaklaşık yarısı kızlardan oluşmuştur.

Şekil 1.17. Genel, Mesleki ve İHL Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Okul Oranı (1973-1997)

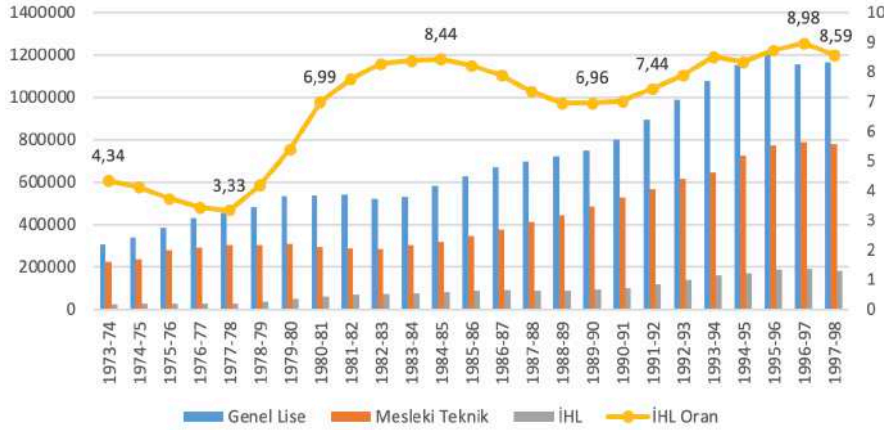

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaöğretim kademesinde İHL okul oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurum sayıları dikkate alınmıştır.

Şekil 1.17'de 1973-1997 yılları arası genel, mesleki ve İHL okul sayıları ile lise kademesindeki İHL okul oranındaki değişim yer almaktadır. Söz konusu bu dönemde lise kademesinde okullaşma oranının artışıyla birlikte her üç okul türünde de sayıların düzenli arttığı görülmektedir. Bununla birlikte 1973-1993 yılları arasında en fazla okul sayısı genel lise statüsünde iken, 1994-1997 yılları arasında mesleki teknik liselerin sayısı genel lise sayısından daha yüksektir. 1970'lerin ikinci yarısında hızlı artış gösteren İHL okul sayısının ise 1980 askeri darbe sonrasında çok fazla değişmediği buna karşılık 1990'lı yıllarda kısmi arttığı görülmektedir.

Dönem içerisinde lise kademesinde İHL okul oranına bakıldığında 1973 yılında yüzde 4,98 olan bu oran, 1976 yılında yüzde 4,01'e gerileyerek dönem içerisindeki en düşük düzeyinde gerçekleşmiştir. 1977 yılından itibaren hızla artan bu oran 1980 yılında yüzde 13,61'e ulaşarak 3 yıl içerisinde yaklaşık 3 kat artış göstermiştir. Bu yıldan itibaren askeri yönetimin kararı ile sabit kalan İHL sayısına karşılık diğer lise türlerindeki artıştan dolayı İHL oranı 1984 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Bu azalış 1994 yılına kadar devam ederek, yüzde 8,35'e kadar devam etmiştir. 28 Şubat öncesi dönemin son üç yılında tekrar artış gösteren lise kademesinde İHL okul oranı yüzde 9,92 ile dönemi tamamlamıştır.

Şekil 1.18. Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Öğrenci Oranı (1973-1997)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaöğretim kademesinde İHL öğrenci oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurumlardaki öğrenci sayıları dikkate alınmış, açıköğretim öğrenci sayıları hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Şekil 1.18'de 1973-1997 yılları arası genel lise ile mesleki teknik ve İHL'de öğrenim gören öğrenci sayılarına ve İHL'de okuyan öğrencilerin lise kademesindeki oranına yer verilmiştir. Dönem içerisinde lise kademesinde her üç okul türünde de öğrenci sayıları artış göstermiştir. Bununla birlikte genel liselerdeki öğrenci sayıları diğer liselere göre belirgin bir şekilde daha yüksektir.

Oransal olarak bakıldığında da lise kademesi içerisindeki İHL'de öğrenim gören öğrenci oranını okul oranında olduğu gibi 1970'lerin ikinci yarısında önemli bir yükseliş göstermiştir. 1973 yılında 4,34 olan lise kademesindeki İHL öğrenci oranı, 1977 yılına kadar 3,33'e kadar gerilemiş, bu yıldan sonra hızlı bir artış göstererek 1984 yılına kadar yüzde 8,44'e kadar çıkmıştır. Bu yıldan sonra 1989 yılına kadar düşerek yüzde 6,96'a kadar gerileyen bu oran, yeniden çıkış yakalayarak 1996 yılında yüzde 8,98'e yükselerek dönem içerisindeki en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle 1977 yılında lise kademesinde öğrenim gören her 100 öğrenciden yaklaşık olarak sadece 3'ü İHL'de okurken, bu sayı 1996 yılında 9'a çıkmıştır.

1.5. 1997-2012 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri

1997 yılına kadar okul ve öğrenci sayısı bakımından önemli bir artış gösteren İmam Hatip Liseleri için 1997 yılı önemli bir kırılma noktası olmuştur. 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında alınan kararlar ve bu kararların uygulanması sırasında Türkiye'de siyasi, idari, hukuki ve toplumsal alanlarda yaşanan değişimleri betimlemek için kullanılan "28 Şubat Süreci" nde bu okullar 28 Şubat iradesinin ana hedeflerinden birisi haline gelmiştir.

Bu süreç sonunda 16 Ağustos 1997 tarihinde çıkarılan 8 yıllık kesintisiz eğitim yasası, bu okulların orta kısımlarının kapanmasına ve öğrenci sayısında niceliksel bir düşüşe neden olmuş-

tur. Yasadan üç gün sonra 174 sayılı MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun kararı ile İHL'ler bir yılı hazırlık üç yılı normal eğitim olmak üzere dört yıllık liseler haline dönüştürülmüştür. Bu süreçte yine Yüksek Öğretim Kurulu'nun 30 Temmuz 1998 tarihinde üniversiteye giriş sistemine yönelik aldığı kararla İHL mezunlarının üniversitelerde İlahiyat Fakültelerinin dışında başka bir bölüme girmeleri neredeyse imkânsız hale getirilmiştir. İHL'ler için yaşanan bu olumsuz gelişmeler, bu okulların öğrenci sayılarında ciddi gerilemelere yol açmış, 2000'li yılların başlarında bu okulları öğrencisizlikten kapanmanın eşiğine getirmiştir.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçim sonucunda AK Parti'nin iktidara gelmesi İHL'ler için yeni bir milat olmuştur. Millî Görüş geleneğinden gelen AK Parti, parti ve hükümet programlarında üniversite yerleştirmede kat sayı uygulaması gibi İHL'leri ilgilendiren olumsuz kararları değiştireceğini beyan etmiş ve buna yönelik girişimlerde bulunmuştur. Her ne kadar bu girişimlerini ilk iki iktidar döneminde gerçekleştirememiş de gelişen bu olumlu hava sonrasında 2003 yılından itibaren bu okullardaki öğrenci sayısı yeniden yükselmeye başlamıştır.

Bu başlıkta 28 Şubat Sürecinde 1997 yılından itibaren niceliksel olarak ciddi anlamda gerileyen, Ak Parti'nin iktidarıyla birlikte 2003 yılından itibaren yeniden canlanmaya başlayan ve aynı iktidar döneminde daha önemli değişimleri içeren 2012 yılına kadar devam eden bir dönemde İmam Hatip Liselerine ilişkin temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci ve öğretmen sayıları, lise kademesinde İHL okul ve öğrenci oranları ile genel, mesleki ve İHL'de derslik ve öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan "Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim" adlı yıllık raporlardan derlenmiştir.

Tablo 1.6: İmam Hatip Lisesinde Sayısal Gelişmeler (1997-2012)

ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
1997-98	558	183085	98840	84245	18813	13263	5550	9,92	8,59
1998-99	603	192610	99781	92829	18175	12841	5334	10,11	8,44
1999-00	600	133778	66736	67042	15922			10	5,77
2000-01	600	95211	48553	46658	11877			9,53	4,02
2001-01	558	79016	43325	35691	8504			8,76	3,06
2002-03	584	64503	38966	25537	7431			9,4	2,13
2003-04	583	84898	49336	35562	7631			8,39	3,07
2004-05	448	96851	52359	44492	8140			6,57	3,47
2005-06	453	108064	55011	53053	8364			6,09	3,6
2006-07	455	120668	58500	62168	9099			5,73	3,97

2007-08	456	129274	60356	68918	9227			5,5	4,44
2008-09	458	143637	65916	77721	9846			5,28	4,31
2009-10	465	198581	94242	104339	10617			5,21	5,45
2010-11	493	235639	112608	123031	12909			5,31	5,93
2011-12	537	268245	126429	141816	15049	9498	5551	5,55	7,02
2012-13	708	380771	180240	200531	21043	12570	8473	6,79	9,56

Kaynak: İlgili veriler Türkiye İstatistik Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır. İlgili raporlarda 1999-2005 yılları arasında İHL öğretmen sayıları paylaşılmadığı için bu yıllar için İHL öğretmen sayıları (Öcal, 2012, 203-204) kaynağından alınmıştır.

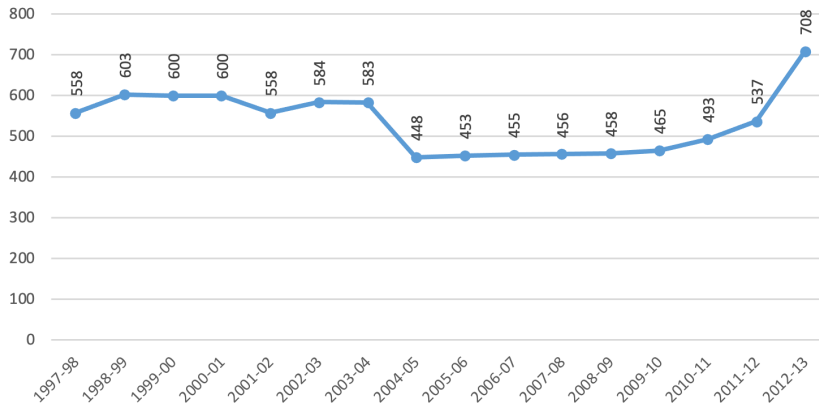
Not: 1- İlgili raporlarda 1999 yılından itibaren öğretmen ve mezun sayıları mesleki eğitim şeklinde toplam verildiği için İHL özelinde veri bulunmamaktadır.

2- İlgili raporlarda 2006 yılından itibaren okul türlerine ait toplam öğretmen sayıları cinsiyet dağılımı olmadan yer almaktadır.

3- İlgili raporlarda 2010 yılına kadar toplam öğretmen sayıları kadrolu ve sözleşmeliileri kapsarken, 2011 yılından itibaren sadece kadrolu öğretmenleri kapsamaktadır.

Tablo 1.6’da 1997-2012 yılları arası İmam Hatip Lisesi (İHL) okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci ve öğretmen sayısı ile lise kademesinde İHL okul ve öğrenci oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 1997 yılında 558 okulda 183 bin 85 öğrenci İHL’de öğrenim görürken bu sayı 2002 yılında 64 bin 508’e kadar gerileyerek dönem içerisindeki en düşük düzeyini oluşturmuştur. Ak Parti iktidarıyla birlikte 2003 yılından itibaren yeniden yükselişe geçen öğrenci sayısı, 2012 yılındaki köklü değişim öncesi 2011 yılına kadar 268 bin 245’e ulaşarak 4 kattan fazla artış göstermiştir. Ayrıca İHL tarihinde ilk kez 1999 yılında kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısını geçmiştir. Bu dönem içerisinde İHL’de görev yapan öğretmen sayısı da öğrenci sayısına benzer bir değişim takip etmiştir. Bu sayı 1997’de 18 bin 813 iken 2003 yılına kadar 7631’e gerilemiş, bu yıldan sonra yeniden artışa geçerek 2011 yılına kadar 15 bin 49’a yükselmiştir.

Şekil 1.19. Yıllara Göre İmam Hatip Lisesi Okul Sayısı (1997-2012)

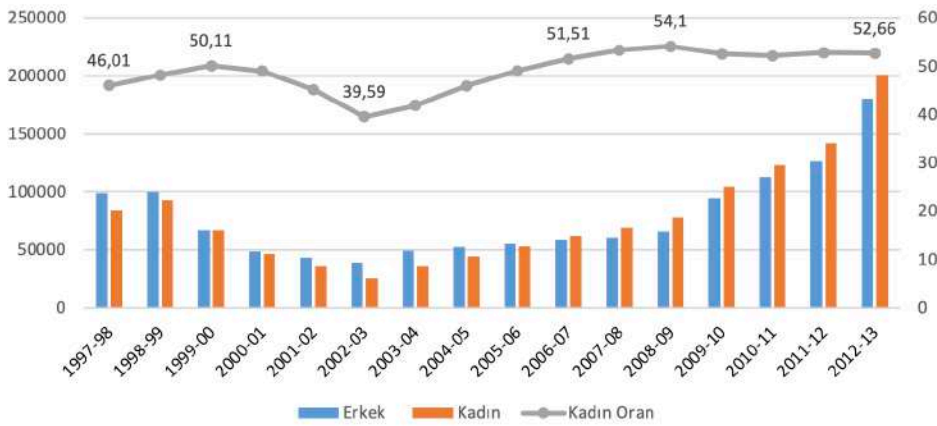
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.19’da 1997-2012 yılları arasında İHL okul sayısında yaşanan değişim yer almaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi özellikle 2004 yılına kadar bazı yıllarda İHL okul sayısında önemli dalgalanmalar söz konusudur. Örneğin 1997 yılında 558 olan okul sayısının bir yıl sonra 603’e

yükseldiği ya da 2003 yılında 583 olan okul sayısının bir yıl sonra 448'e gerilediği görülmektedir. İHL okul sayılarındaki söz konusu bu değişikliklerin temel sebebinin İHL bünyelerinde açılan Anadolu İmam Hatip Liselerinin (AİHL) ayrı müdürlük olarak kabul edilip edilmemesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Örneğin 28 Şubat sürecinde AİHL'ler ayrı müdürlük olarak kabul edildiği için İHL okul sayısı 1998 yılında 603'e yükselmiştir. Buna karşılık AK Parti iktidarı döneminde AİHL'ler bünyesindeki İHL ile aynı müdürlük olarak kabul edildiği için 2004 yılında okul sayısı bir önceki yıla göre 135 azalarak 448'e gerilemiştir. İHL sayısını yapay olarak düşük ya da yüksek gösteren bu gelişmeleri, teknik nedenlerin ötesinde, söz konusu yıllardaki bu okullara ilişkin yürütülen tartışmalarda iktidarlar tarafından tercih edilen manipülatif yaklaşımlar olarak da değerlendirmek mümkündür.

İHL okul sayısı 2004 yılından itibaren 2010 yılına kadar ciddi bir değişiklik göstermemiştir. Bu süreçte özellikle mezunlarının üniversite yerleştirmelerinde maruz kaldığı farklı katsayı uygulamasının ortadan kaldırılamaması bu yıllarda okul sayısının artmasına imkân tanımamıştır. Ancak dönemin sonuna doru 2010 yılından itibaren AK Parti iktidarının kat sayı uygulamasını sone erdirmeye yönelik çabalarının yoğunlaşması ve bu konudaki somut gelişmeler neticesinde okul sayısında bir yükseliş görülmeye başlanmıştır. Böylece okul sayısı 2010 yılında 493'e, 2011 yılında ise 537'ye yükselmiştir.

Şekil 1.20. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (1997-2012)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

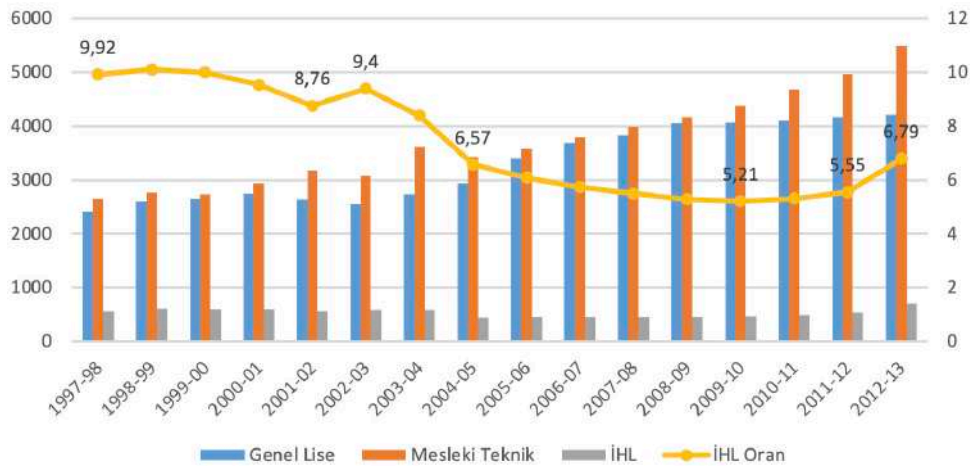
28 Şubat sürecinden Ak Partinin ilk iki iktidar dönemine kadar geçen süreçte İHL'lerde yaşanan niceliksel gelişmeleri daha belirgin bir şekilde yansıtan bu okullardaki öğrenci sayılarına ilişkin veriler Şekil 1.20'de sunulmaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi 29 Şubat sürecinde İHL'lere yönelik olumsuz yaklaşım neticesinde 1996 yılında 192 bin 32 olan öğrenci sayısı 2002 yılına kadar 64 bin 503'e kadar gerileyerek 5 yıllık süre içerisinde yaklaşık 3 kat azalmıştır. AK Parti iktidarıyla birlikte 2003 yılından itibaren yeniden yükselişe geçen öğrenci sayısı nizami olarak yükselerek 2011 yılına

kadar 268 bin 245'e, bu okulları da ilgilendiren daha köklü değişimin yaşandığı 2012 yılında ise 380 bin 771'e ulaşarak 2002 yılındaki öğrenci sayısına göre yaklaşık 6 kat artış göstermiştir.

İHL tarihinde ilk kez 1999 yılında bu okullarda öğrenim gören kız öğrenci sayısı erkekleri geçmiştir. Bu durum Şekil 1.20'de de görüldüğü gibi 2006 yılından itibaren süreklilik kazanmıştır. 1999 yılında yüzde 50,11'e çıkan kız öğrenci oranı öncelikle 2002 yılına kadar yüzde 39,59'a kadar gerilemiş, 2003 yılından itibaren yeniden yükselişe geçerek 2008 yılına kadar yüzde 54,1'e yükselerek dönem içerisinde en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

28 Şubat süreciyle birlikte İHL'lerde öğrenim gören öğrenci sayılarının kızlar lehine değişmeye başlaması, bu okullara ilişkin toplumsal bir algının yansımasıdır. Özellikle 1976'da Danıştay'ın verdiği karar sonrasında bu kurumlarda kızların öğrenim görmeye başlaması, bu okullara kız çocuklarının okullaşmasına katkı sunma gibi örtük bir işlev kazandırmıştır. Dini ve ahlaki endişelerle veya geleneksel tutumla kız çocuklarının eğitime sıcak bakmayan pek çok aile bu okullar sayesinde kızlarını okutmuştur (Cebeci, 2005; Gökaçtı, 2005). Toplum nezdinde bu okullar dindar ve muhafazakâr ailelerin kız çocuklarını okutmaları için bir imkân olarak değerlendirilmiştir (Özensel vd.; 2012:103). Muhafazakâr kesimin kendi değerlerine daha uygun bir ortam olarak değerlendirdikleri bu okullarda kız ve erkek öğrencilere ayrı sınıflar oluşturulması ve 28 Şubat süreci gibi bazı dönemlerde sadece bu okullarda kızların başörtülü bir şekilde eğitim alabilmeleri gibi nedenler aileleri böyle bir tercihe yöneltmiştir. Özellikle üniversiteye yerleştirmede kat sayı uygulamasından olayı dezavantajlı olan bu okullara erkek çocuklarını göndermeye sıcak bakmayan pek çok aile, ifade edilen nedenlerle kız çocuklarını göndermiştir. Bu durum da İHL'lerdeki öğrenci profilinin kızlar lehine değişmesine yol açmıştır.

Şekil 1.21. Genel, Mesleki ve İHL Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Okul Oranı (1997-2012)

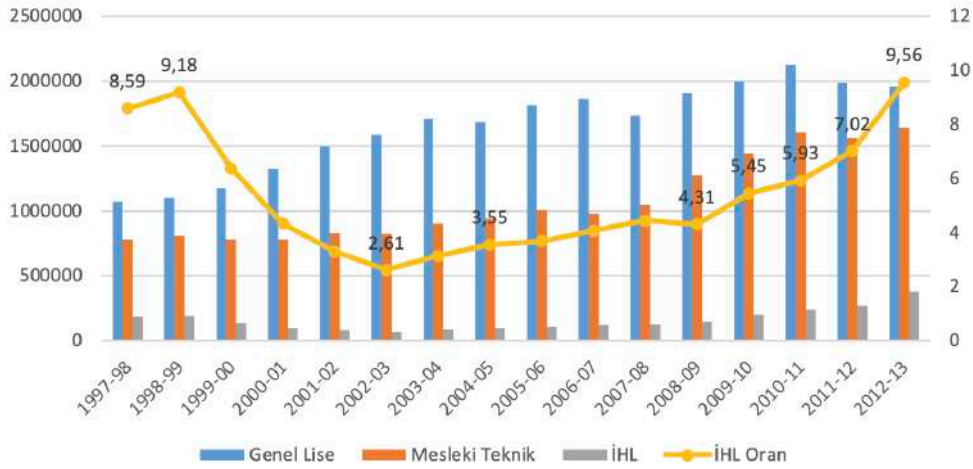
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaöğretim kademesinde İHL okul oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurum sayıları hesaplamalara dahil edilmiştir.

Şekil 1.21’de 1997-2012 yılları arası genel, mesleki ve İHL okul sayıları ile lise kademesindeki İHL okul oranındaki değişim yer almaktadır. Söz konusu bu dönemde mesleki teknik liselerin sayısı genel liselere göre daha yüksektir. İHL okul sayısının ise bazı yıllar hariç çok fazla değişmediği görülmektedir. 1998 yılında alınan yükseköğretime yerleştirmede katsayı uygulaması tüm mesleki teknik lise mezunlarına yönelik olmasına karşın bu uygulamanın mesleki teknik liselerde öğrenci sayılarını ciddi oranda azaltsa da okul sayılarını çok fazla düşürmediği anlaşılmaktadır.

Dönem içerisinde lise kademesinde İHL okul oranına bakıldığında bu oran 1997-2002 yılları arasında yaklaşık olarak yüzde 9 olarak gerçekleşmiştir. Diğer lise türlerindeki artış ve özellikle 2004 yılında AİHL’lerin aynı müdürlük olarak kabul edilmesiyle İHL sayısının azalması sonucunda bu oran yüzde 6,57’ye kadar keskin bir düşüş yaşamıştır. İHL oranındaki düşüş İHL mezunlarının üniversite yerleştirmede maruz kaldıkları katsayı probleminin çözülmemiş olması nedeniyle genel olarak sabit kalan İHL sayısına karşılık diğer lise türlerindeki artışın da etkisiyle 2010’lu yıllara kadar devam etmiş ve bu yıllarda yüzde 5 civarında gerçekleşmiştir. İHL oranındaki belirgin artış ancak 2012 yılında katsayı uygulamasının tamamen ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilmektedir.

Şekil 1.22. Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Öğrenci Oranı (1997-2012)

Kaynak: İlgili yıllardaki Millî Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

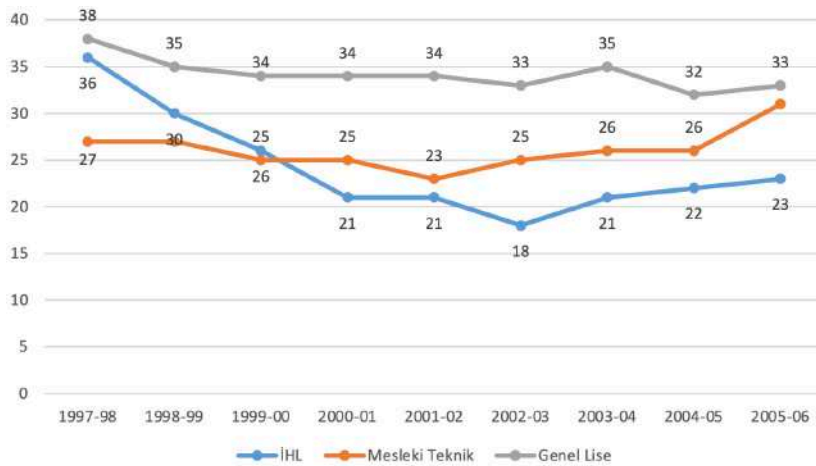
Not: Ortaöğretim kademesinde İHL öğrenci oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurumlardaki öğrenci sayıları dikkate alınmış, açıköğretim öğrenci sayıları hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Şekil 1.22’de 1997-2012 yılları arası genel lise ile mesleki teknik ve İHL’de öğrenim gören öğrenci sayılarına ve İHL’de okuyan öğrencilerin ortaöğretim kademesindeki oranına yer verilmiştir. Yıllara göre değişime bakıldığında dönem içerisinde lise kademesinde her üç okul türünde de öğrenci sayıları yürütülen dönemsel politikaların etkisiyle önemli düzeyde değişiklik göstermiştir. Özellikle İHL ve meslek liselerine yönelik dönemsel politikaların bu okullardaki öğrenci sayısına etkisi net bir şekilde görülmektedir. Bunlardan en belirgin olanı 28 Şubat sürecinde getirilen ve 1999 yılından itibaren uygulanmaya başlanan üniversite yerleştirmedeki farklı katsayı uygulama-

sıdır. Bu uygulamayla birlikte birkaç yıl boyunca özellikle İHL'lerin öğrenci sayılarında belirgin bir azalış yaşanmıştır. Yine 2000 yılından itibaren 8 yıllık zorunlu eğitim ile ilköğretimden mezun olan öğrencilerin büyük oranda genel liselere yönelmesi bu okullardaki öğrenci sayısını daha hızlı artırmıştır. 2002 yılından itibaren ise meslek liselerine giderek azalan öğrenci talebini tekrar canlandırmak için teşvik edici birtakım düzenlemeler yapılmış, bu liselerden mezun olan öğrencilere iki yıllık meslek yüksekokullarına sınavsız geçiş hakkı tanınmıştır. Bu durum İHL dışındaki meslek liselerinin öğrenci sayılarında kısmi artışa yol açmıştır. Ayrıca 2005 yılında ortaöğretimin süresinin 4 yıla çıkarılmasıyla birlikte 2008 yılı itibarıyla genel ve mesleki teknik liselerde sistem içerisindeki öğrenci sayısının kademeli bir şekilde artışıyla birlikte genel ve diğer mesleki teknik liselerde bu yükseliş daha belirginlik kazanmıştır. İHL'ler ise kesintisiz zorunlu eğitim kararı sonrasında zaten bir yılı hazırlık üç yılı normal eğitim olmak üzere dört yıllık liseler haline dönüştürüldükleri için bu düzenlemenin bu kurumların öğrenci sayılarında etkisi olmamıştır.

Oransal olarak bakıldığında lise kademesi içerisindeki İHL'de öğrenim gören öğrenci sayısı bu dönemde bu okullara ilişkin yürütülen dönemsel politikaların etkisiyle önemli derecede dalgalanma yaşamıştır. 1998 yılında yüzde 9,18 olan bu oran bu yılda alınan yükseköğretime yerleştirmede farklı kat sayı uygulaması kararı sonrasında keskin bir düşüş yaşayarak 2002 yılına kadar yüzde 2,61'e kadar gerilemiştir. Yani katsayı uygulaması öncesinde 1998 yılında ortaöğretim kademesinde öğrenim gören her 100 öğrenciden 9'u İHL'de öğrenim görürken bu sayı 4 yıl içerisinde 2,6'ya gerilemiştir. AK Parti'nin iktidara gelmesi ve bu okullara ilişkin olumsuz kararların kaldırılacağına ilişkin beklentilerle 2003 yılından itibaren yeniden yükselişe geçen bu oran 2008 yılına kadar yüzde 4,31'e yükselmiştir. Farklı katsayı uygulamasının kaldırılmasına ilişkin yürütülen çalışmaların yoğunlaşmasıyla 2009 yılından itibaren daha belirgin bir çıkış yakalayan İHL öğrenci oranı 2011 yılına kadar yüzde 7,02'ye çıkmasına karşın, 28 Şubat öncesindeki seviyesini aşması için 2012 yılındaki eğitim sistemine ilişkin önemli değişiklikleri beklemek durumunda kalmıştır.

Şekil 1.23. Genel, Mesleki ve İHL Şube Başına Düşen Öğrenci Sayıları (1997-2005)

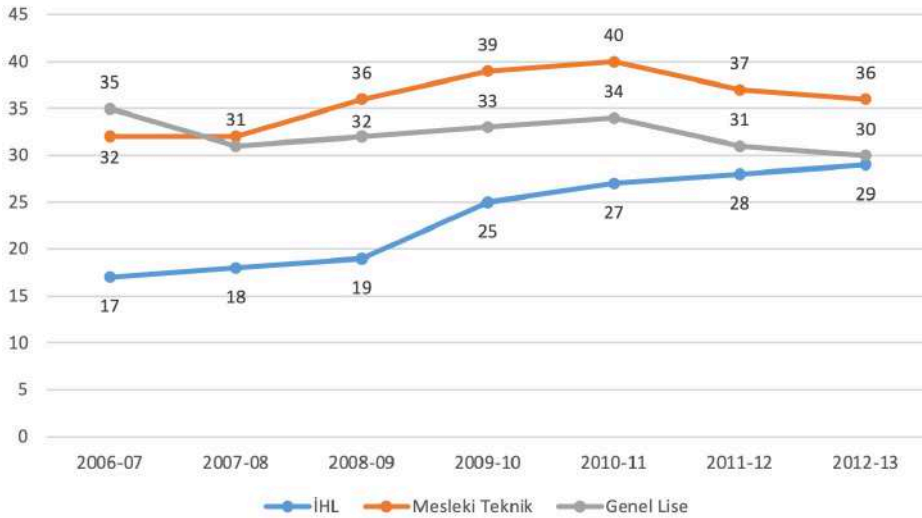
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Farklı lise türleri için 2006 yılı öncesinde şube sayıları, sonrasında derslik sayıları paylaşıldığı için 1997-2005 yılları arasında şube başına düşen öğrenci sayısı, 2005 yılı sonrasında ise derslik başına düşen öğrenci sayıları hesaplanmıştır. Ayrıca şube başına düşen öğrenci sayıları hesaplanırken, özel okulu olmayan İHL ile diğer lise türleri arasında daha isabetli karşılaştırma yapabilmek için sadece resmi kurumların verileri alınmış, açıköğretim ve özel liselerin verileri dahil edilmemiştir.

Ülkemizde 2000’li yıllardan itibaren özellikle ortaöğretim kademesinde öğrenci sayısının ve okullaşma oranlarının yükselmesi (EBS, 2017), bu gelişmenin eğitim ortamlarına yansımalarının değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda İHL ve diğer lise türlerinde ortalama sınıf mevcutlarını yansıtan göstergelerden olan şube ve derslik başına düşen öğrenci sayısının incelenmesi standart veri sunabilmektedir. Birbirine benzer veri sunan bu iki gösterge arasında şu şekilde bir fark vardır: Derslik fiziksel mekânı nitelerken, şube bir derslikte eğitim-öğretim yapan öğrenci gruplarını nitelemektedir. Özellikle ikili eğitim yapılan okullarda şube sayısı derslik sayısından daha fazla olmaktadır.

Bu çerçevede öncelikle Şekil 1.23’te 1997-2005 yılları arası genel lise ile mesleki teknik ve İHL’de şube başına düşen öğrenci sayılarına yer verilmiştir. Üniversiteye yerleştirmede farklı katsayı uygulaması öncesinde 1997 yılına bakıldığında şube başına düşen öğrenci sayısı genel liselerde 38, İHL’de ise 36’dır. Yani her iki lise türünde şube başına düşen öğrenci sayısı birbirine oldukça yakındır. Aynı yılda diğer mesleki teknik liselerde ise bu sayı 27’dir. Katsayı uygulaması kararının alındığı 1998 yılından itibaren ise özellikle İHL’de şube başına düşen öğrenci sayısında keskin bir düşüş yaşanmıştır. Bu sayı bu okullarda öğrenci sayısının en düşük düzeyine ulaştığı 2002 yılında 18’e kadar gerilemiştir. Aynı dönemde genel ve diğer mesleki teknik liselerde şube başına düşen öğrenci sayısında ise kısmi bir düşüş gerçekleşmiş ve her iki lise türünde bu sayı sırasıyla 33 ve 25’e gerilemiştir. 2003 yılından itibaren bu sayı İHL’de yükselişe geçmiş ve 2005 yılında 23 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda diğer mesleki teknik liselerde 31’e kadar artan bu sayı genel liselerde 33 olmuştur.

Şekil 1.24. Genel, Mesleki ve İHL Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2006-2012)

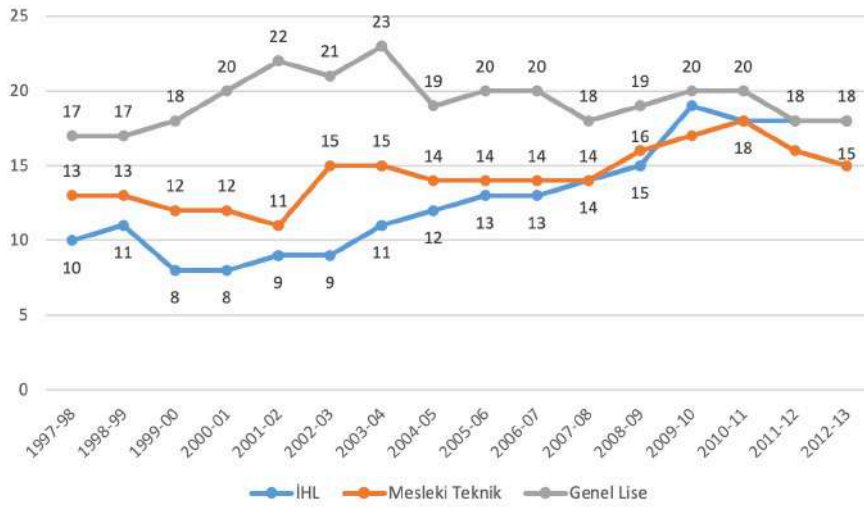
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: İlgili raporlarda farklı lise türleri için 2006 yılından itibaren derslik sayıları paylaşıldığı için bu yıldan itibaren derslik başına düşen öğrenci sayıları hesaplanmıştır. Ayrıca derslik başına düşen öğrenci sayıları hesaplanırken, özel okulu olmayan İHL ile diğer lise türleri arasında daha isabetli karşılaştırma yapabilmek için sadece resmi kurumların verileri alınmış, açıköğretim ve özel liselerin verileri dahil edilmemiştir.

Şekil 1.24'te 2006-2012 yılları arası genel lise ile mesleki teknik ve İHL'de derslik başına düşen öğrenci sayılarına yer verilmiştir. 2006 yılı itibariyle derslik başına genel liselerde 35, mesleki teknik liselerde 32 ve İHL'de 17 öğrenci düşmektedir. Bu sayılar 2012 yılında ise genel liselerde 36, mesleki teknik liselerde 30 ve İHL'de 29 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak bakıldığında 2007 yılından itibaren derslik başına düşen öğrenci sayısı İHL'de her yıl düzenli olarak yükselmiştir. Katsayı probleminin çözülmesine ilişkin çabaların yoğunlaştığı 2009 yılından itibaren bu sayı daha belirgin yükselerek 2012 yılında diğer lise türlerine yaklaşmıştır. Genel ve mesleki teknik liselerde ise özellikle 2005 yılında ortaöğretimin süresinin 4 yıla çıkarılmasıyla birlikte 2008 yılından itibaren sistem içerisindeki öğrenci sayısının kademe- li bir şekilde artışıyla birlikte 2010 yılına kadar derslik başına düşen öğrenci sayısında yükseliş yaşanmış, bu yıldan sonra yeniden düşüşe geçmiştir.

Şekil 1.25. Genel, Mesleki ve İHL Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (1997-2012)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Farklı lise türleri için öğretmen başına düşen öğrenci sayıları hesaplanırken, İHL ile diğer lise türleri arasında daha isabetli karşılaştırma yapabilmek için sadece resmi kurumların verileri alınmış, açıköğretim ve özel liselerin verileri dahil edilmemiştir.

Öğretmen başına düşen öğrenci sayısını ifade eden öğrenci-öğretmen oranı, ortalama sınıf mevcutları, haftalık ders saati ve öğretmenlerin çalışma yükü ile öğretmen ihtiyacını şekillendiren önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede Şekil 1.25'te 1997-2012 yılları arası genel lise ile mesleki teknik ve İHL'de öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına yer verilmiştir.

Yıllara göre değişime bakıldığında bu dönem içerisinde üniversiteye yerleştirmede farklı katsayı uygulaması gibi lise türlerine yönelik yürütülen dönemsel politikaların bu kurumlardaki öğretmen başına düşen öğrenci sayısına etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Farklı katsayı uygulaması öncesinde 1997 yılı itibariyle öğretmen başına düşen öğrenci sayısı genel liselerde 17,

mesleki teknik liselerde 13 ve İHL'de 10 olarak gerçekleşmiştir. Farklı katsayı uygulamasının başladığı 1999 yılından itibaren ise genel liselerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı birkaç yıl için artış göstermiş, mesleki teknik liselerde ve İHL'de ise tersine azalmıştır. 2002 yılında ise meslek lisesi mezunlarının kendi alanlarındaki ön lisans programlarına sınavsız geçiş hakkı gibi yapılan teşvik edici düzenlemelerin etkisiyle bu yılda tersine bir durum yaşanmış, öğretmen-öğrenci oranı genel liselerde 21'e gerilerken, meslek liselerinde 15'e çıkarak keskin bir artış yaşanmıştır. 2005 yılından 2010 yılına kadar geneli liselerde söz konusu oran durağan bir seyir izlerken, aynı dönemde meslek liselerinde tekrar artmaya başlayan öğrenci sayıları ile öğrenci-öğretmen oranları da artmaya başlamıştır. İHL'de ise AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte 2003 yılından itibaren kısmi artış gösteren öğrenci sayılarının etkisiyle bu sayı bir yükseliş ivmesi kazanmış 2008 yılına kadar 15'e, farklı katsayı uygulamasının kaldırılmasına ilişkin girişimlerin yoğunlaştığı 2009 yılında ise 19'a yükselmiştir. 2010 yılından itibaren her üç okul türünde de artan öğretmen istihdamının etkisiyle bu sayı yeniden düşüşe geçmiş, 2012 yılında genel liseler ve İHL'de 18, meslek liselerinde ise 15 olarak gerçekleşmiştir.

1.6. 2012-2023 Yılları Arası İmam Hatip Ortaokulu İstatistikleri

Ak Parti'nin ilk iki iktidar dönemi, dini özgürlükler, din eğitimi ve din hizmetleri konularında beklenen adımların atılabilmesi için gerekli siyasi, hukuki ve bu bağlamda psikolojik zeminin hazırlanması ve söz konusu merkezdeki laik elitlerin dönüştürülmesi çabalarıyla geçmiştir. Bu nedenle 28 Şubat sürecinde 1997 yılında çıkarılan kesintisiz sekiz yıllık eğitim yasası ile kapatılan İmam Hatip Ortaokullarının tekrar açılabilmesi de ancak üçüncü iktidar döneminde (2011-2015) gerçekleştirilebilmiştir (Aşlamacı, 2017).

Ak Parti Meclis Grubu tarafından 20 Şubat 2012 tarihinde TBMM Başkanlığı'na "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" teklifi sunulmuştur. Söz konusu yasa teklifi mecliste yürütülen yoğun tartışmalar sonrasında 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilerek, 11 Nisan 2012 tarihli Resmî Gazetede, 6287 sayılı kanun olarak yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan bu düzenlemeyle uygulanmakta olan kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilerek 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır: Birinci kademe 4 yıl süreli ilkokul, ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul ve üçüncü kademe 4 yıl süreli orta-öğretim olarak düzenlenmiştir. 1739 sayılı kanunun 25. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

"İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulur. Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin Hayatı isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur. Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir."

Böylece yapılan bu yasal düzenleme ile 1997 yılında kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim uygulaması ile kapatılan İmam Hatip Ortaokulları yeniden açılmıştır. Ayrıca yeni sistemin esnek ve kademeli yapısıyla bu okullardan mezun olanlara istedikleri lise türüne gitme hakkı da verilmiştir. Bu kanuna uygun olarak 2012-2013 öğretim yılında ülke genelinde çok sayıda yeni İmam Hatip Ortaokulu açılmıştır. Bu okulların bir kısmı bağımsız olarak ayrı müdürlük şeklinde açılırken, diğer bir kısmı İmam Hatip Lisesi ya da Anadolu İmam Hatip Lisesi bünyesinde aynı müdürlüğün yönetiminde ortaokul kısımları şeklinde oluşturulmuştur.

Bu başlıkta İmam Hatip ortaokullarına (İHO) ilişkin 2012-2023 yılları arasındaki temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci ve öğretmen sayıları, ortaokul kademesinde İHO okul ve öğrenci oranları ile genel ortaokul ve İHO'da derslik ve öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” adlı yıllık raporlardan derlenmiştir.

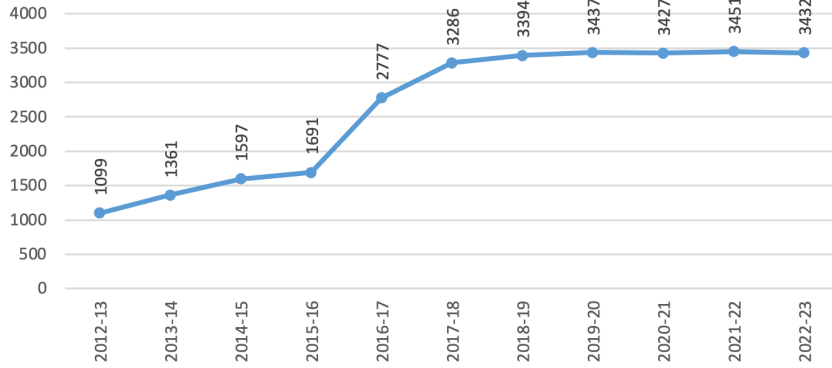
Tablo 1.7: İmam Hatip Ortaokullarında Sayısal Gelişmeler (2012-2023)

ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
2012-13	1099	94467	48348	46119	5484	2609	2875	6,47	1,85
2013-14	1361	240015	119131	120884	11408	5825	5583	7,99	4,85
2014-15	1597	385830	187636	198194	17325	8618	8707	9,41	8,42
2015-16	1691	524295	250241	274054	23834	11541	12293	9,9	12,05
2016-17	2777	657020	309406	347614	31530	14313	17217	15,44	13,86
2017-18	3286	723108	340401	382707	39356	17575	21781	17,53	15,46
2018-19	3394	761785	358859	402926	43112	18777	24335	17,92	16,29
2019-20	3437	777439	366478	410961	46638	20207	26431	17,83	16,53
2020-21	3427	714297	338434	375863	47279	20280	26999	18,01	16,34
2021-22	3451	710264	337527	372737	47968	20247	27721	18,22	16,1
2022-23	3432	695499	330531	364968	46472	19453	27019	18,15	15,8

Kaynak: İlgili veriler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

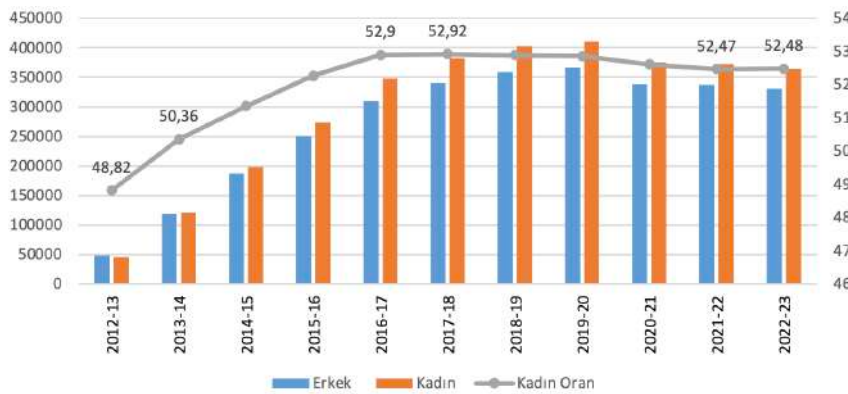
Not: Ortaokul kademesinde İHO okul ve öğrenci oranları hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi örgün eğitim sayıları dikkate alınmış, açık ortaokul sayıları hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Tablo 1.7’de 2012-2022 yılları arasında İmam Hatip Ortaokulu (İHO) okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci ve öğretmen sayısı ile ortaokul kademesinde İHO okul ve öğrenci oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi tekrar açıldıkları 2012 yılında toplam 1099 İmam Hatip Ortaokulunda 94 bin 467 öğrenci öğrenime başlamıştır. Okul sayısı 2021 yılına kadar 3 bin 451’e yükselerek 10 yıllık süreçte 3 kattan fazla artış göstermiştir. 2012-13 öğretim yılında İHO’da 48 bin 348’i erkek, 46 bin 119’u kız olmak üzere toplamda 94 bin 467 öğrenci varken, 2021-22 öğretim yılında 337 bin 527 erkek ve 372 bin 737 kız olmak üzere toplamda 710 bin 264 öğrenci bulunmaktadır. Öğrenci sayısı 2019 yılına kadar düzenli olarak artmış, ancak bu yıldan itibaren kısmi gerileme yaşamıştır. Tekrar açıldıkları 2012 yılı hariç diğer yıllarda bu okullarda öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı erkeklerden daha yüksek olmuştur. Yine benzer şekilde bu okullarda görev yapan kadın öğretmenlerin sayısı da 2013 yılı hariç erkeklerden yüksek gerçekleşmiştir.

Şekil 1.26. Yıllara Göre İmam Hatip Ortaokulu Okul Sayısı (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.26'da 2012-2022 yılları arasında İmam Hatip Ortaokulu okul sayısında yaşanan değişim yer almaktadır. Kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim uygulaması öncesinde 1997 yılında 598'e çıkarak kapatılmadan önceki en yüksek sayılarına ulaşan İmam Hatip Ortaokulları, 2012 yılında 1099 yerde yaklaşık 2 kat daha yüksek sayıda açılmıştır. Yıllara göre incelendiğinde İHO okul sayısı her yıl düzenli olarak yükselse de artış hızı 2017 yılına kadar daha ivmeli bir şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle 2015 yılında 1692 olan okul sayısı 2016 yılında 2 bin 777'ye ve bir yıl sonra da 3 bin 286'ya yükselerek 2 yıllık süre içerisinde yaklaşık 2 kat atış göstermiştir. Bu artışta muhtemelen 15 Temmuz 2016 tarihindeki gerçekleştirilen darbe girişimi sonrasında muhtemelen FETÖ ile iltisaklı pek çok özel okulun kamulaştırılması ve bunların bir kısmının İHO'ya dönüştürülmesi etkili olmuştur. 2018 yılından itibaren ise İHO okul sayısında daha sınırlı bir artış yaşanmış, 2021 yılı itibarıyla okul sayısı 3 bin 451'e ulaşmış, ardından 2022 yılında 3 bin 432'ye gerilemiştir.

Şekil 1.27. Cinsiyete Göre İmam Hatip Ortaokulu Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

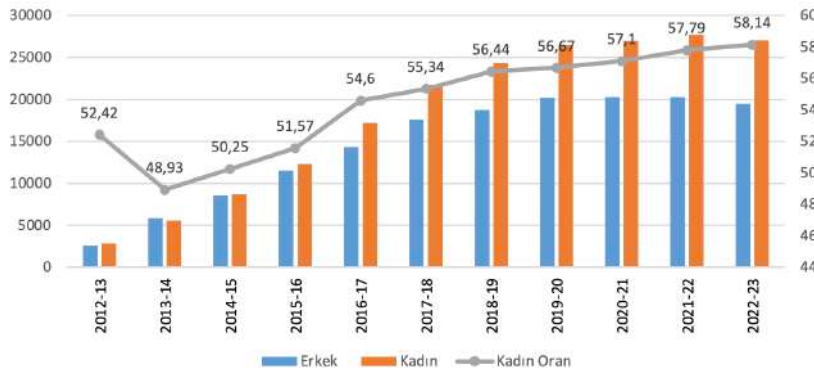
Şekil 1.27'de 2012-2022 yılları arasında İmam Hatip Ortaokullarında (İHO) öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğrenci oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Söz konusu dönem içerisinde bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı 2019 yılına kadar düzenli

bir şekilde artarak 777 bin 439'a yükselmiştir. 2020 yılından itibaren ise öğrenci sayısında kısmi bir azalış söz konusudur. 2022-23 öğretim yılı itibarıyla bu sayı 695 bin 499'a gerilemiştir.

Ayrıca tekrar açıldıkları ilk yılda (2012-2013) İHO'da öğrenim gören erkek öğrencilerin sayısı, kız öğrencilerin sayısından daha fazla iken, 2013 yılından itibaren bu durum değişmiş ve bu okullarda kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencileri geçmiştir. Sonraki yıllarda ise aradaki fark kız öğrenciler lehine açılmaya devam ettiği görülmektedir. Oransal olarak bakıldığında kız öğrenci oranı 2012 yılında yüzde 48,82 iken 2016 yılına kadar daha ivmeli bir şekilde yükselerek yüzde 52,9'a yükselmiştir. Bu yıldan itibaren daha durağan bir seyir izleyen bu oran 2022 yılı itibarıyla yüzde 52,48 olarak gerçekleşmiştir.

Kız öğrenciler lehine olan bu durum genel ortaokullarda farklıdır. 2021-22 öğretim yılı itibarıyla açıköğretim hariç genel resmi ve özel ortaokullarda öğrenim gören toplam 4 milyon 410 bin 860 öğrencinin 2 milyon 121 bin 435'i kızlardan oluşmaktadır. Oransal olarak genel resmi ve özel ortaokullarda kız öğrenci oranı yüzde 48,09'dur. Buna göre İHO'da kız öğrenci oranı genel ortaokullara göre daha yüksektir. Yani İHO'da her 100 öğrencinin 52'si kız iken, bu sayı genel ortaokullarda 48'dir.

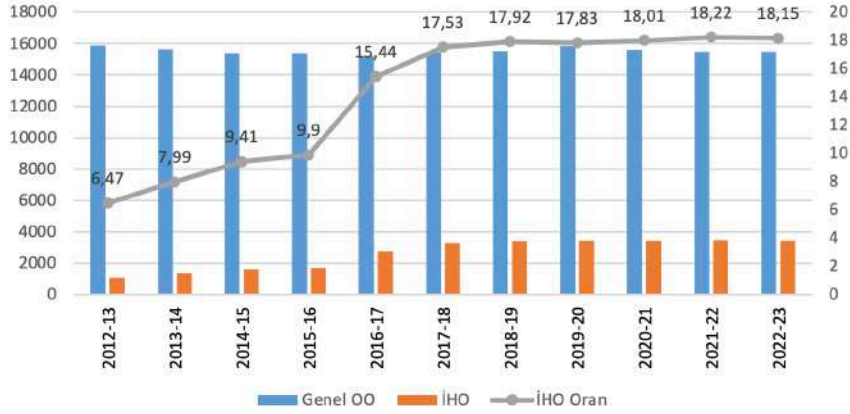
Şekil 1.28. Cinsiyete Göre İmam Hatip Ortaokulu Öğretmen Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Eğitim sisteminin en belirleyici ve temel bileşenlerinden birisi de öğretmenlerdir. Bu çerçevede Şekil 1.28'de İHO'da görev yapan öğretmenlerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğretmen oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı dönem içerisinde ilk yıllarda daha ivmeli olmakla birlikte sürekli artış göstermiştir. 2012 yılında 5 bin 484 olan görev yapan öğretmen sayısı, öğrenci sayısının da zirveyi gördüğü 2019 yılına kadar 46 bin 638'e yükselmiştir. Bu yıldan itibaren ise daha sınırlı artışlarla bu sayı 2021 yılında 47 bin 968'e ulaşmıştır. Böylece 2012-2021 arasında İHO'da görev yapan öğretmen sayısı, aynı dönemde 7,5 kat artış gösteren öğrenci sayısına karşılık 8,7 kat artış göstermiştir.

Bu okullarda görev yapan öğretmenlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında dönemin genelinde kadın öğretmenlerin sayısının erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Sadece 2013 yılında erkek öğretmenlerin sayısı kadın meslektaşlarından daha fazladır. 2013 yılında yüzde 48,83 olan kadın öğretmen oranı bu yıldan sonra sürekli artış göstererek 2021 yılına kadar yüzde 57,79'a kadar yükselmiştir. Kadın öğretmenler lehine olan bu durum genel ortaokullarda da benzerdir. 2021-22 öğretim yılı itibarıyla genel resmi ve özel ortaokullarda görev yapan toplam 328 bin 779 öğretmenin 195 bin 163'ü kadınlardan oluşmaktadır. Bu sayılar oransal olarak kadınlar lehine yüzde 59,3'e karşılık gelmektedir.

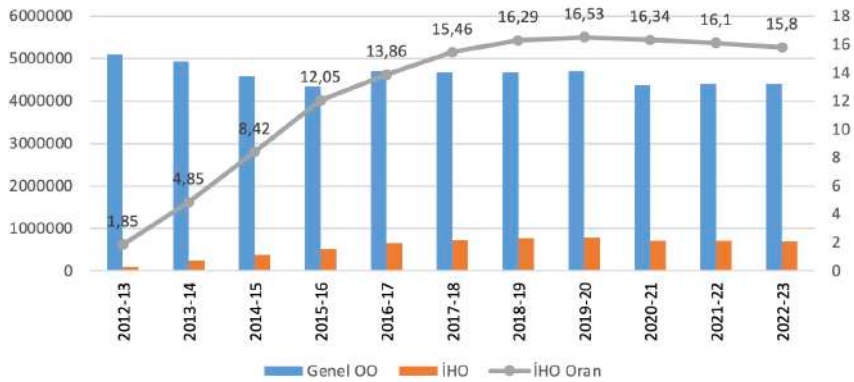
Şekil 1.29. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Okul Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İmam Hatip Okul Oranı (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaokul kademesinde İHO okul oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurum sayıları hesaplamalara dahil edilmiştir.

Şekil 1.29'da 2012-2023 yılları arası genel ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu okul sayıları ile ortaokul kademesindeki İHO okul oranındaki değişime yer verilmiştir. Söz konusu bu dönemde genel ortaokul sayısında bazı yıllarda kısmi inişler ve çıkışlar olmakla birlikte durağan bir seyir gözlenmektedir. Buna karşılık aynı dönemde İHO okul sayısı 2017 yılına kadar daha ivmeli olmak üzere sürekli artış göstermiştir.

Ortaokul kademesindeki İHO okul sayısına oransal olarak bakıldığında bu okulların oranı 2012 yılında yüzde 6,47'dir. Bu başlangıç bu okulların kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim kararıyla kapatılmadan önce 1996 yılındaki yüzde 6,04 oranlarına benzer gerçekleşmiştir. 2015 yılına kadar yüzde 9,9'a kadar yükselen İHO okul oranı muhtemelen 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında 2016 ve 2017 yıllarında FETÖ ile iltisaklı özel okulların kamulaştırılması ve bazılarının İHO'ya dönüştürülmesiyle birlikte söz konusu iki yılda daha hızlı bir yükseliş kaydederek yüzde 17,53'e ulaşmıştır. 2017 yılından sonra daha durağan bir seyir izleyen bu oran, 2022 yılında yüzde 18,15 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1.30. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Öğrenci Sayıları ve Ortaokul Kademesinde İmam Hatip Öğrenci Oranı (2012-2023)

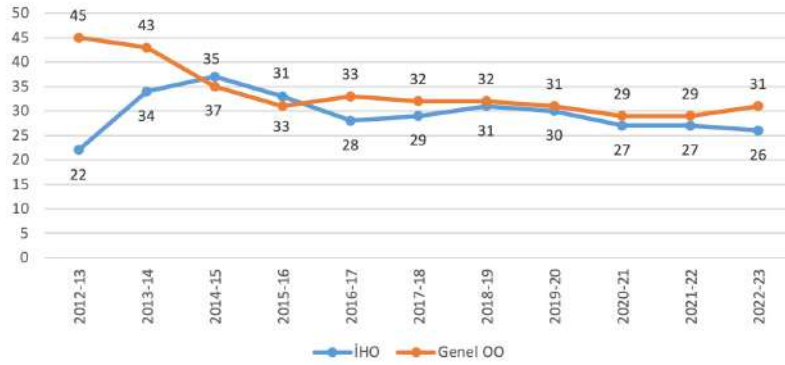
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaokul kademesinde İHO öğrenci oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurumlardaki öğrenci sayıları dikkate alınmış, açık ortaokul öğrenci sayıları hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Şekil 1.30'da 2012-2023 yılları arası genel ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulunda (İHO) öğrenim gören öğrenci sayılarına ve İHO'da okuyan öğrencilerin ortaokul kademesindeki oransal değişimine yer verilmiştir. Yıllara göre değişime bakıldığında dönem içerisinde genel ortaokullarda öğrenci sayısı bazı yıllarda kısmi inişler ve çıkışlar olmakla birlikte genel olarak durağan bir seyir takip etmiştir. Buna karşılık aynı dönemde İHO'da öğrenim gören öğrenci sayısı ise 2019 yılına kadar sürekli olarak yükselmiş, bu yıldan sonra ise kısmi düşüşler yaşamıştır.

Oransal olarak bakıldığında ortaokul kademesi içerisindeki İHO'da öğrenim gören öğrenci oranı 2018 yılına kadar sürekli yükselmiş, bu yıldan sonra kısmi düşüş eğilimine girmiştir. 2012 yılında ortaokul kademesindeki öğrencilerin yüzde 1,81'i İHO'da öğrenim görürken, bu oran 2019 yılına kadar yüzde 16,53'e çıkmıştır. Bu yıldan itibaren düşüş eğilimine giren bu oran 2022-23 öğretim yılı itibarıyla yüzde 15,8 olarak gerçekleşmiştir. Yani örgün ortaokul kademesinde öğrenim gören her 100 öğrencinin yaklaşık 16'sı İHO'da öğrenim görmektedir. Ayrıca İHO öğrenci oranı kapatılmadan önceki 1996 yılındaki yüzde 12,1 oranını ancak 2015 yılında yakalayabilmiştir.

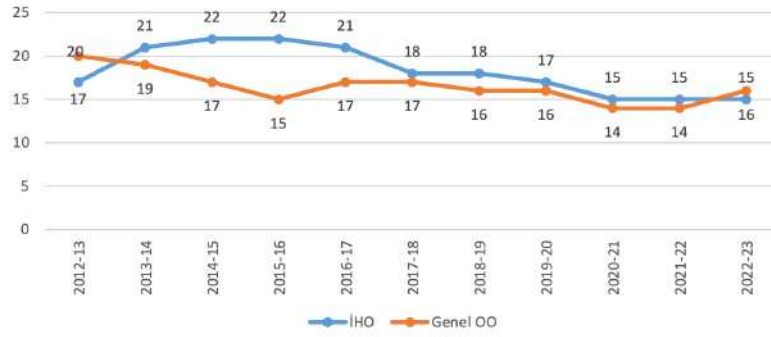
Şekil 1.31. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Derslik başına düşen öğrenci sayıları hesaplanırken, özel okulu olmayan İHO ile genel ortaokul arasında daha isabetli karşılaştırma yapabilmek için sadece resmi kurumların verileri alınmış, açık ve özel ortaokulların verileri dahil edilmemiştir.

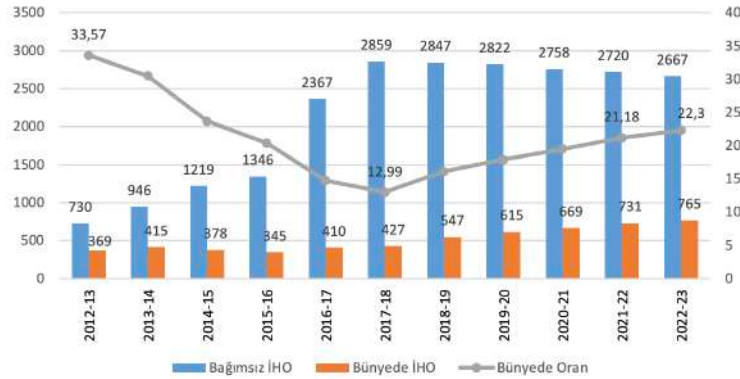
Şekil 1.31'de 2012-2022 yılları arası genel ortaokul ve İmam Hatip ortaokulunda derslik başına düşen öğrenci sayılarına yer verilmiştir. 2012 yılında derslik başına genel ortaokullarda 45, İHO'da 22 öğrenci düşerken, bu sayılar 2022 yılında sırasıyla 29 ve 27 olarak gerçekleşmiştir. Böylece 2012 ve 2013 yıllarında genel ortaokullarda derslik başına düşen öğrenci sayısının daha yüksek olduğu, 2014 yılından itibaren ise her iki ortaokul türünde bu sayının birbirine yakın seyrettiği görülmektedir. Ayrıca ortaokul kademesinde derslik başına düşen öğrenci sayılarının yeni yapılan dersliklerle birlikte düşüş eğiliminde olduğu ve sayının her iki okul türünde de 30'un altına gerilediği görülmektedir. Ancak her iki okul türünde derslik başına düşen öğrenci sayısında makas 2022-23 öğretim yılında yeniden açılmaya başlamış, genel ortaokullarda 31'e çıkarken İHO'da 26'ya gerilemiştir.

Şekil 1.32. Genel ve İmam Hatip Ortaokulu Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Öğretmen başına düşen öğrenci sayıları hesaplanırken, özel okulu olmayan İHO ile genel ortaokul arasında daha isabetli karşılaştırma yapabilmek için sadece resmi kurumların verileri alınmış, özel ortaokulların verileri hesaplamaaya dahil edilmemiştir.

Şekil 1.32’de 2012-2023 yılları arası genel ortaokul ve İmam Hatip ortaokulunda öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına yer verilmiştir. 2012 yılında öğretmen başına genel ortaokullarda 20, İHO’da 17 öğrenci düşerken, bu sayılar 2023 yılında sırasıyla 16 ve 15 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılından itibaren İHO’daki öğretmen başına düşen öğrenci sayısının genel ortaokullara göre son yıl hariç daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle 2017 yılından itibaren her iki okul türünde de bu sayının birbirine yakın seyrettiği ve yeni öğretmen atamalarıyla birlikte 15’lere kadar gerilediği anlaşılmaktadır.

Şekil 1.33. Bağımsız ve Bünyede İHO Okul Sayıları ve Bünyede Okul Oranı (2012-2022)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

2012 yılı içerisinde yapılan yasal düzenlemede de öngörüldüğü gibi tekrar açılan İmam-Hatip Ortaokulların (İHO) çoğunluğu bağımsız ortaokullar olarak kurulurken, bir kısmı ise İmam-Hatip Liselerinin bünyelerinde açılmaya devam etmiştir. Bu çerçevede Şekil 1.33’te bağımsız ve bünyede açılan İHO okul sayıları ve bünyede açılan İHO okul oranının yıllara göre değişimine yer verilmiştir. 2012-13 öğretim yılında toplam 1099 İHO’nun 730’u bağımsız, 369’u bünyede iken, 2022-23 öğretim yılında toplam 3 bin 432 İHO’nun 2 bin 667’si bağımsız, 765’i bünyede açılmıştır.

Oransal olarak bakıldığında 2012 yılında İHO'ların yüzde 33,57'si İHL bünyesinde açılırken bu oran 2017 yılına kadar 12,99'a kadar sürekli gerilemiş, bu yıldan sonra ise tekrar yükseliş eğilimine girerek 2022 yılına kadar 22,3'e kadar çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle 2012 yılında açılan her 100 okuldan 33'ü İHL bünyesinde açılırken bu sayı 2017 yılında 13'e kadar gerilemiş, sonrasında 2022 yılına kadar yeniden 22'ye yükselmiştir. Bakanlığın 4+4+4 kademeli eğitim sistemine geçerken ifade ettiği her kademenin bağımsız okullar olarak açılmasını sağlamaya yönelik hedefi göz önünde bulundurulduğunda, bu hedefin İmam Hatip Ortaokulları için henüz tam olarak gerçekleştirilemediği görülmektedir.

1.7. 2012-2023 Yılları Arası İmam Hatip Lisesi İstatistikleri

Ak Parti hükümeti üçüncü iktidar döneminde (2011- 2015) Türk eğitim sistemini yeniden yapılandırma kapsamında İHL'leri de yakından ilgilendiren önemli değişiklikleri 2012 yılında gerçekleştirmiştir. Söz konusu düzenlemelerden birisi olarak 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 45. Maddesinde yapılan değişiklikle 1998 yılında çıkarılan üniversiteye yerleştirmede farklı katsayı uygulaması tamamen kaldırılarak bu okul mezunlarının herhangi bir sınırlama olmaksızın puan üstünlüğüne göre üniversitelerin tüm bölümlerine yerleşme imkanları yeniden tanınmıştır. İHL mezunları önündeki bu engelin kaldırılması 2012 yılından itibaren bu okullarda daha güçlü bir sayısal artışa yol açmıştır.

Bu başlıkta İmam Hatip Liselerine (İHL) ilişkin 2012-2023 yılları arasındaki temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci, öğretmen ve meslek dersi öğretmen sayıları, ortaöğretim kademesinde İHL okul ve öğrenci oranları ile genel lise, mesleki lise ve İHL'de derslik ve öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan "Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim" adlı yıllık raporlardan derlenmiştir.

Tablo 1.8: İmam Hatip Liselerinde Sayısal Gelişmeler (2012-2023)

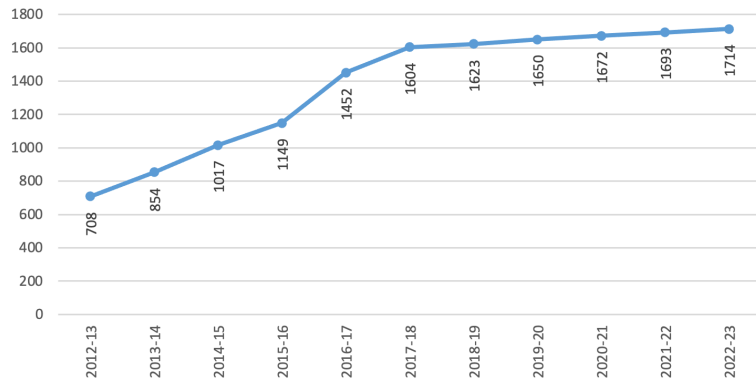
ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI			ÖĞRETMEN SAYISI			İHL MESLEK DERSİ ÖĞRETMEN SAYISI			OKUL ORANI	ÖĞRENCİ ORANI
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
2012-13	708	380771	180240	200531	21043	12570	8473	5590	4064	1526	6,79	9,56
2013-14	854	474096	227065	247031	29556	16773	12783	6191	4160	2031	7,79	11,52
2014-15	1017	546443	258397	288046	35844	19609	16235	7786	4998	2788	11,22	12,94
2015-16	1149	555870	256711	299159	39091	20741	18350	8389	5049	3340	10,89	15,41
2016-17	1452	506516	232501	274015	40891	20719	20172	8362	4662	3700	13,11	11,79
2017-18	1604	514806	236935	277871	42879	21490	21389	8658	4617	4041	13,61	11,98
2018-19	1623	498002	223790	274212	46812	23252	23560	9158	4770	4388	12,98	11,69
2019-20	1650	495659	220528	275131	49462	24353	25109	9652	4876	4776	12,65	11,77
2020-21	1672	568173	254414	313761	50075	24316	25759	9927	4908	5019	12,89	11,81
2021-22	1693	515951	225224	290727	51765	24882	26883	10136	4903	5233	13,22	10,47
2022-23	1714	476739	201803	274936	51816	24822	26994	10266			13,51	10,05

Kaynak: İlgili veriler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan "Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim" adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır. İHL Meslek dersi öğretmen sayıları Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığından temin edilmiştir.

Not: 2015-16 öğretim yılına kadar raporlarda yer verilen toplam öğretmen sayıları sadece kadrolu öğretmenleri kapsarken, 2016-17 öğretim yılından itibaren kadrolu ve sözleşmeli öğretmenleri kapsamaktadır. Ayrıca söz konusu raporlarda 2013-14 öğretim yılından itibaren Din öğretimi verileri mesleki teknik eğitimden ayrı verilmeye başlanmıştır. Yine 2014-15 öğretim yılından itibaren Açıköğretim İHL verileri ayrı verilmeye başlanmıştır.

Tablo 1.8’de 2012-2023 yılları arası İmam Hatip Lisesi (İHL) okul sayısı, cinsiyete göre öğrenci, öğretmen meslek dersi öğretmen sayısı ile lise kademesinde İHL okul ve öğrenci oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 2012-13 öğretim yılında 708 okulda 200 bin 531 kadın, 180 bin 240 erkek olmak üzere toplam 380 bin 771 öğrenci öğrenim görmüş; 8 bin 473 kadın, 12 bin 570 erkek olmak üzere toplam 21 bin 43 öğretmen görev yapmıştır. Bu sayılarda 2022-23 öğretim yılına kadar önemli oranda artış yaşanmıştır. Bu yılda okul sayısı 1714’e yükselerek 2,4 kat; öğrenci sayısı 476 bin 739’a yükselerek 1,25 kat; öğretmen sayısı ise 51 bin 816’ya yükselerek 2,45 kat artış göstermiştir. Yine aynı dönemde 5 bin 590 olan İHL meslek dersi öğretmen sayısı 10 bin 266’ya yükselerek yaklaşık 2 kat artmıştır. Cinsiyet açısından öğrenci profiline bakıldığında 2006 yılından itibaren devam eden İHL’de öğrenim gören kız öğrencilerin sayısının erkeklerden yüksek olması durumu bu dönem boyunca da devam etmiştir.

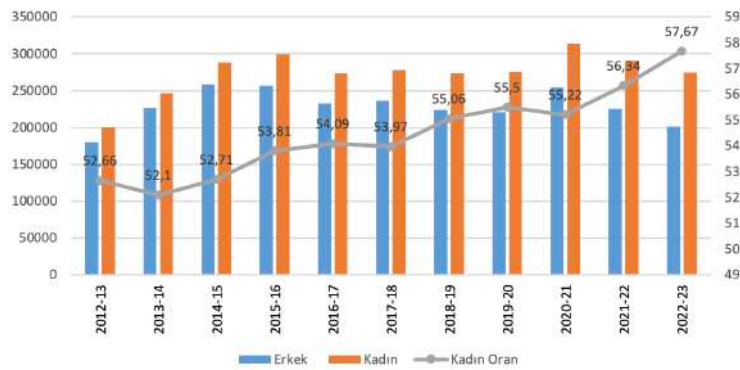
Şekil 1.34. Yıllara Göre İmam Hatip Lisesi Okul Sayısı (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.34’te 2012-2022 yılları arasında İHL okul sayısında yaşanan değişim yer almaktadır. Yıllara göre incelendiğinde İHL okul sayısı her yıl düzenli olarak yükselse de artış hızı 2017 yılına kadar daha ivmeli bir şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle 2015 yılında 1149 olan okul sayısı 2016 yılında 1452’ye ve bir yıl sonra da 1604’e yükselerek 2 yıllık süre içerisinde 455 artış göstermiştir. Bu artışta 15 Temmuz 2016 tarihindeki gerçekleştirilen darbe girişimi sonrasında muhtemelen FETÖ ile iltisaklı pek çok özel okulun kamulaştırılması ve bunlardan bir kısmının İHL’ye dönüştürülmesi etkili olmuştur. 2018 yılından itibaren ise İHL okul sayısında daha sınırlı bir artış yaşanmış, 2022-23 öğretim yılı itibarıyla okul sayısı 1714’e ulaşmıştır.

Şekil 1.35. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (2012-2023)

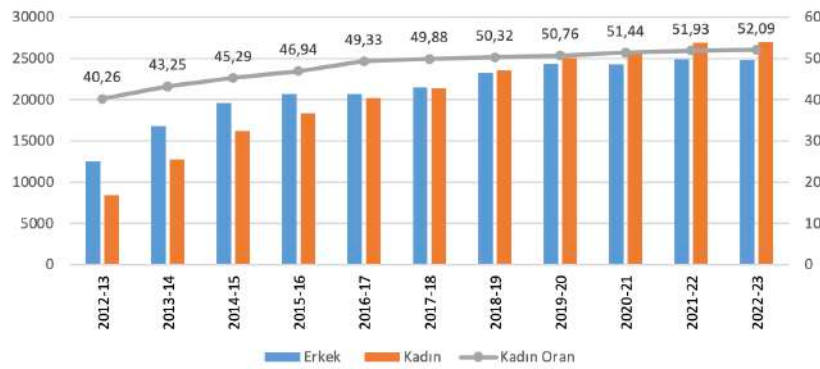
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.35'te 2012-2022 yılları arasında İmam Hatip Liselerinde (İHL) öğrenim gören öğrencilerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğrenci oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Söz konusu dönem içerisinde bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı 2015 yılına kadar düzenli bir şekilde artarak 380 bin 771'den 555 bin 870'e yükselmiştir. 2016 yılından itibaren ise bu okullardaki öğrenci sayısında inişli çıkışlı bir seyir söz konusudur. 2019 yılında 495 bin 659'a gerileyen bu sayı, 2020 yılında 568 bin 173'e çıkarak dönem içerisindeki en yüksek düzeyine ulaştıktan sonra 2022-23 öğretim yılına kadar 476 bin 739'a düşmüştür.

Cinsiyet açısından bakıldığında dönem içerisinde her yıl İHL'de öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerin sayısından daha fazla olmuştur. Aradaki farkın kız öğrenciler lehine açılmaya devam ettiği görülmektedir. Oransal olarak bakıldığında kız öğrenci oranı 2012 yılında yüzde 52,66 iken bu oran 2021 yılı itibarıyla yüzde 56,34'e yükselmiştir. Yani İHL'de öğrenim gören her 100 öğrencinin 56'sı kız öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu sayı aynı yıl itibarıyla 52'si kızlardan oluşan İmam Hatip ortaokullarına göre de daha yüksektir.

Kız öğrenciler lehine olan bu durum genel ve mesleki teknik liselerde farklıdır. 2021-22 öğretim yılı itibarıyla açıköğretim hariç genel resmi ve özel liselerde öğrenim gören toplam 2 milyon 712 bin 872 öğrencinin 1 milyon 457 bin 111'i kızlardan oluşmaktadır. Oransal olarak bu liselerdeki kız öğrenci oranı yüzde 53,7'dir. Açıköğretim hariç mesleki teknik liselerde ise toplam 1 milyon 743 bin 208 öğrencinin 614 bin 285'i kızlardan oluşmaktadır. Oransal olarak bu liselerdeki kız öğrenci oranı ise yüzde 35,2'dir. Buna göre genel ve mesleki teknik liselerle karşılaştırıldığında en fazla kız öğrenci oranı İHL'dedir. Bu okullardaki her 100 öğrencinin 56'sı kızlardan oluşurken bu sayı genel liselerde 53, mesleki teknik liselerde ise 35'tir. Bu durumu İHL'lerin ortaöğretim kademesinde kızların okullaşmasına sağladığı katkının bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür.

Şekil 1.36. Cinsiyete Göre İmam Hatip Lisesi Öğretmen Sayıları ve Kadın Öğretmen Oranı (2012-2023)

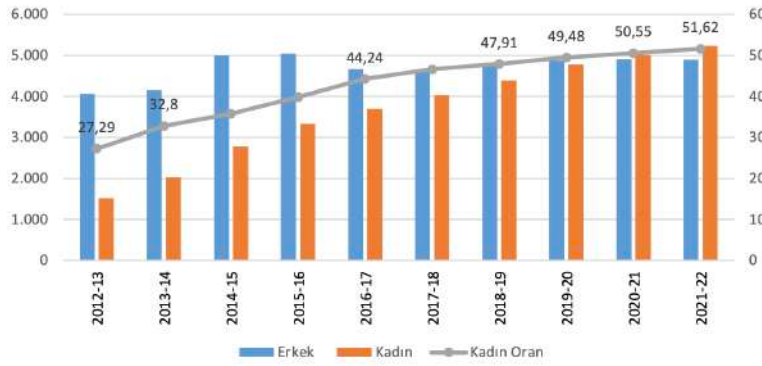
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.36'da İHL'de görev yapan öğretmenlerin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğretmen oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı dönem içerisinde ilk yıllarda daha ivmeli olmakla birlikte sürekli artış göstermiştir. 2012-13 öğretim yılında 21 bin 43 olan toplam öğretmen sayısı 2021-22 öğretim yılında 51 bin 765'e yükselerek 2,45 kat artış göstermiştir.

Bu okullarda görev yapan öğretmenlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında 2017 yılına kadar erkek öğretmenlerin sayısının kadın meslektaşlarından daha fazla olduğu, 2018 yılından itibaren ise kadın öğretmenlerin sayısının erkekleri geçtiği görülmektedir. 2012 yılında yüzde 40,26 olan kadın öğretmen oranı bu yıldan sonra sürekli artış göstererek 2021 yılına kadar yüzde 51,93'e kadar yükselmiştir.

Kadın öğretmenler lehine olan bu durum genel ve mesleki teknik liselerden kısmi farklılık arz etmektedir. 2021-22 öğretim yılı itibariyle genel resmi ve özel liselerde görev yapan toplam 193 bin 589 öğretmenin 103 bin 239'u kadınlardan oluşmaktadır. Oransal olarak bu liselerdeki kadın öğretmen oranı yüzde 53,3'tür. Mesleki teknik liselerde ise görev yapan toplam 143 bin 953 öğretmenin 71 bin 863'ü kadınlardan oluşmaktadır. Oransal olarak bu liselerdeki kadın öğretmen oranı yüzde 49,9'dur. Buna göre genel ve mesleki teknik liselerle karşılaştırıldığında en fazla kadın öğretmen oranı genel liselerdedir. Yaklaşık değerlerle genel liselerdeki her 100 öğretmenin 53'ü kadınlardan oluşurken bu sayı İHL'de 52, mesleki teknik liselerde ise 50'dir.

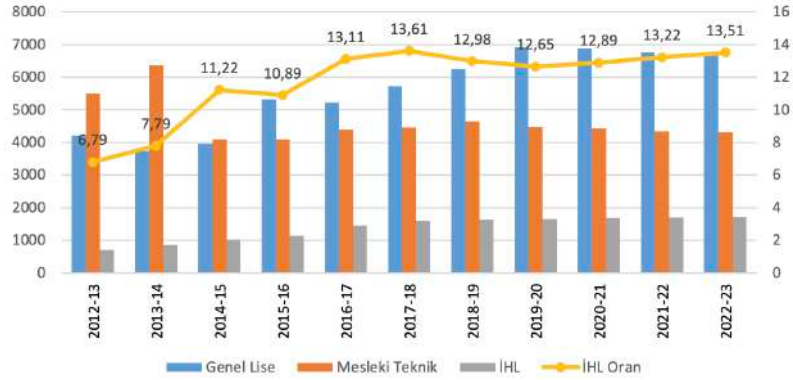
Şekil 1.37. Cinsiyete Göre İHL Meslek Dersi Öğretmen Sayıları ve Kadın Meslek Dersi Öğretmen Oranı (2012-2022)

Kaynak: İlgili yıllardaki İHL Meslek dersi öğretmen sayıları Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığından temin edilerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.37'de İHL'de görev yapan meslek dersi öğretmenlerinin cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğretmen oranındaki oransal değişime yer verilmiştir. Yıllara göre değişime bakıldığında İHL meslek dersi öğretmen sayısı 2016 yılındaki kısmi düşüşün dışında dönem içerisinde her yıl düzenli olarak yükselmiştir. 2012 yılında 4 bin 64 erkek, bin 526 kadın olmak üzere toplam 5 bin 590 İHL meslek dersi öğretmeni görev yaparken, bu sayı 2021-22 öğretim yılında 4 bin 903 erkek, 5 bin 233 kadın olmak üzere toplam 10 bin 136'ya yükselmiştir.

Oransal olarak bakıldığında kadın meslek dersi öğretmen sayısının düzenli olarak yükseldiği görülmektedir. 2012 yılında İHL meslek dersi öğretmenlerinin sadece yüzde 27,29'u kadınlardan oluşurken bu oran ilk kez 2020 yılında yüzde 50'yi geçmiş, 2021-22 öğretim yılı itibariyle yüzde 51,62 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca kadın İHL meslek dersi öğretmen oranının bu okullardaki bütün öğretmenlerin cinsiyet dağılımıyla uyumlu olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 1.36).

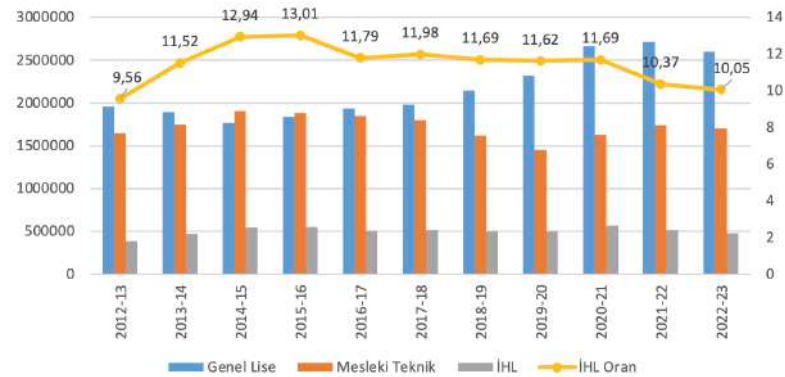
Şekil 1.38. Genel, Mesleki ve İHL Okul Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Okul Oranı (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaöğretim kademesinde İHL okul oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurum sayıları hesaplamalara dahil edilmiştir.

Şekil 1.38'de 2012-2023 yılları arası genel, mesleki teknik ve İHL okul sayıları ile ortaöğretim kademesindeki İHL okul oranındaki değişime yer verilmiştir. 2012 yılından itibaren ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınması ile ortaöğretim okullaşma oranlarında yaşanan artışın etkisi ile okul sayılarında da artışlar olmuştur. Dönem içerisinde genel liselerde okul sayısı inişli çıkışlı bir seyir takip etse de İHL okul sayısı 2017 yılına kadar daha ivmeli olmak üzere sürekli artış göstermiştir. Buna karşılık 2012 ve 2013 yıllarında en yüksek okul sayısına sahip lise türü olan mesleki teknik liselerde 2014 yılında 22 olan okul çeşitliliğinin 2'ye düşürülmesi ile söz konusu yıldan itibaren bu liselerin okul sayısında ciddi azalma yaşanmıştır.

Ortaöğretim kademesindeki İHL okul sayısına oransal olarak bakıldığında bu okulların oranı 2012 ve 2013'te sırasıyla yüzde 6,79 ve yüzde 7,79 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle bu yıllarda mesleki teknik liselerde okul çeşitliliğinden dolayı sayının fazla olması, İHL okul oranının düşük çıkmasına yol açmıştır. Mesleki teknik lise sayısının azaldığı 2014 yılından itibaren ise İHL okul oranı yüzde 11,22'ye çıkmıştır. Bu oran 2017 yılında dönem içerisindeki en yüksek düzeyi olan yüzde 13,61'e yükseldikten sonra nispeten daha durağan bir seyir takip etmiş ve 2022-23 öğretim yılı itibarıyla yüzde 13,51 olarak gerçeklemiştir.

Şekil 1.39. Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve Lise Kademesinde İHL Öğrenci Oranı (2012-2023)

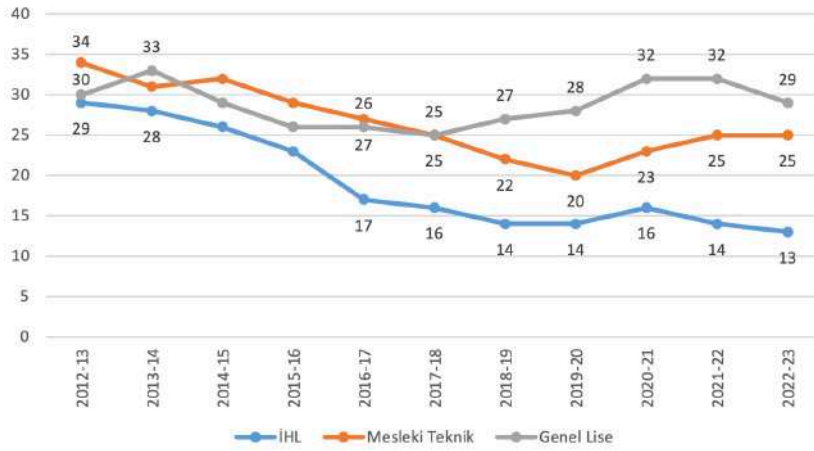
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Ortaöğretim kademesinde İHL öğrenci oranı hesaplanırken, bu kademedeki özel ve resmi kurumlardaki öğrenci sayıları dikkate alınmış, açıköğretim öğrenci sayıları hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Şekil 1.39'da 2012-2023 yılları arası genel, mesleki teknik ve İmam Hatip lisesinde (İHL) öğrenim gören öğrenci sayılarına ve İHL'de okuyan öğrencilerin ortaöğretim kademesindeki oransal değişimine yer verilmiştir. Yıllara göre değişime bakıldığında 2012 yılından itibaren ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınması ile ortaöğretimde okullaşma oranları kademeli olarak yükselmiştir. Genel liselerde öğrenci sayıları bu liselerin Anadolu liselerine dönüştürülüp puan ile öğrenci almaya başladıkları 2013 ve 2014 yılları sonrasında düzenli olarak artış göstermiştir. Bu dönemde mesleki teknik liselerdeki öğrenci sayıları inişli çıkışlı dalgalı bir seyir takip etmiştir. Üniversiteye yerleştirmede farklı katsayı uygulamasının kaldırıldığı 2012 yılından itibaren İHL öğrenci sayısı ise 2015 yılına kadar 555 bin 870'e kadar yükselmiş, bu yıldan sonra ise düşüş eğilimine girerek 2019 yılına kadar 495 bin 659'a gerilemiştir. 2020 yılında 568 bin 173'e çıkan İHL öğrenci sayısı 2022-23 öğrenci yılında yeniden düşerek 476 bin 739 olarak gerçekleşmiştir.

Oransal olarak bakıldığında ortaöğretim kademesi içerisindeki İHL'de öğrenim gören öğrenci oranı 2015 yılına kadar sürekli yükselmiş, bu yıldan sonra düşüş eğilimine girmiştir. 2012 yılında lise kademesindeki öğrencilerin yüzde 9,56'sı İHL'de öğrenim görürken, bu oran 2015 yılına kadar yüzde 13,01'e çıkmıştır. 2016 yılında yüzde 11,79'a gerileyen bu oran 2020 yılına kadar durağan bir seyir takip etmiş, genel olarak düşüş eğilimine giren bu oran 2022-23 öğretim yılında ise yeniden belirgin düşüş yaşayarak yüzde 10,05'e gerilemiştir. Yani söz konusu yıl itibarıyla açıköğretim hariç ortaöğretim kademesinde öğrenim gören her 100 öğrencinin sadece 10'u İHL'de öğrenim görmektedir.

Şekil 1.40. Genel, Meslek ve İHL Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)

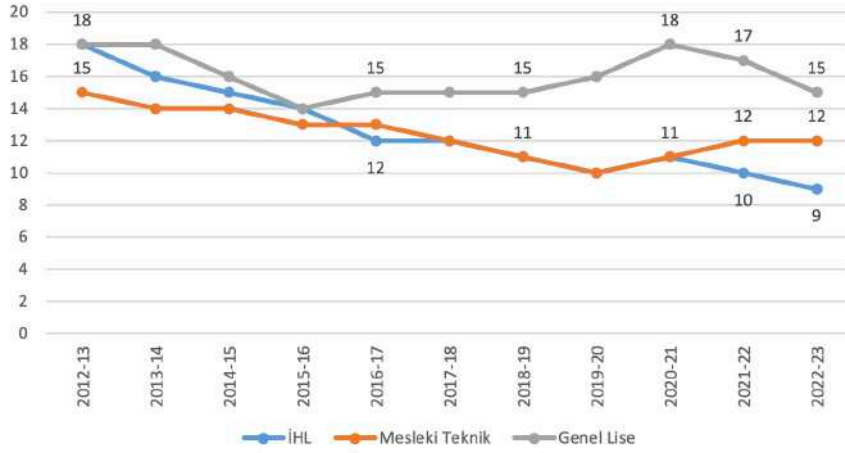
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Derslik başına düşen öğrenci sayıları hesaplanırken, özel okulu olmayan İHL ile diğer lise türleri arasında daha isabetli karşılaştırma yapılabilmek için sadece resmi kurumların verileri alınmış, açıköğretim ve özel liselerin verileri dahil edilmemiştir.

Şekil 1.40'ta 2012-2023 yılları arası genel, mesleki teknik ve İHL'de derslik başına düşen öğrenci sayılarına yer verilmiştir. 2012 yılında genel liselerde derslik başına 30 öğrenci düşerken bu sayı bir yıl sonra 33'e çıkmış, sonrasında 2017 yılına kadar 25'e geriledikten sonra tekrar artışa geçerek 2021-22 öğretim yılı itibarıyla 32'ye yükselmiş, bir yıl sonra ise 29'a gerilemiştir. Mesleki teknik liselerde ise 2012 yılında 34 olan bu sayı 2019 yılına kadar 20'ye gerilemiş son iki yılda ise yeniden

25'e yükselmiştir. İHL'de ise 2012 yılında 29 olan bu sayı 2019 yılına kadar 14'e kadar gerilemiş, bir yıl sonra 16'a çıkıp sonra 2022-23'te 13'e kadar düşmüştür. Böylece derslik başına düşen öğrencisi sayısı bakımından karşılaştırıldığında genel ve mesleki teknik liselere göre İHL'de derslik başına düşen öğrencisi sayısının dönem içerisinde her yılda daha düşük olduğu görülmektedir.

Şekil 1.41. Genel, Meslek ve İHL Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Farklı lise türleri için öğretmen başına düşen öğrenci sayıları hesaplanırken, İHL ile diğer lise türleri arasında daha isabetli karşılaştırma yapabilmek için sadece resmi kurumların verileri alınmış, açıköğretim ve özel liselerin verileri dahil edilmemiştir.

Şekil 1.41'de 2012-2023 yılları arası genel, mesleki teknik ve İHL'de öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına yer verilmiştir. 2012 yılında genel liselerde öğretmen başına 18 öğrenci düşerken bu sayı inişli çıkışlı bir seyir takip etmiş ve 2022-23 öğretim yılı itibarıyla 15 olarak gerçekleşmiştir. Mesleki teknik liselerde ise 2012 yılında 15 olan öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2022-23 öğretim yılında 12 olmuştur. İHL'de ise 2012 yılında genel liseler gibi 18 olan bu sayı genel olarak düşüş eğiliminde olmuş, 2022-23 öğretim yılında da 9 olarak gerçekleşmiştir. Böylece öğretmen başına düşen öğrencisi sayısı bakımından karşılaştırıldığında dönem içerisinde mesleki teknik ve İHL'de sayıların birbirine yakın olduğu, genel liselerin ise bu iki lise türüne göre daha yüksek bir öğretmen-öğrenci oranına sahip olduğu görülmektedir.

1.8. Açıköğretim İmam Hatip Lisesi İstatistikleri (2014-2023)

Yaygın olarak kullanılan uzaktan eğitim modellerinden birisi açıköğretim sistemidir. Bu sistem farklı nedenlerle örgün eğitim imkanlarından yararlanamayan bireylerin uzaktan eğitim teknolojileriyle desteklenerek kendi kendilerine öğrenmelerine olanak sağlayan bir sistemdir. Bu şekilde daha düşük maliyetle daha fazla kişiye eğitim imkânı sunulabilmektedir.

Türkiye’de ortaöğretim sisteminde açıköğretim lisesi uygulaması 1992 yılında başlamıştır. 1996 yılından itibaren ise mesleki açıköğretim programları açılmış, ancak 2006 yılına kadar açıköğretim lisesi bünyesinde yer almıştır. 2 Şubat 2006 tarihinden itibaren Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü bünyesinde ayrı mesleki açıköğretim lisesi kurulmuştur. Açıköğretim İmam Hatip Lisesi ise açıköğretim lisesi bünyesinde bir program olarak 1995 yılından itibaren başlamıştır. 2006 yılına kadar açıköğretim lisesi bünyesinde yer alan bu program, bu yılda ayrı mesleki açıköğretim lisesinin kurulmasıyla bu lisenin bünyesinde hizmet vermeye başlamıştır. 2016-2017 öğretim yılında faaliyete geçmek üzere 08.08.2016 tarih ve 8442612 Sayılı Bakanlık makamının onayı ile Açıköğretim İmam Hatip Lisesinin kurulması kararlaştırılmıştır (Karateke, 2020). Halihazırda Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde uygulanan açıköğretim programları arasında açıköğretim ortaokulu, açıköğretim lisesi, mesleki açıköğretim lisesi, mesleki ve teknik açıköğretim okulu ve Açıköğretim İmam Hatip Lisesi bulunmaktadır. 2012 yılından itibaren uygulanan 4+4+4 toplam 12 yıllık zorunlu eğitim sisteminde ortaöğretime karşılık gelen son 4 yıllık süreyi öğrenciler istedikleri takdirde açıköğretim sisteminde de tamamlayabilmektedir. Bu nedenle açıköğretim liseleri ortaöğretim kademesinde daha önemli bir hale gelmektedir.

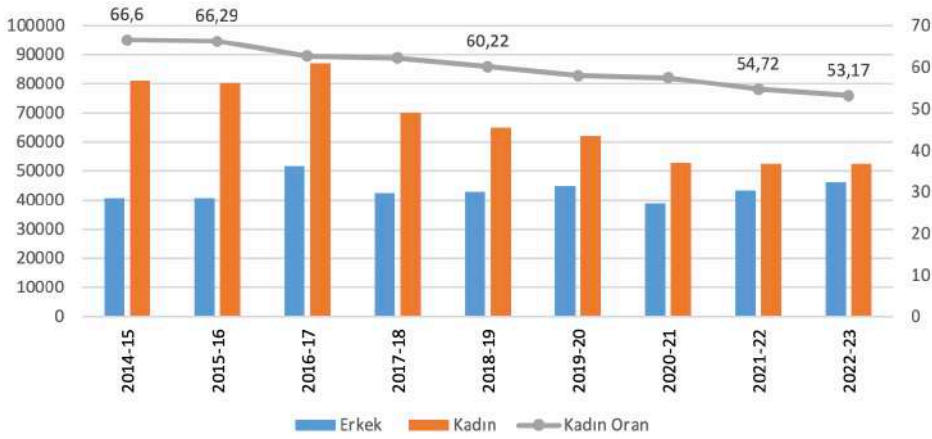
Bu başlıkta Açıköğretim İmam Hatip Liselerine ilişkin 2014-2023 yılları arasındaki temel göstergelere yer verilmiştir. Bu çerçevede öğretim yılı itibarıyla cinsiyete göre öğrenci sayıları, açık ortaöğretim sisteminde İHL öğrenci oranları ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur. Söz konusu veriler Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan “Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” adlı yıllık raporlardan derlenmiştir.

Tablo 1.9: Açıköğretim Genel, Mesleki ve İmam Hatip Liselerinde Sayısal Gelişmeler (2014-2023)										
Yıl	Genel			Mesleki			İHL			İHL Öğrenci Oran
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
2014-15	1137110	656146	480964	211386	126987	84399	121938	40723	81215	8,29
2015-16	1536135	870397	665738	201808	126644	75164	121335	40894	80441	7,89
2016-17	1196644	704383	492261	219492	146026	73466	138802	51717	87085	8,92
2017-18	1090830	642483	448347	192094	128079	64015	112697	42510	70187	8,07
2018-19	1107783	646280	461503	174287	118433	55854	107867	42902	64965	7,76
2019-20	1097394	617420	479974	156613	106290	50323	107160	44931	62229	7,87
2020-21	1254420	672455	581965	105969	68994	36975	91942	39055	52887	6,33
2021-22	1379732	743462	636270	90509	59045	31464	96014	43467	52547	6,13
2022-23	1839414	983572	855842	71244	45361	25883	98822	46271	52551	4,91

Kaynak: İlgili veriler Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan “Millî Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır. İlgili raporlarda her üç açık lise türü için 2014 yılından itibaren ayrı veri sunulmaktadır.

Açıköğretim İHL öğrenci sayıları ile farklı lise türlerindeki açıköğretim öğrenci sayılarının ve bu liselerin açıköğretim sistemi içerisindeki oranlarının karşılaştırılması, görece durumunun değerlendirilmesine katkı sağlayacak bulgular sağlamaktadır. Bu çerçevede Tablo 1.9’da genel, mesleki ve İHL açıköğretim liselerinde öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet dağılımına ve açıköğretim sisteminde İHL öğrenci oranına yer verilmiştir. Genel olarak bakıldığında 2017-18 öğretim yılından itibaren İHL ve mesleki açıköğretim liselerindeki öğrenci sayılarında düşüş eğilimi göze çarpmaktadır. Bu iki lise türüne göre daha inişli çıkışlı bir seyir izleyen genel açıköğretim lisesinde ise özellikle son iki öğretim dönemindeki yükseliş dikkat çekmektedir.

Şekil 1.42. Cinsiyete Göre Açıköğretim İmam Hatip Lisesi Öğrenci Sayıları ve Kadın Öğrenci Oranı (2012-2023)

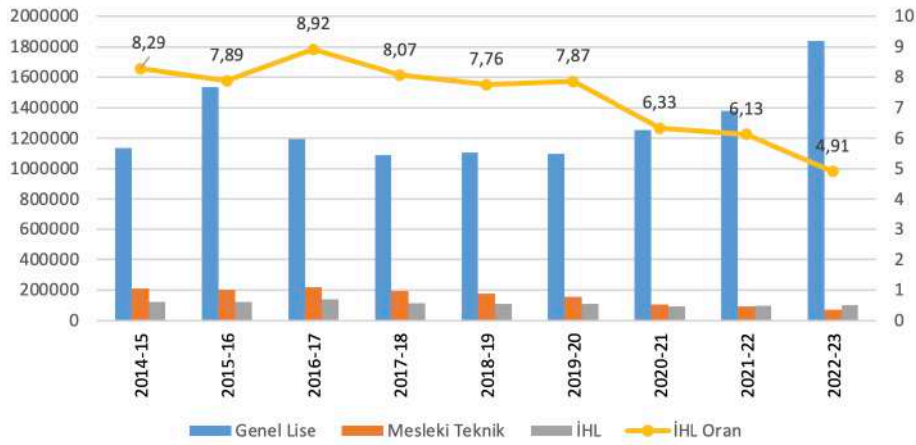
Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.42’de 2014-2023 yılları arası cinsiyete göre açıköğretim İHL’de öğrenim gören öğrenci sayısına ve kadın öğrenci oranına yer verilmiştir. 2014-15 öğretim yılında açıköğretim İHL’de 81 bin 215 kadın, 40 bin 723 erkek olmak üzere toplam 121 bin 938 öğrenci öğrenim görmüştür. Bu sayılar dönem içerisindeki en yüksek düzeyleri olan 2016-17 öğretim yılında 87 bin 85 kadın, 51 bin 717 erkek olmak üzere toplam 138 bin 802 öğrenciye ulaşmıştır. Bu yıldan sonra düşmeye başlayan açıköğretim İHL öğrenci sayısı, 2022-23 öğretim yılı itibarıyla 52 bin 551 kadın, 46 bin 271 erkek olmak üzere toplam 98 bin 822’ye gerilemiştir.

Cinsiyet açısından bakıldığında dönem içerisinde her yıl örgün İHL’de olduğu gibi Açıköğretim İHL’de de öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerin sayısından daha fazla olmuştur. Bununla birlikte aradaki farkın erkek öğrenciler lehine kapanmaya başladığı görülmektedir. Oransal olarak kadın öğrenci oranı 2014 yılında yüzde 66,6 iken bu oran 2022 yılında yüzde 53,17’ye gerilemiştir.

Açıköğretim İHL’de kadın öğrenciler lehine olan bu durum diğer açıköğretim liselerinden farklılık arz etmektedir. Dönem içerisinde her iki açıköğretim lise türünde de her yıl İHL’nin aksine erkek öğrencilerin sayısı daha yüksektir. 2021-22 öğretim yılı itibariyle genel açıköğretim liselerinde öğrenim gören toplam 1 milyon 379 bin 732 öğrenciden 636 bin 270’i kadınlardan oluşurken; mesleki açıköğretim lisesinde 90 bin 509 öğrenciden 31 bin 464’ü kadındır. Oransal olarak kadın öğrenci oranı genel açıköğretim lisesinde yüzde 46,11; mesleki açıköğretim lisesinde 34,76’dır.

Şekil 1.43. Açıköğretim Genel, Mesleki ve İHL Öğrenci Sayıları ve İHL Öğrenci Oranı (2014-2023)

Kaynak: İlgili yıllardaki Milli Eğitim İstatistikleri raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1.43’te 2014-2023 yılları arası açıköğretim genel, mesleki teknik ve İmam Hatip lisesinde (İHL) öğrenim gören öğrenci sayılarına ve açıköğretim İHL’de okuyan öğrencilerin açık ortaöğretim sistemindeki oransal değişimine yer verilmiştir. Yıllara göre değişime bakıldığında genel açıköğretim lisesinde okuyan öğrenci sayısı inişli çıkışlı bir seyir takip etse de diğer açıköğretim lise türlerine göre belirgin bir üstünlüğü vardır. Mesleki ve İHL açıköğretim liselerindeki öğrenci sayılarında ise 2016 yılından sonra düzenli bir düşüş eğilimi göze çarpmaktadır. Bununla birlikte 2021-22 öğretim yılında ilk kez açıköğretim İHL öğrenci sayısı mesleki lise öğrenci sayısını geçmiştir.

Açıköğretim İHL’de okuyan öğrencilerin açık ortaöğretim kademesindeki oransal değişimine bakıldığında özellikle genel açıköğretim lisesi öğrenci sayısında yaşanan yükselişle birlikte İHL öğrenci oranında genel olarak düşüş eğilimi yaşanmaktadır. 2014 yılında yüzde 8,29 olan açık ortaöğretim sistemindeki İHL öğrenci oranı 2016 yılında yüzde 8,92’ye yükseldikten sonra 2022-23 öğretim yılına kadar yüzde 4,91’e kadar gerilemiştir.

II. BÖLÜM

- **Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Dersleri:
Tarihsel Arka Plan**
- **Ortaokul Kademesinde Din, Ahlak ve Değerler Alanı
Seçmeli Derslerinin Seçilme Oranları (2012-2023)**
- **Ortaöğretim Kademesinde Din, Ahlak ve Değerler Alanı
Seçmeli Derslerinin Seçilme Oranları (2012-2023)**
- **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Sayıları (2012-2023)**

DİN, AHLAK VE DEĞERLER ALANI SEÇMELİ DERSLERİ İSTATİSTİKLERİ

Eğitimde bireyin ilgi, ihtiyaç ve becerilerinin giderek daha önemli hale geldiği günümüz dünyasında program geliştirme çalışmaları da bu yönde gelişim göstermektedir. Hazırlanan programlar bireyi merkeze almakta, bireyin ilgisi doğrultusunda yeteneklerini keşfetmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Aynı eğitim kademesindeki öğrencilerin alması gereken temel dersleri merkeze alarak zorunlu kılan ve diğer dersleri öğrencilerin tercihine bırakan çekirdek programlama yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Öğretim programına göre öğrencinin alması gereken dersler zorunlu dersler olarak adlandırılırken, bu derslerin dışında kalan öğrencinin tercihine bırakılan dersler ise seçmeli dersler olarak adlandırılmaktadır. Günümüz dünyasında yaşanan hızlı gelişim ve dönüşümlere ayak uydurabilen bireylerin yetiştirilmesinde seçmeli derslerin öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarmada ve onları hayata hazırlamada faydalı olduğu fikri genel kabul görmektedir (Aşlamacı ve Gök, 2019).

Bu bölümde, 2012 yılında yapılan yasal düzenlemelerle ortaokul ve liselerde seçmeli ders havuzuna din, ahlak ve değerler alanı dersleri olarak eklenen Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler derslerinin seçilme oranlarına yer verilmiştir. Bu çerçevede söz konusu derslerin yıllara göre hem her sınıf düzeyindeki hem de üç dersin toplam seçilme oranlarındaki değişim seyri takip edilmiştir. Veriler ortaokul ve lise kademesi için ayrı ayrı başlıklarda sunulmuştur. Seçmeli derslere ilişkin veriler MEB tarafından resmi olarak herhangi bir istatistiki raporda sunulmamaktadır. Bu nedenle buradaki veriler Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün çeşitli sunumlarında yer verdiği veya talebimiz üzerine paylaştığı verilerden oluşmaktadır. Veriler sunulmadan önce seçmeli din derslerinin eğitim sistemine eklenme süreci ilk başlıkta incelenmektedir.

2.1. Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Dersleri: Tarihsel Arka Plan

Türkiye'de okul programlarında dinin ne ölçüde ve nasıl yer alacağı konusu Cumhuriyet Dönemi boyunca toplumun farklı kesimleri arasında tartışılan önemli başlıklardan birisini oluşturmuştur. Bu konuda oldukça zengin bir deneyime sahip olan Türkiye'de okullarda din dersine yer vermemekten, seçmeli olarak yer verilmesine ve zorunlu ders haline getirilmesine kadar farklı seçenekler

denenmiştir. Cumhuriyetin başında okul programlarında yer alan din derslerine 1933 yılına kadar şehir okullarının, 1939 yılında ise köy okullarının programlarından tamamen çıkartılmıştır. 1949 yılında isteğe bağlı olarak ilkokullarda yeniden yer vermeye başlayan din dersleri 1951 yılında program içine alınmış, 1982 yılına kadar seçmeli olarak devam etmiştir. Ayrıca 1974 yılından itibaren okul programlarında zorunlu ahlak dersi de yer almaya başlamıştır (Bkz. Ayhan, 2014).

Okul programlarında yer alan din derslerine ilişkin en önemli hukuki düzenlemeler 1980 askeri ihtilali sonrasında hayata geçirilmiştir. İhtilal sonrası oluşan askeri yönetim daha önce okullarda isteğe bağlı olarak okutulan din dersleri ile zorunlu olarak yer alan ahlak derslerini birleştirerek “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” (DKAB) adıyla ilkokul 4. sınıftan lise son sınıfa kadar zorunlu olarak okutulmasına karar vermiş ve bu durumu 1982 Anayasası’yla da garanti altına almıştır. Halen ilk ve ortaöğretimdeki bu dersin en önemli hukuki dayanağını oluşturan Anayasa’nın 24. maddesinde (i) din ve ahlak eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılacağı, (ii) din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alacağı ve (iii) bunun dışındaki din eğitim ve öğretiminin ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı olacağı hükme bağlanmıştır. Bu şekilde Anayasa’nın 24. maddesi din ve ahlak eğitimi ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimine bağlarken din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında saymış, bunun dışındaki din ve ahlak eğitimi ve öğretiminin de isteğe bağlı olarak yapılabileceğini ortaya koymuştur.

Türkiye’de 1982’den beri ilk ve ortaöğretimde zorunlu olarak okutulan DKAB dersine yöneltilen eleştiriler okullarda isteğe bağlı din eğitimi önerilerini de gündeme taşımıştır (Bkz. Ayhan, 2002; Kaymakcan, 2006). Toplumun bir kesimine göre dini kültürel bir olgu olarak ele alması gereken DKAB derslerinin bazı açılardan din eğitimi de içerecek şekilde verilmesi eleştirilere tabi tutulmuş hatta dersin bu haliyle zorunlu oluşu çeşitli davalara konu edilmiştir. Buna karşılık toplumun bir diğer kesimi de söz konusu dersin çocuklarına kendi dinlerini öğretmeleri için yetersiz olduğunu öne sürerek özellikle 1982 Anayasası’nın 24. maddesinden hareketle isteğe bağlı din eğitimi imkanının sunulmasını talep etmiştir. Bu dönem içerisinde çeşitli sivil toplum kuruluşları, Anayasa’nın verdiği söz konusu hakkın kullanımına yönelik faaliyetler sürdürmüştür.

Okullarda isteğe bağlı din dersi verilip verilemeyeceği meselesi, ilk olarak 28 Şubat sürecinde ve sekiz yıllık kesintisiz eğitim tartışmaları sırasında, ardından 2007 yılındaki Anayasa değişikliği tartışmaları çerçevesinde ve son olarak da Alevi Çalıştayları esnasında gündeme gelmiştir. Bu konuda en ciddi ve kurumsal talep 1-5 Kasım 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen 18. Millî Eğitim Şurası’nda dile getirilmiştir. Bu şûrada “Anayasa’nın 24. maddesinin ilgili hükmü gereğince isteyen anne ve babaların çocuklarının ahlaki ve manevi değerlerini geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla seçmeli din eğitimi verilebilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır” şeklinde karar alınmıştır (MEB, 2010).

Millî Eğitim Şurası’nda alınan tavsiye karar ve isteğe bağlı din eğitimiyle ilgili oluşan talep sonrasında, AK Parti iktidarı 2012 yılında Türk eğitim sistemini yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında isteğe bağlı din eğitimiyle ilgili somut adımlar atmıştır. Bu çerçevede AK Parti Meclis Grubu tarafından 20 Şubat 2012 tarihinde TBMM Başkanlığına “İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” teklifi sunulmuştur. Bu kanun teklifinden hareketle Meclis, 30.03.2012 tarihinde kabul ettiği 6287 sayılı kanun ile Millî Eğitim Temel Kanunu’nun 25. maddesinde değişikliğe giderek şu şekilde belirlemiştir:

“İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulur. Ortaokul ve liselerde, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin Hayatı, isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur. Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam-hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir.”

Böylece yapılan bu değişiklikle ortaokul ve liselerde Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin Hayatı derslerinin isteğe bağlı seçmeli olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Bu kanuna uygun olarak ortaokullar için yayınlanan haftalık ders çizelgesinde ortaokullarda okutulacak seçmeli dersler olarak; “Din, Ahlak ve Değerler”, “Dil ve Anlatım”, “Yabancı Dil”, “Fen Bilimleri ve Matematik”, “Sanat ve Spor” ve “Sosyal Bilimler” olarak belirlenen altı farklı alanda 21 ders belirlemiştir. Bu alanlardan din, ahlak ve değerler öğrenme alanında kanunda belirtilen Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’in Hayatı derslerinin yanında Temel Dinî Bilgiler dersine de yer almıştır (TTKB, 2012a). Yine liseler için yayınlanan haftalık ders çizelgesinin ikinci grup seçmeli dersler listesine Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed’in Hayatı dersleriyle birlikte Temel Dinî Bilgiler dersi ilave edilmiştir (TTKB, 2012b). Böylece ortaokul ve liselerde seçmeli din derslerini oluşturan Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin Hayatı dersleri kanunla Temel Dinî Bilgiler (İslam 1-2) dersi ise yönetmelik ile yasal bir zemine oturtulmuştur.

Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul ve liselerde okutulan seçmeli derslere ilişkin 2023 yılı içerisinde yeni bir uygulamaya geçmiştir. 2023-24 öğretim yılından itibaren uygulanan yeni seçmeli ders sisteminde ortaokul kademesinde “İnsan, Toplum ve Bilim”, “Din, Ahlak ve Değer” ile “Kültür, Sanat ve Spor” şeklinde üç grup belirlenmiştir. Öğrencilerin söz konusu seçmeli ders gruplarının her birinden her yıl en az birer ders seçmesi zorunlu tutulmuştur. Bu kapsamda ortaokullarda “Din, Ahlak ve Değer” alanı seçmeli dersleri olarak 2012 yılından itibaren yer alan Kur’an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dinî Bilgiler derslerine ek olarak Kültür ve Medeniyetimize Yön Verenler ile Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi adlı iki yeni derse daha yer verilmiştir. Bu derslerden Kur’an-ı Kerim ve Peygamberimizin Hayatı ortaokulun tüm sınıf düzeylerinde seçilebilen dersler iken diğer derslerin en fazla iki kez seçileceği belirtilmiştir. Ayrıca seçmeli derslerden birden fazla sınıf düzeyinde alınabilecek derslerin öğretim programlarının modüler bir yapıda oluşturulduğu; öğrencilerin bu derslerden herhangi birini, 5-8. sınıf arasında herhangi bir sınıfta ya da sürekli olarak alabilecekleri vurgulanmıştır (TTKB, 2023a).

Liselerde seçmeli derslere ilişkin ise yeni sistemde ortaokuldaki “İnsan, Toplum ve Bilim”, “Din, Ahlak ve Değer” ile “Kültür, Sanat ve Spor” ders gruplarına ek olarak “Akademik Çalışmalar”a da yer verilerek toplam dört grup belirlenmiştir. Bu gruplardan Akademik çalışmalar grubundaki dersler 11 ve 12. sınıf düzeylerinde seçilebilmektedir. “İnsan, Toplum ve Bilim”, “Din, Ahlak ve Değer” ile “Kültür, Sanat ve Spor” ders gruplarından ise öğrencilerin 9. ve 10. sınıf seviyelerinde her bir gruptan en az birer ders; 11. ve 12. sınıf seviyelerinde ise bu grupların en az ikisinden birer dersi seçmeleri zorunlu tutulmuştur. Liselerde “Din, Ahlak ve Değer” alanı seçmeli dersleri olarak

2012 yılından itibaren yer alan Kur'an-ı Kerim (4), Peygamberimizin Hayatı (4) ve Temel Dini Bilgiler (2) derslerine ek olarak Kur'an-ı Kerim'in Anlam Dünyası (2), Türk Düşünce Tarihi (1) ve Klasik Ahlak Metinleri (3) şeklinde üç yeni derse daha yer verilmiştir. Bu derslerin lise kademesinde kaç kez alınacağı dersin yanında yer alan parantez içerisindeki gibi belirlenmiştir (TTKB, 2023b).

Hem ortaokullarda hem de liselerde yeni seçmeli ders sistemi ile öğrencilerin her gruptan birer ders seçmeleri zorunlu hale getirildiği için muhtemelen din özgürlüğü de gözetilerek din, ahlak ve değer alanı seçmeli ders grubuna kültür dersi niteliğinde yeni derslerin eklendiği görülmektedir. Ayrıca her gruptan zorunlu seçmeli ders sisteminin din, ahlak ve değer alanındaki derslerin seçilme oranlarını da artıracakları öngörülebilir.

2.2. Ortaokul Kademesinde Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Seçilme Oranları (2012-2023)

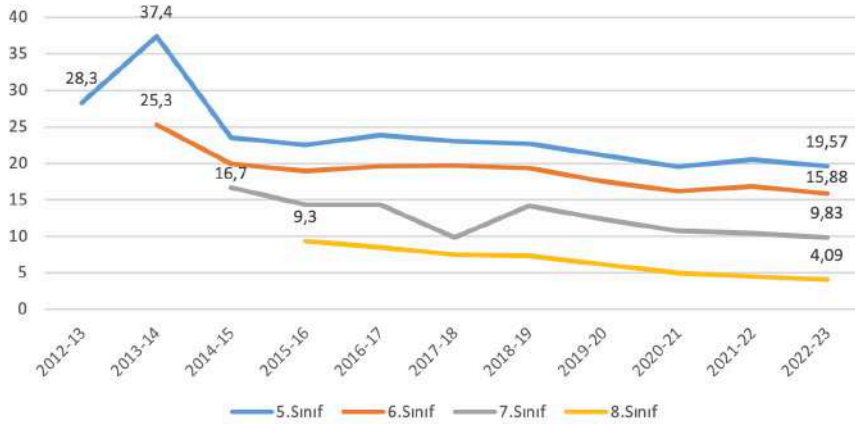
30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen 6287 sayılı kanun ile 4+4+4 12 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçilmesiyle birlikte aynı mevzuatta adı geçen ve Talim Terbiye Kurulu tarafından belirlenen seçmeli dersler 2012-1013 öğretim yılından itibaren uygulamada yerini almıştır. Bu derslerden kanunla belirlenen Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in Hayatı dersleri öğrencilerin ortaokulun her sınıf düzeyinde tercih edebildiği derslerdir. Talim Terbiye Kurulu kararı ile seçmeli dersler havuzuna eklenen ve İslam 1, İslam 2 şeklinde yapılandırılan Temel Dini Bilgiler dersi ise ortaokul kademesinde öğrencilerin en fazla iki kez tercih edilebildiği bir derstir. Bu derslerin her birinin süresi programda haftada 2 saat olarak belirlenmiştir. 2012-13 öğretim yılından itibaren kademeli olarak uygulamaya konulan bu derslerin ortaokul kademesinde her sınıf düzeyinde toplam ve ayrı ayrı seçilme oranları aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur.

Tablo 2.1: Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaokul Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)				
Öğretim Yılı	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf
2012-13	28,3	-	-	-
2013-14	37,4	25,3	-	-
2014-15	23,5	19,9	16,7	-
2015-16	22,5	18,9	14,3	9,3
2016-17	23,83	19,61	14,36	8,50
2017-18	23,00	19,71	9,83	7,46
2018-19	22,70	19,31	14,2	7,35
2019-20	21,08	17,54	12,31	6,17
2020-21	19,48	16,20	10,76	5,00
2021-22	20,49	16,85	10,43	4,47
2022-23	19,57	15,88	9,83	4,09

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.1’de ortaokul kademesinde Din, Ahlak ve Değerler Alanı seçmeli derslerinin her sınıf düzeyinde toplam seçilme oranlarına yer verilmiştir. Uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılında 5. Sınıf düzeyinde öğrenim gören her 100 öğrencinin 28,3’ü bu üç dersten birini tercih etmiştir. Bu sayı 2013-14 öğretim yılında aynı sınıf düzeyinde 37,4’e yükseldikten bir yıl sonra 23,5’e gerilemiş, sonraki yıllarda paralel bir seyir takip etmiştir. 2022-23 öğretim yılında ise bu sayı 19,57 olarak gerçekleşmiştir. 6. Sınıf düzeyinde 2013-14 öğretim yılında her 100 öğrencinin 25,3’ü din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinden birini tercih ederken, bu sayı genel olarak sonraki yıllarda düşüş göstermiş ve 2022-23 öğretim yılı itibarıyla 15,88’e kadar gerilemiştir. 2014-15 öğretim yılında 7. Sınıf düzeyinde üç dersin toplam seçilme oranı yüzde 16,7 iken, bu oran 2017-18 öğretim yılında yüzde 9,83’e kadar gerilemiş, sonraki yılda yeniden yüzde 14,2’ye çıkan bu oran 2022-23 öğretim yılında yüzde 9,83 olarak gerçekleşmiştir. 8. Sınıf düzeyinde ise ilk kez uygulandığı 2015-16 öğretim yılında üç dersin toplam seçilme oranı yüzde 9,3 iken, bu oran sonraki yıllarda sürekli düşüş göstererek 2022-23 öğretim yılında yüzde 4,09’a gerilemiştir.

Şekil 2.1. Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaokul Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.1’de görüldüğü gibi ortaokul kademesinde sınıf düzeylerinde din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinin toplam seçilme oranlarına bakıldığında, ilk uygulandığı 2012-13 öğretim yılından itibaren üç dersin toplam seçilme oranlarının en fazla 5. Sınıf düzeyinde, en az ise 8. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte 5. sınıflarda yüzde 28,3 ile başlayan üç dersin toplam seçilme oranının yüzde 19,57’ye; 6. Sınıflarda yüzde 25,3 ile başlayan seçilme oranının yüzde 15,88’e; yüzde 16,7 ile başlayan 7. Sınıflardaki seçme oranının yüzde 9,83’e ve yüzde 9,3 ile başlayan 8. Sınıflardaki seçme oranının da yüzde 4,09’a gerilediği görülmektedir. Yani ortaokul kademesinde sınıf düzeyi yükseldikçe seçmeli din derslerinin toplam seçilme oranları azalmaktadır. Bu durumun muhtemel nedenlerinin başında öğrencilerin ortaokul kademesinin sonunda liselere

geçiş sınavına (LGS) girmeleri ve son sınıflara doğru bu sınava hazırlanmalarına yardımcı olacak Matematik Uygulamaları, Bilim Uygulamaları, Yabancı Dil gibi seçmeli derslere yönelmeleridir.

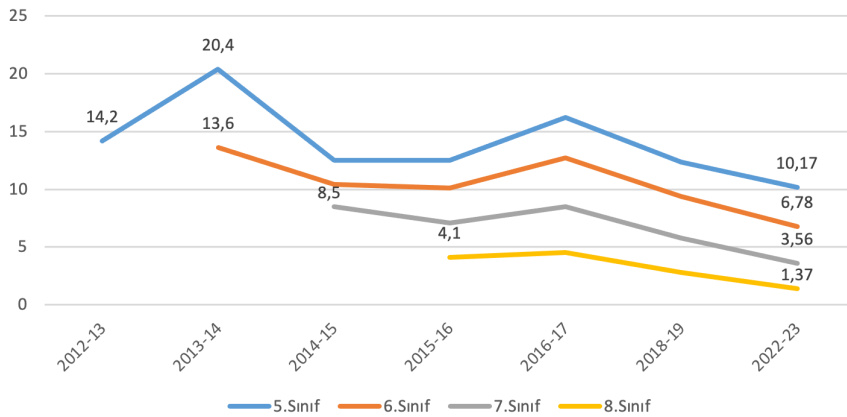
Tablo 2.2: Ortaokul Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları

Öğretim Yılı	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf
2012-13	14,2			
2013-14	20,4	13,6		
2014-15	12,5	10,4	8,5	
2015-16	12,5	10,1	7,1	4,1
2016-17	16,2	12,7	8,5	4,5
2018-19	12,35	9,35	5,78	2,77
2021-22	6,35	4,25	0,18	0,10
2022-23	10,17	6,78	3,56	1,37

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.2'de ortaokul kademesinde Kur'an-ı Kerim dersinin sınıf düzeyinde bazı yıllarda seçilme oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılından itibaren ortaokul kademesinde Kur'an-ı Kerim dersi en fazla 5. Sınıf düzeyinde tercih edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde yüzde 14,2 ile başlayan bu oran, bir yıl sonra yüzde 20,4'e yükselse de sonraki yıllarda inişli çıkışlı bir seyir takip etmiş ve 2022-23 öğretim yılında yüzde 10,17 olarak gerçekleşmiştir. 6. Sınıf düzeyinde bu dersin seçilme oranı yüzde 13,6 ile başlamış, sonraki yıllarda gerileyerek 2022-23 öğretim yılında yüzde 6,78'e düşmüştür. Yüzde 8,5 ile başlayan 7. Sınıf düzeyinde ise Kur'an-ı Kerim dersinin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 3,56 olmuştur. 8. Sınıf düzeyinde de yüzde 4,1 ile başlayan bu dersin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 1,37'ye gerilemiştir.

Şekil 2.2. Ortaokul Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

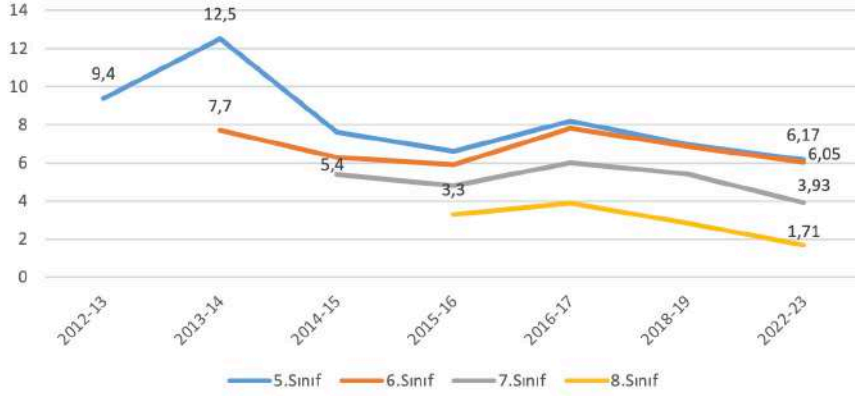
Şekil 2.2’de görüldüğü gibi ortaokul kademesinde sınıf düzeylerinde Kur’an-ı Kerim dersinin seçilme oranlarına bakıldığında, ilk uygulandığı 2012-13 öğretim yılından itibaren bu dersin seçilme oranının en fazla 5. Sınıf düzeyinde, en az ise 8. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte 5. sınıflarda yüzde 14,2 ile başlayan Kur’an-ı Kerim dersinin seçilme oranının yüzde 10,17’ye; 6. Sınıflarda yüzde 13,6 ile başlayan seçilme oranının yüzde 6,78’e; yüzde 8,5 ile başlayan 7. Sınıflardaki seçilme oranının yüzde 3,56’ya ve yüzde 4,1 ile başlayan 8. Sınıflardaki seçilme oranının da yüzde 1,37’ye gerilediği görülmektedir. Yani ortaokul kademesinde sınıf düzeyi yükseldikçe Kur’an-ı Kerim dersinin seçilme oranı azalmaktadır.

Tablo 2.3: Ortaokul Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları

Öğretim Yılı	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf
2012-13	9,4			
2013-14	12,5	7,7		
2014-15	7,6	6,3	5,4	
2015-16	6,6	5,9	4,8	3,3
2016-17	8,2	7,8	6	3,9
2018-19	6,98	6,86	5,44	2,86
2021-22	6,42	6,03	4,14	1,80
2022-23	6,17	6,05	3,93	1,71

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.3’te ortaokul kademesinde Peygamberimizin Hayatı dersinin sınıf düzeyinde bazı yıllarda seçilme oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılından itibaren ortaokul kademesinde Kur’an-ı Kerim dersinde olduğu gibi Peygamberimizin Hayatı dersi de en fazla 5. Sınıf düzeyinde tercih edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde yüzde 9,4 ile başlayan bu oran, bir yıl sonra yüzde 12,5’e yükselse de sonraki yıllarda inişli çıkışlı bir seyir takip etmiş ve 2022-23 öğretim yılında yüzde 6,17 olarak gerçekleşmiştir. 6. Sınıf düzeyinde bu dersin seçilme oranı yüzde 7,7 ile başlamış, 2022-23 öğretim yılında yüzde 6,05’e düşmüştür. Yüzde 8,5 ile başlayan 7. Sınıf düzeyinde ise Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 3,93 olmuştur. 8. Sınıf düzeyinde de yüzde 3,3 ile başlayan bu dersin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 1,71’e gerilemiştir.

Şekil 2.3. Ortaokul Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.3'te görüldüğü gibi ortaokul kademesinde sınıf düzeylerinde Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranlarına bakıldığında, ilk uygulandığı 2012-13 öğretim yılından itibaren Kur'an-ı Kerim dersinde olduğu gibi bu dersin seçilme oranının da en fazla 5. Sınıf düzeyinde, en az ise 8. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte 5. sınıflarda yüzde 9,4 ile başlayan Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranının yüzde 6,17'ye; 6. Sınıflarda yüzde 7,7 ile başlayan seçilme oranının yüzde 6,05'e; yüzde 5,4 ile başlayan 7. Sınıflardaki seçilme oranının yüzde 3,93'e ve yüzde 3,3 ile başlayan 8. Sınıflardaki seçilme oranının da yüzde 1,71'e gerilediği görülmektedir. Yani ortaokul kademesinde Kur'an-ı Kerim dersinde olduğu gibi sınıf düzeyi yükseldikçe Peygamberimizin Hayatı dersinin de seçilme oranı azalmaktadır.

Tablo 2.4: Ortaokul Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları

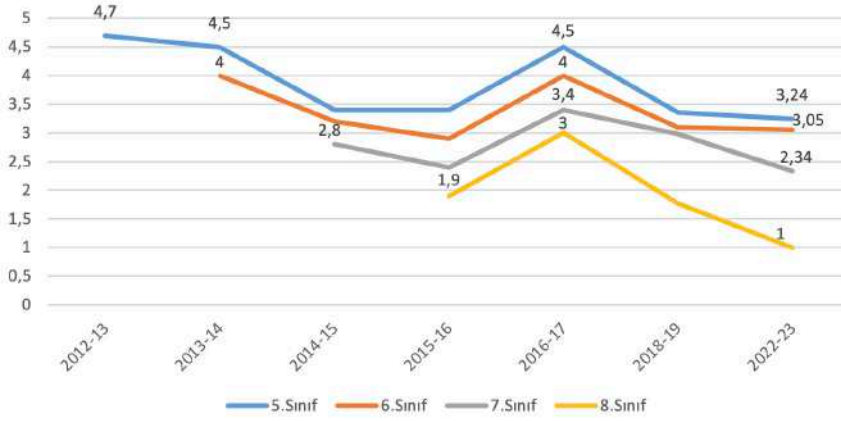
Öğretim Yılı	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf
2012-13	4,7			
2013-14	4,5	4		
2014-15	3,4	3,2	2,8	
2015-16	3,4	2,9	2,4	1,9
2016-17	4,5	4	3,4	3
2018-19	3,36	3,1	2,98	1,77
2021-22	3,37	3,26	2,31	1,08
2022-23	3,24	3,05	2,34	1,00

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.4'te ortaokul kademesinde Temel Dini Bilgiler dersinin sınıf düzeyinde bazı yıllarda seçilme oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim

yılından itibaren ortaokul kademesinde diğer seçmeli din derslerinde olduğu gibi Temel Dini Bilgiler dersi de en fazla 5. Sınıf düzeyinde tercih edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde yüzde 4,7 ile başlayan bu oran, sonraki yıllarda inişli çıkışlı bir seyir takip etmiş ve 2022-23 öğretim yılında yüzde 3,24 olarak gerçekleşmiştir. 6. Sınıf düzeyinde bu dersin seçilme oranı yüzde 4 ile başlamış, 2022-23 öğretim yılında yüzde 3,05'e düşmüştür. Yüzde 2,8 ile başlayan 7. Sınıf düzeyinde ise Temel Dini Bilgiler dersinin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 2,34 olmuştur. 8. Sınıf düzeyinde de yüzde 1,9 ile başlayan bu dersin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 1'e gerilemiştir.

Şekil 2.4. Ortaokul Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.4'te görüldüğü gibi ortaokul kademesinde sınıf düzeylerinde Temel Dini Bilgiler dersinin seçilme oranlarına bakıldığında, 2012-13 öğretim yılından itibaren diğer seçmeli din derslerinde olduğu gibi bu dersin seçilme oranının da en fazla 5. Sınıf düzeyinde, en az ise 8. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte 5. sınıflarda yüzde 4,7 ile başlayan bu dersin seçilme oranının yüzde 3,24'e; 6. Sınıflarda yüzde 4 ile başlayan seçilme oranının yüzde 3,05'e; yüzde 2,8 ile başlayan 7. Sınıflardaki seçilme oranının yüzde 2,34'e ve yüzde 1,9 ile başlayan 8. Sınıflardaki seçilme oranının da yüzde 1'e gerilediği görülmektedir. Yani ortaokul kademesinde diğer seçmeli din derslerinde olduğu gibi sınıf düzeyi yükseldikçe Temel Dini Bilgiler dersinin de seçilme oranı azalmaktadır.

Ortaokul kademesinde seçmeli din derslerinin seçilme oranları birlikte değerlendirildiğinde, uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılından itibaren en fazla seçilen dersin Kur'an-ı Kerim dersi, en az seçilen dersin ise Temel Dini Bilgiler dersi olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim dersi özellikle 5. Sınıf düzeyinde diğer sınıf düzeylerine göre belirgin şekilde daha fazla tercih edilmektedir. 2022-23 öğretim yılı itibarıyla 6. Sınıf düzeyinde Kur'an-ı Kerim dersi ile Peygamberimizin Hayatı dersinin tercih oranları birbirine yaklaşmaktadır. 7. ve 8. Sınıflarda ise küçük farkla da olsa Peygamberimizin Hayatı dersi Kur'an-ı Kerim dersinden daha fazla oranda tercih edilmektedir. Muhtemelen ortaokul kademesinin ilk yıllarında Kur'an-ı Kerim okuma

becerisini kazanma isteği bu dersin daha fazla tercih edilmesine yol açmaktadır. İlk yıllarda bu becerinin kazanılması sonraki yıllarda bu dersin tercih oranını düşürmekte ve özellikle öğrencilerin Peygamberimizin Hayatı dersine yönelmelerine neden olmaktadır. Ortaokul kademesinde her yıl tercih edilebilen diğer seçmeli din derslerinden farklı olarak en fazla iki kez seçilebilir olması Temel Dini Bilgiler dersinin seçilme oranlarında dezavantaj oluşturmaktadır. Bu durumla birlikte bu dersin içerik itibarıyla Din kültürü ve ahlak bilgisi dersine daha fazla benzer olması, muhtemelen öğrenciler tarafından daha az tercih edilmesine yol açmaktadır.

2.3. Ortaöğretim Kademesinde Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Seçilme Oranları (2012-2023)

Ortaokul kademesinde olduğu gibi ortaöğretim kademesinde de Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin Hayatı dersleri öğrencilerin lisenin her sınıf düzeyinde; İslam 1-İslam 2 şeklinde yapılandırılan Temel Dini Bilgiler dersi ise en fazla iki kez tercih edebildikleri bir derstir. Yine ortaöğretim kademesinde de bu derslerin süresi programda haftada 2 saat olarak belirlenmiştir. 2012-13 öğretim yılından itibaren kademeli olarak uygulamaya konulan bu derslerin ortaöğretim kademesinde her sınıf düzeyinde toplam ve ayrı ayrı seçilme oranları aşağıdaki tablo ve şekillerde sunulmuştur.

Tablo 2.5: Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaöğretim Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)

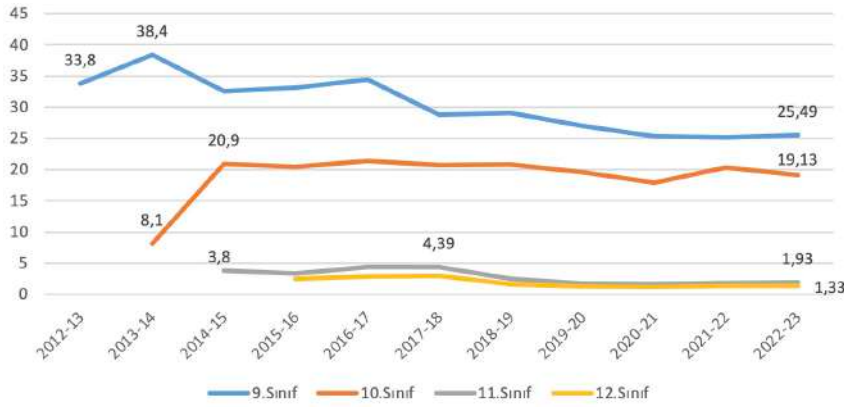
Öğretim Yılı	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf
2012-13	33,8	-	-	-
2013-14	38,4	8,1	-	-
2014-15	32,6	20,9	3,8	-
2015-16	33,1	20,4	3,3	2,5
2016-17	34,42	21,38	4,40	2,89
2017-18	28,78	20,75	4,39	2,99
2018-19	29,1	20,8	2,5	1,6
2019-20	27,06	19,58	1,73	1,31
2020-21	25,36	17,90	1,67	1,21
2021-22	25,12	20,38	1,87	1,34
2022-23	25,49	19,13	1,93	1,33

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.5'te lise kademesinde din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinin her sınıf düzeyinde toplam seçilme oranlarına yer verilmiştir. Uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılında 9. Sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin yüzde 33,8'i bu üç dersten en az birini tercih etmiştir. Bu oran 2013-14 öğretim yılında aynı sınıf düzeyinde yüzde 38,4'e yükseldikten sonra genel olarak düşüş eğilimine girmiş, 2022-23 öğretim yılında yüzde 25,49'a gerilemiştir. 10. Sınıf düzeyinde

2013-14 öğretim yılında her 100 öğrencinin sadece yaklaşık 8'i seçmeli din derslerinden birini tercih ederken, bu sayı bir yıl sonra 21'e yükselmiştir. Sonraki yıllarda yaklaşık olarak birbirine benzer gerçekleşen bu sayı 2022-23 öğretim yılında 19,13 olmuştur. 2014-15 öğretim yılında 11. Sınıf düzeyinde üç dersin toplam seçilme oranı yüzde 3,8 iken, bu oran genel olarak düşüş göstererek 2022-23 öğretim yılında yüzde 1,93'e gerilemiştir. Ortaöğretim kademesinin son sınıfı olan 12. Sınıf düzeyinde ise ilk kez uygulandığı 2015-16 öğretim yılında üç dersin toplam seçilme oranı yüzde 2,5 iken, bu oran 2022-23 öğretim yılında yüzde 1,33 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.5. Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Ortaöğretim Kademesinde Toplam Seçilme Oranları (2012-2023)

Kaynak: MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.5'te görüldüğü gibi ortaöğretim kademesinde sınıf düzeylerinde din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinin toplam seçilme oranlarına bakıldığında, ilk uygulandığı 2012-13 öğretim yılından itibaren üç dersin toplam seçilme oranlarının en fazla 9. Sınıf düzeyinde, en az ise 12. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte 9. Sınıflarda yüzde 33,8 ile başlayan üç dersin toplam seçilme oranının yüzde 25,49'a; 11. Sınıflarda yüzde 3,8 ile başlayan seçilme oranının yüzde 1,93'e ve yüzde 2,5 ile başlayan 12. Sınıflardaki seçme oranının yüzde 1,33'e gerilediği görülmektedir. Buna karşılık 10. Sınıf düzeyinde ise yüzde 8,1 ile başlayan üç dersin toplam seçilme oranı yüzde 19,13'e yükselmiştir. Böylece her ne kadar tepe değeri olan yüzde 20,9 oranına göre düşük olsa da 2022-23 öğretim yılı itibarıyla hem ortaokul hem de lise kademesinde başlangıç oranından daha yüksek bir orana sahip olan tek sınıf düzeyi 10. Sınıf düzeyi olmuştur.

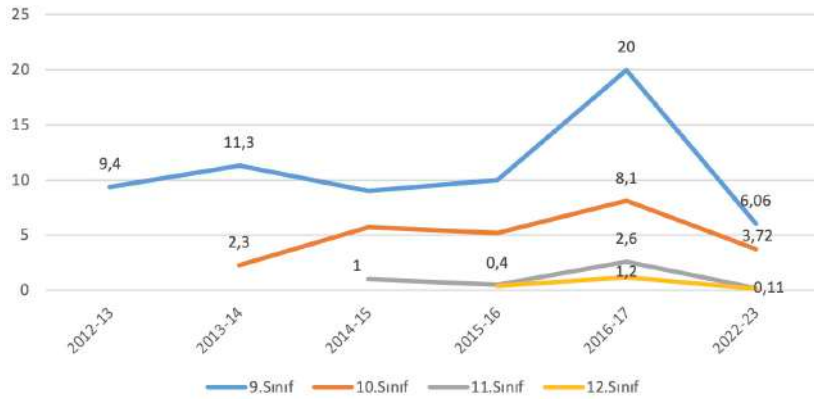
Bu durum ortaokul kademesinde olduğu gibi ortaöğretim kademesinde de sınıf düzeyi yükseldikçe seçmeli din derslerinin toplam seçilme oranlarının azalması gerçeğini değiştirmemektedir. Bunun da muhtemel nedenlerinin başında öğrencilerin ortaöğretim kademesinin sonunda yükseköğretime geçiş sınavlarına (YGS-LYS) girmeleri ve son sınıflara doğru bu sınavlara hazırlanmalarına yardımcı olacak Matematik, Coğrafya, Biyoloji, TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Türk Dili ve Edebiyatı gibi seçmeli derslere yönelmeleridir.

Tablo 2.6: Ortaöğretim Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları

Öğretim Yılı	9.Sınıf	10.Sınıf	11.Sınıf	12.Sınıf
2012-13	9,4			
2013-14	11,3	2,3		
2014-15	9	5,7	1	
2015-16	10	5,2	0,5	0,4
2016-17	20	8,1	2,6	1,2
2021-22	6,35	4,25	0,18	0,10
2022-23	6,06	3,72	0,18	0,11

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.6'da ortaöğretim kademesinde Kur'an-ı Kerim dersinin sınıf düzeyinde bazı yıllarda seçilme oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılından itibaren ortaöğretim kademesinde Kur'an-ı Kerim dersi en fazla 9. Sınıf düzeyinde tercih edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde yüzde 9,4 ile başlayan bu oran, 2016-17 öğretim yılında yüzde 20'ye yükselse de 2022-23 öğretim yılında yüzde 6,06'ya kadar gerilemiştir. 10. Sınıf düzeyinde bu dersin seçilme oranı yüzde 2,3 ile başlamış, sonraki yıllarda yükselerek 2016-17 öğretim yılında yüzde 8,1'e ulaşmış, ancak 2022-23 öğretim yılında yüzde 3,72'ye düşmüştür. Yüzde 1 ile başlayan 11. Sınıf düzeyinde ise Kur'an-ı Kerim dersinin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 0,18 olmuştur. 12. Sınıf düzeyinde de yüzde 0,4 ile başlayan bu dersin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 0,11'e gerilemiştir.

Şekil 2.6. Ortaöğretim Kademesinde Kur'an-ı Kerim Dersi Seçilme Oranları

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.6'da görüldüğü gibi ortaöğretim kademesinde sınıf düzeylerinde Kur'an-ı Kerim dersinin seçilme oranlarına bakıldığında, ilk uygulandığı 2012-13 öğretim yılından itibaren bu dersin seçilme oranının en fazla 9. Sınıf düzeyinde, en az ise 12. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte 9. sınıflarda yüzde 9,4 ile başlayan Kur'an-ı Kerim dersinin seçilme oranının yüzde 6,06'ya; 11. Sınıflarda yüzde 1 ile başlayan seçilme oranının yüzde 0,18'e; yüzde 0,4 ile başlayan 12. Sınıflardaki seçilme oranının ise yüzde 0,11'e gerilediği görülmektedir. Buna karşılık 10. Sınıf düzeyinde ise yüzde 2,3 ile başlayan bu dersin seçilme oranı, her ne kadar yüzde 8,1 olan tepe değerine göre gerilemiş olsa

da 2022-23 öğretim yılında yüzde 3,72 olarak gerçekleşerek başlangıç oranına göre yükselen tek değer olmuştur. Sınıf düzeylerine ilişkin bu oranlar ortaokul kademesinde olduğu gibi ortaöğretimde de sınıf düzeyi yükseldikçe Kur'an-ı Kerim dersinin seçilme oranının azaldığını göstermektedir.

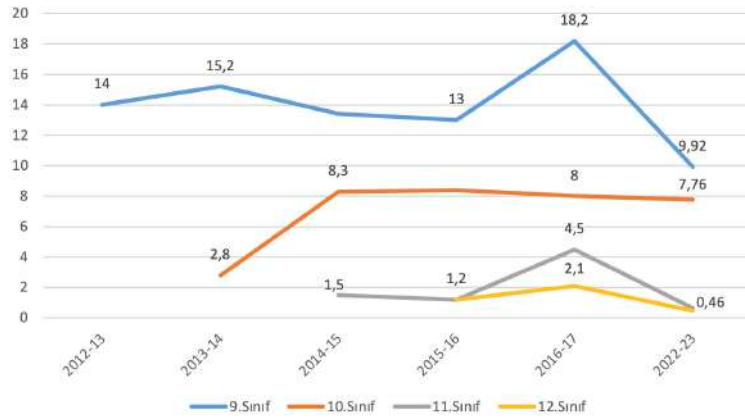
Tablo 2.7: Ortaöğretim Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları

Öğretim Yılı	9.Sınıf	10.Sınıf	11.Sınıf	12.Sınıf
2012-13	14			
2013-14	15,2	2,8		
2014-15	13,4	8,3	1,5	
2015-16	13	8,4	1,2	1,2
2016-17	18,2	8	4,5	2,1
2021-22	9,11	8,13	0,65	0,47
2022-23	9,92	7,76	0,64	0,46

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.7’de ortaöğretim kademesinde Peygamberimizin Hayatı dersinin sınıf düzeyinde bazı yıllarda seçilme oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 2012-13 öğretim yılından itibaren ortaöğretim kademesinde Kur'an-ı Kerim dersinde olduğu gibi Peygamberimizin Hayatı dersi de en fazla 9. Sınıf düzeyinde tercih edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde yüzde 14 ile başlayan bu oran, 2015-16 öğretim yılında yüzde 18,2’ye yükselse de 2022-23 öğretim yılında yüzde 9,92’ye kadar gerilemiştir. 10. Sınıf düzeyinde bu dersin seçilme oranı yüzde 2,8 ile başlamış, 2022-23 öğretim yılında yüzde 7,76’ya ulaşmıştır. Yüzde 1,5 ile başlayan 11. Sınıf düzeyinde ise Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 0,64’e kadar gerilemiştir. Yine 12. Sınıf düzeyinde de yüzde 1,2 ile başlayan bu dersin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 0,46’ya düşmüştür.

Şekil 2.7. Ortaöğretim Kademesinde Peygamberimizin Hayatı Dersi Seçilme Oranları

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.7’de görüldüğü gibi ortaöğretim kademesinde sınıf düzeylerinde Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranlarına bakıldığında, ilk uygulandığı 2012-13 öğretim yılından itibaren Kur'an-ı Kerim dersinde olduğu gibi bu dersin seçilme oranının da en fazla 9. Sınıf düzeyin-

de, en az ise 12. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte 9. sınıflarda yüzde 14 ile başlayan Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranının yüzde 9,92'ye; 11. Sınıflarda yüzde 1,5 ile başlayan seçilme oranının yüzde 0,64'e; yüzde 1,2 ile başlayan 12. Sınıflardaki seçilme oranının ise yüzde 0,46'ya gerilediği görülmektedir. Sınıf düzeyleri içerisinde sadece 10. Sınıflarda yüzde 2,8 ile başlayan bu dersin seçilme oranı yüzde 7,76'ya ulaşmıştır. Sınıf düzeylerine ilişkin bu oranlar ortaokul kademesinde olduğu gibi ortaöğretimde de sınıf düzeyi yükseldikçe Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranının azaldığını göstermektedir.

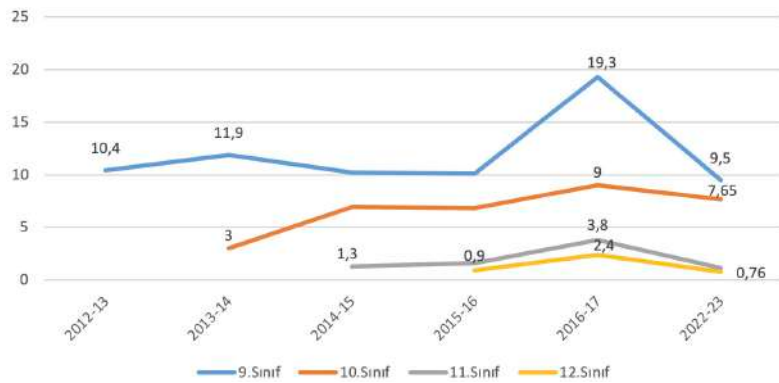
Tablo 2.8: Ortaöğretim Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları

Öğretim Yılı	9.Sınıf	10.Sınıf	11.Sınıf	12.Sınıf
2012-13	10,4			
2013-14	11,9	3		
2014-15	10,2	6,9	1,3	
2015-16	10,1	6,8	1,6	0,9
2016-17	19,3	9	3,8	2,4
2021-22	9,66	8,01	1,05	0,78
2022-23	9,50	7,65	1,11	0,76

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 2.8'de ortaöğretim kademesinde Temel Dini Bilgiler dersinin sınıf düzeyinde bazı yıllarda seçilme oranlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılından itibaren ortaöğretim kademesinde diğer seçmeli din derslerinde olduğu gibi Temel Dini Bilgiler dersi de en fazla 9. Sınıf düzeyinde tercih edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde yüzde 10,4 ile başlayan bu oran, 2016-17 öğretim yılına kadar yüzde 19,3'e kadar yükselse de 2022-23 öğretim yılında yüzde 9,50 olarak gerçekleşmiştir. 10. Sınıf düzeyinde bu dersin seçilme oranı yüzde 3 ile başlamış, 2022-23 öğretim yılında yüzde 7,65'e ulaşmıştır. Yüzde 1,3 ile başlayan 11. Sınıf düzeyinde ise Temel Dini Bilgiler dersinin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 1,11 olmuştur. 12. Sınıf düzeyinde de yüzde 0,9 ile başlayan bu dersin seçilme oranı 2022-23 öğretim yılında yüzde 0,76'ya gerilemiştir.

Şekil 2.8. Ortaöğretim Kademesinde Temel Dini Bilgiler Dersi Seçilme Oranları

Kaynak: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan verilerden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.8’de görüldüğü gibi ortaöğretim kademesinde sınıf düzeylerinde Temel Dini Bilgiler dersinin seçilme oranlarına bakıldığında, 2012-13 öğretim yılından itibaren diğer seçmeli din derslerinde olduğu gibi bu dersin seçilme oranının da en fazla 9. Sınıf düzeyinde, en az ise 12. Sınıf düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dersin ortaöğretim kademesinde en fazla iki kez seçilebilme imkânı düşünüldüğünde seçilme oranlarının ilk yıllarda daha yüksek olması anlaşılabilir. Bununla birlikte 2012-2022 yılları arası seçilme oranlarındaki değişime bakıldığında 9. sınıflarda yüzde 10,4 ile başlayan bu dersin seçilme oranının yüzde 9,5’e; 11. Sınıflarda yüzde 1,3 ile başlayan seçilme oranının yüzde 1,11’e ve yüzde 0,9 ile başlayan 12. Sınıflardaki seçilme oranının ise yüzde 0,76’ya gerilediği görülmektedir. Sınıf düzeyleri içerisinde sadece 10. Sınıflarda yüzde 3 ile başlayan bu dersin seçilme oranı yüzde 7,65’e ulaşarak bu süreçte yükseliş kaydetmiştir. Sınıf düzeylerine ilişkin bu oranlar ortaokul kademesinde olduğu gibi ortaöğretimde de sınıf düzeyi yükseldikçe Temel Dini Bilgiler dersinin seçilme oranının azaldığını göstermektedir.

Ortaöğretim kademesinde seçmeli din derslerinin seçilme oranları birlikte değerlendirildiğinde, uygulamanın başladığı 2012-13 öğretim yılından itibaren genel olarak en fazla seçilen ders Peygamberimizin Hayatı dersi olsa da 2022-23 öğretim yılı itibarıyla az bir farkla da olsa Temel Dini Bilgiler dersinin daha fazla oranda tercih edildiği görülmektedir. Nitekim söz konusu yılda tüm sınıf düzeylerinde toplamda Temel Dini Bilgiler dersi yüzde 19,02; Peygamberimizin Hayatı dersi yüzde 18,78 ve Kur’an-ı Kerim dersi yüzde 10,07 oranında seçilmiştir. Sınıf düzeyleri açısından bakıldığında 2022-23 öğretim yılında 9. Sınıf düzeyinde en fazla tercih edilen din dersinin yüzde 9,92 ile Peygamberimizin Hayatı dersi olduğu, bu dersi yüzde 9,50 ile Temel Dini Bilgiler dersinin takip ettiği görülmektedir. 10. Sınıf düzeyinde yüzde 7,76 oranı ile Peygamberimizin Hayatı dersi en fazla tercih edilen derstir ve bu dersi yine yüzde 7,65 ile Temel Dini Bilgiler dersi takip etmektedir. 11. ve 12. sınıf düzeylerinde ise en fazla tercih edilen seçmeli din dersi sırasıyla yüzde 1,11 ve 0,76 oranlarla Temel Dini Bilgiler dersidir. Bu oranlara göre ortaöğretim kademesinde Temel Dini Bilgiler ve Peygamberimizin Hayatı derslerinin birbirine yakın oranlarda en fazla tercih edilen din dersi olduğu Kuran-ı Kerim dersinin ise ortaokul kademesinin aksine en az tercih edilen din dersi olduğu görülmektedir. Ortaöğretim kademesinde her yıl tercih edilebilen diğer seçmeli din derslerinden farklı olarak en fazla iki kez seçilebilir olan Temel Dini Bilgiler dersinin bu dezavantajına rağmen en fazla tercih edilen seçmeli din dersi konumuna gelmesi oldukça dikkat çekicidir.

2.4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Sayıları (2012-2023)

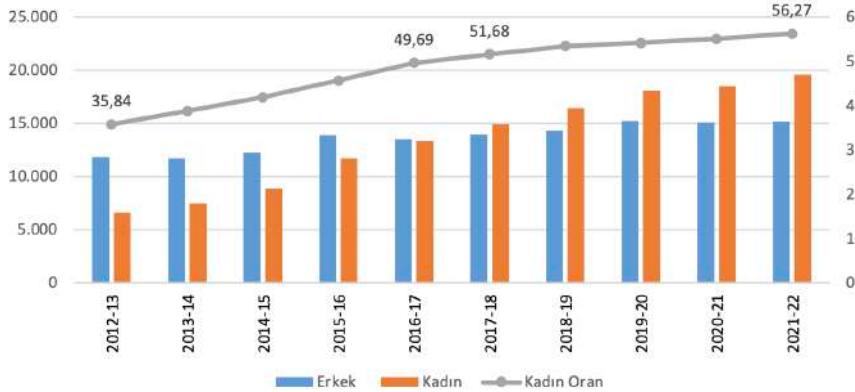
İlk ve ortaöğretimde zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersleri ile ortaokul ve liselerde seçmeli olarak okutulan din, ahlak ve değerler alanı derslerini de bu kurumlarda görev yapan DKAB branşı öğretmenleri okutmaktadır. Ayrıca İmam Hatip ortaokullarında da DKAB branş öğretmenleri görev yapmaktadır. Bu nedenle aşağıda yer alan DKAB öğretmen sayıları değerlendirirken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 2.9: Cinsiyete Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Sayıları (2012-2022)

ÖĞRETİM YILI	Toplam	Erkek	Kadın
2012-13	18473	11852	6621
2013-14	19197	11739	7458
2014-15	21181	12295	8886
2015-16	25650	13910	11740
2016-17	26909	13536	13373
2017-18	28859	13944	14915
2018-19	30762	14315	16447
2019-20	33352	15270	18082
2020-21	33589	15070	18519
2021-22	34814	15223	19591
Ocak 2020	36481		
Mayıs 2021	44595		
Kasım 2022	48273		
Eylül 2023	47654		

Kaynak: 2012-2022 yılları arasındaki cinsiyete dayalı DKAB öğretmen sayıları Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığından temin edilmiştir. Tablodaki son dört satırdaki sayılar ise farklı zamanlarda Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün çeşitli sunumlarında DKAB öğretmenlerine ilişkin paylaştığı sayılardır.

Tablo 2.9'da 2012-2023 yılları arasındaki DKAB öğretmen sayıları yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi söz konusu yıllar arasında DKAB öğretmen sayıları iki kattan fazla artış göstermiştir. Bu artışta özellikle 2012 yılından itibaren ortaokul ve liselerde bu branş öğretmenlerinin okuttuğu, din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerine yer verilmesi, yine aynı tarihten itibaren İmam Hatip ortaokullarının açılması, lise kademesinin zorunlu hale getirilmesi gibi nedenlerle etkili olmuştur. MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından paylaşılan DKAB öğretmen sayılarına ilişkin farklılığın sözleşmeli öğretmenlerden kaynaklanmaktadır. Genel müdürlük tarafından paylaşılan sayılar kadrolu öğretmenlerle birlikte sözleşmeli öğretmenleri de içermektedir.

Şekil 2.9. Cinsiyete Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Sayıları ve Kadın DKAB Öğretmen Oranı (2012-2022)

Kaynak: İlgili yıllardaki DKAB öğretmen sayıları Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığından temin edilerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2.9'da 2012-2022 yılları arasındaki DKAB öğretmen sayılarının cinsiyete göre dağılımına ve kadın öğretmen oranındaki oransal değişimine yer verilmiştir. Yıllara göre değişime bakıldığında DKAB öğretmen sayısı dönem içerisinde her yıl düzenli olarak yükselmiştir. 2012 yılında 11 bin 852 erkek, 6 bin 621 kadın olmak üzere toplam 18 bin 473 DKAB öğretmeni görev yaparken, bu sayı 2021-22 öğretim yılında 15 bin 223 erkek, 19 bin 591 kadın olmak üzere toplam 34 bin 814'e yükselmiştir. Oransal olarak bakıldığında kadın DKAB öğretmen sayısının düzenli olarak yükseldiği görülmektedir. 2012 yılında DKAB öğretmenlerinin yüzde 35,84'ü kadınlardan oluşurken bu oran ilk kez 2017 yılında yüzde 50'yi geçmiş, 2021-22 öğretim yılı itibarıyla yüzde 56,27 olarak gerçekleşmiştir.

III. BÖLÜM

- Diyanet İşleri Başkanlığı: Tarihsel Arka Plan
- Diyanet İşleri Başkanlığı Personel İstatistikleri
- Kur'an Kursu İstatistikleri
- Cami Sayısı

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE YAYGIN DİN EĞİTİMİ İSTATİSTİKLERİ

İnsanların yaşamları boyunca ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve tutumların sadece okullarda örgün eğitim yoluyla karşılanması günümüzün hızla değişen dünyasında neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu nedenle okul dışında da bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yaygın eğitim kanalları oluşturulmaktadır. Bireylerin yaşamlarının herhangi bir döneminde almaya ihtiyaç duydukları eğitimden birisi de din eğitimidir. Bu çerçevede yaygın din eğitimi, örgün eğitimin yanında ya da dışında bireylerin yaşamları boyunca ihtiyaç duydukları dini bilgi ve ihtiyaçlarının karşılanması bakımından önemli bir eğitim alanıdır. İnsanın bu eğitime sürekli ihtiyaç duyuyor olması, ihtiyaç duyduğu zamanlarda ona bu eğitimi alma imkânının sunulmasını gerekli kılmaktadır (Bkz. Keyifli, 2013).

Türkiye’de yaygın din eğitimi faaliyetleri resmi olarak anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Başkanlık anayasa, yasa ve yönetmeliklerle kendisine verilmiş olan bu görevi, toplumun tüm kesimlerine yayararak, her kesimden insanın din hakkındaki eğitim ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Anayasa’nın 136. maddesinde “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir.” ifadesiyle, Başkanlığın kurumsal yapı içerisindeki yeri belirlenmiştir. 633 sayılı teşkilat kanununun birinci maddesinde ise “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere, Cumhurbaşkanlığına bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.” ifadesiyle Başkanlığın sunacağı din hizmetleri ve yaygın din eğitimine ilişkin görevi tanımlanmıştır.

633 sayılı kanunla din konusunda toplumu aydınlatma görevi kendisine verilen Diyanet İşleri Başkanlığı, bu görev çerçevesinde gerek camilerde gerekse de cami dışında topluma götürdüğü hizmetlerin tamamını din hizmetleri olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte aynı kanunun 7. maddesinde Başkanlığın hizmet birimleri ve görevleri tanımlılırken din hizmetleri ile eğitim hizmetlerinin ayrı genel müdürlükler şeklinde yapılandırıldığı görülmektedir. Her iki genel müdürlüğün görev alanları incelen-

diğinde din hizmetlerinin temel olarak cami hizmetlerini, cami ve mescitler dışındaki panel, konferans, seminer, sempozyum ve benzeri dini programların düzenlenmesini, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları ve huzurevlerine irşat hizmetlerinin götürülmesini, aile, kadın ve gençlik gibi toplumun farklı kesimlerinin dini konularda aydınlatılmasını kapsadığı; eğitim hizmetlerinin ise Kur'an-ı Kerim'in usulüne uygun olarak okunması, anlaşılması ve İslami ilimlerin öğrenilmesi için farklı zaman ve mekanlarda farklı hedef kitlelere yönelik Kur'an kurslarının açılması ve yürütülmesini kapsadığı anlaşılmaktadır.

Her iki genel müdürlüğün yürüttüğü hizmetleri yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu bölümde ise Türkiye'de resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen yaygın din eğitime ilişkin istatistiklere yer verilirken, bu hizmetleri yürüten Başkanlığın personel durumu, en önemli yaygın din eğitimi hizmet alanlarından birisi olan Kur'an kursları ve yaygın din eğitimi mekânları olarak camiler temel göstergeler olarak belirlenmiştir. Başkanlığın yıllık istatistiki raporlarının düzenli olarak tutulmasından itibaren bu göstergelere yer vermesi bu sınırlamada etkili olmuştur. Personel durumu ve Kur'an kursu temel göstergelerinde yaşanan niceliksel gelişmeler sunulurken Cumhuriyet Dönemi'nde bu göstergeler için önemli tarihler esas alınarak dönemlendirmeye gidilmiştir. Bu şekilde sıralanan her dönemde bu temel göstergelerde yaşanan gelişmeler, ilgili dönemdeki siyasal değişimlerle birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır. Dönemlere geçmeden önce temel göstergelere ilişkin yaşanan niceliksel değişimin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığının tarihsel arka planına yer verilmiştir.

3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı: Tarihsel Arka Plan

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık makamı tarafından yürütülen din işleri ve hizmetleri, 1920-1924 yılları arasındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetleri döneminde Şer'îye ve Evkaf Vekâleti tarafından yürütülmüştür. Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de din meselesi bir kez daha ele alınarak ülkenin din işlerini yürütmek üzere Diyanet İşleri Reisliği ihdas edilmiştir. Cumhuriyetin ilanının ardından 3 Mart 1924'te çıkarılan 429 sayılı "Şer'îye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun" ile daha önceden dini konulardaki hizmetlerin yürütülmesi için bakanlık olarak tanzim edilen Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, yerine Bakanlığın görev alanlarından bir kısmının kendisine verildiği, Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Söz konusu bu kanunla Diyanet İşleri Reisliğinin görev ve yetki alanı, İslam dininin itikat ve ibadetle ilgili işlerini yürütmek, dini müesseselerin idaresi, cami, mescit, tekke ve zaviyelerin yönetimi, imam-hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve kayyımlar ile diğer görevlilerin tayin ve azilleri olarak tespit edilmiştir. Buna karşılık Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin yetkisinde olan cami vakıfları da dâhil vakıfların idaresi ise aynı kanunla kurulan Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bu kanun ile Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü olmak üzere iki ayrı kurum haline getirilmiştir. Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin görev ve yetki alanı ile kıyaslandığında Diyanet İşleri Reisliğinin kurulmasıyla dinin ilgi alanı daraltılmış, bakanlık düze-

yindeki siyasi yetki, idari görev haline dönüştürülmüş ve din hizmetleri genel idare içerisine dâhil edilerek devlet denetimine alınmıştır. Ayrıca kanun ile din hizmetlerini yürütme yetkisi Diyanet İşleri Reisliğine verilse de bu görevlerin nasıl yürütüleceği söz konusu kanunda açıklanmamış, bu konuda hazırlanması öngörülen nizamname de tanzim edilmemiştir (Bkz. Esen, 2019).

29 sayılı Diyanet İşleri Reisliğinin kurulması kanunuyla aynı tarihte çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bünyesindeki ilmiye medreseleri kapatılmış, Darü'l-Hilafe medreseleri ise İmam ve Hatip Mekteplerine dönüştürülerek Maarif Vekaletine bağlanmıştır. Bu kanunlarla Cumhuriyet iktidarı toplumu din konusunda aydınlatma ve din hizmetlerini yürütme görevini Diyanet İşleri Reisliğine, bu görevleri yürütecek nitelikli insan yetiştirme görev ve sorumluluğunu ise Maarif Vekâletine vermiştir. Böylece Diyanet İşleri Reisliğinin din hizmetlerine eleman yetiştirecek kurumlarla irtibatı kesilmiştir.

Tek parti iktidarı 1924 yılında kurulan ve din hizmetlerini yürütmek ve cami, mescit, tekke ve zaviyeleri yönetmekle görevli kıldığı Diyanet İşleri Reisliğinin görev alanını zaman içerisinde daraltıcı kararlara imza atmıştır. Öncelikle 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı “Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Şeddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” geçince tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu, Diyanetin bu yerlerin yönetimi ve buralarda görevli şeyhler ve diğer hizmetleriyle ilgili yetkileri ortadan kalkmıştır. Ayrıca tek parti iktidarı Cumhuriyetin başından itibaren Diyanet İşleri Reisliğinden cami ve görevlilerinin tasnif edilmesini istemiş, “hakiki ihtiyaçlara” göre camilerin sınıflandırılması ve içinde değişik unvanlarla görev yapan görevlilerin birleştirilmesi talep edilmiştir. Burada gözetilen temel amaç “ihtiyaç” fazlası olan camilerin kadro haricine çıkarılıp kapatılması ve daha sonra satılması, daha fazla sayıda hayrat hademesinin (cami görevlileri) kadro haricine çıkarılarak tasarruf sağlanması olarak dile getirilmiştir. Bu çerçevede Diyanet İşleri Reisliği tarafından 1924, 1926 ve 1928 yıllarında hazırlanan cami ve görevlilerini tasnif talimatnameleri iktidarcaya yeterli görülmemiştir (Esen, 2019). Bunun üzerine tek parti iktidarı tarafından cami ve mescitlerin idaresi ile buralarda görev yapan görevliler, 8 Haziran 1931 tarihinde çıkarılan 1827 sayılı kanunla Diyanet İşleri Reisliğinden alınarak Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Alınan bu kararla birlikte 4081 hayrat hademesi, 26 Cuma ve Kürsü Vaizi kadrolarıyla birlikte Evkâf Umum Müdürlüğüne geçirilmiştir (Kayadibi, 1999). Bu düzenleme ile Diyanet İşleri Reisliğinin görev alanı ve yetkileri çok büyük ölçüde daraltılmış, Reislik Evkaf müdürlüğü ile koordineli olarak yalnızca cami hizmetlerinin dinî yönünü takiple yetkili kılınmıştır.

Bu karar sonrası Evkaf Umum Müdürlüğü tarafından Diyanet İşleri Reisliğinin görüşleri dikkate alınmadan camilerin tasnifine ilişkin 1932 yılında hazırlanan talimatname ile “ihtiyaç dışı” olarak değerlendirilen camilerin satılması ve cami görevlilerinin birleştirilmesi ve azaltılması, tasarruf gerekçesiyle gerçekleştirilmiştir. 15 Kasım 1935 tarihinde çıkarılan 2845 sayılı “Cami ve Mescitlerin Tasnifine ve Tasnif Harici Kalacak Cami ve Mescit Hademesine Verilecek Muhassasat Hakkında Kanun” un birinci maddesi olan “Tasnif harici kalacak cami ve mescitler usul ve mevzuata göre kendilerinden başkaca

istifade edilmek üzere kapatılacaktır” hükmüne uygun olarak ihtiyaç dışı olarak görülen camilerin bir kısmı kapatılmış, bir kısmı satılmış veya başka amaçla kullanılmıştır (Jäschke, 1972).

Tek parti iktidarının tasarruf söylemiyle Diyanet dışındaki diğer devlet kurumlarındaki personellere ilişkin herhangi bir tasnif ya da tasfiye yürütmemiş olması, cami ve görevlilerine yönelik yapılan tasfiyelerin iktisadi temelli olmaktan ziyade tek parti iktidarının ideolojik tercihi doğrultusunda şekillenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Türkiye’de laiklikle ilgili konulardaki hassasiyetin zirvede olduğu 1930’lu yılların başındaki söz konusu bu yetki devrinin gerekçesi, mecliste yapılan tartışmalarda ise dönemin laiklik yorumuna uygun olarak devlet bütçesiyle hayrat hademelerinin ilişkisinin kesilmesine bağlanarak izah edilmiştir (Bkz. Esen, 2019).

Diyanet İşleri Reisliği, kuruluşundan on bir yıl sonra 14 Haziran 1935 tarih ve 2800 sayılı “Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun” ile ilk teşkilat kanununa kavuşmuştur. Ancak bu kanunla da Reisliğin görevleri düzenlenmemiş, teşkilatın yapısı, kadro durumu, merkez ve taşra görevlilerinin nitelikleri ve tayin usulleri belirlenmiştir. Reisliğin merkez ve taşra teşkilatında bulunan birimlerinin görevleri 1 Kasım 1937 tarihli ve 7647 sayılı kararname ile düzenlenmiştir (Aytürk vd., 1987).

Birinci Dünya Savaşı sonrası şartlarda uygulamaya konulan erken Cumhuriyet Dönemi’nin basıncı laiklik uygulamaları, İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrası şartlarda hemen hemen aynı kadrolar tarafından yeniden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kara’ya (2016) göre etkisini 1940’lı yıllardan itibaren hissettirmeye başlayan bu değişimin sebepleri, (i) Türkiye’nin ağır aksak da olsa demokratikleşme mecburiyetini hissetmesi ve halkın ısrarlı dini taleplerinin artık tek parti iktidarının yasakçı ve sınırlayıcı politikalarıyla yönetilemez hale gelmesi, (ii) İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin Batı bloğuyla hareket etmeye başlaması ve (iii) Atatürk’ün vefatı sonrasında yeni iktidar sahiplerinin itibar ve statülerini kuvvetlendirme arayışlarıdır. Bu çerçevede 1940’lı yılların ilk yarısında yumuşamaya başlayan laiklik, ikinci yarısında CHP’nin 1947’de gerçekleştirdiği 7. Büyük Kurultay’nda somutlandığı biçimde değişime uğramıştır. Bu kurultayda halkın din hizmetleri konusunda artan talepleri, yetersiz sayıdaki hayrat hademelerinin durumları, ekonomik koşulları vs. de tartışılmıştır. Laiklik ve din politikasındaki değişimin bir yansıması olarak CHP, iktidarının son döneminde 23 Mart 1950 tarihinde çıkardığı 5634 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilât ve vazifeleri hakkındaki 2800 sayılı kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair olan 3665 sayılı kanuna ek kanun” ile “Diyanet İşleri Reisliği”nin adı “Diyanet İşleri Başkanlığı” olarak değiştirilmiş, 1931 yılında Evkaf Umum Müdürlüğü’ne devredilen cami ve mescitlerin idaresi ve hayrat hademeleri kadroları da yeniden Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanmıştır. Camilerin yönetiminin ve hayrat hademelerinin yeniden Diyanete devredildiği söz konusu kanunun gerekçesinde, uygulamada karşılaşılan birtakım karışıklıklar ve güçlüklerden dolayı bu kararın alındığı ifade edilse de 1931’deki karar laiklik ile gerekçelendirilirken, 1950’deki düzenlemede laiklik kavramının bir defa bile geçmemesi, CHP’nin ve dönemin ruhunun nasıl değiştiğini göstermesi açısından anlamlıdır (Esen, 2019).

1950 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı personel sayısında anlamlı bir artış yaşanmıştır. Bu artışta camilerin yönetiminin ve 4503 hayrat hademesinin yeniden Diyanete bağlanmasının

etkisi açıktır. Ayrıca 1 Mart 1955 tarihinde yürürlüğe giren 6465 sayılı kanunun eki cetvel ile imam-hatip okulu mezunlarının maaşlı memur olarak tayin olması için her yıl 1000 adet imam-hatip kadrosu tahsis edilmiştir. Bu uygulama 1965 yılına kadar devam etmiştir (Kayadibi, 1999).

1960 darbesinden sonra yapılan 1961 Anayasası'nda Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içindeki yeri korunmuş, Başkanlığa Anayasal kurum statüsü verilmiş ve özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmesi öngörülmüştür. Sözü edilen özel kanun ise ancak 4 yıl sonra 1965 yılında çıkarılabilmektedir. 15.08.1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ile Başkanlığın yapısı, görevleri ve yetkileri detaylıca belirlenmiştir. Kuruluşundan itibaren Başkanlığın en kapsamlı kanunu olan bu kanun ile Başkanlık bünyesinde merkez ve taşra teşkilatında yeni birimler ve yeni görevler oluşturularak teşkilat geliştirilmiştir. Söz konusu 633 sayılı kanunun birinci maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığının görevleri “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur” şeklinde ifade edilmiştir. İlerleyen yıllarda Başkanlık, yapacağı tüm çalışmalarda bu maddeyi en büyük dayanak olarak göstermiş, bütün icraatlarında bu maddeyi esas almıştır (Yavuzer, 2006). Bu görev tanımlamasında dikkat çeken husus, kuruluşunda 1924'te yer verilmeyen dinin ahlak alanı ile ilgili işleri yürütmek de Başkanlığın görevleri arasında sayılmıştır.

633 sayılı kanun ile özellikle cami görevlileri açısından Diyanet İşleri Başkanlığının personel sayısını önemli ölçüde artıracak kararlara da imza atılmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle ücretli olarak görevde olan imam-hatip, müezzin-kayyım ve Kuran kursu öğrencileri maaşlı kadrolara geçirilmiştir. Bu şekilde kanuna bağlı cetvellerde Başkanlığın kadroları yeniden tespit edilerek merkez teşkilatına 203, taşra teşkilatına 19 bin 490 olmak üzere toplam 19 bin 693 kadro tahsis edilmiştir. Bütçe kanunlarına ekli D ve S cetvellerinde yer alan 12 bin 283 adet kadro ile başkanlığın bu tarihteki kadro sayısı 31 bin 976'ya ulaşmıştır. Daha öncesinde “Hayrat Hademesi” olarak adlandırılan imam-hatip ve müezzin-kayyımlar bu kanunda “Cami Görevlileri” olarak isimlendirilmişlerdir. Ayrıca aynı kanunun 22. maddesinin “f” fıkrası ile kadrolu imam-hatiplerin atanabilmesi için İmam Hatip Okulu ikinci devresini (istekli yoksa birinci devresini) bitirme şartı getirilmiştir. Bu kanunun cami görevlileri ile ilgili getirdiği diğer bir yenilik de köylere imam-hatip kadrosunun verilmesini karara bağlamasıdır. 1965 yılına kadar köy imamlarına merkezi bütçeden herhangi bir maaş veya ücret ödenmemiştir. Bucak ve köylerdeki imam görevlendirmeleri her köyün kendi gelir ve bütçe imkânlarının elverdiği ölçüde, Köy Kanunu'na göre yapılmıştır. Ancak 633 sayılı kanun ile ilk kez bucak ve köy kadroları için ihtiyaç karşılanana kadar her yıl 2000 adet imam-hatip kadrosunun verilmesi kararlaştırılmıştır (Onay, 2009). Bu kararlar 1965 yılından itibaren Diyanetin kadrolu personel sayısında önemli bir artışa imkân hazırlamıştır.

31 Temmuz 1970 tarih ve 1327 sayılı kanun ile 657 sayılı devlet memurları kanununun 36. maddesinde bir değişiklik yapılarak devlet memurlarının sınıflarına “din hizmetleri sınıfı” da ek-

lenmiştir. Kanun “*Din hizmetleri sınıfı özel kanunlarına göre çeşitli derecelerde din eğitimi görmüş olan ve dinî görev yapan devlet memurlarını kapsar*” hükmünü getirdikten sonra bu sınıfa kimlerin mensup olacağını ve görevde yükselmelerinin hangi esaslara göre yapılacağını sıralamıştır. Bu şekilde 633 sayılı teşkilat kanununda verilen imam hatip ve müezzin kayyım kadroları, Başkanlık bütçe kanunları ile belirlenen bucak, köy imam hatip kadroları ve ücretli kadrolar “Din Hizmetleri” sınıfı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin laiklik ilkesine aykırı olduğu iddiası ile Anayasa Mahkemesine açılan dava sonucunda 21 Ekim 1971 tarihinde mahkeme bu iddiayı reddederek din hizmetleri sınıfına mensup olanların tamamının kamu personeli olduğunu ve yaptıkları görevlerin kamu görevi olduğunu ifade etmiştir (Anayasa Mahkemesi, Karar No: 1971/76).

633 sayılı kanunda ayrıca personel eğitimlerine de yer verilmiştir. Kanunun 6. maddesinde “Dini Hizmetler ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi” oluşturulması karara bağlanmıştır. Bunun üzerine Başkanlık teşkilatında görevli personelin yetiştirilmesini sağlamak, verimliliğini artırmak ve daha ileriki görevlere hazırlamak amacıyla hizmet içi eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi için eğitim merkezi müdürlükleri açılmaya başlanmıştır. İlki 1973 yılında Bolu’da açılan bu merkezlere, 1975 yılında Ankara ve İstanbul’daki müdürlükler eklenmiştir. Böylece 1973 yılından itibaren Başkanlığın taşra teşkilatında il ve ilçe müftülüklerinin yanında eğitim merkezi müdürlükleri de yer almaya başlamıştır. Ayrıca Başkanlık teşkilatında çalışan müftü ve vaizlerin mesleki bakımından daha iyi yetiştirilmelerini sağlamak ve verimlerini artırmak amacıyla hizmet içi eğitim faaliyetleri düzenlemek üzere ilki 1976’da İstanbul’da olmak üzere Dini Yüksek İhtisas Merkezleri açılmaya başlanmıştır. Bu dönemdeki diğer önemli bir gelişme de 24.2.1978 tarih ve 7/14656 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilk defa 10 adet Yurtdışı Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ihdas edilerek, Başkanlığın yurtdışında da teşkilatlanması sağlanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbe sonrasında ülke yönetiminde pek çok alanda müdahaleler yapılmış ve önemli düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede hazırlanan 1982 Anayasası’nda Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içerisindeki konumu korunmuştur. Ayrıca söz konusu anayasanın 136. maddesinde Başkanlığın görevlerini nasıl yerine getireceği “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.” şeklinde belirtilmiştir. Bu düzenleme ile 1961 Anayasası’ndakilere ek olarak Başkanlığa bu kez “milletçe dayanışma ve bütünleşme” görevi de yüklenmiştir. Dini toplumsal bir harç olarak gören askeri yönetim, bu şekilde Diyanet kurumunu anayasal olarak Türk milli kimliğini korumakla da görevli kılmıştır (Gözyayın, 2009).

Temel gerekçesi “irtica tehdidi” olan ve bizzat aktörleri tarafından “postmodern darbe” olarak adlandırılan 1997 yılındaki 28 Şubat müdahalesinde tehdidin baş sorumlusu olarak değerlendirilen din eğitimi ve kurumları hedef haline getirilmiş, alınan kısıtlayıcı düzenlemeler, Diyanetin de hizmet alanlarında ve hizmet alıcılarında değişime yol açmıştır. Din hizmetlerinin yürütülmesinde devlet kontrolünü güçlendirmek için

4379 sayılı ve 31 Temmuz 1998 tarihli Kanun ile 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 35. maddesi değiştirilerek, cami ve mescitlerin Diyanet İşleri Başkanlığının izni ile ibadete açılabilmesi ve Başkanlıkça yönetileceği, farklı kişi ve kuruluşlar tarafından daha önce izinli veya izinsiz açılan camilerin üç ay içinde Başkanlığa devredilmesi istenmiştir (Bkz. Resmî Gazete, Sayı 23421). Ayrıca cami yapılabilmesi için müftülükten izin alınması ve imar mevzuatına uygun olması şart koşulmuştur. Kara'ya göre Diyanet'in cami ve mescitler üzerindeki yetki ve sorumluluklarını genişleten bu düzenleme ile siyasi müdahale alanlarının genişletilmesi ve halkın cami yapmak konusunda ortaya koyduğu iradenin kontrol altına alınması amaçlanmıştır (Kara, 2000). Bu süreçte ayrıca merkezi vaaz ve hutbe uygulamalarıyla hutbe ve vaazlar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu sürecin yaygın din eğitimi ile ilişkisi ise zorunlu kesin-tisiz 8 yıllık eğitim kararıyla uzun süreli Kur'an kursları ve hafızlık eğitiminde kendisini göstermiştir.

2002 yılından itibaren başlayan Ak Parti iktidarı döneminde ise Diyanet İşleri Başkanlığı hem nitelik hem de nicelik olarak önemli kazanımlar elde etmiştir. Özellikle 2010 yılından itibaren yapılan yasal düzenlemelerle kurumun hem faaliyet alanı genişletilmiş hem de personel sayısı artırılıp, özlük hakları iyileştirilmiştir. Bundan daha önemlisi bu dönemde Diyanet, hem ülke içinde devlet ve halk nezdinde, hem de uluslararası düzeyde daha itibarlı bir kurum haline getirilmiştir. 2012 yılında devlet protokolü sıralaması yeniden düzenlenirken, eski sıralamada 51. sırada bulunan Diyanet İşleri Başkanı'nın 10. sıraya yükseltilmesi, bu durumun önemli göstergelerinden birisi olmuştur (Akyüz, 2016).

Ak Parti iktidarının Başkanlığa ilişkin en önemli icraatlarından birisi, 1965 yılında çıkarılan, ancak 13 maddesi 1979 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen, 633 sayılı kanunu, aradan geçen 31 yılın ardından, 2010 yılında çok kapsamlı değişikliklerle yeniden düzenlemesi olmuştur. 01.07.2010 tarihli ve 6002 sayılı *"Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* ile Başkanlık, hiyerarşik olarak genel müdürlük seviyesinden müsteşarlık seviyesine yükseltilmiş, iki sürekli kurula ilaveten, dokuz adedi genel müdürlük seviyesinde olmak üzere, on dört hizmet birimi oluşturulmuştur. Böylece Başkanlığın gerek ulusal gerekse de uluslararası alanda etkin bir din hizmeti sunabilmesinin yasal altyapısı hazırlanmıştır. Başkanlığın teşkilat yapısı son olarak 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle başta 703 sayılı kanun hükmünde kararname olmak üzere yapılan düzenlemelerle mevcut halini almıştır.

Yine Kur'an öğretimi konusunda 28 Şubat sürecinde 1999 yılında getirilen yaş yasağı 2011 yılında tamamen kaldırılmıştır. Bu şekilde Başkanlık 4-6 yaş gibi daha geniş bir kesime hizmet üretme imkânı kazanmıştır. Başkanlığın Kur'an kurslarının dışında yaygın din eğitimi ve hizmetleri bağlamında yürüttüğü hizmet alanları 2010 sonrasında genişleyerek çeşitlenmiş ve kurumun din eğitimi alanındaki rolü ve görünürlüğü büyük ölçüde artmıştır. Diyanet ile Adalet, Aile ve Sosyal Politikalar, Gençlik ve Spor Bakanlığı, AFAD gibi bazı kamu kurumları arasında çeşitli iş birliği protokolleri imzalanmış ve Başkanlık personellerinin bu kurumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunması sağlanmıştır.

Gelinen noktada Diyanet İşleri Başkanlığı, mevzuatın kendisine verdiği yetki doğrultusunda toplumun ihtiyaç duyduğu din hizmetleri ve din eğitimi çeşitli vasıtalar ve hizmet alanlarıyla, yurt içi ve yurt dışında karşılamaya çalışmaktadır. Buna karşılık kuruluşundan bu yana hem laik devlet yapısı içerisindeki statüsü, meşruiyeti, hem de görev alanı ile ilgili yürüttüğü hizmetler açısından birçok tartışmanın merkezinde yer almakta, ama aynı zamanda yapısı, imkânları, personel sayısı, hizmet alanları ve fonksiyonlarıyla sürekli gelişme göstermektedir.

3.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Personel İstatistikleri

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'nin tamamında ve yurtdışında belirli ülkelerde teşkilatı bulunan bir kurumdur. Yurt içindeki yaygınlık açısından bakıldığında en ücra yerleşim birimlerinde dahi görevlisi bulunan tek devlet kurumudur. Başkanlığın teşkilatlanması merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Merkez teşkilatı Başkanlık makamının yanı sıra ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleriyle yardımcı birimlerden meydana gelmektedir. Merkezde bulunan Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Din İşleri Yüksek Kurulu ve Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu ana hizmet birimlerini oluşturmaktadır. Başkanlığın toplumla doğrudan temas halinde olan ve din hizmetleri ve yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüten kesimi taşra teşkilatıdır. Başkanlık taşra teşkilatı il ve ilçe müftülükleri ile dini yüksek ihtisas merkezi ve eğitim merkezi müdürlüklerinden meydana gelmektedir. Yurtdışındaki vatandaş, soydaş ve dindaşların din hizmetleri ve din eğitimi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla oluşturulan Başkanlığın yurtdışı teşkilatı ise çeşitli ülkelerdeki büyükelçiliklerdeki din hizmetleri müşavirlikleri ve konsolosluklardaki ataşeliklerden teşkil etmektedir.

Türkiye'de il merkezinden, ilçelere, ilçelerden de köylere, mahallelere kadar ulaşan bir teşkilat yapısına sahip olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasa'nın kendisine verdiği "halkı dini konularda aydınlatma" görevini sayısı 100 bini aşan personeli ile yerine getirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte Başkanlığın personel yapısı, sayısı, personelin öğrenim durumu ve cinsiyete göre dağılımı gibi hususlarda sıklıkla gündem yapılmaktadır.

Bu başlıkta Cumhuriyet Dönemi boyunca Başkanlık personeline ilişkin veriler sunulmaktadır. Veriler sunulurken bu kurumun personel sayısını etkileyen 1965 yılında ilk kez çıkartılan teşkilat kanunu gibi önemli gelişmeler ve 1990 yılından itibaren yıllık yayınlanan istatistiki rapor gibi veri kaynaklarından hareketle 1927-1965; 1965-1990 ve 1991-2023 şeklinde üç alt dönemlendirmeye gidilmiştir. Her bir dönemdeki Başkanlık personel sayısındaki değişim yıllara göre toplam personel, din hizmetleri sınıfında çalışan personel, cinsiyete, öğrenim durumuna ve kadro unvanlarına göre personel sayısı şeklinde ilgili tablo ve şekillerde sunulmaktadır.

3.2.1. 1927-1965 Yılları Arası Toplam ve Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan Personel Sayısı

Cumhuriyet Dönemi’nde Diyanet İşleri Başkanlığının merkez ve taşra teşkilatlarındaki personel sayısına ilişkin veriler ilk defa 1927 yılı bütçe kanununda gösterilmiştir. Bu yıldan itibaren Başkanlığın personel sayısı, kadro unvanlarına ilişkin bilgiler bütçe kanunlarında yer almaya başlamıştır. 31.07.1970 tarih ve 1322 sayılı genel kadro kanunu ile Başkanlığın kadro yapılanmasında hizmet sınıfları oluşturulmuştur. Bu nedenle din hizmetleri sınıfına ilişkin toplam veriler ilgili raporlarda 1970 yılından itibaren yer almaktadır (Bkz. DİB, 1999). 1970 yılından önceki din hizmetleri sınıfına ilişkin veriler ise bu sınıfa dâhil olan kadro unvanlarına (vaizlikler, Kur’an kursu öğreticiliği, murakıplık, imam-hatip, müezzin-kayyım ve dersiam) ilişkin sayıların toplanmasıyla tarafımızca hesaplanmıştır. Bu şekilde 1927-1965 yılları arasındaki Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı toplam personel ve din hizmetleri sınıfında çalışan personel sayılarına ilişkin veriler aşağıdaki tablo ve şekilde sunulmuştur. Söz konusu veriler Diyanet İşleri Başkanlığı APK Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan “Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe, Teşkilat, Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997)” adlı rapordan derlenmiştir.

Tablo 3.1: Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısı (1927-1965)

Yıllar	Toplam Personel	Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan	Yıllar	Toplam Personel	Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan	Yıllar	Toplam Personel	Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan
1927	7172	6568	1940	1102	526	1953	8383	7570
1928	6316	5725	1941	1103	526	1954	9265	8395
1929	6097	5493	1942	1103	526	1955	10630	9701
1930	5681	5076	1943	1116	536	1956	11101	10172
1931	1268	695	1944	1121	536	1957	12201	11247
1932	1250	677	1945	1121	536	1958	12474	11497
1933	1193	620	1946	1251	648	1959	12976	11947
1934	1154	580	1947	1237	629	1960	13835	12786
1935	1080	540	1948	1207	599	1961	13471	12412
1936	1057	512	1949	1204	599	1962	13470	12411
1937	1060	515	1950	5839	5129	1963	13471	12411
1938	1068	518	1951	6245	5499	1964	13547	12487
1939	1108	526	1952	7298	6501	1965	31976	30272

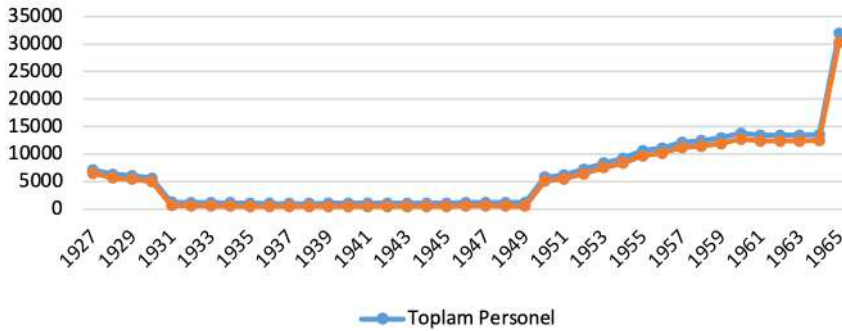
Kaynak: “Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997)” adlı rapordan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Din hizmetleri sınıfına ilişkin toplam veriler ilgili raporlardaki bu sınıfa dâhil olan kadro unvanlarına (vaizlik, Kur’an kursu öğreticiliği, murakıplık, imam-hatip, müezzin-kayyım ve dersiam) ilişkin sayıların toplanmasıyla tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.1 ve Şekil 3.1’de görüldüğü gibi 1927-1936 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı toplam personel sayısında sürekli olarak düşüş yaşanmıştır. Ancak 1931 yılında personel sayısında daha keskin bir düşüş olmuştur. Bu keskin düşüşün başlıca sebebi Başkanlığın toplam personel

sayısı içerisinde büyük bir orana sahip olan İmam-hatip ve müezzin-kayyımların² görev yaptıkları camilerle birlikte Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmesidir. Alınan bu kararla birlikte 4081 hayrat hademesi, 26 Cuma ve Kürsü Vaizi kadrolarıyla birlikte Evkâf Umum Müdürlüğüne geçmiştir. Bu durum Diyanetin toplam personel sayısını 5681'den 1268'e düşmesine yol açmıştır. Şekil 3.1'de görüldüğü gibi Diyanetin personel sayısı 1931-1949 yılları arasında küçük farklılıklarla birlikte sabit kalmıştır. Bu yıllarda Diyanet bünyesindeki personelleri müftü, vaiz ve dersiamlarla³ birlikte memur ve yardımcı personeller oluşturmuştur. 1950 yılında ise personel sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu artışta 1931 yılında Evkâf Umum Müdürlüğüne bağlanan cami ve görevlilerinin 23 Mart 1950 tarihinde çıkarılan kanunla yeniden Diyanete bağlanması etkili olmuştur. Bu düzenlemeyle 4503 hayrat hademesi tekrar Diyanetin emrine verilmiştir. Diyanetin toplam personel sayısı 1950-1964 yılları arasında istikrarlı bir artış göstermiştir. Bu yıllar arasında toplam personel sayısı 5 bin 839'dan 13 bin 547'ye yükselmiş yani iki kattan fazla artmıştır. Personel sayısındaki daha keskin bir artış ise 1965 yılında gerçekleşmiş ve bu yılda toplam personel sayısı 31 bin 976'a yükselmiştir. Söz konusu bu artışta özellikle 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı teşkilat kanunu ile yeni kadroların ihdas edilmiş olması, bucak ve köylerde imamlık yapanların da kadroya dahil edilmesi vs. etkili olmuştur. 633 sayılı Teşkilat Kanunu ile Başkanlığa 16 bin 342 imam-hatip, müezzin-kayyım kadrosu tahsis edilmiş ve bütçenin D ve S cetvellerinde gösterilen cami görevlileri 1970 yılına kadar kadroya geçirilmiştir (Bkz. Aytürk, 1987). Şekil 3.1'de dikkat çeken diğer bir husus da 1927-1965 yılları arası Başkanlığın toplam personel sayısı ile din hizmetleri sınıfında çalışan personel sayısının birbirine oldukça yakın olması ve paralel gelişim göstermesidir. Bu durum söz konusu dönemde Başkanlık personelinin büyük oranda din hizmetleri sınıfından oluştuğuna, diğer sınıfların henüz yeterince gelişmediğine işaret etmektedir.

Şekil 3.1. Yıllara Göre Toplam ve Din Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Değişim (1927-1965)

Kaynak: "Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997)" adlı rapordan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

- O dönem için bütçe cetvellerinde İmam-hatiplik ve müezzin kayyımlık unvanları için "Hademe-i Hayrat" ifadesi kullanılmaktadır.
- Dersiam, Osmanlı Devleti döneminde medreselerde ders veren müderrislerin unvanıdır. 3 Mart 1340 ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün medreseler kapatılınca, buralarda ders veren dersiamlara kayd-ı hayat şartıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden maaş bağlanmıştır. Sonradan gerçekleştirilen bir düzenlemeyle, Cumhuriyet hükümetlerinde memuriyet görevi alan dersiamların dersiamlık maaşı kesilmemiş, her iki maaşı da almaları sağlanmıştır (Gözyayın, 2009, s. 184 dipnot)

3.2.2. 1965-1990 Yılları Arası Toplam ve Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan Personel Sayısı

Diyanet İşleri Başkanlığının teşkilatlanmasında önemli bir yeri olan 633 sayılı kanunun kabul edildiği 1965 yılından 1990 yılına kadar toplam personel ve din hizmetleri sınıfında çalışan personel sayılarına ilişkin yaşanan değişim Tablo 3.2 ve Şekil 3.2’de gösterilmektedir. Tablodaki veriler 1980 yılına kadar Başkanlık Araştırma, Planlama ve Koordinasyon (APK) Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan “Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe, Teşkilat, Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)” isimli çalışmadan derlenmiştir. 1981-1990 yılları arası veriler ise yine aynı birim tarafından 1990 yılında hazırlanan ve önceki 10 yıllık verileri de içeren “İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı” adlı rapordan alınmıştır.

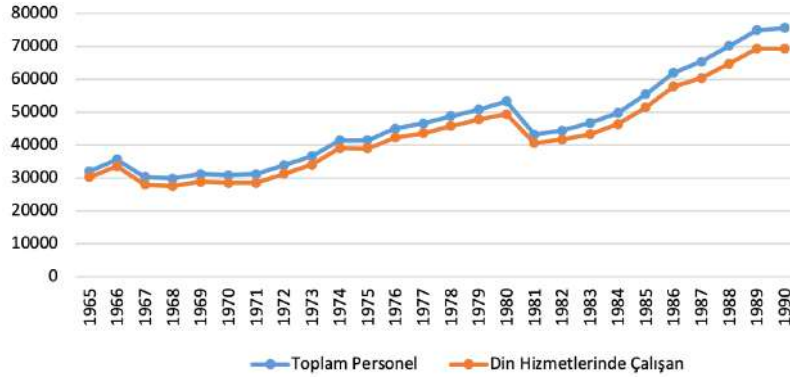
Tablo 3.2: Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısı (1965-1990)

Yıllar	Toplam Personel	Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan	Yıllar	Toplam Personel	Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan	Yıllar	Toplam Personel	Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan
1965	31976	30272	1974	41450	39038	1983	46665	43242
1966	35557	33519	1975	41452	38928	1984	49784	46304
1967	30260	27902	1976	45042	42249	1985	55380	51449
1968	29846	27504	1977	46542	43589	1986	61929	57734
1969	31222	28861	1978	48732	45727	1987	65361	60306
1970	30865	28510	1979	50765	47738	1988	70099	64635
1971	31149	28557	1980	53278	49820	1989	74930	69238
1972	33876	31270	1981	43197	40557	1990	75571	69232
1973	36572	33988	1982	44369	41624			

Kaynak: 1965-1980 yılları arası için veriler “Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997)” adlı rapordan; 1981-1990 yılları arası için “İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı 1990” adlı rapordan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı kanun ile Başkanlığın teşkilat yapısı yeniden belirlenmiş ve din hizmetlerinde görev alan personelin kadroya geçirilmesi için taşra teşkilatına toplam 19 bin 490 kadro tahsis edilmiştir. Ayrıca ilk kez bucak ve köylere de her yıl 2 bin imam-hatip kadrosu verilmesiyle Başkanlığın toplam ve din hizmetlerinde çalışan personel sayısı Şekil 3.2’de de görüldüğü gibi 1970-1980 yılları arasında düzenli bir şekilde artmıştır. 1965-1970 yılları arasındaki personel sayısındaki az da olsa dalgalanmanın ise bütçe kanunu S cetvellerinde yer alan imam-hatip ve müezzin-kayyımların farklı yıllarda farklı sayılarda kadroya geçirilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Bkz. DİB, 1999). Yine Şekil 3.2’de görüldüğü gibi toplam ve din hizmetlerinde çalışan personel sayısında 1980-81 yılları arasında anlamlı bir düşüş vardır. Söz konusu yıllardaki bu durum veri kaynaklarının farklılığından kaynaklanmış olabilir. Çünkü 1981 yılından itibaren verilerin alındığı Başkanlığın 1990 raporu, kendisinden sonra yıllık olarak yayınlanan istatistiklerin formatında hazırlanmıştır. Yıllık istatistiki raporlarda ise Başkanlık bünyesindeki sadece kadrolu personel sayılarına yer verilmekte ücretli, fahri vb. personel sayıları yer almamaktadır. Bu nedenle muhtemelen 1981 sonrası personel verileri kadrolu personel sayılarını yansıtmış olabilir.

Şekil 3.2. Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısı (1965-1990)

Kaynak: 1965-1980 yılları arası için veriler “Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997)” adlı rapordan; 1981-1990 yılları arası için “İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı 1990” adlı rapordan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

3.2.3. 1991-2023 Yılları Arası Toplam ve Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan Personel Sayısı

1991 yılından 2023 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığının toplam personel ve din hizmetleri sınıfında çalışan personel sayılarına ilişkin yaşanan değişim Tablo 3.2 ve Şekil 3.2’de gösterilmektedir. Tablodaki veriler Başkanlığın 1991 yılından itibaren yıllık düzenli olarak yayınladığı istatistiki raporlardan derlenmiştir. Söz konusu raporlar Başkanlığın kadrolu personel sayısını yansıtmaktadır. Ücretli, sözleşmeli ya da fahri çalışanları içermemektedir. Ücretli ve sözleşmeli de dâhil toplam personel sayıları Başkanlığın yıllık yayınladığı faaliyet raporlarında yer alabilmektedir. Örneğin Başkanlığın toplam personel sayısı söz konusu faaliyet raporlarında 2012 yılı için 128 bin 847; 2013 yılı için 140 bin 708 olarak gösterilmektedir. Bu nedenle Tablo 3.3’teki sayıları değerlendirirken kadrolu, sözleşmeli personel ayrımı göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3.3: Yıllara Göre Toplam ve Din Hizmetlerinde Çalışan Kadrolu Personel Sayısı (1991-2023)

Yıllar	Toplam Personel	Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan	Genel Personel				Din Hizmetleri
			Yıllar	Genel Toplam	Kadrolu	Sözleşmeli	Kadrolu
1991	74789	68639	2009	88772	81851	6921	74442
1992	76232	69955	2010		84157		76285
1993	75090	68723	2011	103350	98555	4795	90349
1994	74772	68260	2012	114882	105472	9410	96878
1995	75043	66254	2013	121911	121845	66	112746
1996	76087	69273	2014	120028	119743	285	109939
1997	81492	74705	2015	120304	117378	2926	107248
1998	79685	72790	2016	120651	112725	7926	102622
1999	77795	70946	2017	117435	109332	8103	98605

2000	75433	68553	2018	124407	107206	17201	96105
2001	76044	69120	2019	130604	104814	25790	92270
2002	74374	67335	2020	127892	101872	26020	88117
2003	74114	67011	2021	130004	99511	30493	84985
2004	71693	64645	2022	141149	107718	33431	93069
2005	80299	72790	2023	140185	132275	7910	116602
2006	79810	72710					
2007	84195	76980					
2008	83033	75717					

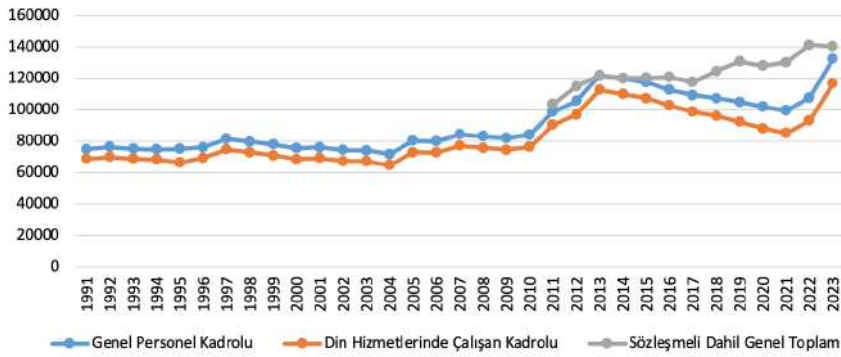
Kaynak: 1991-2008 yılları arası için genel ve din hizmetleri sınıfında çalışan kadrolu personel verileri söz konusu yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı rapordan; 2009-2023 yılları arası için Başkanlık tarafından ilgili yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”ndan ve Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3.3’te görüldüğü gibi 1991-97 yılları arasında dalgalı bir seyir takip eden Başkanlığın kadrolu personel sayıları 1997 yılında 81 bin 492’ye çıktıktan sonra 2004 yılına kadar sürekli düşüş göstererek 71 bin 693’e gerilemiştir. Bu gerilemede söz konusu tarih aralığında yaşanan 28 Şubat sürecinde din eğitimi ve kurumlarına ilişkin alınan kısıtlayıcı düzenlemelerin Diyanet İşleri Başkanlığının hizmet alanlarına ve personel sayılarına da yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür. Şekil 3.3’te görüldüğü gibi Başkanlığın personel sayısında 2005 yılında görülen anlamlı yükselişte ise 27.04 2005 de kabul edilen 5338 sayılı kanun ile yaklaşık 10 bin civarındaki vekâleten görev yapan imam-hatip kadrolarının asalete geçirilmiş olması etkili olmuştur.

Başkanlığın kadrolu personel sayılarında 2009-2013 yılları arasında daha keskin bir artış yaşanmıştır. 2009 yılında 81 bin 851 olan toplam kadrolu personel sayısı 2013 yılında 121 bin 634’e yükselmiştir. Aynı yıllar için sözleşmeli personel de dahil toplam personel sayısı ise 88 bin 772’den 121 bin 911’e çıkmıştır. Kadrolu personel sayısında yaşanan bu artışta 2010 yılında çıkarılan 6002 sayılı kanun kapsamında Başkanlığa açıktan atama ve vekillerin kadroya geçirilmesi şeklinde yeni kadroların tahsis edilmesi ve 2013 yılında çıkarılan 6495 sayılı kanun ile bazı sözleşmeli personelin kadroya geçirilmesi etkili olmuştur. Ayrıca özellikle 2010’lu yıllardan itibaren Başkanlığın yaygın din eğitimi ve hizmetleri bağlamında yürüttüğü hizmet alanlarının ve hedef kitesinin çeşitlenmesi (4-6 Yaş Kuran kursları, ihtiyaç odaklı Kuran kursları, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri vs) personel sayısındaki yükselişe neden olmuştur. Bu yükseliş trendi Şekil 3.3’te görüldüğü gibi 2013 yılından sonra tersine dönmüştür. Başkanlığın kadrolu toplam personel sayısı 2013 yılında 121 bin 845 ile en yüksek sayıya ulaştıktan sonra sürekli olarak azalarak 2021 yılına kadar 99 bin 511’e gerilemiştir. Başkanlığın özellikle 2015 yılından sonra imam-hatip, müezzin kayyum ve Kuran kursu öğreticiliği gibi personel yapısında ana göndeyi oluşturan unvanlarda sözleşmeli personel almasının etkisiyle söz konusu dönemde kadrolu personel sayısı gerilerken sözleşmeli personel sayısı artmıştır. 2022 yılı itibarıyla Başkanlığın personel sayısı 33 bin 431’i sözleşmeli personel olmak üzere toplam 141 bin 149’a

ulaşmıştır. Ancak 19.01.2023 tarihinde TBMM’de kabul edilen ve kamuda çalışan sözleşmeli personele kadro verilmesini içeren 7433 sayılı “Devlet Memurları Kanunu ve Bazı Kanunlar ile 663 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile sözleşmeli din görevlilerinin de kadroya geçirilmesi 2023 yılı içerisinde Başkanlığın kadrolu personel sayısını önemli oranda artırmıştır. Bu şekilde 2023 yılı itibariyle kadrolu personel sayısı 132 bin 275’e yükselmiş, sözleşmeli 7 bin 910 personelle birlikte bu yılda toplam personel sayısı 140 bin 185 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3.3. Yıllara Göre Toplam ve Din Din Hizmetlerinde Çalışan Kadrolu/ Sözleşmeli Personel Sayısındaki Değişim (1965-2023)

Kaynak: 1991-2010 yılları arası için genel ve din hizmetleri sınıfında çalışan kadrolu personel verileri söz konusu yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı rapordan; 2011-2023 yılları arası için Başkanlık tarafından ilgili yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”ndan ve Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

3.2.4. Cinsiyete Göre Toplam Personel Sayısı (1981-2023)

Anayasal olarak toplumu din konusunda aydınlatmakla görevlendirilen Diyanet İşleri Başkanlığının bu görevini yerine getirirken daha çok “erkek”leri önelediği, toplumun yarısını oluşturan kadınlara yönelik hizmetlerinin sınırlı kaldığı sıklıkla tartışılmaktadır (Bkz. Gün, 2011). Din hizmetlerinin kadınlar düşünülmezsizin planlanması, ibadet yerlerinin öncelikle erkekler esas alınarak tasarlanması, kadınların yaygın din eğitimi hizmetlerinden yeterince yararlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumla birlikte din hizmetlerinin geleneksel olarak erkek meslekleri olarak görülmesi aynı zamanda Başkanlığın personel yapısının da “erkek” ağırlıklı olarak yapılanmasına yol açmıştır. Her ne kadar Başkanlığın kurulmasından itibaren kadınlar başkanlık bünyesinde teorik olarak çalışma imkânı bulabilmişlerse de kadınların bu kurumda istihdam edilmeleri zaman almıştır.

Bu başlıkta cinsiyet açısından Başkanlık personeline ilişkin veriler sunulmaktadır. Bu konuda düzenli veriler 1990 yılından itibaren hazırlanan ve önceki 10 yıllık verileri de içeren “İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı” adlı yıllık raporlardan derlenmiştir. 1981 yılından önce de Başkanlık bünyesinde kadın personel bulunsay da bunlara ilişkin düzenli veri yoktur. Ancak Kuran kursu öğreticilerine ilişkin verilerde de görüleceği gibi 1930’lu yıllardan itibaren bazı yıllara ait istatistiklere çok az da olsa kadın personelin yansıdığı görülmektedir (Bkz. Tablo 3.7).

Tablo 3.4: Cinsiyete Göre Toplam Personel Sayısı (1981-2023)

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam	Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1981	856	42341	43197	2003	2527	71581	74108
1982	1094	43275	44369	2004	2696	68992	71688
1983	1286	45379	46665	2005	2996	77298	80294
1984	1327	48457	49784	2006	3064	76746	79810
1985	1329	54051	55380	2007	3710	80482	84192
1986	1945	59984	61929	2008	3622	79409	83031
1987	2454	62907	65361	2009	3608	78243	81851
1988	2359	67740	70099	2010	3742	80415	84157
1989	2635	72295	74930	2011	10298	88257	98555
1990	2702	72869	75571	2012	16546	88926	105472
1991	2715	72074	74789	2013	18877	102968	121845
1992	2703	73512	76215	2014	18717	101026	119743
1993	2741	72349	75090	2015	18606	98772	117378
1994	2859	71896	74755	2016	17886	94839	112725
1995	2790	72236	75026	2017	17876	91456	109332
1996	2945	73125	76070	2018	17833	89373	107206
1997	2929	78546	81475	2019	17824	86990	104814
1998	2883	76785	79668	2020	17805/23657	84067/104812	101872/128469
1999	2853	74931	77784	2021	25063	105445	130508
2000	2714	72710	75424	2022	27673	113476	141149
2001	2691	73346	76037	2023	29311	110874	140185
2002	2616	71752	74368				

Kaynak: 1981-2020 yılları arası için kadrolu personelin cinsiyet dağılımı verileri söz konusu yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2020-2023 yılları arası için sözleşmeli de dahil personelin cinsiyet dağılımı Başkanlık tarafından ilgili yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”ndan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

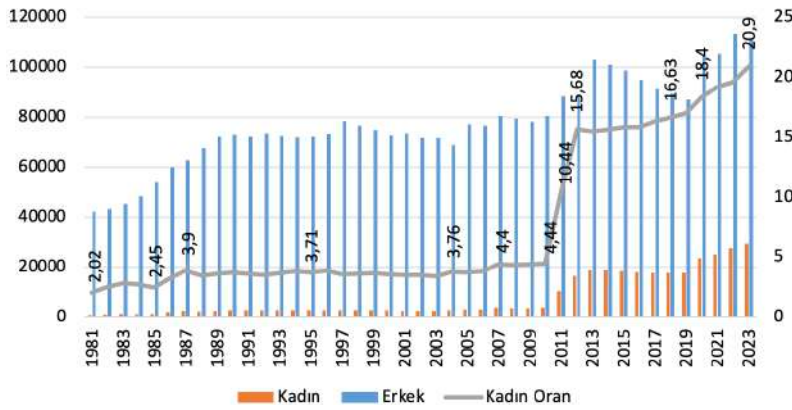
Not: 2020 yılı için ilk sayılar kadrolu, ikinci sayılar sözleşmeli de dahil personel dağılımını içermektedir. 2021-2023 yılları için sayılara sözleşmeli personel de dahildir. Bu tablodaki bazı yıllardaki toplam personel sayısı ile Tablo 3.3’deki yıllara göre toplam personel sayısı arasında az da olsa uyumsuzluklar vardır. Bunun muhtemel nedenlerinden birisi cinsiyet değişkenine ilişkin personel sayısı verilirken bazı yıllarda işçi sayısının da hesaba dahil edilmesidir.

Tablo 3,4’te görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığının personel yapısı ağırlıklı olarak erkek personellerden oluşmaktadır. Kadın personelin toplam personel içerisindeki oranını gösteren Şekil 3,4’teki grafikte bu durum daha açık görülmektedir. 1981 yılında sadece yüzde 2,02 olan kadın personel oranı 2010 yılında yüzde 4,44’e kadar yükselmiştir. Ancak bu oran 2011 ve 2012 yıllarında ciddi bir artış göstererek yüzde 15,68’e çıkmıştır. Sonraki yıllarda bu oran küçük değişikliklere uğrayarak 2020 yılında yüzde 17,47’e ulaşmıştır. Sözleşmeli personel de dahil 2022 yılı toplam personel sayısı içerisinde ise kadın personel oranı yüzde 19,6 olmuştur.

2000’li yıllardan itibaren özellikle Kuran kurslarında Başkanlığın hizmetlerinde hedef kitlesinin önemli ölçüde kadınlardan oluşması, Başkanlığın personel yapısında da kadınların daha fazla yer almasına yol açmıştır. Ayrıca 2005 yılından itibaren kadın müftü yardımcılığı kadrosunun tahsis

edilmesi, vaizlik kadrosundaki kadın sayısının artırılması, yaşanan bu değişimde etkili olmuştur. 2010 yılından itibaren iki yıllık süreçte kadın personel oranında gözlemlenen daha keskin bir yükselişte ise söz konusu yılda çıkarılan 6002 sayılı kanun kapsamında Başkanlığa açıktan atama ve vekillerin kadroya geçirilmesi şeklinde yeni kadroların tahsis edilmesinin neden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 17.09.2011 tarih ve 28057 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 653 sayılı KHK'nın ilgili maddeleri gereğinde Başkanlığa bağlı Kur'an kurslarında valilik veya kaymakamlık onayı ile eğitim öğretim dönemi içinde fahri olarak veya ek ders ücreti karşılığında görev yapan personelin kadroya geçirilmesi özellikle kadın Kuran kursu öğrencilerinin sayısını artırmıştır.

Şekil 3.4. Cinsiyete Göre Toplam Personel Sayısı ve Kadın Personel Oranı (1981-2023)

Kaynak: 1981-2020 yılları arası için kadrolu personelin cinsiyet dağılımı verileri söz konusu yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2020-2023 yılları arası için sözleşmeli de dahil personelin cinsiyet dağılımı ilgili yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”ndan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 2020-2023 yılları arası için sayı ve oranlara sözleşmeli personel de dahildir.

3.2.5. Eğitim Durumuna Göre Toplam Personel Sayısı (1981-2023)

Diyanet İşleri Başkanlığının anayasal olarak üstlendiği toplumu din konusunda aydınlatma ve din hizmetlerini yürütme görevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesi, gerekli yeterlikleri haiz personel ile mümkündür. Bu nedenle Başkanlık kuruluşundan itibaren istihdam ettiği personelde birtakım yeterlikler aramıştır. Din görevlilerinin 1924'ten günümüze gelinceye kadar giderek artan ve değişen bu yeterlikleri kazanabilecekleri örgün eğitim kurumları, ortaöğretim düzeyinde İmam Hatip Okulları, yükseköğretim düzeyinde ise İlahiyat önlisans programlarıyla birlikte, İlahiyat Fakülteleri/Yüksek İslam Enstitüleri/İslami İlimler Fakülteleri gibi kurumlar olmuştur. Dolayısıyla Başkanlık personelinin eğitim düzeyine ilişkin yaşanan değişimler temelde bu kurumların tarihleriyle doğrudan irtibatlıdır.

Bu başlıkta Başkanlık personelinin eğitim düzeylerinde yaşanan değişime ilişkin veriler sunulmaktadır. Bu konudaki veriler 1990 yılından itibaren hazırlanan ve önceki 10 yıllık verileri de içeren “İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı” adlı yıllık raporlardan derlenmiştir. Bu raporlar Başkanlık bünyesindeki sadece kadrolu personele ilişkin verileri sunmaktadır. 1981-2020 yılları arası eğitim durumuna göre personel sayısına ilişkin veriler tablo 3.5'te yer almaktadır. Bu konuda yaşanan oransal değişim ise Şekil 3.5'te dini öğrenim ve Şekil 3.6'da dini öğrenim hariç diğer okul türlerinden mezun şeklinde iki ayrı grafikte sunulmuştur.

Tablo 3.5: Eğitim Durumuna Göre Toplam Personel Sayısı (1981-2023)

Yıllar	Toplam	Lisans (Dini Öğrenim)	Lisans	Ön lisans (Dini öğre- nim)	Ön lisans	İmam Hatip Lisesi	Lise ve Dengi Okul	Ortaokul ve Dengi Okul	İlkokul
1981	43197	1680	193		885	10186	276	6674	23303
1982	44369	1748	217		933	11910	401	7062	22098
1983	46665	2008	313		1040	15537	533	7084	20150
1984	49784	2237	224		920	17510	545	7328	21020
1985	55380	2561	341		883	24541	410	6830	19814
1986	61929	2715	366		900	30350	367	6766	20465
1987	65361	2575	681		875	34873	492	7106	18759
1988	70099	2787	581		893	39907	345	7044	18542
1989	74930	3024	848		1453	45269	388	6637	17311
1990	75571	3545	848		1453	45389	388	6637	17311
1991	74789	3163	1356	53	1582	47103	469	6134	14929
1992	76232	3142	1614	86	1541	50090	709	6217	12833
1993	75090	3120	1925	170	1473	50885	896	6377	10244
1994	74772	3086	2152	276	2150	52288	792	6034	7994
1995	75043	3018	2534	394	5324	51029	800	5918	6026
1996	76087	2875	2728	414	6978	52625	984	4983	4500
1997	81492	3066	3064	564	9721	55255	984	5450	3388
1998	79685	3136	3027	684	10984	53845	997	4443	2670
1999	77795	3232	3358	605	12385	50777	1022	4097	2319
2000	75433	3489	3382	667	12921	48229	1364	3768	1613
2001	76044	4061	3841	2392	14409	45705	1253	3083	1300
2002	74374	4100	4469	2234	17605	40981	1106	2606	1273
2003	74114	5050	4211	3178	15782	41442	1162	2198	1089
2004	71693	5159	5044	4024	16644	37119	1171	1954	578
2005	80299	5919	4586	7279	18516	40426	1192	1602	779
2006	79810	6851	5601	8382	19335	36353	1053	1518	717
2007	84195	8191	5908	12461	18443	36002	1108	1425	657
2008	83033	8812	5770	20935	11938	32691	1124	1195	568
2009	81851	9154	6024	26371	10303	27418	994	1093	494
2010	84157	9202	6264	31615	10070	24515	1016	1029	446
2011	98555	12009	7566	39477	9657	27400	1030	973	443
2012	105472	11491	8228	37218	19162	26880	1103	959	431
2013	121845	15831	9125	52799	10247	30658	1513	1087	585
2014	119743	17813	8979	54118	9385	26601	1322	1010	515

2015	117378	19064	9191	54229	8769	23410	1222	1040	453
2016	112725	19171	9133	53189	7965	20772	1103	961	431
2017	109332	19941	10094	50506	7068	19029	1095	1050	549
2018	107.206	20.551	10.884	48.847	6.598	17.608	1.064	1.070	584
2019	104.814	20.954	11.617	47.172	6.044	16.330	1.038	1.085	574
2020	101872	22822	12079	45627	5369	13346	921	1112	596
2020	128469	32219	11874	52183	5868	22890	1554	1201	712
2021	130508	39635	11458	52162	5388	18641	1711	902	611
2022	141149	40139	17415	51658	7004	21737	1909	765	522
2023	140185	45058	13822	50929	5736	20794	2577	849	420

Kaynak: 1981-2020 yılları arası için kadrolu personelin öğrenim durumuna göre dağılımı verileri söz konusu yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2020-2023 yılları arası için sözleşmeli de dahil personelin öğrenim durumuna göre dağılımı Başkanlık tarafından ilgili yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”ndan ve Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/> istatistikler adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

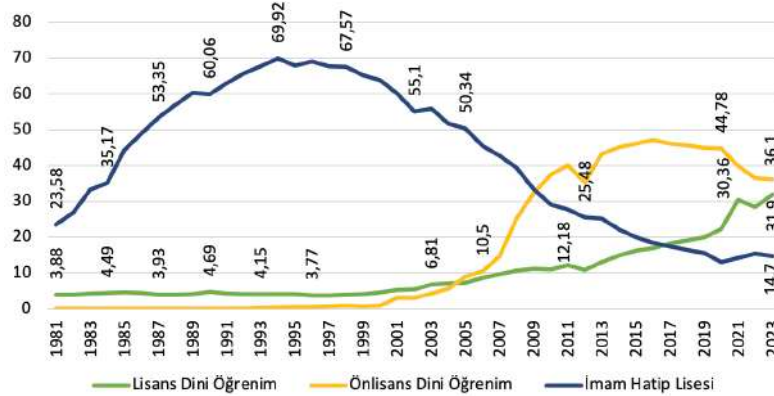
Not: 1- 2020 yılı için ilk sayılar kadrolu, ikinci sayılar sözleşmeli de dahil personel dağılımını içermektedir. 2021-2023 yılları için sayılara sözleşmeli personel de dahildir.

2- Raporlarda 2008 yılına kadar dini yüksek öğrenim mezunu hariç personelin öğrenim durumunda 3, 4, 5 ve 6 yıllık mezun sayıları da ayrı ayrı yer almıştır. Bu raporda ise söz konusu yıla kadar veriler 2 ve 3 yıllık öğrenim önlisans, 4, 5 ve 6 yıllık öğrenimler ise lisans mezun sayısında birleştirilerek yer verilmiştir.

3- DİB 2012 istatistik raporunda din hizmetleri sınıfına ilişkin önlisans mezunu sayısı, 2011 ve 2013 yılı verileriyle karşılaştırıldığında yaklaşık 10 binlik fark olduğu görülmektedir. Söz konusu yılda Başkanlığın bunu destekleyecek bir personel alımının olmaması, bu verinin teknik bir hata sonucunda fazla yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

4- Bu tablodaki bazı yıllardaki toplam personel sayısı ile tablo 3.3'teki yıllara göre toplam personel sayısı arasında az da olsa uyumsuzluklar vardır. Teknik hata değilse bunun muhtemel nedenleri eğitim durumu değişkenine ilişkin personel sayısı verilirken bazı yıllarda işçi sayısının da hesaba dâhil edilmesi ya da yurtdışı personelinin taşra personeli içinde gösterilip gösterilmemesi olabilir. Örneğin 2013 yılına ilişkin toplam personel sayısı bu tabloda 121845 iken tablo 3.3'teki genel personel tablosunda 121634 olarak yer almaktadır.

Şekil 3.5. Eğitim Durumuna Göre Personel Oranlarındaki Değişim: Dini Öğrenim

Kaynak: 1981-2020 yılları arası için kadrolu personelin cinsiyet dağılımı verileri söz konusu yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2021-2023 yılları arası için sözleşmeli de dahil personelin cinsiyet dağılımı ilgili yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”ndan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 2021-2023 yılları için sayı ve oranlara sözleşmeli personel de dahildir.

Şekil 3.5'teki grafiğe bakıldığında 1981 yılı itibarıyla DİB'de İmam Hatip Lisesi mezunu personel oranı yüzde 23,58; yüksek dini öğrenim mezunu oranı yüzde 3,88'dir. Söz konusu yılda Türkiye'de ila-

hiyat önlisans programı bulunmamaktadır. Bu durumda 1981 yılı itibarıyla Başkanlığın orta ve yüksek dereceli mesleki din eğitimi kurumlarından mezun olan personel oranı yaklaşık yüzde 27'dir. Bu durum 1949 yılından itibaren açılmaya başlayan yüksek din öğretimi kurumlarının (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1949 / Erzurum İslami İlimler Fakültesi 1971 / Yüksek İslam Enstitüleri 1959'dan itibaren) ve 1951 yılından itibaren açılan İmam Hatip Okullarının aradan geçen yaklaşık 30 yıllık sürece rağmen Diyanetin ihtiyaç duyduğu personelleri yeterince karşılayamadıklarını göstermiştir.

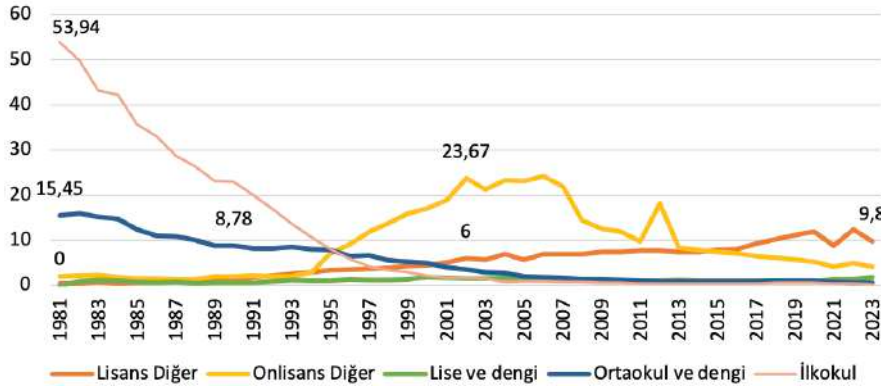
Bununla birlikte 1970'li yıllardaki İmam Hatip Liselerindeki okul ve mezun sayısındaki niceliksel artışın 1980'li yıllardan itibaren hızlı bir şekilde DİB'in personel profiline de yansıdığı görülmektedir. Nitekim Başkanlık personelindeki İmam Hatip Lisesi mezun oranı 1984'te yüzde 35,17'ye, 1987 yılında ise yüzde 53,35'e yükselerek ilk kez personelin yarısından fazlasına ulaşmıştır. İmam Hatip Lisesi mezunlarının personel içerisinde en yüksek orana ulaştığı yıl ise yüzde 69,82 ile 1994 yılı olmuştur. 1996 yılından itibaren bu oran düzenli bir şekilde azalarak 2005 yılında yüzde 50,34'e, 2012 yılında yüzde 25,48'e ve 2020 yılında yüzde 13,1'e gerilemiştir. Sözleşmeli personelin de dahil edildiği 2023 yılı verisinde ise İHL mezunu personel oranı yüzde 14,7 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de din görevlilerinin eğitim düzeylerini yükseltmek gerekçesiyle ilk kez 1989 yılından itibaren açılmaya başlayan ilahiyat meslek yüksek okullarının 1991 yılından itibaren mezun vermesiyle birlikte Başkanlık bünyesinde de ön lisans düzeyinde dini öğrenim almış personeller görev almaya başlamıştır. Ancak beş fakülte bünyesinde açılan İlahiyat meslek yüksek okullarının 1999 yılında kapatılıp yerine aynı yıl Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi bünyesinde açıköğretim önlisans İlahiyat programının açılmasıyla bu programın mezun verdiği 2003 yılında önlisans dini öğrenim mezunu personel sayısı daha hızlı artış göstererek oransal olarak yüzde 3,14'e yükselmiştir. Bu oran 2006 yılında yüzde 10,5'e; 2020 yılı itibarıyla da yüzde 44,78'e ulaşmıştır. Sözleşmeli personelin de dahil edildiği 2023 yılı verisinde ise önlisans dini öğrenim mezunu personel oranı yüzde 36,1 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3,5'te görüldüğü gibi DİB bünyesinde lisans düzeyinde dini öğrenim almış personel oranı 2000'li yıllara kadar yaklaşık yüzde 4 düzeyinde kalmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye'de İlahiyat fakültelerinin sayısının 20'yi aşmasına rağmen bu kurumlardan mezun olanların oranı DİB personelleri arasında artmamıştır. Bu oran 2003 yılında yüzde 6,81'e; 2011 yılında yüzde 12,18'e; 2020 yılı itibarıyla da yüzde 22,4'e yükselmiştir. Sözleşmeli personelin de dahil edildiği 2023 yılı verisinde ise lisans düzeyinde dini öğrenim almış personel oranı yüzde 31,9 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 2008 yılından itibaren Türkiye'de yüksek din öğretimi kurumlarında yaşanan niceliksel gelişmelerin 2010'lu yıllardan itibaren başkanlık personelinin eğitim profiline de yansıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca aynı dönemde İLİTAM (İlahiyat lisans tamamlama) programının da bu artışa katkısının olduğunu söylemek mümkündür.

2020 yılı itibarıyla DİB bünyesindeki personelin yaklaşık yüzde 80'nin orta ve yüksek düzeyde dini öğrenim almış personellerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu oranın yarısından fazlası (yüzde 44,78) ilahiyat önlisans, yüzde 22,4'ü dini öğrenim lisans ve yüzde 13,1'i İmam Hatip Lisesi mezunudur. Sözleşmeli personelin de dahil edildiği 2023 yılı verisinde de personelin yüzde 82,7'si dini öğrenim almış personellerden oluşmuştur. Söz konusu oranın din hizmetleri sınıfının toplam personel içerisindeki yaklaşık yüzde 80'lik oranıyla da uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.6. Eğitim Durumuna Göre Personel Oranlarındaki Değişim: Diğer

Kaynak: 1981-2020 yılları arası için kadrolu personelin cinsiyet dağılımı verileri söz konusu yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2020-2023 yılları arası için sözleşmeli de dahil personelin eğitim durumuna göre dağılımı ilgili yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”ndan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 2021-2023 yılları için sayı ve oranlara sözleşmeli personel de dahildir.

Şekil 3,6’daki grafikte 1981-2023 yılları arası DİB personelinde dini öğrenim hariç diğer öğretim kurumlarından mezun olan personel oranlarına yer verilmiştir. 1981 yılı itibarıyla DİB personelinin yarısından fazlası (yüzde 53,94) ilköğretim mezunu iken, bu oran 1990’da yüzde 22,9’a; 2000 yılında yüzde 2,13’e ve 2023 yılında yüzde 0,3’e gerilemiştir. Yine başkanlık personeli içerisindeki ortaokul mezunu personel oranı da 1981 yılında yüzde 15,45 iken, bu oran 2000 yılında yüzde 4,99’a, 2010 yılında 1,22’e ve 2023 yılında 0,6’ya gerilemiştir. Zorunlu eğitimin 1997 yılında 8 yıla ve 2012 yılında 12 yıla çıkarılmasıyla Başkanlık personelinde ilköğretim ve ortaokul mezunlarının kademeli olarak azaldığı anlaşılmaktadır. Başkanlık personeli içinde İHL hariç lise ve dengi okul mezunu personel oranı 1981 yılında sadece yüzde 0,63 iken, bu oran 2000 yılında yüzde 1,80’e kadar yükselmiş, 2023 yılında ise 1,8’e gerilemiştir. Bununla birlikte dini öğrenim hariç ön lisans mezunlarının oranı 1981 yılında yüzde 2,04 iken, bu oran 2006 yılında yüzde 24,22’ye kadar yükseldikten sonra gerilemeye başlamış ve 2023 yılında yüzde 4,1 olarak gerçekleşmiştir. Yine dini öğrenim hariç lisans mezunlarının oranı 1981 yılında sadece yüzde 0,44 iken, neredeyse her yıl düzenli olarak artarak 2023 yılında yüzde 9,8’e ulaşmıştır. Personelin eğitim durumundaki bu değişimin özellikle 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de açık veya örgün yüksek öğretime erişimin yaygınlaşmasıyla uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.6. Kadro Unvanlarına Göre Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan Personel Sayısı

Merkez taşra ve yurtdışı teşkilatlanması olan Diyanet İşleri Başkanlığının personel yapısı genel idare hizmetleri, din hizmetleri, avukatlık hizmetleri, eğitim öğretim hizmetleri, sağlık hizmetleri, teknik hizmetler ve yardımcı hizmetler gibi sınıflardan oluşmaktadır. Ancak sayı itibarıyla personel içerisinde ana gövdeyi 31 Temmuz 1970 tarih ve 1327 sayılı kanun ile 657 sayılı devlet memurları kanununun 36. maddesinde yapılan değişiklikle devlet memurlarının sınıflarına eklenen “din hizmetleri sınıfı” oluşturmaktadır. Din hizmetleri sınıfı vaiz, imam-hatip, müezzin-kayyım, Kuran kursu öğreticisi ve murakıp gibi farklı kadro unvanlarından oluşmaktadır.

Bu başlıkta din hizmetleri sınıfında yer alan Başkanlık personelinin kadro unvanlarına göre dağılımına ilişkin veriler sunulmaktadır. Bu tablodaki dağılım müftülüklerle bağlı kadrolu olarak görev yapan personeli içermektedir. Veriler yıllık olarak yayımlanan İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı” raporlarından derlenmiştir. Söz konusu raporlarda sadece kadrolu personelin verileri yer aldığından sözleşmeli personel buradaki dağılıma dâhil değildir. 2020-2023 yılları arası veriler ise Başkanlık tarafından yıllık olarak yayınlanan ve sözleşmeli personeli de içeren faaliyet raporlarından derlenmiştir.

Tablo 3.6: Kadro Unvanlarına Göre Din Hizmetleri Sınıfında Çalışan Personel Sayısı (1981-2023)

Yıllar	Vaiz ve Cezaevi Vaizi	Murakıp	Kuran Kursu Öğreticisi	İmam- Hatip	Müezzin Kayyım	Yıllar	Vaiz ve Cezaevi Vaizi	Murakıp	Kuran Kursu Öğreticisi	İmam- Hatip	Müezzin Kayyım
1981	570	166	1924	30806	7233	2003	718	225	3571	52670	9547
1982	480	178	2259	31639	7224	2004	963	167	3510	49989	9453
1983	507	161	2522	33056	7139	2005	1106	175	3717	58180	9612
1984	566	158	2756	35819	7156	2006	1210	177	3810	57121	9844
1985	677	100	3515	39903	7252	2007	1184	173	4388	60641	10057
1986	684	107	3835	45219	7888	2008	1221	182	4324	59843	9739
1987	673	84	4540	47006	8001	2009	1218	177	4381	58839	9442
1988	759	86	4504	50814	8467	2010	1242	163	4462	59617	10272
1989	720	80	4727	54498	9207	2011	1385	156	10794	65434	11935
1990	720	80	4727	54498	9207	2012	1547	147	17549	65270	11774
1991	637	75	4751	53737	9439	2013	1518	198	20094	78047	11736
1992	622	75	4705	55074	9475	2014	2724	323	19906	74340	12050
1993	634	100	4936	53504	9549	2015	2649	319	19851	71816	11911
1994	575	97	5187	52924	9477	2016	2559	434	19454	67521	11842
1995	502	142	5063	53083	9464	2017	2677	415	19416	63429	11759
1996	482	127	5202	53806	9656	2018	2624	463	19163	60808	12028
1997	493	121	5088	59276	9727	2019	2790	501	18879	56831	12382
1998	534	146	4901	57342	9859	2020	2951	532	19097/ 24637	52835/ 71989	11963/ 12843
1999	499	132	4639	55886	9787	2021	3113	535	25882	72427	13001
2000	491	119	4298	54072	9570	2022	3359	538	28399	79314	14311
2001	599	134	3930	54737	9716	2023	3649	614	28082	73355	14560
2002	652	243	3733	52903	9568						

Kaynak: 1981-2020 yılları arası için din hizmetleri sınıfı personelin kadro unvanlarına göre dağılımı verileri söz konusu yıllar için yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2020-23 yılları için sözleşmeli de dahil personelin kadro unvanlarına göre dağılımı ise Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 1- 2020 yılı için ilk sayılar kadrolu, ikinci satırdaki sözleşmeli de dahil personel dağılımını içermektedir. 2021-2023 yılları için sayılara sözleşmeli personel de dahildir.

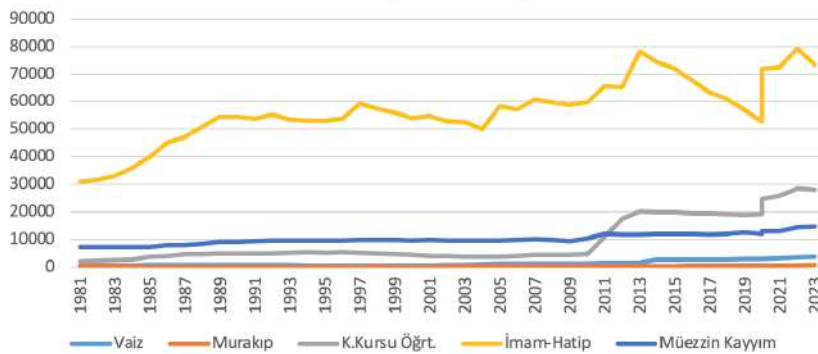
Tablo 3.6’daki sayılara ve Şekil 3.7’deki grafiğe bakıldığında din hizmetleri sınıfında yer alan kadro unvanlarından vaiz, murakıp ve müezzin-kayyım kadrolarındaki personel sayılarında 1980’den günü-

müze daha sınırlı bir artış yaşandığı görülmektedir. 1981 yılında 570 olan vaiz sayısı 1990'da 720'ye yükseldikten sonra 2000 yılına kadar 491'e kadar gerilemiştir. 2000'li yıllarda yeniden artış gösteren vaiz sayısı 2010'da 1242'ye ve 2023 yılında da 3 bin 649'a ulaşmıştır. 1981 yılında 166 olan murakıp sayısı inişli çıkışlı bir seyirle 2000 yılında 119'a kadar gerilemiş, bu yıldan sonra yeniden yükselmeye başlayarak 2010 yılında 163'e ve 2023 yılında 614'e ulaşmıştır. 1980 sonrası müezzin-kayyım sayısında da 2020 yılına kadar ciddi bir değişim yaşanmamıştır. 1981'de 7 bin 233 olan müezzin-kayyım sayısı 2000 yılında 9 bin 570'e, 2010 yılında 10 bin 272'ye ve 2020 yılında 11 bin 963'e ulaşmıştır. Sözleşmeli personel de dahil müezzin-kayyım sayısı 2023 yılında ise 14 bin 560 olmuştur.

Din hizmetleri sınıfında daha belirgin değişim imam-hatip ve Kuran Kursu öğreticisi kadro unvanlarında yaşanmıştır. İmam hatip sayısı 1981 yılında 30 bin 806 iken, bu sayı 1997 yılına kadar 59 bin 276'ya yükselerek yaklaşık iki kat artmıştır. Bu yıldan 2004 yılına kadar sürekli düşüş yaşayarak 49 bin 989'e gerileyen İmam hatip sayısı, 2013 yılına kadar 78 bin 47'ye kadar yeniden yükselmiştir. Bu yıldan itibaren kadrolu imam hatip sayısı yeniden düşüş yaşamış ve 2020 yılı itibarıyla 52 bin 835'e gerilemiştir. Benzer şekilde Kuran kursu öğreticisi sayısı da 1981 yılında bin 924 iken 1997 yılına kadar yaklaşık 2,5 kat artarak 5 bin 88'e yükselmiş, bu yıldan 2004'e kadar sürekli gerileyerek 3 bin 510'e düşmüştür. Kuran Kursu öğretici sayısı esas artışını bu kurslara ilişkin yaş sınırlamasının kaldırılması gibi önemli politik kararların alındığı 2011 yılından itibaren yaşamış, 2013 yılında 20 bin 94'e yükselerek 10 yılda yaklaşık 6 kat artış göstermiştir. 2014 yılından itibaren kısmi düşüş yaşayan kadrolu Kuran kursu öğreticisi sayısı 2020 yılı itibarıyla 19 bin 97'e gerilemiştir.

Ancak hem imam hatip hem de Kuran Kursu öğretici sayılarında 2013 yılı sonrasında gözlenen düşüş, kadrolu personel sayısına ilişkindir. Bu tarihten itibaren Diyanetin bu unvanlarda kadrolu yerine sözleşmeli personel alması bu duruma yol açmış görünmektedir. Nitekim sözleşmeli personel dahil sayılara bakıldığında imam hatip sayısı 2022 yılında 79 bin 314'e kadar yükseldikten sonra 2023 yılında 73 bin 355'e gerilemiştir. Kuran kursu öğretici sayısı da 2022 yılına kadar 28 bin 399'a kadar çıktıktan sonra 2023 yılında hafif gerileyerek 28 bin 82 olmuştur.

Şekil 3.7. Kadro Unvanlarına Göre Din Hizmetlerinde Çalışan Personel Sayısındaki Değişim

Kaynak: 1981-2020 yılları arası için din hizmetleri sınıfı personelin kadro unvanlarına göre dağılımı verileri söz konusu yıllar için yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan; 2021-23 yılı için sözleşmeli de dahil personelin kadro unvanlarına göre dağılımı ise Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler-adresinden> derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 2021-2023 yılları için sayılara sözleşmeli personel de dahildir.

3.3. Kur'an Kursu İstatistikleri

İslam eğitim tarihinde Kur'an'ın öğretilip ezberletildiği, dini inanç, ibadet ve ahlak bilgilerinin verildiği ve Dâru'l-Kur'ân, Dâru'l-Kurrâ ve Dâru'l-Huffâz olarak adlandırılan kurumlar yer almıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanışı sürecinde medreselerin kapatılmasıyla birlikte bu kurumlar da kapatılmıştır. Kapatılan Darü'l-Hilafe Medreseleri yerine 29 yerde İmam ve Hatip Mektepleri açılmasına rağmen bu aşamada hafızların yetiştirileceği bir kurumun bulunmaması önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmıştır. Bu eksikliği gidermek için TBMM'de 1925 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Antalya Milletvekili Rasih Efendi'nin hazırladığı ve 50 milletvekilinin imzalarıyla destek verdikleri bir önerge hazırlanmış ve hafız yetiştirmek için Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesine ödenek ayrılması istemiştir. Teklif komisyonda görüşüldükten sonra Darul'l-Huffâz adıyla Kur'an öğretimi ve hafızların yetiştirilmesi hedeflenen bu kurumların 10 yerde açılması için Diyanet İşleri Reisliğinin 1925 yılı bütçesinde 4800 lira ödenek ayrılması kararlaştırılmıştır. Karar TBMM tarafından onaylanmasına rağmen bu kurslar ilk açılmaları sırasında, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na uygun olup olmadığı tartışmaları yüzünden Diyanet İşleri Reisliği ile Maarif Vekâleti arasında ihtilafa yol açmıştır. Bu nedenle Konya, Bursa, Kastamonu gibi illerde açılan Darul'l-Huffâzlar Maarif Vekâleti'nin izni olmadan mektep açılmayacağı gerekçesiyle engellenmiştir. Maarif Vekâleti Tevhid-i Tedrisat gereği açılan İmam ve Hatip mekteplerinde istekli olan öğrencilere Diyanet'in uygun göreceği hocaların hafızlık verebileceğini önermiştir. Fakat dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin bu kurumların birer mektep olmayıp yalnız Kuran talimine has kurslar olduğu ve bu nedenle de Başkanlığa bağlı olarak öğretime devam etmeleri gerektiği konusundaki ısrarı üzerine Kur'an kursları şeklinde varlıklarına devam etmişlerdir. Görevlendirilen hıfz muallimleri mekteplerde değil, müftülüklerin gösterdiği cami ve mescitlerde, ibadette okumak için Kur'an okumak veya ezberlemek isteyen ilkökul mezunlarına Kur'an öğretimi gerçekleştirmişlerdir. 1928'de harf inkılabıyla birlikte, Arap harflerinin yasaklanması o tarihlerde sayıları çok az olan bu kurslardaki öğretimi de olumsuz yönde etkilemiş ve Kur'an öğrenilmesini zora sokmuştur (Bkz. Baltacı, 1999; Zengin, 2011; Esen, 2019).

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Diyanet İşlerine Başkanlığına bağlı olarak bu şekilde ihdas edilen Kur'an kursları Cumhuriyet Dönemi boyunca Başkanlığın yürüttüğü en önemli yaygın din eğitimi hizmet alanlarından birisi olmuştur. Özellikle Türkiye'de 1930-1949 yılları arasında örgün eğitim sistemi içerisindeki din derslerinin kaldırılması, İmam ve Hatip mektepleri ile İlahiyat fakültesinin kapatılması gibi yaşanan olumsuzluklar neticesinde, resmi olarak Kur'an öğretiminin yapıldığı ve temel dini bilgilerin alındığı tek kurum olarak Kur'an Kursları kalmıştır. Bu süreçte giderek artan kurs ve öğrenci sayıları 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin iktidarıyla birlikte artarak devam etmiştir.

1965 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 633 sayılı kanunun ve 1971 yılında da Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliğinin çıkarılmasıyla Kur'an kursları bir gelişme sürecine girmiştir. Bu yönetmelikle Kur'an kurslarının amaç ve görevleri belirlenmiş ve bu kurslar açılış, eğitim öğretim, yönetim ve denetim bakımından daha düzenli ve teşkilatlı bir statüye kavuşturulmuştur. Ayrıca 1951 yılında tekrar açılan İmam Hatip Okulu mezunlarının din görevlisi ihtiyacını karşılayamadığı 1970'li yıllara kadar bu kurslar aynı zamanda birer meslek okulu gibi çalışmış ve mezunlarından yapılan yeterlik sınavlarını kazananlar din görevlisi

olarak tayin edilmişlerdir. Bu işlevinin tamamlanmasıyla birlikte Kur'an kursları sadece Kur'an'ı yüzünden okumanın, namaz sure ve dualarının ve ilmiyal bilgilerinin öğretildiği, hafızlık yaptırdığı yerler haline gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği 1990 yılında yeniden hazırlanmış ve bu yönetmelikle akşam kursları ile yaz tatillerinde çocukların katılabileceği yaz kurslarının açılmasına, ayrıca kurs açılmayan yerlerde camilerde Kur'an öğretimine imkân sağlanarak Başkanlığın yaygın din eğitimi hizmetleri daha da geliştirilmiştir.

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte 1990'lı yıllara kadar niceliksel ve niteliksel olarak önemli gelişmeler kaydeden Kur'an kursları, 1997 yılından itibaren 28 Şubat sürecinde alınan kararlardan olumsuz anlamda en fazla etkilenen din eğitimi kurumlarından birisi olmuştur. Söz konusu MGK bildirgesinin 3. maddesinin b fıkrasında sadece 8 yıllık temel eğitimi almış çocukların ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılması istenmiştir.

Özellikle 18.08.1997 tarihinde yürürlüğe giren kanunla ilköğretimin zorunlu ve kesintisiz sekiz yıla çıkarılması Kuran Kurslarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'a 22 Temmuz 1999 tarihli 4415 sayılı Kanun'la ilave edilen ek 3. maddede uzun süreli Kur'an kurslarına ancak ilköğretimden mezun olan öğrencilerin kayıt yaptırabileceği, yaz Kur'an kurslarına ise ilköğretim 5. sınıfı tamamlayan öğrencilerin devam edebileceği hükme bağlanmıştır. Böylece Başkanlığın yürüttüğü tüm Kur'an kursu faaliyetlerine yaş sınırı getirilmiş, ilköğretimden mezun olmayan öğrencilerin uzun süreli Kur'an kurslarına, ilkökul 5. sınıfı tamamlamayan öğrencilerin ise yaz Kur'an kurslarına devam etmeleri yasaklanmıştır. Yapılan düzenlemeler bu kurs ve öğrenci sayılarında ciddi bir sayısal düşüş yaşanmasına yol açmış, aynı zamanda hafızlık müessesine de ciddi zararlar vermiştir. Aynı zamanda bu süreçte uzun süreli Kur'an kurslarının öğrenci profili önemli oranda değişmiş ve bu kurslar daha çok yetişkin kadınlara hitap etmeye başlamıştır (Aşlamacı 2017).

AK Parti Kur'an kurslarındaki yaş sınırlamalarını kaldıran hukuki düzenlemeyi ancak üçüncü iktidar döneminin başında 2011 yılında gerçekleştirebilmiştir. Kur'an kurslarına yaş sınırlaması getiren 1999 yılındaki düzenleme 17.09.2011 tarih ve 28057 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 653 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu düzenlemeden sonra Diyanet tarafından "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği" hazırlanmıştır. Bu yönetmelikte Başkanlığın yaygın din eğitimi faaliyetlerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmek amacıyla Kur'an öğretiminin Kur'an kursları yanında camilerde de herhangi bir yaş veya zaman sınırlaması olmaksızın yürütülmesine imkân sağlanmıştır. Yapılan bu yasal düzenlemelerden sonra Kur'an kurslarında kurs ve öğrenci sayıları katlanarak hızlı bir artış göstermiştir (Aşlamacı 2017).

Kur'an kurslarındaki eğitimin daha etkin ve verimli bir şekilde sürdürülmesine ilişkin özellikle 2000'li yıllardan itibaren program geliştirme çalışmaları yürütülmüştür. Bu kapsamda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2004 yılında öncelikle Kur'an kursu eğitiminin temel ilke ve hedeflerinin tespiti gerçekleştirilmiş, uzun süreli ve yaz Kur'an kurslarının program ve ders materyalleri yeniden hazırlanmıştır. Kur'an kursları öğretim programı son olarak 2018-2022 yılları arasında yenilenmiş ve çeşitliliği artırılmıştır. Bu çerçevede 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı (2022), 7-10 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı (2022), Gençliğe Yönelik Yaz Kuran Kursları Öğretim Programı

(2022), Gençliğe Yönelik Kuran Kursları Öğretim Programı (2021), 04-06 Yaş Grubu Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı (2021), İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı (2021), Uzaktan Eğitim Kur'an-ı Kerim Öğretim Programı (2021), İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları (2019), Mültecilere Yönelik Kur'an Kursları Temel Öğretim Programı (2019), Camilerde Kur'an Öğretimi Hafta sonu Kur'an Kursları Programı (2019), Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı (2018), Yatılı Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı (2017), Hafızlık Eğitimi Destek Programı (2022), Hafızlık Eğitim Programı (2021), Kur'anı Anlama Temel Öğretim Programı (2021), Kur'an Kursları İslami İlimler Temel Öğretim Programı (2021). Bu programlardan da anlaşılacağı gibi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen Kur'an kursları farklı zamanlarda farklı hedef kitlelere yönelik sunulan bir hizmet alanı olarak oldukça çeşitlenmiş bir durumdadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bünyesindeki Kur'an kurslarını farklı sınıflamaya tabi tutmaktadır. 2019 yılında hazırlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi"nde söz konusu gruplandırmalar şu şekildedir:

A grubu Kur'an kursları: Yatılı öğrenci sayısı 80 ve üzeri olan, en az üç sınıfta hafızlık eğitimi verilen kurslardır.

B grubu Kur'an kursları: Yatılı öğrenci sayısı 24 ve üzeri olan, en az bir sınıfı hafızlık eğitimi olmak üzere asgari iki sınıf olarak eğitim verilen kurslardır.

C grubu Kur'an kursları: Gündüzlü kurslardır.

D grubu Kur'an kursları: Başkanlıkça kamu kurum ve kuruluşları öncelikli olmak üzere eğitim-öğretim yılı içerisinde en fazla bir yıl süreli açılacak olan gündüzlü kurslardır. İhtiyaç olması halinde gerekli şartları taşımak kaydıyla D grubu gündüzlü veya yatılı Yaz Kur'an Kursları açılabilmektedir.

Bu başlıkta Diyanet İşleri Başkanlığının yürüttüğü en önemli yaygın din eğitimi hizmet alanlarından birisi olan Kur'an kurslarına ilişkin istatistiklere yer verilmektedir. Farklı yaş gruplarına, farklı zaman ve sürelerde uygulanan pek çok Kuran kursu programı bulunmaktadır. Burada bu kurslarda öne çıkan uzun süreli Kur'an kursları, yaz Kur'an kursları, 4-6 yaş grubu Kur'an kursları ve hafızlık belgesi alanlara ilişkin istatistikler yer almaktadır.

3.3.1. Uzun Süreli Kur'an Kursu İstatistikleri

07 Nisan 2012 tarih ve 28257 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği"ne göre Uzun süreli Kur'an kursları, il, ilçe, belde ve köylerde ilgili il müftülüğünün teklifi ve Diyanet İşleri Başkanlığının onayıyla açılmaktadır. Aynı yönetmelikte bu kursların faaliyet alanları "Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, tecvid, tashih-i hurûf ve talim gibi Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun ve güzel okumayı sağlayıcı bilgileri uygulamalı olarak öğretmek, ibadetler için gerekli sure, ayet ve duaları ezberletmek ve anlamlarını öğretmek, hafızlık yaptırmak, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasını sağlamak, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile Hz. Peygamber'in hayatı ve örnek ahlakı hakkında bilgiler vermek ve dinî içerikli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemek" şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu yönetmeliğe göre kurslarda sınıf mevcudunun; yüzünden okuyanlar için 12, hafızlığa çalışanlar için ise 8 öğrenci olması esası getirilmiştir. Ancak kurslarda öğrenci sayısının

yüzünden okuyanlar için 10'un, hafızlığa çalışanlar için 5'in altına düşmesi hâlinde müftünün teklifi ve mülki amirin onayı ile ilgili dönemde eğitim-öğretime devam edilebilir. Bununla birlikte, engelli bireyler için açılacak sınıflarda öğrenci mevcudu sınırlaması aranmamaktadır.

Uzun süreli Kur'an kursları, 2012 yılından itibaren yaygın din eğitimi hizmetinden toplumun tüm kesimlerinin etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesini sağlamak için "İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Programları" şeklinde devam etmektedir. 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren Türkiye genelinde uygulanmaya başlanan ve halen yürürlükte olan bu program ile bütün vatandaşların tercih ettiği gün ve saatlerde istedikleri öğretim programlarına katılımları amaçlanmaktadır. İhtiyaç odaklı Kur'an kurslarında temel öğretim programı ile kısa süreli İlmihal, Akaid, Tefsir, Hadis, Siyer, Cuma Dersleri gibi programlar uygulanmaktadır. Programların süresi 34 haftadır.

Bu çalışmada uzun süreli Kuran kurslarına ilişkin istatistiklere özellikle kaynak raporlardan hareketle aşağıdaki şekilde farklı dönemlere ayırarak yer verilmiştir. Bu kursların Cumhuriyet Dönemi'nin başında Kur'an öğretimi ve hafızların yetiştirilmesi için Diyanet İşleri Reisliğinin 1925 yılı bütçesinde 4800 lira ödenek ayrılarak 10 kadro tahsis edilerek başladığı bilinmektedir. Ancak bu yıldan itibaren Diyanet İşleri Reisliği ve Maarif Vekaleti arasında tartışmalı da olsa açıldığını düşündüğümüz Kuran kurslarına ilişkin istatistiklerin 1932 yılına kadar sağlıklı tutulmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle Maarif Vekaletinin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu gerekçe göstererek bu kurslara karşı çıkması bu duruma neden olmuş olabilir. Zira Maarif Vekaleti hafızlık eğitimi için tahsis edilen bu kadroların, İmam ve Hatip Mekteplerinde gönüllü öğrencilere eğitim vermesini önermiştir. Muhtemelen bu nedenle bu mekteplerin tamamen kapatıldığı 1932 yılına kadar yıllık yayınlanan ve resmi kurslara ilişkin verilerin de yer aldığı istatistik raporlarında, resmi kurs olarak kabul etmediği Kuran kurslarına ilişkin istatistiklere yer vermemiştir. Bu yıldan itibaren ise Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan Maarif istatistiklerinde resmi kurslar başlığı altında "Kuran öğretme kursları" na ilişkin istatistiklere yer vermeye başlanmıştır. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında Kuran kurslarına ilişkin bilgiler Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili birimlerinin kayıtlarında 1990'lı yıllarda toplanmıştır. Diyanet tarafından hazırlanan çalışmalarda Kuran kurslarına ilişkin sadece kurs ve öğretici sayısına yer verilmiş, Maarif Vekaletinin 1932 yılından itibaren yıllık yayınladığı ve isim isim açılan kursları da içeren daha detaylı verilerine hiç değinilmemiştir. Cumhuriyetin başında Kuran kurslarına ilişkin her iki kurum arasındaki mücadele bu duruma yol açmış olabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığının hizmet alanlarına ilişkin istatistikleri düzenli olarak 1980 yılından itibaren yayınladığı göz önüne alınarak bu yıla kadar Kuran kursları istatistikleri 1932-1980 yılları arasında Maarif Vekaleti / Millî Eğitim Bakanlığı yıllık istatistiki raporlarından derlenmiştir. 1980'den günümüze kadarki veriler ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1990 yılından itibaren hazırlanan ve önceki 10 yıllık verileri de içeren "İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı" adlı yıllık raporlardan derlenmiştir. Cumhuriyet Dönemi Kur'an kursu istatistikleri bu şekilde veri kaynakları dikkate alınarak aşağıdaki şekilde gruplandırılarak sunulmuştur.

3.3.1.1. 1927-1950 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kursları

Cumhuriyetin başında yer alan Kur'an kurslarına ilişkin istatistiklere Maarif Vekaleti 1932 yılından itibaren yer verdiği için bu çalışmada 1927-1931 yılları arasındaki kurs ve öğretici sayıları Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili birim kayıtlarından çıkarılarak hazırlanan "1924-97 Eğitim

Hizmetleri Raporu”ndan derlenmiştir. Söz konusu raporda sadece kurs ve öğretici sayılarına yer verilirken kursiyerlere ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. İlgili istatistikler 1932 yılından itibaren ise “Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1943-1944” adlı rapordan derlenmiştir. Bundan sonraki yıllar için de yayınlanan söz konusu raporlarda “İlk meslek ve teknik dershaneleri” başlığı altında çeşitli kurslarla birlikte 1932 yılından itibaren Kur’an kurslarına dair istatistiklere de yer verilmiştir. Kursiyerlere ilişkin detaylı bilgileri de içeren bu raporlar Başkanlığın hazırladığı raporlara göre daha detaylı veriler sunmaktadır. Kursların gelir ve giderlerine ilişkin verilerin de yer aldığı söz konusu raporlarda kursların gelirlerinin devlet bütçesinden karşılandığı, giderlerinin tamamına yakınının ise personel aylık ücretlerinden oluştuğu görülmektedir (Bkz. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1946).

Tablo 3.7: 1927-1950 Yılları Arası Uzun Süreli Kur’an Kurslarında Sayısal Gelişmeler

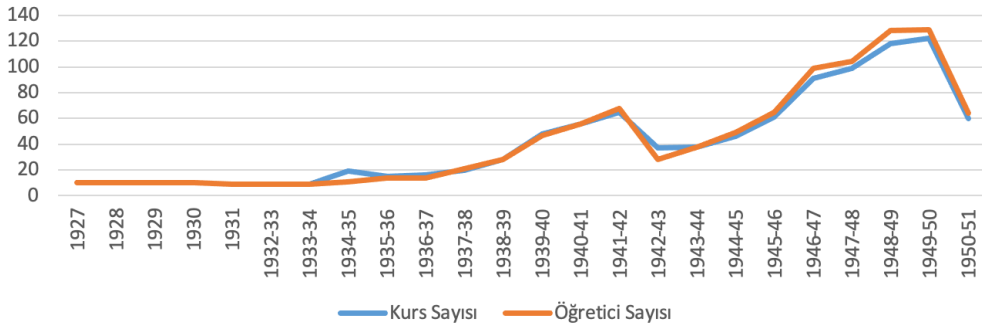
Yıllar	Kurs Sayısı	Öğretici Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1927	10			10			
1928	10			10			
1929	10			10			
1930	10			10			
1931	9			9			
1932-33	9		9	9		232	232
1933-34	9		9	9	15	216	231
1934-35	19	1	10	11	25	231	256
1935-36	15	2	12	14	35	358	393
1936-37	16		14	14	37	372	409
1937-38	20		21	21	96	625	721
1938-39	28		28	28	103	966	1069
1939-40	48		47	47	142	1139	1281
1940-41	56		56	56	309	1380	1689
1941-42	65		68	68	394	1369	1763
1942-43	37		39	28	391	938	1329
1943-44	38		34	38	471	1081	1552
1944-45	46		49	49	433	1520	1953
1945-46	61		65	65	744	2021	2765
1946-47	91	1 ⁴	98	99	1429	4220	5649
1947-48	99		104	104	1570	4181	5751
1948-49	118		128	128	1811	5273	7084
1949-50	122		129	129	2290	6387	8677
1950-51	60			64	1058	3094	4152

Kaynak: 1927-1931 yılları arası veriler “Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teknikat-Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997)” adlı rapordan; 1932-1950 yılları arası veriler Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yıllık olarak yayınlanan “Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

4 Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ilgili yıla ait istatistiki raporda bir kişi olarak ifade edilen kadın Kur’an kursu öğreticisinin fahri olarak görev yaptığı belirtilmektedir.

Cumhuriyetin başında hafız yetiştirmek için tahsis edilen 10 kadroyla başlayan Kur'an kurslarında, özellikle 1930'lu yıllardan itibaren sayısal olarak önemli bir artış yaşanmıştır. Nitekim 1933-34 yılındaki 9 olan kurs sayısı 1934-35 öğretim yılında 19'a yükselmiştir. Yine 1935-36'da 15 kursta 358'i erkek 35'i kız olmak üzere toplam 393 öğrenci bulunurken, 1949-50'de 122 kursta 6 bin 387'si erkek 2 bin 290'nı kız olmak üzere toplam 8 bin 677 öğrenci öğrenim görmüştür. Yani bu süreçte kurs sayısında yaklaşık 8 kat, öğrenci sayısında ise 21 kat artış yaşanmıştır. Özellikle 1930 yılında öğrenci azlığı gerekçesiyle İmam-hatip mekteplerinin kapatılması yine 1933 yılında Darülfünun'un İstanbul Üniversitesine dönüşümü sırasında İlahiyat Fakültesine yer verilmemesi ve okullardan din derslerinin kademeli olarak kaldırılmasıyla birlikte 1949 yılına kadar Kur'an ve temel dini bilgilerin öğretiminin resmi olarak yapılabildiği tek kurum olarak Kur'an kursları kalmıştır. Ayrıca bu yıllarda özellikle örgün eğitimde din görevlisi yetiştirme imkânı kalmadığı için Kur'an kurslarının bazı kasaba ve köylerdeki imam-hatip ve müezzin ihtiyacının karşılanmasında bir kaynak olarak değerlendirildiği Diyanet İşleri Reisliğinin resmi yazılarına yansımıştır (Bkz. Esen, 2019). Bu dönemdeki söz konusu gelişmelerin Kur'an kurslarındaki sayısal artışa yol açtığını söylemek mümkündür.

Şekil 3.8. Kur'an Kursu ve Öğretici Sayısındaki Değişim (1927-1950)

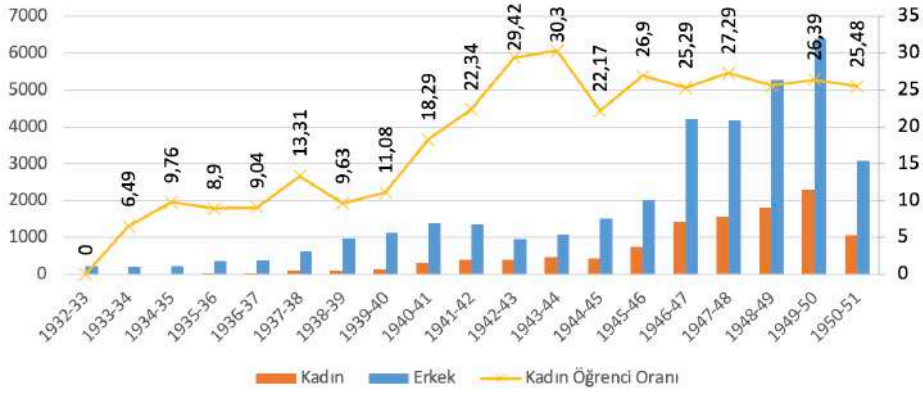

Kaynak: 1927-1931 yılları arası veriler "Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teknik-Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997)" adlı rapordan; 1932-1950 yılları arası veriler ilgili yıllar için yayınlanan "Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri" adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.8'de görüldüğü gibi 1927-1950 yılları arasında Kur'an kursu ve bu kurslarda görev yapan öğretici sayısı birbirine paralel gelişim göstermiştir. Söz konusu yıllar arasında kurs ve öğretici sayısının 1942 ve 1950 yıllarında belirgin bir şekilde azaldığı görülmektedir. Özellikle 1949 yılındaki 122 olan kurs sayısı 1950 yılında 60'a gerilemiş gözükmemektedir. Ancak her iki yıla ait raporlarda açılan kursların yerlerine bakıldığında 1950 yılındaki raporlamada teknik hatanın olma ihtimali yüksektir. Çünkü söz konusu raporda 1949 yılında yer almasına rağmen pek çok ile ilişkin veriler bulunmamaktadır. Yine 1951 yılındaki kurs sayısının da yeniden 172'ye yükselmesi bu ihtimali güçlendirmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan 1924-97 Eğitim istatistikleri raporunda da söz konusu yıllara ait kurs sayıları 117 ve 144 olarak yer almakta 1950 yılı için bir düşüş görülmemektedir.

Şekil 3.9. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1932-1950)

Kaynak: 1932-1950 yılları arası veriler ilgili yıllar için yayınlanan “Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.9’da görüldüğü gibi 1933 yılından itibaren kadınların da Kur’an kurslarında öğrenim görmeye başladığı istatistiklere yansımıştır. Kadın öğrencilerin sayısı kurs sayılarına paralel olarak yıllar içerisinde artış göstermiştir. Ayrıca kadın öğrencilerin oranı 1943 yılında yüzde 30,3’e kadar yükselmiş, 1950 yılında ise yüzde 25,48 olmuştur. Söz konusu yıllarda okullaşma oranları ve Kur’an kurslarına katılım için temel eğitimi tamamlama şartının olması düşünüldüğü kadın oranının hatırı sayılır düzeyde olduğu ifade edilebilir.

3.3.1.2. 1950-1980 Yılları Arası Uzun Süreli Kur’an Kursları

1950-1980 yılları arasında Kur’an kurslarına ilişkin istatistikler söz konusu yıllar için Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” raporlarından derlenmiştir. Ancak tek rapor halinde hazırlanan 1953-1960 yılları arası istatistiklerinde yaygın eğitim istatistiklerine yer verilmediği için bu yıllardaki Kur’an kursu verilerine ulaşılamamıştır. Ayrıca 1965 yılından itibaren mesleki ve teknik öğretim istatistikleri ile yüksek öğretim istatistikleri ayrı raporlar şeklinde hazırlanmıştır. Bu nedenle bu yıldan itibaren verileri raporlamada bazı farklılıklar söz konusudur. Örneğin kurs öğretmenlerinde cinsiyet ayrımına yer verilmemiştir. Yine 1966-67 öğretim yılına kadar mesleki, teknik öğretim raporunda Kur’an kurslarını da içeren yaygın eğitim istatistikleri de yer almışken, 1967 yılından itibaren yaygın eğitim istatistikleri ayrı yayınlanmaya başlamıştır. 1978-79 öğretim yılından itibaren ise raporlama biçiminin kısmi değişmesinden dolayı Kur’an kurslarına devam eden öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin veriler yer almamıştır.

Tablo 3.8: 1950-1980 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kurslarında Sayısal Gelişmeler

Yıllar	Kurs Sayısı	Öğretici Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1950-51	60			64	1058	3094	4152
1951-52	172			205	3057	8511	11568
1952-53	183			207	3239	8597	11836
1960-61	643			761	9258	18419	27677
1961-62	694		694	694	8500	17563	26063
1962-63	658		658	658	9339	18977	28316
1963-64	636		636	636	9308	19709	29017
1964-65	711		743	743	10321	21598	31919
1965-66	1083			1308	16894	36588	53482
1966-67	1176			1244	18729	35388	54117
1968	1202			1355	20428	34603	55031
1969	1298			1621	21801	34368	56169
1970	1240			1532	21082	33128	54210
1971	1224			1426	20682	27786	48468
1972	1140			1308	18196	25306	43502
1973-74	1132			1362	19183	23534	42717
1974-75	1193			1490	21873	23752	45625
1975-76	1235			1507	25046	22532	47578
1976-77	1333			1665	28767	23209	51976
1977-78	1341			1717	30901	23035	53936
1978-79	1464			1784			55730
1979-80	1562			1893			58765

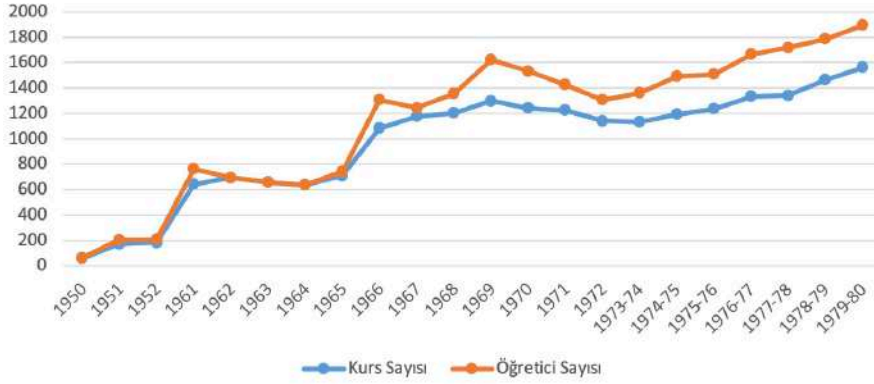
Kaynak: 1950-1965 yılları arası veriler Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri” adlı raporlardan; 1966-1967 yılları için “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı rapordan 1968-1979 arası yıllar için “Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: 1- Tek rapor halinde hazırlanan 1953-1960 yılları arası istatistiklerinde yaygın eğitim istatistiklerine yer verilmediği için bu yıllardaki Kur'an kursu verilerine ulaşılamamıştır.

2- Kur'an kurslarına ilişkin bilgiler, yaygın eğitim istatistiklerinin ayrı raporlanmaya başlamasından 1972 yılı sonuna kadar takvim yılı esasına göre Aralık ayı sonunda toplanmakta iken, 1973 yılından itibaren öğretim yılı esas alınarak derlenmeye başlanmıştır.

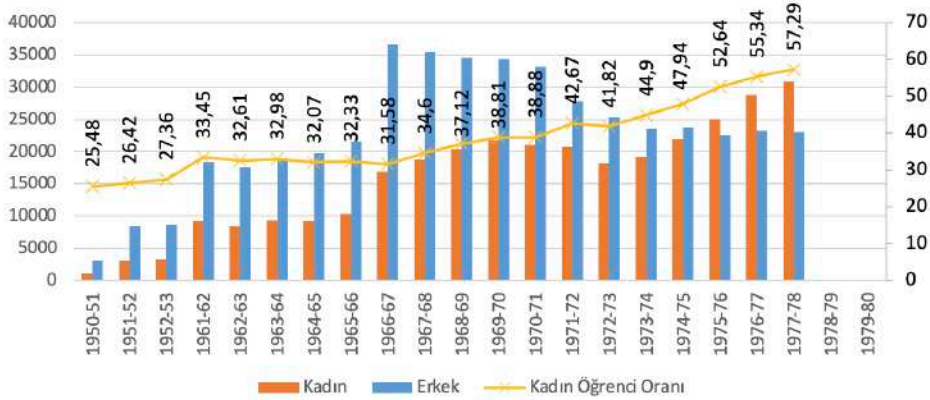
Tablo 3.8 ve Şekil 3.10'da görüldüğü gibi Türkiye'de tek parti iktidarı sonrasında 1950 yılından itibaren başlayan yeni dönemde din eğitimine ilişkin yaşanan olumlu gelişmeler Kur'an kurslarında da kendisini göstermiştir. 1951 yılında 171 olan kurs sayısı, 1960 yılına kadar 643'e ulaşmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren 1980 yılına kadar da Kur'an kursu sayısı önemli ölçüde artmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının ilk kez teşkilat yasasının çıkarıldığı 1965 yılında kurs sayısında daha keskin bir artış söz konusudur. 1965 yılında 1083 olan kurs sayısı 1980 yılına kadar 1562'ye yükselmiştir. Aynı yıllar için bu kurslarda görev yapan öğretici sayısı da 1308'den 1893'e çıkmıştır. 12 Mart 1971 tarihinde askeri muhtıranın yaşandığı ve 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlere kadar devam eden ara dönemde ise Kur'an kurslarında sayısal olarak kısmi gerileme yaşanmıştır.

Şekil 3.10. Kur'an Kursu ve Öğretici Sayısındaki Değişim (1950-1980)

Kaynak: 1950-1965 yılları arası veriler Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri” adlı raporlardan; 1966-1967 yılları için “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı rapordan 1968-1979 arası yıllar için “Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.11. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1950-1980)

Kaynak: 1950-1965 yılları arası veriler Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri” adlı raporlardan; 1966-1967 yılları için “Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim” adlı rapordan 1968-1979 arası yıllar için “Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

1951 yılı itibariyle Kur'an kurslarında öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 11 bin 568 iken bu sayı 19970 yılı itibariyle 54 bin 210'a kadar yükseldikten sonra askeri muhtıra sonrası 1973 yılına kadar 42 bin 717'ye kadar gerilemiştir. Bu yıldan sonra yeniden düzenli olarak artışa geçen toplam öğrenci sayısı 1979 yılına kadar 58 bin 765'e ulaşmıştır.

Şekil 3.11'de görüldüğü gibi 1950 yılından itibaren Kur'an kurslarında öğrenim gören kadın öğrencilerin oranı 1978 yılına kadar düzenli olarak yükselmiştir. 1950 yılında yüzde 25,48 olan bu oran 1978 yılına kadar yüzde 57,29'a çıkmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez 1975 yılında Kur'an kurslarında öğrenim gören kadın öğrencilerin sayısı erkekleri geçmiştir.

3.3.1.3. 1980-2002 Yılları Arası Uzun Süreli Kuran Kursları

Diyanet İşleri Başkanlığında ilgili istatistiklerin düzenli olarak tutulup yayınlanması 1980 yılından itibaren başlamaktadır. Bu nedenle daha öncesinde düzenli veriler olmadığı için Kur'an kursu istatistikleri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan yaygın eğitim istatistiklerinden derlenmiştir. 1980 yılından itibaren ise uzun süreli Kur'an kurslarına ilişkin veriler Diyanet İşleri Başkanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon (APK) Daire Başkanlığı⁵ tarafından 1990 yılından itibaren hazırlanan ve önceki 10 yıllık verileri de içeren "İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı" adlı yıllık istatistiki raporlardan derlenmiştir.

Ancak her iki veri kaynağında kurs, öğretici ve öğrenci sayısı açısından önemli farklılıklar söz konusudur. Başkanlığın hazırladığı raporda 1980-1990 yılları arasındaki kurs sayısında açık ve kapalı Kur'an kursu sayısı ayırımına gidilmemişken, 1991 yılından itibaren istatistiklerde bu ayırım yapılmıştır. MEB'in sunduğu yaygın eğitim istatistiklerinde ise Kur'an kursu sayılarında öğretime açık kurs sayıları esas alınmıştır. Bu nedenle tablo 3.8'de söz konusu yıllar için yer alan kurs sayılarından birincisi yaygın eğitim istatistiklerinden elde edilen öğretime devam eden kurs sayısını, ikincisi ise Diyanet istatistiklerinden elde edilen öğretime açık-kapalı toplam Kur'an kursu sayısını göstermektedir. 1991 yılından itibaren ise Başkanlığın hazırladığı raporlardan açık Kur'an kursu sayısı tabloya işlenmiştir. Muhtemelen öğrenci yetersizliği nedeniyle bazı Kur'an kursları farklı yıllarda öğretime ara vermek durumunda kalabilmekte ve bunlar kapalı kurs olarak sınıflandırılmaktadır.

Kur'an kursu istatistiklerine ilişkin her iki veri kaynağı arasında öğrenci ve öğretici sayıları açısından da farklılıklar söz konusudur. Öğretici sayılarında yaygın eğitim raporlarındaki veriler kadrolu ve fahri bütün öğretici sayılarını içerirken, Diyanet İşleri Başkanlığı istatistiklerinde sadece kadrolu öğreticilerin sayılarını kapsamaktadır. Yine yaygın eğitim istatistiklerinde Kur'an kursunu başarıyla bitirip belge alan öğrencilerin sayısına yer verilirken, Diyanet verilerinde kursa devam eden öğrencilerin sayısı yer almaktadır. Bu farklılıklar Diyanet istatistiklerinde öğretici sayısının az, öğrenci sayısının fazla olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle tablo 3.9'daki sayılar incelenirken bu hususların göz önünde bulundurulması önemlidir.

Tablo 3.9: 1980-2002 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kurslarında Sayısal Gelişmeler

Yıllar	Kurs Sayısı	Öğretici Sayısı			Yüzünden Okuyan Öğrenci Sayısı			Hafızlık Yapan Öğrenci Sayısı			Toplam Öğrenci Sayısı
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Genel Toplam
1980	1913-2610			1870	34293	25513	59806	3713	4297	8010	67816
1981	2118- 2773	814	1110	1924	52934	30751	83685	4140	5200	9340	93025

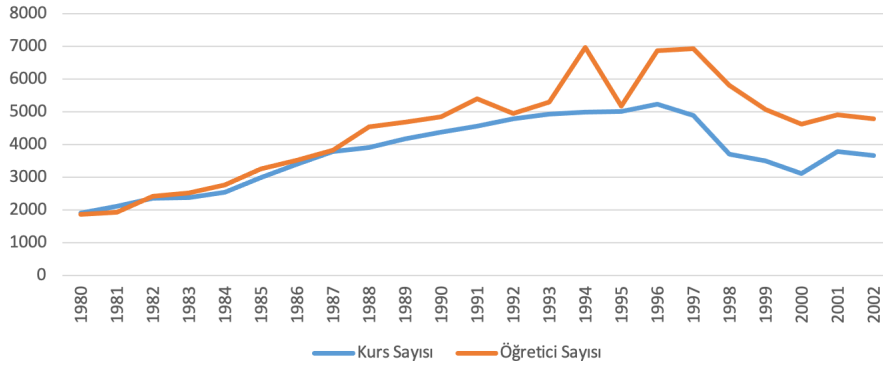
5 1971 yılında kurulan bu daire başkanlığının adı, 2005 yılında Strateji Geliştirme Daire Başkanlığına, 2010 yılında ise Strateji Geliştirme Başkanlığına dönüştürülmüştür.

1982	2350-2946	1105	1311	2416	52934	36103	89037	5425	6806	12231	101268
1983	2378-3047	1162	1360	2522	58156	42107	100263	6780	4625	11405	111668
1984	2543-3047	1210	1546	2756	53211	34755	87966	6954	7573	14527	102493
1985	2994-3335	1513	1735	3248	65184	38244	98828	6810	7442	14252	113080
1986	3398-4033	1302	2213	3515	71580	44675	116255	6774	7845	14619	130874
1987	3791-4058	1921	1914	3835	80206	48000	128206	6752	9055	15807	144013
1988	3907-4420	2428	2112	4540	82107	44418	126525	6992	9246	16238	142763
1989	4164-4714	2522	2165	4687	95332	52047	147379	7260	10777	18037	165416
1990	4373-4998	2635	2210	4845	101299	63068	164367	6555	11206	17761	182128
1991	4557	2858	2544	5402	96258	54558	150816	6569	11655	18224	169040
1992	4783	2667	2278	4945	102640	51546	154186	6764	11523	18287	172473
1993	4925	2703	2592	5295	107780	49533	157313	6812	12767	19579	176892
1994	4985	3522	3444	6966	113020	50424	163444	7756	13743	21499	184943
1995	5011	2587	2581	5168	110433	49736	160169	7762	13630	21392	181561
1996	5241	2936	3938	6874	111155	47291	158446	8148	14237	22385	180831
1997	4890	3583	3339	6922	109718	46258	155976	7465	13679	21144	177120
1998	3705	3058	2747	5805	104215	34079	138294	7996	13893	21889	160183
1999	3498	2851	2224	5075	77604	11734	89338	9857	9447	19304	108642
2000	3119	2689	1942	4631	76340	8766	85106	9244	8511	17775	102881
2001	3774	3083	1829	4912	82011	14201	96212	4713	3161	7874	104086
2002	3664	3210	1574	4784	95519	13409	108928	5834	3573	9407	118335

Kaynak: 1980-1990 arası birinci sıradaki Kur'an kursu sayısı için veriler ilgili yıllar için Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlanan "Millî Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim" adlı raporlardan; 1980-2002 yılları arası diğer veriler için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

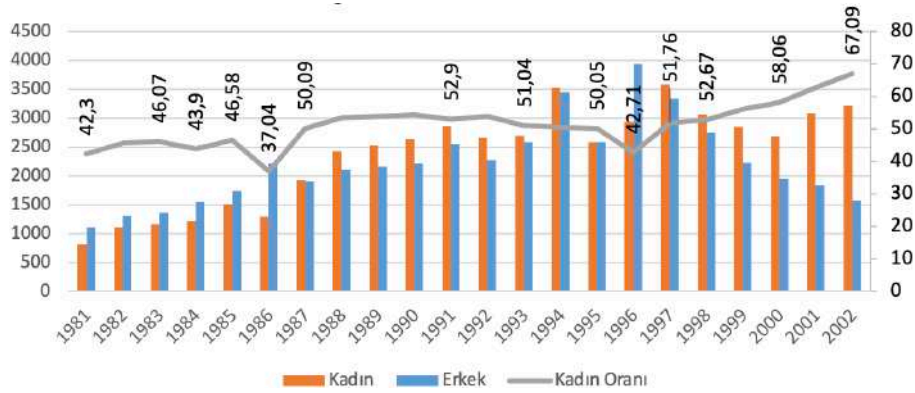
Not: 1980-1990 yılları için yer alan kurs sayılarından birincisi yaygın eğitim istatistiklerinden elde edilen öğretime devam eden kurs sayısını, ikincisi ise Diyanet istatistiklerinden elde edilen öğretime açık-kapalı toplam Kur'an kursu sayısını göstermektedir.

Tablo 3.9 ve Şekil 3.12'ye birlikte bakıldığında 1980 yılından 28 Şubat sürecinin başladığı 1997 yılına kadar Kur'an kursu sayısı düzenli olarak artış göstermiştir. 1980 yılında 1913 olan açık Kur'an kursu sayısı, 1990 yılında 4 bin 373'e, 1996 yılında ise yaklaşık 2,5 kat artarak 5 bin 241'e kadar yükselmiştir. Kurs sayısındaki artışa paralel olarak aynı dönemde öğrenci ve öğretici sayılarında da önemli artış yaşanmıştır. 1980 yılında yüzünden okuyan ve hafızlık yapan toplam 67 bin 816 öğrenci kurslarda öğrenim görürken, bu sayı 1996 yılında 180 bin 831'e çıkmış, yani yaklaşık 3 kat artış kaydetmiştir. Ancak uzun süreli Kur'an kurslarına ilişkin sayısal veriler 28 Şubat sürecinde alınan kararlar neticesinde 1997 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. 2000 yılında 3 bin 119'a kadar gerileyen açık Kur'an kurslarında öğrenim gören öğrenci sayısı 102 bin 881'e kadar azalmıştır. Özellikle söz konusu süreçte kesintisiz sekiz yıllık öğretim yasası ile zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması ve Kur'an kurslarına kayıt için getirilen ilköğretimi tamamlama şartı, bu keskin azalışta temel rol oynamıştır.

Şekil 3.12. Kur'an Kursu Öğretici Sayısındaki Değişim (1980-2002)

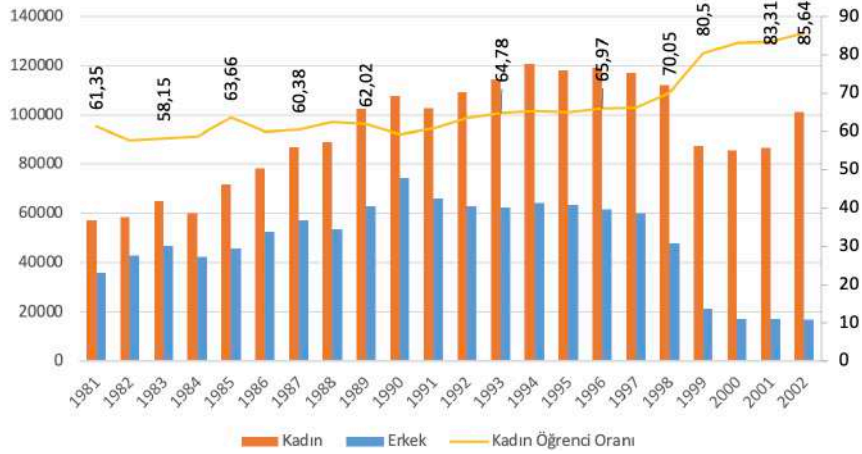
Kaynak: 1980-2002 yılları arası veriler ilgili yıllar için “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.12’de görüldüğü gibi Kur’an kurslarında görev yapan öğretici sayısında da kurs sayısına paralel bir gelişim seyretmiştir. 1980’de 1870 olan toplam öğretici sayısı 1994 yılında 6 bin 966’a kadar yükselerek üç kattan fazla artış göstermiştir. Ancak ilgili grafikte de görüldüğü gibi 1995 yılında 5 bin 168’e gerileyen öğretici sayısı 1996 yılında yeniden 6 bin 874’e yükselmiştir. Söz konusu yıllarda öğretici sayısında böylesi keskin düşüşe yol açan tespit edebildiğimiz herhangi bir gelişme yoktur. Yaygın eğitim istatistiklerinde de ilgili yıllarda böylesi bir dalgalanma gözükmemektedir. Bu nedenle öğretici sayısındaki bu keskin değişimin 1995 yılı verisindeki teknik bir hatadan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 3.13. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğretici Sayısı ve Kadın Öğretici Oranı (1980-2002)

Kaynak: 1981-2002 yılları arası veriler ilgili yıllar için “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.13’te görüldüğü gibi 1981-2002 yılları arası Kur’an kurslarında görev yapan öğreticilere cinsiyet dağılımı açısından bakıldığında ilk kez 1987 yılında kadın öğreticilerin sayısının erkek öğreticileri geçtiği görülmektedir. Cinsiyet dağılımı açısından oran daha sonraki yıllarda -1996 yılı hariç- kadınlar lehine artarak devam etmiştir. Özellikle 28 Şubat sürecinde Kur’an kurslarında öğrenci profilinin de kadınlar lehine hızla değiştiği yıllarda kadın öğretici oranı da bu gelişmeye paralel olarak hızlı bir artış kaydetmiştir. Nitekim 1998 yılında kadın öğretici oranı yüzde 52,67 iken, bu oran 2002 yılına kadar yüzde 67,09’a yükselmiştir.

Şekil 3.14. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1980-2002)

Kaynak: 1980-2002 yılları arası veriler ilgili yıllar için “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Kur'an kurslarında öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında 1975 yılından itibaren kadın öğrencilerin sayısının erkeklerden daha yüksek olduğu istatistiklere yansımaktadır. Ancak Şekil 3.14'te de görüldüğü gibi öğrencilerin cinsiyet dağılımı 1980'li yıllardan itibaren kadınların lehine yaklaşık yüzde 60 oranında seyrederken, bu oran özellikle 28 Şubat sürecinden itibaren daha keskin bir şekilde yükselerek 2002 yılında yüzde 85,64'e kadar yükselmiştir. Özellikle kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitim gibi 28 Şubat sürecinde alınan bazı kararların uzun süreli Kur'an kurslarında öğrenci profilini kadınlar lehine önemli ölçüde dönüştürdüğü görülmektedir. Bu süreç aynı zamanda öğrencilerin yaş dağılımı açısından da önemli değişikliklere yol açmıştır (Bkz. Tablo 3.10 ve Şekil 3.15).

Tablo 3.10: Bazı Yıllara Ait Kur'an Kurslarını Bitiren Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılımı (1994-2012)

Yıllar	11-14	15-17	18-22	23-44	45 +	Toplam
1994-95	102721	12363	6350	6213	6464	134111
1995-96	98294	13006	5638	5716	6319	128973
1996-97	93510	12623	5631	5606	6726	124096
1997-98	76471	12436	5919	6387	7616	108829
1998-99	17848	12668	8291	11189	14762	64983
1999-00	5697	13395	11356	14789	17508	62745
2000-01	0	15286	12679	26851	9356	64172
2001-02	883	33879	15289	26137	8996	84301
2002-03	0	32870	16574	26780	9624	85848
2005-06	0	43349	31581	34809	13766	127717
2010-11	0	38286	29847	111334	26086	205553
2012-13	0	53954	94483	426639	333513	908589

Kaynak: İlgili veriler Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2003 Yılından itibaren Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: İlgili yaygın eğitim istatistikleri raporlarından derlenen bu tablodaki toplam öğrenci sayıları sadece Kur'an kurslarını başarıyla tamamlayıp belge alanları içerdiği için, kursa devam eden öğrenci sayılarını veren Diyanet istatistiklerinden farklıdır.

Tablo 3.10’da görüldüğü gibi 16 Ağustos 1997 tarihinde TBMM’de kabul edilerek çıkartılan kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitim yasaının öncesinde 1996-97 öğretim yılında uzun süreli Kur’an kurslarında 11-14 yaş aralığında 93 bin 510 öğrenci öğrenim görürken, bu sayı ilgili kanunun uygulanmaya başladığı 1997-98 öğretim yılından itibaren kademeli olarak düşüşe geçmiş ve üç yıl sonunda 2000-01 öğretim yılında sıfırlanmıştır. Çünkü uzun süreli Kur’an kurslarına kaydolabilmek için ilköğretimi tamamlamış olma şartı getirilmiştir. Aynı süreçte özellikle 23-44 yaş aralığı ve 45 ve üzeri yaşa sahip öğrenci sayılarında artış yaşanmıştır.

Şekil 3.15. Bazı Yıllara Ait Kur’an Kurslarını Bitiren Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılım Oranları (1994-2012)

Kaynak: İlgili veriler Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2003 Yılından itibaren Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yayınlanan “Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasının uzun süreli Kur’an kurslarındaki öğrencilerin yaş dağılımlarına nasıl yansıdığı Şekil 3.15’te daha açık görülmektedir. Uygulama öncesinde 1996-97 öğretim yılında uzun süreli Kur’an kurslarını başarıyla tamamlayan öğrencilerin yüzde 75,3’ü 11-14 yaş aralığında iken, aynı yaş aralığı için bu oran 1998-99 öğretim yılında yüzde 27,4’e; 2000-01 öğretim yılında ise sıfıra inmiştir. Buna karşılık 1996-97 öğretim yılında öğrenciler içerisinde yüzde 4,5 olan 23-44 yaş aralığı ve yüzde 5,4 olan 45 ve üzeri yaşa sahip öğrenci oranları 97-98 öğretim yılından itibaren ciddi yükselişe geçerek, 2000 yılında sırasıyla yüzde 23,5 ve yüzde 27,9’a çıkmıştır. Kur’an kurslarında yaş sınırlamasının kaldırıldığı ve kesintisiz zorunlu eğitime son verildiği 2012 yılı itibariyle ise uzun süreli Kur’an kurslarını başarıyla tamamlayan öğrencilerin yüzde 46,9’u 23-44; yüzde 36,7’si 45 ve üzeri; yüzde 10,3’ü 18-22 ve yüzde 5,9 15-17 yaş aralığındadır. Bu durum 2010’lu yıllarda kadın öğrenci sayısının yüzde 90’ları bulan oranı ile düşünüldüğünde 2000’li yıllardan itibaren uzun süreli Kur’an kurslarının öğrenci profilinin büyük çoğunlukla yetişkin kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Yani sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulaması öncesinde daha çok 11-14 yaş arası çocuklar Kur’an kurslarına kayıt yaptırırken, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkmasından sonra daha çok 23 yaş üzeri kadınların bu kurslara kayıt yaptırarak öğrenim gördüğü görülmektedir.

3.3.1.4. 2002-2023 Yılları Arası Uzun Süreli Kuran Kursları

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimle iktidara gelen AK Parti dönemi, örgün din eğitiminde olduğu gibi yaygın din eğitimi açısından da önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönüşümün uzun süreli Kur’an kursu istatistiklerine nasıl yansıdığı tablo 3.11’de yer almaktadır.

Tablodaki öğretici sayısı geçici, sözleşmeli ve kadrolu öğretmenlerin tamamını kapsadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Diyanetin ilgili yıl için aynı rapor içerisinde verdiği kadro unvanlarına göre personel dağılımında kadrolu Kur'an kursu öğretmenlerinin sayısı buradaki sayıdan daha azdır. Aynı zamanda geçici, sözleşmeli ve kadrolu öğretici sayısının tamamını veren yaygın eğitim istatistikleri ile uyumludur. Yine veriler yorumlanırken tablodaki öğrenci sayılarının yüzünden okuma ya da hafızlık kurslarına devam eden öğrenci sayıları olup, belge alan öğrenci sayıları olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3.11: 2002-2023 Yılları Arası Uzun Süreli Kur'an Kurslarında Sayısal Gelişmeler

Yıllar	Açık Kurs Sayısı	Öğretici Sayısı			Yüzünden Okuyan Öğrenci Sayısı			Hafızlık Yapan Öğrenci Sayısı			Toplam Öğrenci Sayısı
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Genel Toplam
2002	3664	3210	1574	4784	95519	13409	108928	5834	3573	9407	118335
2003	3811	3602	1789	5391	95627	13497	109124	5843	3595	9438	118562
2004	4221	4902	1916	6818	130199	13727	143926	7195	4164	11359	155285
2005	4880	4522	1618	6140	126789	15588	142377	10922	5138	16060	158437
2006	5654	2731	1102	3833	157976	14307	172283	8366	4334	12700	184983
2007	6770	9306	1465	10771	202207	14937	217144	9628	5046	14674	231818
2008	7230	8693	1082	9775	231767	15832	247599	11367	5830	17197	264796
2009	8164	8921	1162	10083	238695	16547	255242	11574	7060	18634	273876
2010	8707	9567	1153	10720	261127	17322	278449	11804	7387	19191	297640
2011	9486	10476	1128	11604	264447	17634	282081	12185	7877	20062	302143
2012	13051	13022	5626	18648	280026	7466	287492	11663	6825	18488	305980
2013	13021	23628	12580	36208	1022274	48276	1070550	12336	11108	23474	1094024
2014	15457	34265	4131	38396	1066851	66244	1133095	16956	14692	31648	1164743
2015	15611	36278	4977	41255	1074500	93266	1167766	18503	16634	35137	1232752
2016	15742	35633	5606	41239	983686	125681	1109367	19321	20374	39695	1149062
2017	15796	36374	6330	42704	809204	145944	955148	21099	26170	47269	1002417
2018	16159	38417	6816	45233	803886	174164	978050	24907	29877	54784	1032834
2019	16576	40391	7574	47965	942216	200559	1142775	27904	33414	61318	1204093
2020	16122	30659	6269	36928	658131	171398	829529	32366	39923	72289	901818
2021	16346			23134	310078	75701	385779	32667	44599	77266	463045
2022	16672			30777	513321	134217	647538	43369	63491	106860	754398
2023	16921			36163	653166	167081	820252	54425	70572	124997	945249

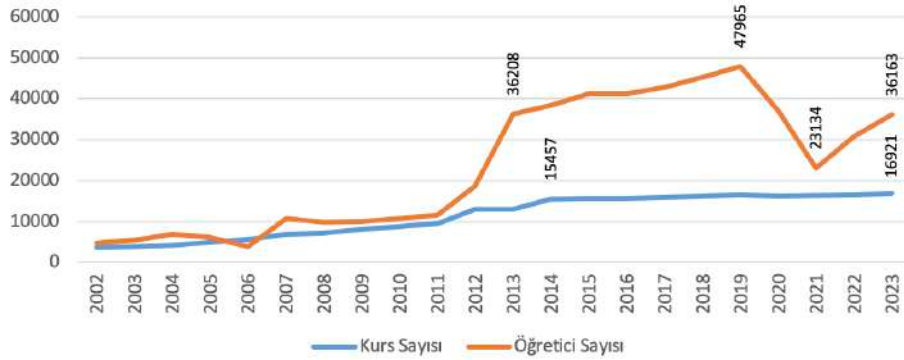
Kaynak: 2002-2020 yılları arası veriler ilgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan, 2021-23 yılı verileri ise yine Başkanlık tarafından ilgili yıllar için hazırlanan faaliyet raporlarından ve Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: İlgili raporlarda 2013 yılından önce sadece kadrolu Kur'an kursu öğretici sayısı verilirken bu yıldan itibaren öğretici sayısı kadrolu, sözleşmeli ve ücretli/geçici dahil şeklinde verilmiştir.

Tablo 3.11 ve Şekil 3.16'ya birlikte bakıldığında AK Parti iktidarının başladığı 2002 yılından itibaren öğretime açık Kur'an kursu sayısı düzenli olarak artış göstermiştir. 2002 yılında 3 bin

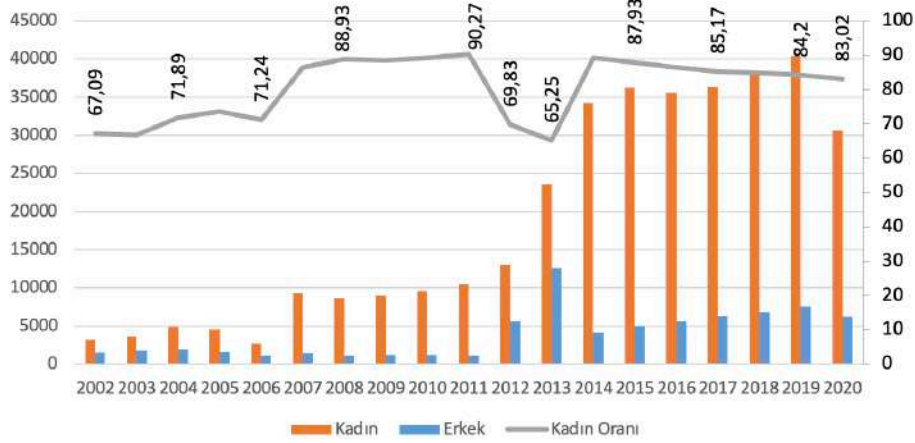
664 olan açık Kur'an kursu sayısı, 2011 yılında 9 bin 486'a çıkarak yaklaşık üç kat artış göstermiştir. Kurs sayısındaki artış AK Parti'nin Kur'an kurslarındaki yaş sınırlamasını kaldırdığı 2011 yılından sonra daha fazla belirginlik kazanarak 2012 yılında 13 bin 051'e, 2022 yılında ise 16 bin 537'ye yükselmiştir. Kurs sayısındaki artışa paralel olarak aynı dönemde öğrenci ve öğretici sayılarında da önemli artış yaşanmıştır. 2002 yılında yüzünden okuyan ve hafızlık yapan toplam 118 bin 335 öğrenci kurslarda öğrenim görürken, bu sayı 2012 yılında 305 bin 980'e; 2019 yılında 1 milyon 204 bin 93'e ulaşmıştır. Yani AK Parti iktidarı döneminde 2002'den 2019 yılına kadar uzun süreli Kur'an kursu sayısı yaklaşık 5 kat, bu kurslarda öğrenim gören öğrenci sayısı da yaklaşık 10 kat artış kaydetmiştir. Covid-19 küresel pandemi sürecinin etkisiyle 2020 yılında kurs sayısında kısmi azalış olsa da öğrenci sayısında yaklaşık yüzde 25 oranında bir düşüş kendisini göstermiş ve 2020 yılında toplam öğrenci sayısı 901 bin 818'e gerilemiştir. Bu durum pandemi şartlarının daha ağır yaşandığı 2021 yılı için de geçerli olmuş ve toplam öğrenci sayısı 504 bin 928'e kadar gerilemiştir. Pandemi şartlarının ortadan kalktığı 2022 yılında kurslara devam eden toplam öğrenci sayısı yeniden yükselmeye başlamış ve 647 bin 538'e ulaşmıştır.

Şekil 3.16. Kur'an Kursu ve Toplam Öğretici Sayısındaki Değişim (2002-2023)

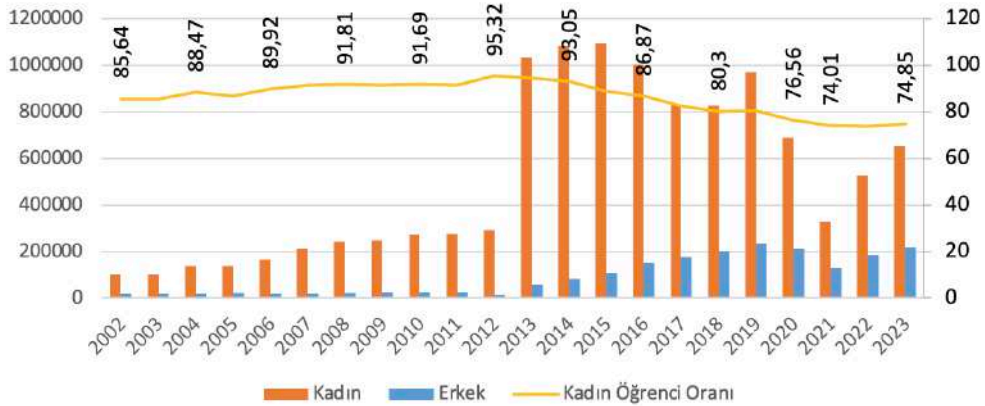
Kaynak: 2002-2020 yılları arası veriler ilgili yıllar için yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan, 2021-23 yılları arası veriler ise ilgili yıllar için hazırlanan Başkanlık faaliyet raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.16'da görüldüğü gibi Kur'an kurslarında görev yapan öğretici sayısı 2002 yılından 2012 yılına kadar genel olarak kurs sayısına paralel bir gelişim göstermiştir. Buna karşılık Kur'an kurslarına ilişkin sınırlamaların kaldırıldığı ve farklı yaş gruplarına yönelik farklı kursların açıldığı 2012 sonrasında ise öğretici sayısındaki artış daha da hızlanmıştır. Diyanet istatistiklerinde 2013 yılından itibaren kadrolu, sözleşmeli ve ücretli kurs öğreticilerinin sayısı birlikte verilmeye başlandığından grafikte 2013 yılında keskin bir yükseliş oluşmuştur. 2002'de 4 bin 784 olan toplam kadrolu öğretici sayısı 2012 yılında 18 bin 648'e ulaşırken, 2019 yılında ise kadrolu, sözleşmeli ve ücretli dahil toplam öğretici sayısı 47 bin 965 olarak gerçekleşmiştir. Covid-19 küresel pandemi sürecinin etkisiyle öğrenci sayısında olduğu gibi öğretici sayısında da belirgin bir düşüş yaşanmış, öğretici sayısı 20 binden fazla azalarak 2021 yılında 23 bin 134'e kadar gerilemiştir. Pandemi şartlarının ortadan kalkmaya başladığı 2022 yılında ise öğretici sayısı yeniden yükselişe geçmiş, 2023 yılı itibarıyla 36 bin 163'e çıkmıştır.

Şekil 3.17. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğretici Sayısı ve Kadın Öğretici Oranı (2002-2020)

Kaynak: 2002-2020 yılları arası veriler ilgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.17’de görüldüğü gibi 28 Şubat sürecinde uzun süreli Kur’an kurslarının öğrenci profilinde kadınlar lehine yaşanan değişime paralel olarak öğretmenlerin profilinde de kadınlar lehine bir gelişme yaşanmıştır. Bu durum 2000’li yıllardan itibaren artarak devam etmiştir. 2002 yılında yüzde 67,09 olan kadın öğretici oranı 2011 yılına kadar yüzde 90,27’e kadar yükselmiştir. Bu oran 2011 yılında yaş sınırlamasının kalkması sonrasında Kur’an kurslarından toplumun tüm kesimlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesini sağlamak için oluşturulan “İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Programları”nın ilk yıllarında yüzde 65’e kadar düşse de sonraki yıllarda tekrar artışa geçerek 2020 yılında yüzde 83’e ulaşmıştır. Yani Kur’an kurslarında görev yapan her 100 öğreticinin 83’ü kadınlardan oluşmuştur.

Şekil 3.18. Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (2002-2023)

Kaynak: 2002-2020 yılları arası veriler ilgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2021-23 yılı verileri ise Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3,18’de yer alan Kur’an kurslarında öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın öğrenci oranının 2002’den 2012 yılına kadar yüzde 85-95 oranı arasında gerçekleştiği gö-

rülmektedir. Bu yıldan itibaren yaş sınırlamasının kalkması, ihtiyaç odaklı Kur'an kursu programlarıyla hizmet alanlarının ve hedef kitlenin çeşitlenmesinin etkisiyle bu oran kısmi azalma eğilimine girmiş ve 2023 yılına kadar yüzde 74,85'e kadar gerilemiştir. Yani Kur'an kurslarında 2012 yılında her 100 öğrenciden sadece 5'i erkek iken, bu sayı 2023 yılında 25'e yükselerek yaklaşık 5 kat artış göstermiştir.

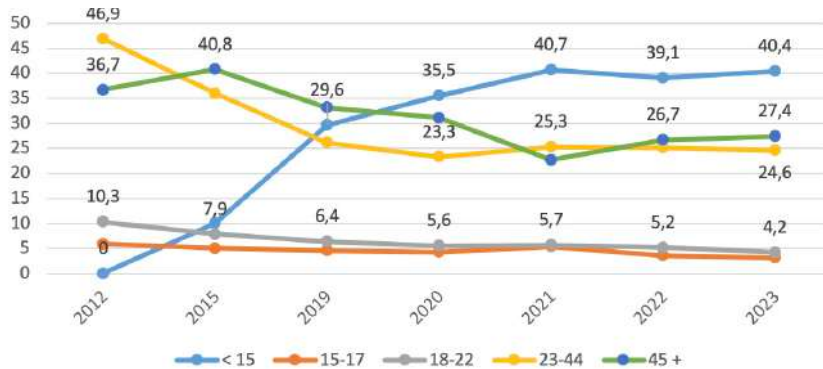
Tablo 3.12: Bazı Yıllara Ait Kur'an Kurslarını Bitiren Öğrencilerin Yaş Göre Dağılımı (2012-2023)

Yıllar	<15	15-17	18-22	23-44	45 +	Toplam
2012	0	53954	94483	426639	333513	908589
2015	115582	59118	91194	413593	469034	1148521
2019	333617	51729	72503	293402	372799	1124050
2020	275286	33716	43674	180852	241008	774536
2021	156649	20902	21970	97514	87611	384646
2022	237230	22182	31512	153078	161997	605999
2023	302035	24453	31503	184528	204905	747424

Kaynak: İlgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan; 2021-23 yılı verileri ise Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

28 Şubat sürecinde alınan sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasının uzun süreli Kur'an kurslarındaki öğrencilerin yaş dağılımlarını ciddi bir şekilde etkilediği Şekil 3.13'te yer almıştı. Bu etki özellikle 15 yaş altı öğrencilerde bu kararın ve yaş sınırlamasının kaldırıldığı 2012 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıldan sonra ise özellikle 4-6 yaş Kur'an kurslarının da açılması ve hafızlık programlarıyla birlikte 15 yaş altı öğrenci sayısı ve oranının düzenli olarak artış gösterdiği Tablo 3.12 ve Şekil 3.19'da görülmektedir. Söz konusu bu oran 2012 yılında yüzde 0 iken, 2015 yılında yüzde 7,9'a; 2019 yılında yüzde 29,6'ya yükselmiştir. Ancak özellikle Covid-19 pandemi şartlarının etkin olduğu ve yetişkin öğrenci oranının daha da belirgin bir şekilde azaldığı 2021 yılında bu oran daha fazla artarak yüzde 40,7'ye kadar çıkmış, 2023 yılında yüzde 40,4 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık 2012 yılı itibarıyla yüzde 46,9 olan 23-44 yaş aralığındaki öğrenci oranı 2023 yılı itibarıyla yüzde 24,6'a; yine yüzde 36,7 olan 45 ve üzeri yaşa sahip öğrenci oranı yüzde 27,4'e gerilemiştir. Yani 2023 yılı itibarıyla Kuran kurslarında öğrenim gören her 100 öğrencinin yaklaşık 40'ı 15 yaş altında, 25'i 23-44 yaş aralığında ve 27'si 45 ve üzeri yaştadır.

Şekil 3.19. Bazı Yıllara Ait Kur'an Kurslarını Bitiren Öğrencilerin Yaş Göre Dağılım Oranları (2012-2023)

Kaynak: İlgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan; 2021-23 yılı verileri ise Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

3.3.1.5. Öğretime Açık-Kapalı Kur'an Kursu Sayıları (1991-2023)

Türkiye’de resmi olarak Kur’an kursları Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak açılabilir. Kursların açılmasına ilişkin şartlar bu konuda farklı yıllarda çıkarılan yönetmeliklerle düzenlenmiştir. 17 Ekim 1971 tarih ve 13989 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelikte en az 20 öğrenci veya velisinin başvurusu ile eğitim öğretime ve sıhhi şartlara uygunluğu Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından onay almış uygun bir binanın ve istenilen niteliklere sahip bir öğreticinin bulunması şartı ile bu kursların Diyanet İşleri Başkanlığınca açılması belirlenmiştir. 16 Kasım 1990 tarihli ve 20697 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelikte de benzer şartlar sıralanmış, farklı olarak Kur’an kursu olarak açılacak binanın eğitim öğretim ve sağlık açısından kurs olmaya elverişli olduğu raporunun Milli Eğitim ve Sağlık Müdürlüklerince düzenlenmesi istenmiştir. 3 Mart 2000 tarihli ve 23982 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelikte de 1990 yılındaki şartlar aynen sıralanmış, farklı olarak kurs açılışında başvurusu gereken öğrenci sayısı 15’e düşürülmüştür. Bu konuda çıkarılan ve halen yürürlükte olan 7 Nisan 2012 tarih ve 28257 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelikte ise Kuran kurslarının açılabilmesi için yüzünden okuyanlarda 12, hafızlıkta 8 öğrenci şartı getirilmiştir. Ayrıca kursların açılışına ilişkin daha önceki yönetmeliklerde yer alan Millî Eğitim Bakanlığının onayına ve denetimdeki rolüne yer verilmemiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak açılan Kur’an kursları ilgili yönetmeliklerdeki şartları sağlayamaması nedeniyle bazı yıllarda öğretime ara vermek durumunda kalabilmektedir. Bu nedenle Başkanlık 1991 yılından itibaren düzenli olarak yayınladığı yıllık istatistiki raporlarında öğretime açık ve kapalı Kur’an kursu sayılarına ayrı ayrı yer vermektedir. Tablo 3.12’de söz konusu istatistiki raporlardan derlenen öğretime açık ve kapalı kurs sayılarına yer verilmiştir.

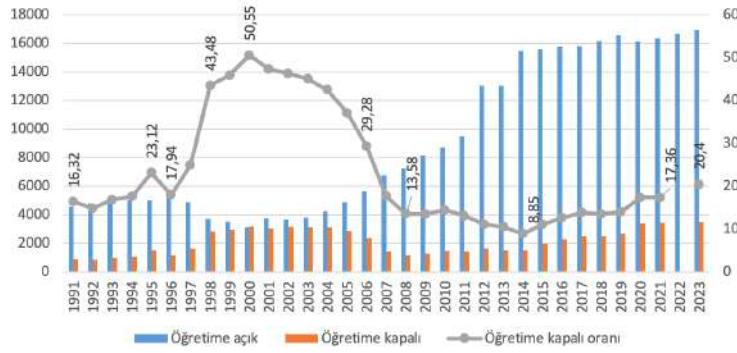
Tablo 3.13: Yıllara Göre Öğretime Açık-Kapalı Kur'an Kursu Sayıları (1991-2023)

Yıllar	Öğretime açık	Öğretime kapalı	Toplam	Yıllar	Öğretime açık	Öğretime kapalı	Toplam
1991	4557	889	5446	2008	7230	1137	8367
1992	4783	831	5614	2009	8164	1274	9438
1993	4925	998	5923	2010	8707	1469	10176
1994	4985	1059	6044	2011	9486	1428	10914
1995	5011	1507	6518	2012	13051	1625	14676
1996	5241	1146	6387	2013	13021	1522	14543
1997	4890	1624	6514	2014	15457	1501	16958
1998	3705	2851	6556	2015	15611	1949	17560
1999	3498	2963	6461	2016	15742	2279	18021
2000	3119	3189	6308	2017	15796	2529	18325
2001	3774	3022	6396	2018	16159	2516	18675
2002	3664	3153	6817	2019	16576	2688	19264
2003	3811	3124	6935	2020	16122	3381	19503
2004	4221	3119	7340	2021	16346	3435	19781
2005	4880	2873	7753	2022	16672		
2006	5654	2341	7995	2023	16921	3463	20384
2007	6770	1452	8222				

Kaynak: 1991-2020 yılları arası veriler ilgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan, 2021-23 yılı verileri ise yine Başkanlık tarafından hazırlanan faaliyet raporlarından ve Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3.13'teki ve Şekil 3.20'deki verilere birlikte bakıldığında öğretime kapalı Kur'an kursu sayısının da 1997 yılından itibaren daha hızlı bir artış yaşandığı görülmektedir. Nitekim öğretime kapalı Kur'an kursu oranı 1991 yılında yüzde 16,3 iken, bu oran 1997 yılından itibaren belirgin bir şekilde artarak, 2000 yılında yüzde 50,55'e ulaşmıştır. Kur'an kurslarına ilişkin 28 Şubat sürecinde alınan olumsuz kararların bu yıllarda pek çok kursun öğretime ara vermesine yol açtığı anlaşılmaktadır. 2000 yılından sonra ise öğretime kapalı kurs oranı düşüşe geçerek 2008 yılına kadar yüzde 13,58'e kadar gerilemiştir. Sonraki yıllarda daha yavaş bir değişim gösteren bu oran, 2014 yılında yüzde 8,85'e kadar gerilemiş, sonrasında ise pandemi sürecinde yeniden kısmi yükselişe geçerek 2023 yılında yüzde 20,4'e yükselmiştir.

Şekil 3.20. Öğretime Açık-Kapalı Kur'an Kursu Sayısı ve Kapalı Kur'an Kursu Oranı (2012-2023)

Kaynak: 1991-2020 yılları arası veriler ilgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan, 2021-23 yılı verileri ise yine Başkanlık tarafından hazırlanan faaliyet raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

3.3.1.6. Hafızlık Belgesi Alanların Sayısı (1976-2023)

Türkiye’de resmi olarak hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kurslarında yapılmaktadır. 7 Nisan 2012 tarih ve 28257 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği”nde Kur'an kurslarının faaliyetleri arasında hafızlık yaptırmak da yer almaktadır. Başkanlık bünyesindeki A ve B grubu Kur'an kurslarında hafızlık sınıfı açılabilir. Hafızlık eğitimi, bu yıldan itibaren hazırlanan ve uygulamaya konulan programla daha sistemli bir hale getirilmiştir. 2021 yılında yenilen “Hafızlık Eğitim Programı” ile hafızlık eğitimi hazırlık bölümü 3 dönem, ezber bölümü ise 6 dönemden oluşacak şekilde yapılandırılarak güncellenmiştir. Hafızlık eğitimini başarıyla tamamlayan öğrenciler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından oluşturulan sınav komisyonunca yapılan hafızlık tespit sınavında başarılı oldukları takdirde Başkanlıkça verilen Hafızlık Belgesini almaktadır. Bu sınavlara, Kuran kursuna kayıtlı öğrencilerin yanı sıra farklı ortamlarda kendi imkânlarıyla hafızlığını tamamlayanlar da katılabilmektedir.

2010 yılına kadar ülkemizde daha çok geleneksek yöntemlerle, tecrübeye dayalı olarak yaptırılan hafızlık eğitimi, bu yıldan itibaren hazırlanan ve uygulamaya konulan programla daha sistemli bir hale getirilmiştir. 2021 yılında yenilen “Hafızlık Eğitim Programı” ile hafızlık eğitimi hazırlık bölümü 3 dönem, ezber bölümü ise 6 dönemden oluşacak şekilde yapılandırılarak güncellenmiştir. Hafızlık eğitimini başarıyla tamamlayan öğrenciler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından oluşturulan sınav komisyonunca yapılan hafızlık tespit sınavında başarılı oldukları takdirde Başkanlıkça verilen Hafızlık Belgesini almaktadır. Bu sınavlara, Kuran kursuna kayıtlı öğrencilerin yanı sıra farklı ortamlarda kendi imkânlarıyla hafızlığını tamamlayanlar da katılabilmektedir.

Tablo 3.14’te 1976 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığının istatistiki raporlarından tespit edilen hafızlık belgesi almaya hak kazanan adayların cinsiyete göre dağılımlarına yer verilmiştir. 1976-80 yılları arasındaki veriler Başkanlıkça hazırlanan “1924-97 Eğitim Hizmetleri Raporu”ndan alınmıştır. Ancak bu raporda veriler öğretim yılından dolayı yıllar bir kaymış şekilde verilmiştir. 1981

sonrası için ise 1990 yılından itibaren yayınlanmaya başlanan ve önceki 10 yılı da içeren “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri”nden derlenmiştir. Başkanlık raporlarında 2008 yılına kadar hafızlık belgesi alanların sayıları tek baremde gösterilirken, bu yıldan itibaren hafızlığını Kur’an kursları dışında tamamlayarak belge alanların sayıları da istatistiklerde ayrı baremde gösterilmeye başlanmıştır.

Tablo 3.14: Cinsiyete Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayısı (1976-2023)

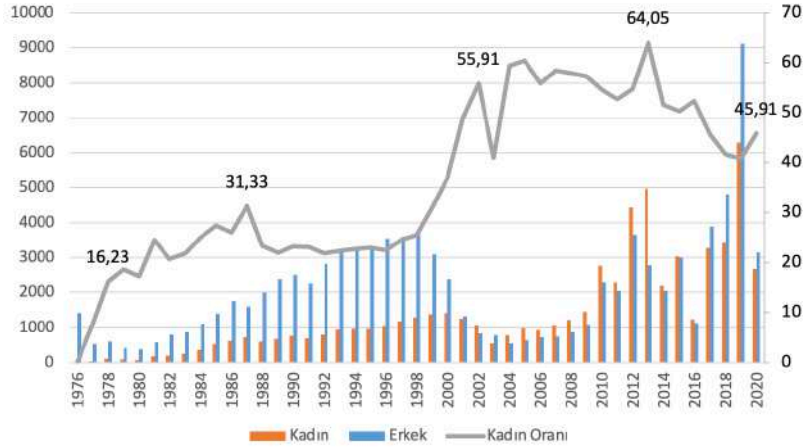
Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam	Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1976	2	1402	1404	2000	1409	2391	3800
1977	42	514	556	2001	1253	1311	2564
1978	114	588	702	2002	1049	827	1876
1979	93	407	500	2003	539	779	1318
1980	78	375	453	2004	778	532	1310
1981	186	575	761	2005	971	636	1607
1982	205	784	989	2006	918	723	1641
1983	243	873	1116	2007	1049	746	1795
1984	353	1103	1416	2008	983	710	1693
1985	528	1395	1923	2009	1208	869	2077
1986	618	1758	2376	2010	1383	1147	2530
1987	725	1589	2314	2011	1578	1399	2977
1988	602	1981	2583	2012	1829	1497	3326
1989	670	2378	3048	2013	2576	1968	4544
1990	764	2520	3284	2014	1533	1426	2959
1991	678	2258	2936	2015	2282	2205	4487
1992	786	2815	3601	2016	891	699	1590
1993	930	3241	4171	2017	2476	2906	5382
1994	957	3261	4218	2018	2340	3314	5654
1995	957	3209	4166	2019	4840	6997	11837
1996	1027	3549	4576	2020	1846	2054	3900
1997	1169	3600	4769	2021			11773
1998	1277	3731	5008	2022			12618
1999	1380	3083	4463	2023			13349

Kaynak: 1976-80 yılları arasındaki veriler Başkanlıkça hazırlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri: 1924-1997” adlı rapor-dan; 1981-2020 yılları arası için ilgili yıllarda Başkanlık tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan, 2021-2023 yılları arası veriler yine Başkanlık tarafından hazırlanan faaliyet raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3.14’te görüldüğü gibi 1977 yılından 1998 yılına kadar bazı yıllarda kısmi düşüşler olsa da hafızlık belgesi alanların sayısı önemli sayıda artış göstermiştir. 1977’de 556 olan hafızlık belgesi alanların sayısı 1990’da 2 bin 520’ye, 1998’de ise 5 bin 8’e yükselmiştir. Ancak 28 Şubat sürecinde yürürlüğe giren kesintisiz 8 yıllık eğitim uygulaması sonrasında hafızlık eğitimi büyük oranda zarar görmüş ve bu yıldan itibaren hafızlık belgesi alanların sayısı ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bu sayı 2004 yılına kadar gerileyerek 1310’a kadar düşmüştür. Bu yıldan sonra yeniden yükselişe geçen hafızlık belgesi alanların sayısı 2010 yılında 5 bin 56’ya 2012 yılında 8 bin 94’e çıkmıştır. 2010’lu yıllarda inişli çıkışlı bir seyir izleyen belge alanların sayısı 2019 yılında 11 bin 837’ye çıktıktan son-

ra pandemi sürecinin etkisiyle 2020 yılında 3 bin 900'e gerilemiştir. 2021 yılından itibaren ise hafızlık belgesi alanların sayısı yeniden yükselişe geçmiş, 2023 yılı itibariyle 13 bin 349'a ulaşmıştır.

Şekil 3.21. Cinsiyete Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1976-2020)

Kaynak: 1976-80 yılları arasındaki veriler Başkanlıkça hazırlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri: 1924-1997” adlı rapordan; 1981-2020 yılları arası için ilgili yıllarda Başkanlık tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.21’de görüldüğü gibi 1976 yılında hafızlık belgesini alan öğrencilerin neredeyse tamamı erkek iken, belge alan kadınların oranı 1977 yılından itibaren artışa geçmiştir. Bu oran 1978 yılında yüzde 16,23 iken, 1987 yılında yüzde 31,33’e kadar çıkmıştır. 1990’lı yıllar boyunca ise yüzde 20-25 düzeyinde seyretmiştir. 28 Şubat sürecinde hafızlık belgesi alan öğrenci sayısı ciddi oranda düşse de bu dönemde kadın öğrenci oranı daha fazla artış göstermiştir. Bu oran 2002 yılında yüzde 55,91’e kadar yükselerek ilk kez belge alan erkeklerin sayısını geçmiştir. 2004 yılından 2016 yılına kadar hafızlık belgesi alan kadınların oranı erkeklerden daha fazla olmuş, hatta 2013 yılında belge alan her 100 öğrenciden 64’ü kadınlardan oluşmuştur. 2017 yılından itibaren kadınların oranı yeniden erkeklerin gerisine düşmüştür ve 2020 yılı itibariyle yüzde 45,91 olarak gerçekleşmiştir.

3.3.2. Yaz Kur’an Kursu İstatistikleri

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen önemli yaygın din eğitimi faaliyetlerinden birisi de örgün eğitimin tatile girdiği yaz tatili dönemlerinde Camiler başta olmak üzere Kur’an kursları ve Başkanlıkça uygun görülen diğer mekânlarda açılan “Yaz Kur’an Kursları”dır. 1950’li yıllardan itibaren genellikle okulların tatil olduğu yaz aylarında hemen her camide din görevlilerince öğrencilere Kur’an okumasının öğretildiği, kısa süre ve duaların ezberletildiği bu kurslar açılmıştır. 1990 yılında hazırlanan Kur’an Kursları Yönetmeliğinde bu kurslar Yaz Kursları olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

28 Şubat sürecinde diğer din eğitimi alanlarında olduğu gibi Yaz Kur’an kurslarına da sınırlamalar getirilmiştir. 22.07.1999 tarihinde kabul edilen 4415 sayılı kanunla Yaz Kur’an kurslarında okuyabilmek için ilköğretim 5. sınıftan mezun olma şart koşulmuştur. Bu sınırlandırma öncelikle 17.09.2011 tarih ve 28057 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 653 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu değişiklik sonrası hazırlanan 7 Nisan 2012 tarih ve 28257 sayılı yeni yönetmelikle “Okulların tatil olduğu zamanlarda, kişilerin kendi isteğine, kü-

çüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlı olarak Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenmeleri, dini bilgilerini geliştirmeleri, dini içerikli sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanmaları amacıyla Kur'an kurslarında, camilerde ve müftülüklerce uygun görülecek yerlerde mülki amirin onayı ile Yaz Kur'an kursları açılır." denilerek, çocuklara Kur'an öğretimi konusunda getirilen yaş sınırlaması ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca söz konusu yönetmelikte "Millî Eğitim Bakanlığının denetim ve gözetiminde Yaz Kur'an kursları açılır." ifadesi de kaldırılarak bu kursların açılması, denetimi ve gözetimi tamamen Diyanet İşleri Başkanlığına bırakılmıştır.

Yaz Kur'an kursları haftada 5 gün, günde 3 saat olmak üzere 8 hafta olarak düzenlenmektedir. Bu kurslarda Kur'an-ı Kerim'i okuma, dualar ve sureler ezberlemenin yanı sıra temel dini bilgiler, İslam'ın inanç esasları, ibadetler, ahlaki değerler ve Hz. Peygamberin örnek hayatından davranışların öğretilmesini hedefleyen bir program içeriği bulunmaktadır. Bu konuda 2018 yılında hazırlanan öğretim programında Kur'an-ı Kerim 8, Temel Dini Bilgiler 5 (İtikat 1, İbadet 2, Siyer 1, Ahlak 1) ve Sosyal ve Kültürel Etkinlikler 2 saat olmak üzere haftada 15 saatlik program belirlenmiştir.

Yaz Kur'an kurslarına ilişkin Tablo 3.15'te yer alan istatistikler 1991-2007 yılları arası için yıllık yayınlanan Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistiklerinden derlenmiştir. 2008 yılından itibaren ise yaz Kur'an kurslarına ilişkin istatistikler ayrı raporlanmıştır. Bu nedenle bu yıldan itibaren veriler Başkanlık tarafından yıllık olarak yayınlanan faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Faaliyet raporlarında tabloda görüldüğü gibi bazı yıllara ait öğrenci sayılarında cinsiyet dağılımına yer verilmemiştir.

Tablo 3.15: Cinsiyete Göre Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrenci Sayıları (1991-2023)

Yıllar	Kız	Erkek	Toplam	Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1991	498395	557434	1055829	2008	879224	921926	1801150
1992	545571	611806	1157377	2009	914427	967210	1881637
1993	668973	657470	1326443	2010			1402728
1994	697262	655840	1353102	2011	665198	701710	1366908
1995	728021	747316	1475337	2012	1225199	1220449	2445648
1996	757100	769366	1526466	2013	1551430	1507950	3059380
1997	641137	791280	1432417	2014	1582311	1566473	3148793
1998	603257	691274	1294531	2015	1475500	1453288	2928788
1999	317369	368849	686218	2016	1352427	1364033	2716460
2000	351163	364010	715173	2017			2849843
2001	461441	503515	964956	2018	1316385	1354909	2671294
2002	523963	486822	1010785	2019	1485546	1518387	3003933
2003	550215	571556	1121771	2020			418795
2004	588070	436737	1024807	2021	874000	1032615	1906615
2005	653400	670044	1323444	2022	1150372	1310916	2461288
2006	694775	712243	1407018	2023			2410888
2007	775587	791438	1567025				

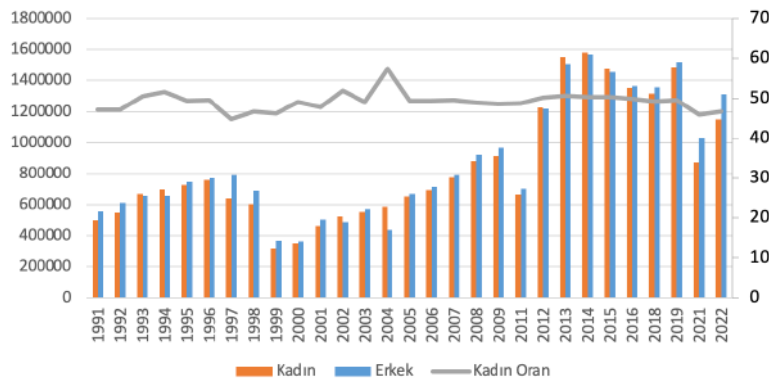
Kaynak: 1991-2007 yılları arası veriler ilgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan, 2008-2023 yılları arası veriler ise yine Başkanlık tarafından ilgili yıllar için hazırlanan faaliyet raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3.15'te ve Şekil 3.22'de görüldüğü gibi yaz Kur'an kurslarına katılan öğrenci sayısı 1991 yılından itibaren 1997 yılına kadar düzenli bir artış kaydetmiştir. 1991 yılında 1 milyon 55 bin

829 olan öğrenci sayısı, 1996 yılında 1 milyon 526 bin 466'a ulaşmıştır. 28 Şubat sürecinde öğrenci sayısında 1997 yılından itibaren başlayan düşüş, bu süreçte sekiz yıllık kesintisiz eğitim kararı sonrasında 1999 yılında 4415 sayılı kanunla yaz Kur'an kurslarına katılmak için getirilen ilköğretim 5. sınıfı bitirme şartı uygulamasının başlamasıyla aynı yıl içerisinde öğrenci sayısının 686 bin 218'e kadar gerilemesine yol açmıştır. 2000 yılından itibaren az da olsa yeniden yükselişe başlayan öğrenci sayısı, 2009 yılına kadar 1 milyon 881 bin 637'e ulaşmıştır. Ancak bu sayı Ramazan ayının yaz Kur'an kurslarındaki öğretime denk geldiği 2010 ve 2011 yıllarında muhtemelen bu gerekçeden dolayı önemli oranda düşüş göstererek 1 milyon 366 bin 908'e gerilemiştir.

17.09.2011 tarih ve 28057 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 653 sayılı Kanun Hükmündeki kararname ile yaz Kur'an kurslarında uygulanan 5. Sınıfı bitirme şartının yürürlükten kaldırılması ile, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında öğrenci sayılarında iki katından fazla bir artış gerçekleşmiş ve öğrenci sayısı 2014 yılı itibarıyla şimdiye kadarki en yüksek düzeyi olan 3 milyon 148 bin 793'e ulaşmıştır. 2018 yılına kadar kısmi düşüşlerle birlikte 2 milyon 671 bin 294'e kadar gerilen bu sayı 2019 yılında yeniden 3 milyonu geçmiştir. 2020 yılında yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle yaz Kur'an kursları yüz yüze gerçekleştirilememiş olup Diyanet TV vasıtasıyla uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu şartlarda söz konusu eğitime elektronik sistem üzerinden kaydolan öğrenci sayısı 418 bin 795'te kalmıştır. Yine aynı gerekçeyle 2021 yılında yaz Kur'an kursları tek dönem halinde 4-9 yaş arası çocuklarda yüz yüze, 10-15 yaş arası çocuklara tercihlerine bağlı olarak yüz yüze veya çevrim içi ve 16-22 yaş arası gençlere ise sadece çevrim içi eğitim şeklinde verilmiştir ve bu şekilde 1 milyon 906 bin 615 öğrenci bu kurslara kaydolmuştur. 2022 yılında ise pandemi şartlarının ortadan kalkmasıyla birlikte yaz Kur'an kurslarına 2 milyon 461 bin 288 öğrenci kaydolsa da öğrenci sayısı pandemi öncesinin gerisinde kalmıştır. 2023 yılında ise yaz Kur'an kurslarına kaydolan öğrenci sayısı bir önceki yıla kısmi bir azalışla 2 milyon 410 bin 888 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3.22. Cinsiyet Dağılımına Göre Yaz Kur'an Kursu Öğrenci Sayısı ve Kadın Öğrenci Oranı (1991-2022)

Kaynak: 1991-2007 yılları arası veriler ilgili yıllar için yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan, 2008-2022 yılları arası veriler ise yine ilgili yıllar için yayınlanan faaliyet raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.22'de görüldüğü gibi yaz Kur'an kurslarına kayıt olan öğrenci sayılarına cinsiyet dağılımı açısından bakıldığında, yıllar itibarıyla kız ve erkek öğrenci sayılarının genel olarak birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Buna göre 28 Şubat sürecinde alınan yaş sınırlaması gibi kararların diğer uzun süreli Kur'an kurslarına etkisinin aksine, yaz Kur'an kursu öğrenci profilinde cinsiyet açısından önemli bir değişime yol açmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1997 yılında yaz Kur'an kurslarına

katılan her 100 öğrencinin 45'i kız öğrenci iken, bu sayı sadece 2004 yılında 57'ye çıkmış, sonrasında genel olarak 48-50 arasında gerçekleşmiş, 2022 yılı itibarıyla ise 47 olmuştur.

3.3.3. 4-6 Yaş Kur'an Kursu İstatistikleri

Türkiye'de 2012 yılı sonrasında Kur'an kurslarına ilişkin yaşanan önemli bir gelişme 4-6 yaş arası çocuklara yönelik açılan okul öncesi Kur'an kursları olmuştur. 2011 yılında yapılan yasal düzenleme ile Kur'an kurslarına kayıta yaş sınırlamasının kaldırılmasından sonra ilköğretim çağına henüz gelmemiş çocuklara etkili ve doğru bir din eğitimi vermek, ahlaki gelişimlerine olumlu katkı sağlamak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 26 Ocak 2012 tarihinde "04-06 Yaş Grubuna Yönelik Olarak Din Eğitimi Projesi" başlatılmıştır. Proje kapsamında her yaş grubundan öğrencinin cami ve Kur'an kurslarına gelebilmesi, kurslara devam eden öğrencilerin çoğunluğunu yetişkin ev hanımlarının teşkil etmesi ve önemli bir kısmının okul öncesi yaş grubu çocuk sahibi olması, çocuklarının din eğitimi ihtiyacının karşılanmasına yönelik müftülükler ve Başkanlığa müracaat etmeleri gibi gerekçelerden hareketle 4-6 yaşa yönelik Kuran kurslarının açılması planlanmıştır (DİB, 2018). Bu doğrultuda öncelikle akademisyenler, pedagoglar, Kur'an kursu öğretmenleri ve okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri alınarak 2013 yılında 4-6 yaş grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı hazırlanmıştır. 2013-2014 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Ankara, İstanbul, İzmir'de 10 sınıfta; Adana, Diyarbakır, Erzincan, Gaziantep, Samsun, Kayseri ve Rize'de ise 5 sınıfta olmak üzere toplam 10 ilde pilot uygulama başlatılmıştır. 2014-2015 öğretim döneminden itibaren ise bu kurslar Türkiye geneline yaygınlaştırılmıştır. Bu kurslara ilişkin istatistiki bilgiler Tablo 3.16'te sunulmuştur.

Tablo 3.16: 4-6 Yaş Kur'an Kursu, Öğrenci ve Öğretici Sayısı (2014-2023)

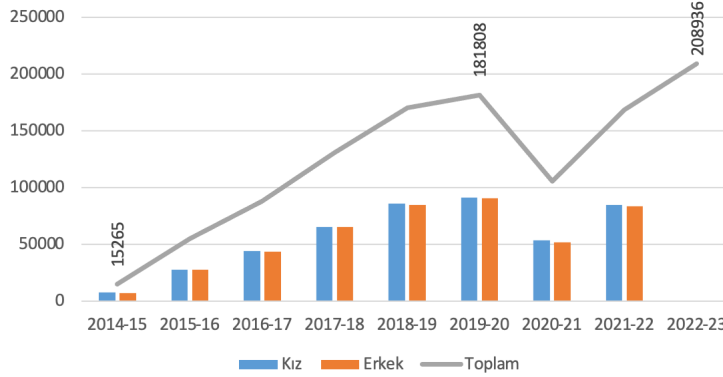
Öğretim Yılı	Kurs Sayısı	Öğrenci			Öğretici		
		Kız	Erkek	Toplam	Kadrolu	Geçici	Toplam
2014-15	554	7866	7399	15265	246	512	758
2015-16	2053	27849	27472	55321	971	2045	3016
2016-17	2980	44083	43707	87790	1916	2936	4852
2017-18		65540	65186	131026			
2018-19	7963	85674	84839	170513	3728	5591	9319
2019-20	5575	91151	90657	181808	6749	3347	10096
2020-21	4437	53388	51981	105369	7192	1270	8441
2021-22	5651	84931	83508	168439			10886
2022-23	5988			208936			

Kaynak: İlgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan faaliyet raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Başlangıç tarihi itibarıyla oldukça yeni bir proje olmasına rağmen Türkiye'de okul öncesi din eğitimi alanında devlet kurumları vasıtasıyla sunulan ilk resmi uygulama olan 4-6 yaş Kur'an kurslarında Tablo 3.16'da ve Şekil 3.23'te görüldüğü gibi önemli bir niceliksel artış göze çarpmaktadır. Nitekim bu kursların Türkiye genelinde açılmaya başladığı 2014-15 öğretim yılından 2019-20 öğretim yılına kadar kayıtlı öğrenci sayısı sürekli artmıştır. Söz konusu dönemde toplam öğrenci sayısı 15 bin 265'ten yaklaşık 12 kat artış göstererek 181 bin 808'e ulaşmıştır. Ancak bu kurslardaki öğrenci sayısı Covid-19 pandemi sürecinin etkisi altında yürütülen 2020-21 öğretim yılında ciddi bir şekilde düşerek 105 bin 369'a gerilemiştir. 2021-22 öğretim yılında kısmen azalan pandemi etkisiyle yeniden yükselişe geçerek 168 bin 439'a, 2022-23 öğretim yılında ise 208 bin 936'ya ulaşmıştır. Öğrenci sayısına paralel olarak bu kurslarda görev yapan öğretici sayılarında da 758'den

10 bin 96'ya bir yükseliş olmuş, 2020-21 öğretim yılında ise öğretici sayısı 8 bin 441'e gerilemiştir. 2021-22 öğretim yılında yeniden artmaya başlayan öğretici sayısı 10 bin 886 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Şekil 3.23'te açıkça görüldüğü gibi yaz Kur'an kurslarında olduğu gibi 4-6 yaş Kur'an kurslarında da öğrencilerin cinsiyet dağılımının birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Şekil 3.23. Cinsiyet Dağılımına Göre 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğrenci Sayısındaki Değişim (2014-2023)

Kaynak: İlgili yıllar için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan faaliyet raporlarından derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

3.4. Cami Sayısı

İslam dininde Allah'a ibadetin ve kulluğun dünya üzerindeki en önemli sembolik mekânlarından biri olan cami, kurulduğu tarihten itibaren bir ibadet mekânı olmanın ötesinde Müslümanların yaşamlarında merkezi bir konuma sahip olmuştur. Camiler toplumun her kesiminden, her yaş ve seviyeden insanları bir araya getiren, onları Allah'a kulluk bilinci ile kaynaştıran en önemli mekanlardır. Ülkemizde yasal olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sunulan din hizmetlerinin önemli bir kısmı cami merkezli olarak yürütülmektedir.

31 Temmuz 1998 tarihli Kanun (Bk. Resmî Gazete, sayı 23421, 2 Ağustos 1998) ile değiştirilen 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 35. maddesinde, "*Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığının izni ile ibadete açılır ve Başkanlıkça yönetilir. Hakiki ve hükmi şahıslar tarafından yaptırıldığı halde izinli veya izinsiz olarak ibadete açılmış cami ve mescitlerin yönetimi üç ay içinde Diyanet İşleri Başkanlığına devredilir. Diyanet İşleri Başkanlığınca buralara imkânlar nispetinde kadro tahsis edilir. Kadro tahsis edilinceye kadar buralarda görev yapanların mesleki ehliyetleri ile ilgili esas ve usuller yönetmelikle düzenlenir*" hükmüne yer verilerek Türkiye'deki tüm cami ve mescitlerin Başkanlığın izni ile açılması ve Başkanlıkça yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca cami yapılabilmesi için müftülüklerden izin alınmasının yanında imar mevzuatına uygun olması şartı da koşulmuştur.

Bununla birlikte Türkiye'de başta kırsal bölgelerden kentlere göç gibi çeşitli nedenlerle yaşanan nüfus hareketliliği yeni yerleşim yerlerine cami yapılmasına, bazı bölgelerde ise var olan camilerin işlevsiz kalmasına yol açabilmektedir. Bu durum bazı camilerin kadrolu bazı camilerin de kadrosuz kalmasına neden olmaktadır.

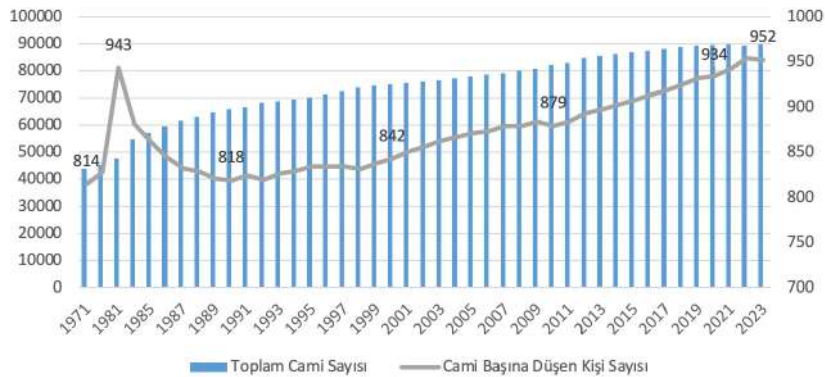
Tablo 3.17'de farklı yıllara ait Türkiye'deki cami sayısına ilişkin veriler yer almaktadır. Bu veriler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1990 yılından itibaren hazırlanan ve önceki 10 yıllık verileri de içeren yıllık istatistiki raporlardan derlenmiştir. 1990 yılında hazırlanan raporda 1971 ve 1973 yıllarına ait cami sayıları da yer almıştır. 1991 yılından itibaren hazırlanan yıllık raporlarda ise cami sayısı, kadrolu ve kadrosuz cami sayıları olarak ayrı ayrı yer almıştır.

Tablo 3.17: Kadrolu, Kadrosuz Toplam Cami Sayısı (1971-2023)

Yıllar	Toplam	Kadrolu	Kadrosuz	Yıllar	Toplam	Kadrolu	Kadrosuz
1971	43744			2003	76445	66027	10418
1973	45152			2004	77151	66356	10795
1981	47645			2005	77777	66679	11098
1984	54667			2006	78608	66862	11746
1985	57060			2007	79096	67218	11878
1986	59460			2008	80053	67747	12306
1987	61532			2009	80636	67351	13285
1988	62947			2010	81984	68075	13909
1989	64675			2011	82693	77156	5537
1990	66000			2012	84684	79699	4985
1991	66674	63255	3419	2013	85412	79287	6125
1992	68203	63820	4383	2014	86101	81676	4425
1993	68675			2015	86762	82121	4641
1994	69523	63094	6429	2016	87381	82714	4667
1995	70213	62874	7339	2017	88021	82442	5579
1996	71293			2018	88681	82598	6083
1997	72418	63310	9108	2019	89259	83544	5715
1998	73772	63504	10268	2020	89445	82448	6961
1999	74356	64220	10136	2021	89817		
2000	75002	64157	10845	2022	89302		
2001	75369	65380	9989	2023	89676		
2002	75941	65886	10055				

Kaynak: 1991-2020 arası veriler ilgili yıllarda Başkanlık tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan; 2021-2023 yılları arası veriler için ise Başkanlığın yıllık istatistiklerini yayınladığı <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> adresinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3.17’de görüldüğü gibi Türkiye’de cami sayısı 1971 yılından itibaren her yıl düzenli olarak artış kaydetmiştir. 1971 yılında 43 bin 744 olan cami sayısı, 2000 yılında 75 bin 2’ye, 2021 yılında ise 89 bin 817’ye yükselmiştir. Bununla birlikte cami sayısındaki artış hızının Türkiye nüfusundaki artış hızıyla uyumlu olup olmadığı Şekil 3.24’te daha açık görülmektedir.

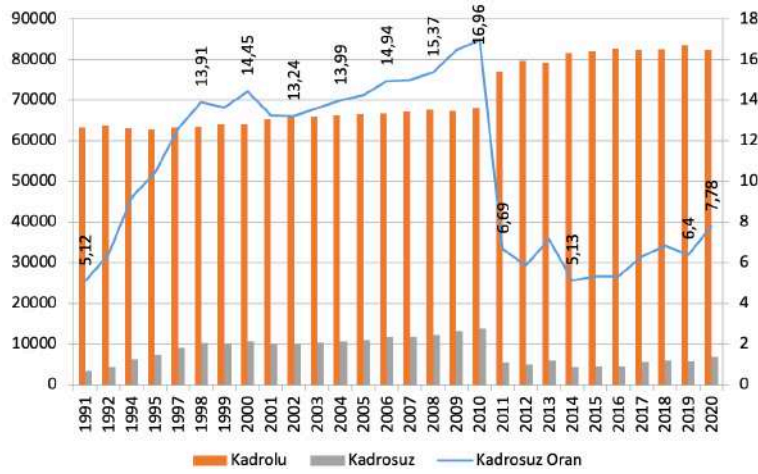
Şekil 3.24. Yıllara Göre Cami Sayısı ve Cami Başına Düşen Kişi Sayısı (1971-2023)

Kaynak: İlgili yıllarda Başkanlık tarafından yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri” adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Not: Cami başına düşen kişi sayısı ilgili yıldaki Türkiye’nin toplam nüfusunun cami sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir.

İlgili yıldaki Türkiye'nin toplam nüfusunun cami sayısına bölünmesiyle elde ettiğimiz cami başına düşen kişi sayısına bakıldığında, Şekil 3.24'te görüldüğü gibi 1990'dan itibaren bu sayı yükseliş eğilimindedir. 1971 yılında 814 kişiye bir cami düşerken on yıl sonra 1981 yılında 943 kişiye bir cami düşmüştür. Yani 1971-81 yılları arasında artan nüfusa oranla cami sayısının yeterince artmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık 1981-1990 yılları arasında ise cami sayısının nüfus artışına göre daha hızlı geliştiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1990 yılına kadar cami başına düşen kişi sayısı 818'e gerilemiştir. 1990 yılından sonra ise yeniden artışa geçen bu sayı 2000 yılında 842'ye, 2010 yılında 879'a ve 2023 yılında 952'ye kadar yükselmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de 1990 yılından itibaren cami sayısındaki artış hızının, aynı dönemdeki nüfus artış hızıyla uyumlu gelişmediğini söylemek mümkündür. Yani Türkiye'nin nüfusu daha hızlı artarken, cami sayısı buna tam olarak uyum sağlayamamaktadır.

Şekil 3.25. Yıllara Göre Kadrolu-Kadrosuz Cami Sayısı ve Kadrosuz Cami Oranı (1991-2020)

Kaynak: İlgili yıllarda Başkanlık tarafından yayınlanan "Diyaret İşleri Başkanlığı İstatistikleri" adlı raporlardan derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 3.25'te kadrolu ve kadrosuz cami sayıları ile kadrosu olmayan cami oranındaki değişim yer almaktadır. Bu ayrımın istatistiki olarak tutulmaya başlandığı 1991 yılından itibaren bakıldığında kadrolu görevlisi olmayan cami oranının 2010 yılına kadar önemli düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. 1991'de camilerin sadece yüzde 5,12'sinin kadrolu görevlisi yokken, bu oran 1998 yılında yüzde 13,91'e çıktıktan sonra daha hafif yükselişlerle 2010 yılına kadar yüzde 16,96'a ulaşmıştır. Bu yıl içerisinde ücretli din görevlilerin kadroya geçirilmesinin etkisiyle kadrosuz cami oranında keskin bir düşüş gerçekleşmiş ve oran 2011'de yüzde 6,69'a gerilemiştir. 2020 yılı itibarıyla bu oran yüzde 7,78'dir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Cumhuriyetin ilk 100 yılında Türkiye’de örgün ve yaygın din eğitimi uygulama alanlarında yaşanan değişim ve dönüşümün kurum, personel, öğrenci ve mezun sayıları ve benzeri boyutlarıyla istatistiksel olarak ortaya konulması ve siyasal değişimle analiz edilmesinin hedeflendiği bu araştırmada ulaşılan sonuçları ilgili bölüm başlıkları altında sıralamak mümkündür.

İmam Hatip Okulu İstatistikleri

Cumhuriyet Dönemi’nin başında 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayalı olarak açılan İmam ve Hatip Mektepleri, ilk yıllarında okul ve öğrenci sayısı bakımından eğitim sistemi içerisinde oransal olarak önemli bir yer edinmiştir. 1923-24 öğretim yılında orta mektep düzeyinde ülkede bulunan 116 okuldan 29’u İmam ve Hatip mekteplerinden oluşmuştur ve bu oransal olarak yüzde 25’e karşılık gelmektedir. Bu oran 1926-27 öğretim yılında ise yüzde 2,5’e gerilemiş ve 1930-31’de sıfırlanmıştır. Bu dönemde orta mektep içerisindeki İmam ve Hatip mektepleri öğrenci oranı da okul sayısındaki değişime uygun bir seyir takip etmiştir. 1923-24 öğretim yılında yüzde 22,75 olan bu oran, 1926-27 öğretim yılında yüzde 2,11’e gerilemiş ve 1931-32 öğretim yılında sıfırlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili siyasal hayata geçişin yarattığı rekabet ortamının da etkisiyle halkın dini talepleri siyasette daha fazla karşılık bulmaya başlamış, bu durum iktidarları halkın din hizmetleri ve din eğitimi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik adımlar atmaya yönelmiştir. Bu süreçte Soğuk Savaş yıllarında önemli bir tehdit olarak algılanan komünizmle mücadelenin önemli bir aracı olarak da değerlendirilen din, eğitim sistemine yeniden dahil edilmiştir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi de 1951 yılında İmam Hatip okullarının yeniden açılması olmuştur.

1951 yılında 7 yerde açılan İmam Hatip Okulu orta kısım sayısı 1970 yılına kadar 72’ye ulaşarak 10 kat artmıştır. Ancak bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısındaki artış hızı okul sayısına göre daha yüksek gerçekleşmiştir. 1951 yılındaki 876 olan toplam öğrenci sayısı 1970 yılında 40 bin 775’e yükselmiş, böylece yaklaşık 46 kat artış göstermiştir. 12 Mart 1971 muhtıra döneminde alınan kararla İmam Hatip Okullarının orta kısmı meslekîlik özelliğini kaybettiği için hızlı bir şekilde öğrenci kaybına uğramıştır. Nitekim 1973 yılında öğrenci sayısı 1970 yılına göre yaklaşık 4 kat azalarak 10 bin 552’ye gerilemiştir.

1967-1973 yılları arası ortaokulların tek tip program haline dönüştürülmesi çalışmaları bu dönemde genel ortaokulların sayısının artmasına, diğer mesleki ve İmam hatip okullarının orta kısımlarının sayısının düşmesine yol açmıştır. Nitekim İmam Hatip orta kısımlarının ortaokul kademesindeki oranı 1968 yılında yüzde 3,93 iken 1973 yılına gelindiğinde yüzde 2,26’ya gerilemiştir. Ortaokul kademesindeki İHO öğrenci oranı ise 1967’de yüzde 3,92 olarak gerçekleşmiş, daha sonra 1971 yılında yüzde 3,78’e ve 1973 yılında yüzde 1,08’e kadar gerilemiştir.

1955-1973 yılları arası İHO lise kademesinde 1955 yılında 7 olan okul sayısı 1973 yılında 71’e yükselerek on kat; 254 olan öğrenci sayısı ise 23 bin 960’a yükselerek yaklaşık 95 kat artış göstermiştir. Dönem içerisinde lise kademesinde İHO okul oranına bakıldığında 1967 yılında yüzde 3,07 olan

oran, 1972 yılına kadar yüzde 5,49'a kadar yükselmiş, 1973 yılında ise yüzde 4,98'e gerilemiştir. Lise kademesi içerisinde İHO'da öğrenim gören öğrenci oranında ise önemli bir yükseliş yaşanmıştır. 1967 yılında yüzde 1,16 olan bu oran 1972 yılında yüzde 3,87'ye, 1973 yılında yüzde 4,34'e yükselmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin başında 1924 yılında açılan İmam ve Hatip mekteplerinde olduğu gibi 1951 yılında açılan İmam Hatip okullarında da öncelikle erkek öğrenciler yer almıştır. Bu okulların orta kademesinde öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı ilk kez 1960 yılında, lise kademesinde ise 1967 yılında istatistiklere yansımıştır. Dönem içerisinde orta kısımda yüzde 2,4'e ulaşan kız öğrenci sayısı, lise kademesinde yüzde 1'e bile ulaşamamış, en yüksek olarak 1973 yılında 0,57 olarak gerçekleşmiştir. Dönemin şartları içerisinde lise kademesinde okullaşması zaten düşük olan kız öğrencilerin İmam Hatip okullarında görünmeye başladığı bu yıllarda 12 Mart askeri muhtıra sonrasında hazırlanan İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği ile bu okullara kayıt için erkek olma şartı getirilmesiyle engellenmesi, bu durumu daha da olumsuz hale getirmiştir.

İmam Hatip okullarının 1973 yılında çıkartılan Milli Eğitim Temel Kanunu ile liseye dönüştürülmesi, 1974 yılında orta kısım programlarındaki seçmeli dersler yerine Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Din dersinin eklenmesi ile yeniden açılması ve 1976 yılındaki Danıştay'ın kız öğrencilerin de bu okullara kayıt yaptırabileceği yönünde aldığı karar ile özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında bu okulların kurum ve öğrenci sayılarında hızlı bir artış yaşanmıştır. 1973 yılına kadar 58'e kadar düşen İHO orta kısım sayısı, 1980 yılına kadar 374'e ulaşarak yaklaşık 6,5 kat artış göstermiştir. Aynı yıllar arasında 10 bin 522 olan bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 138 bin 798'e ulaşarak 13 kat fazla artmıştır. Yine 1973-1980 yılları arasında İHL okul sayısı 71'den 333'e yükselerek 4,7 kat; bu okullardaki 23 bin 960 olan öğrenci sayısı da 62 bin 206'ya ulaşarak 2,6 kat artış göstermiştir.

12 Eylül 1980 tarihli darbe sonrasında oluşan askeri yönetim İHL'lerin statüsüyle ilgili herhangi bir değişikliğe gitmeyip mevcut olanlarına dokunmasa da istisnalar dışında yeni okul açılmasına izin vermemiştir. Bu durum 1980'li yıllar boyunca İmam Hatip okulu sayılarının yatay bir seyir takip etmesine yol açmıştır. 1980 yılında 374 olan İmam hatip ortaokul sayısı, 10 yıl boyunca ancak 11 artışla 385'e ulaşmıştır. Yine aynı yıllar arasında 333 olan İHL sayısı 1990 yılına kadar ancak 383'e ulaşabilmiştir. Bu yıllarda okul sayısı çok fazla artmasa da aynı müdürlük altında şube olarak açılan okullar sayesinde öğrenci sayılarında daha yüksek artışlar yaşanmıştır. 1980-1990 yılları arası 10 yıllık süreçte İHO orta kısmında 138 bin 798 olan öğrenci sayısı 209 bin 915'e; lise kısmında 62 bin 206'dan 100 bin 300'e çıkmıştır.

1991 yılından itibaren ise 1980'li yıllarda şube olarak açılan İHL'lerin müstakil müdürlük haline getirilmesiyle birlikte İmam Hatip okullarında okul ve öğrenci sayılarında 28 Şubat sürecine kadar daha hızlı bir artış yaşanmıştır. İHO orta kısım sayısı 1997 yılına kadar 598'e, lise sayısı ise 558'e ulaşmıştır. Yine orta kademedeki öğrenci sayısı 1996 yılında 318 bin 799'a, lise kademesinde ise 1892 bin 32'ye çıkmıştır.

Ortaokul kademesinde İHO okul oranına bakıldığında 1973 yılında yüzde 2,26 olan bu oran 1977 yılına kadar yüzde 8,55'e yükselmiş, ancak 1980'li ve 90'lı yıllardaki özellikle genel ortaokul sayısındaki hızlı artıştan dolayı gerilemiş, 1994 yılına kadar yüzde 5,01'e kadar düşmüştür. 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamasının başladığı 1997 yılı öncesinde 1996 yılında yüzde 6,04

olarak gerçekleşmiştir. İHL ortaokul kısmında öğrenim gören öğrencilerin ortaokul kademesindeki oranına bakıldığında ise 1973 yılında yüzde 1,08 olan bu oran, 1980 yılına kadar düzenli yükselerek yüzde 10,8'e ulaşmıştır. 1980 askeri darbesi sonrasında azalışa geçen bu oran 1988 yılına kadar yüzde 7,9'a gerilemiş, sonrasında yeniden yükselişe geçerek 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulaması öncesinde yüzde 12,1'e çıkmıştır.

Lise kademesinde İHL okul oranı ise 1973 yılında yüzde 4,98 olarak gerçekleşmiş, bu oran 1977 yılından itibaren hızla artarak 1980 yılında yüzde 13,61'e ulaşmıştır. Bu yıldan itibaren düşüşe geçen İHL okul oranı 1994 yılına kadar yüzde 8,35'e gerilemiştir. 28 Şubat öncesi son üç yılda tekrar artış gösteren lise kademesinde İHL okul oranı 1997 yılında yüzde 9,92 olarak gerçekleşmiştir. Lise kademesi içerisindeki İHL'de öğrenim gören öğrenci oranı ise 1973 yılında 4,34 iken 1977 yılına kadar 3,33'e kadar gerilemiş, bu yıldan sonra hızlı bir artış göstererek 1984 yılına kadar yüzde 8,44'e kadar çıkmıştır. Bu yıldan sonra 1989 yılına kadar düşerek yüzde 6,96'a kadar gerileyen bu oran, yeniden çıkış yakalayarak 1996 yılında yüzde 8,98'e yükselerek 28 Şubat dönemi öncesi en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

1997 yılına kadar okul ve öğrenci sayısı bakımından önemli bir artış gösteren İmam Hatip Liseleri için 1997 yılı önemli bir kırılma noktası olmuştur. 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında alınan kararlar ve bu kararların uygulanması sürecinde bu okullar 28 Şubat iradesinin ana hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Bu süreçte 16 Ağustos 1997 tarihinde çıkarılan 8 yıllık kesintisiz eğitim yasası, İHL'lerin orta kısımlarının kapanmasına yol açmıştır. Bu okullardaki öğrencilerin kademeli olarak mezun olmalarıyla birlikte 2000-2001 öğretim yılı itibarıyla orta kısımdaki öğrenci sayıları sıfırlanmıştır. Yine YÖK'ün 30 Temmuz 1998 tarihinde aldığı üniversiteye giriş sisteminde farklı katsayı uygulaması kararı nedeniyle İHL mezunlarının üniversitelerde İlahiyat Fakültelerinin dışında başka bir bölüme girmeleri neredeyse imkânsız hale getirilmiştir.

Bu ve benzeri olumsuz kararlar lise kısmında da ciddi sayısal gerilemelere yol açmıştır. Bu okullarda 1997 yılında 558 okulda 183 bin 85 öğrenci öğrenim görürken bu sayı 2002 yılında 64 bin 508'e kadar gerileyerek 5 yıllık süre içerisinde yaklaşık 3 kat azalmıştır. Oransal olarak bakıldığında 1997-2002 yılları arasında lise kademesinde İHL okul oranı yaklaşık olarak yüzde 9,92'den yüzde 9,4'e gerilemiştir. Bu süreçte dönemin iktidarı tarafından AİHL'lerin ayrı müdürlük olarak kabul edilmesiyle İHL sayısının yüksek gösterilmesi okul oranındaki düşüşü sınırlandırmıştır. Buna karşılık aynı dönemdeki lise kademesindeki İHL öğrenci oranı bu okullardaki düşüşü daha açık yansıtmıştır. 1998 yılında yüzde 9,18 olan bu oran, yükseköğretime yerleştirmede farklı katsayı uygulaması kararı sonrasında keskin bir düşüş yaşayarak 2002 yılına kadar yüzde 2,61'e kadar gerilemiştir.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçim sonucunda AK Parti'nin iktidara gelmesi İHL'ler için yeni bir milat olmuştur. Millî Görüş geleneğinden gelen AK Parti, parti ve hükümet programlarında üniversite yerleştirmede katsayı uygulaması gibi İHL'leri ilgilendiren olumsuz kararları değiştireceğini beyan etmiş ve buna yönelik girişimlerde bulunmuştur. Her ne kadar bu girişimlerini ilk iki iktidar döneminde gerçekleştiremeye de gelişen bu olumlu hava sonrasında 2003 yılından itibaren bu okullardaki öğrenci sayısı yeniden yükselmeye başlamıştır. 2003 yılından itibaren ni-

zami bir şekilde yükselişe geçen bu sayı 2011 yılına kadar 268 bin 245'e ulaşarak 4 kattan fazla artış göstermiştir. Oransal olarak bakıldığında ise 2002'de yüzde 2,13 olan lise kademesindeki İHL öğrenci oranı, 2011 yılına kadar yüzde 7,02'ye kadar yükselmiştir. Buna karşılık mezunlarının üniversite yerleştirmelerinde maruz kaldığı farklı katsayı uygulamasının ortadan kaldırılamaması nedeniyle İHL okul sayısı 2004 yılından itibaren 2010 yılına kadar ciddi bir değişiklik göstermemiştir. Ayrıca diğer lise türlerindeki artış ve özellikle 2004 yılında AİHL'lerin aynı müdürlük olarak kabul edilmesiyle İHL sayısının ciddi azalması sonucunda lise kademesinde İHL okul oranı 2003 yılındaki yüzde 8,39'dan 2011 yılına kadar yüzde 5,55'e kadar keskin bir düşüş yaşamıştır. İHL okul sayısındaki artış ancak katsayı konusundaki girişimlerin yoğunlaştığı 2010 yılından itibaren ivme kazanmaya başlamış, 2010'da 493'e, 2011 yılında ise 537'e ulaşmıştır.

AK Parti hükümeti üçüncü iktidar döneminde (2011- 2015) Türk eğitim sistemini yeniden yapılandırma kapsamında İHL'leri de yakından ilgilendiren önemli yasal düzenlemeleri 2012 yılında gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilerek 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmış ve ortaokul kademesinde İmam Hatip Ortaokullarına yer verilerek 28 Şubat Sürecinde kapatılan bu okullar yeniden açılmıştır. Yine yapılan düzenlemelerle farklı katsayı uygulaması tamamen kaldırılarak İHL mezunlarının herhangi bir sınırlama olmaksızın puan üstünlüğüne göre üniversitelerin tüm bölümlerine yerleşme imkanları yeniden tanınmıştır. Bu okullarla ilgili yaşanan bu gelişmeler 2012 yılından itibaren okul ve öğrenci sayılarında daha hızlı bir yükselişe yol açmıştır.

2012 yılında toplam 1099 İmam Hatip Ortaokulunda 94 bin 467 öğrenci öğrenime başlamıştır. Okul sayısı 2021 yılına kadar 3 bin 451'e yükselerek 10 yıllık süreçte 3 kattan fazla artış göstermiş, 2022 yılında ise 3 bin 432'ye gerilemiştir. Bu okullardaki öğrenci sayısı 2019 yılına kadar düzenli bir şekilde artarak 777 bin 439'a yükselmiştir. 2020 yılından itibaren ise öğrenci sayısında kısmi bir azalış söz konusu olmuş, 2022-23 öğretim yılı itibarıyla bu sayı 695 bin 499'a gerilemiştir. Ayrıca tekrar açıldıkları 2012 yılı hariç diğer yıllarda bu okullarda öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı erkeklerden daha yüksek olmuştur.

Ortaokul kademesindeki İHO okul sayısına oransal olarak bakıldığında 2012 yılında yüzde 6,47 olan bu oran, 2017 yılına kadar yüzde 17,53'e ulaşarak hızlı bir yükseliş kaydetmiş, bu yıldan sonra ise daha durağan bir seyir izleyerek 2022 yılında yüzde 18,15 olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında yüzde 1,81 olan ortaokul kademesi içerisindeki İHO öğrenci oranı ise 2019 yılına kadar sürekli yükselerek yüzde 16,53'e çıkmıştır. Bu yıldan itibaren düşüş eğilimine giren bu oran 2022-23 öğretim yılı itibarıyla yüzde 15,8 olarak gerçekleşmiştir.

2012 yılında derslik başına genel ortaokullarda 45, İHO'da 22 öğrenci düşerken, bu sayılar 2022 yılında sırasıyla 29 ve 27 olarak gerçekleşmiştir. Ancak her iki okul türünde derslik başına düşen öğrenci sayısında makas 2022-23 öğretim yılında yeniden açılmaya başlamış, genel ortaokullarda 31'e çıkarken İHO'da 26'ya gerilemiştir. Ayrıca 2012 yılında öğretmen başına genel ortaokullarda 20, İHO'da 17 öğrenci düşerken, bu sayılar 2023 yılında sırasıyla 16 ve 15 olarak gerçekleşmiştir.

2012-2023 yılları arası İHL ile ilgili istatistiklere bakıldığında, 2012'de 708 olan okul sayısı 2017 yılına kadar 1604'e yükselerek daha hızlı bir yükseliş kaydetmiş, bu yıldan sonra ise daha sınırlı bir artış

göstererek 2022-23 öğretim yılı itibariyle 1714'e ulaşmıştır. Söz konusu dönem içerisinde bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı 2015 yılına kadar düzenli bir şekilde artarak 380 bin 771'den 555 bin 870'e yükselmiştir. 2016 yılından itibaren ise bu okullardaki öğrenci sayısında inişli çıkışlı bir seyir yaşanmıştır. 2019 yılında 495 bin 659'a gerileyen bu sayı, 2020 yılında 568 bin 173'e çıkarak dönem içerisindeki en yüksek düzeyine ulaştıktan sonra 2022-23 öğretim yılına kadar 476 bin 739'a düşmüştür.

Ortaöğretim kademesindeki İHL okul sayısına oransal olarak bakıldığında 2012 yılında yüzde 6,79 olan bu oran 2017 yılına kadar yüzde 13,61'e kadar yükseldikten sonra nispeten daha durağan bir seyir takip etmiş ve 2022-23 öğretim yılı itibariyle yüzde 13,51 olarak gerçekleştirmiştir. 2012 yılında yüzde 9,56 olan ortaöğretim kademesindeki İHL öğrenci oranı ise 2015 yılına kadar yüzde 13,01'e çıkmıştır. 2016 yılında yüzde 11,79'a gerileyen bu oran 2020 yılına kadar durağan bir seyir takip etmiş, sonrasında düşüş eğilimine girerek 2022-23 öğretim yılında yüzde 10,05'e gerilemiştir.

2012-2023 yılları arası genel, mesleki teknik ve İHL'de derslik başına düşen öğrenci sayıları karşılaştırıldığında genel ve mesleki teknik liselere göre İHL'de derslik başına düşen öğrencisi sayısının dönem içerisinde her yılda daha düşük olduğu tespit edilmiştir. 2022-23 öğretim yılı itibariyle derslik başına düşen öğrencisi sayısı genel liselerde 29, mesleki teknik liselerinde 25 ve İHL'de 13'tür. Bu okullarda öğretmen başına düşen öğrencisi sayısı karşılaştırıldığında ise dönem içerisinde mesleki teknik ve İHL'de sayıların birbirine yakın olduğu, genel liselerin ise bu iki lise türüne göre daha yüksek bir öğretmen-öğrenci oranına sahip olduğu saptanmıştır. 2022-23 öğretim yılı itibariyle öğretmen başına düşen öğrenci sayısı genel liselerde 15, mesleki teknik liselerde 12 ve İHL'de 9'dur.

İstatistiklerinin ayrı bir şekilde yayınlanmaya başlandığı 2014 yılından itibaren açıköğretim İHL'de kayıtlı öğrenci sayılarına bakıldığında bazı yıllar hariç genel olarak düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Bu liselerde 2014 yılında 81 bin 215 kadın, 40 bin 723 erkek olmak üzere toplam 121 bin 938 öğrenci öğrenim görürken, 2022 yılı itibariyle bu sayılar 52 bin 551 kadın, 46 bin 271 erkek olmak üzere toplam 98 bin 822'ye gerilemiştir. Oransal olarak bakıldığında 2014 yılında yüzde 8,29 olan açık ortaöğretim sistemindeki İHL öğrenci oranı 2016 yılında yüzde 8,92'ye yükseldikten sonra 2022-23 öğretim yılına kadar yüzde 4,91'e düşmüştür.

Cinsiyet açısından bakıldığında dönem içerisinde her yıl açıköğretim İHL'de öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerin sayısından daha fazla olmuştur. Bununla birlikte aradaki farkın erkek öğrenciler lehine kapanmaya başladığı saptanmıştır. Oransal olarak kadın öğrenci oranı 2014 yılında yüzde 66,6 iken bu oran 2021 yılında yüzde 54,72'ye gerilemiştir.

Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Dersleri İstatistikleri

2012 yılında yapılan yasal düzenlemelerle ortaokul ve liselerde seçmeli ders havuzuna din, ahlak ve değerler alanı dersleri olarak Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri eklenmiştir. 2012-2023 yılları arasında bu derslerin ortaokul ve lise kademesinde seçilme oranlarına ilişkin şu sonuçlar sıralanabilir:

Ortaokul kademesinde seçmeli din derslerinin toplam seçilme oranları en fazla 5. Sınıf düzeyinde, en az ise 8. Sınıf düzeyinde gerçekleşmektedir. Ayrıca 2012-2023 yılları arasında 5. sınıflar-

da yüzde 28,3 ile başlayan üç dersin toplam seçilme oranının yüzde 19,57'ye; 6. Sınıflarda yüzde 25,3 ile başlayan seçilme oranının yüzde 15,88'e; yüzde 16,7 ile başlayan 7. Sınıflardaki seçme oranının yüzde 9,83'e ve yüzde 9,3 ile başlayan 8. Sınıflardaki seçme oranının da yüzde 4,09'a gerilediği tespit edilmiştir. Yani ortaokul kademesinde sınıf düzeyi yükseldikçe seçmeli din derslerinin toplam seçilme oranları azalmaktadır.

Ortaokul kademesinde seçmeli din dersleri arasında en fazla tercih edilen ders Kur'an-ı Kerim dersidir. Kur'an-ı Kerim dersi özellikle 5. Sınıf düzeyinde diğer sınıf düzeylerine göre belirgin şekilde daha fazla tercih edilmektedir. Muhtemelen ortaokul kademesinin ilk yıllarında Kur'an-ı Kerim okuma becerisini kazanma isteği bu dersin daha fazla tercih edilmesine yol açmaktadır. İlk yıllarda bu becerinin kazanılması, sonraki yıllarda bu dersin tercih oranını düşürmektedir. Buna karşılık 2012-2023 yılları arasında 5. sınıflarda yüzde 14,2 ile başlayan Kur'an- Kerim dersinin seçilme oranının yüzde 10,17'ye; 6. Sınıflarda yüzde 13,6 ile başlayan seçilme oranının yüzde 6,78'e; yüzde 8,5 ile başlayan 7. Sınıflardaki seçilme oranının yüzde 3,56'ya ve yüzde 4,1 ile başlayan 8. Sınıflardaki seçilme oranının da yüzde 1,37'ye gerilediği saptanmıştır. Yani ortaokul kademesinde sınıf düzeyi yükseldikçe Kur'an-ı Kerim dersinin seçilme oranı azalmaktadır.

Ortaokul kademesinde Kur'an-ı Kerim dersinden sonra en fazla seçilen ders Peygamberimizin Hayatı dersidir. 6. Sınıf düzeyinde Kur'an-ı Kerim dersi ile tercih oranları birbirine yakın olan bu ders, 7. ve 8. sınıflarda ise küçük farkla da olsa Kur'an-ı Kerim dersinden daha fazla oranda tercih edilmektedir. Bununla birlikte 2012-2023 yılları arasında 5. sınıflarda yüzde 9,4 ile başlayan Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranının yüzde 6,17'ye; 6. Sınıflarda yüzde 7,7 ile başlayan seçilme oranının yüzde 6,05'e; yüzde 5,4 ile başlayan 7. Sınıflardaki seçilme oranının yüzde 3,93'e ve yüzde 3,3 ile başlayan 8. Sınıflardaki seçilme oranının da yüzde 1,71'e gerilediği tespit edilmiştir.

Ortaokul kademesinde seçmeli din dersleri arasında en az tercih edilen ders ise Temel Dini Bilgiler dersidir. Her sınıf düzeyinde tercih edilebilen diğer seçmeli din derslerinden farklı olarak en fazla iki kez seçilebilir olması bu dersin seçilme oranlarında dezavantaj oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu durumla birlikte bu dersin içerik itibarıyla Din kültürü ve ahlak bilgisi dersine daha fazla benzer olması, muhtemelen öğrenciler tarafından daha az tercih edilmesine yol açmaktadır. Ayrıca diğer seçmeli din derslerinde olduğu gibi 2012-2023 yılları arasında bu dersin de seçilme oranlarında düşüş söz konusudur. 5. sınıflarda yüzde 4,7 ile başlayan bu dersin seçilme oranının yüzde 3,24'e; 6. Sınıflarda yüzde 4 ile başlayan seçilme oranının yüzde 3,05'e; yüzde 2,8 ile başlayan 7. sınıflardaki seçilme oranının yüzde 2,34'e ve yüzde 1,9 ile başlayan 8. sınıflardaki seçilme oranının da yüzde 1'e gerilediği görülmektedir. Yani ortaokul kademesinde diğer seçmeli din derslerinde olduğu gibi sınıf düzeyi yükseldikçe Temel Dini Bilgiler dersinin de seçilme oranı azalmaktadır.

Ortaöğretim kademesinde sınıf düzeylerinde din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinin toplam seçilme oranlarına bakıldığında, ilk uygulandığı 2012-13 öğretim yılından itibaren üç dersin toplam seçilme oranları en fazla 9. sınıf düzeyinde, en az ise 12. sınıf düzeyinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2012-2023 yılları arasında 9. Sınıflarda yüzde 33,8 ile başlayan üç dersin toplam seçilme oranı yüzde 25,49'a; 11. Sınıflarda yüzde 3,8 ile başlayan seçilme oranı yüzde 1,93'e ve

yüzde 2,5 ile başlayan 12. sınıflardaki seçme oranı yüzde 1,33'e gerilemiştir. Sadece 10. Sınıf düzeyinde yüzde 8,1 ile başlayan üç dersin toplam seçilme oranı yüzde 19,13'e yükselmiştir. Ancak bu durum ortaokul kademesinde olduğu gibi ortaöğretim kademesinde de sınıf düzeyi yükseldikçe seçmeli din derslerinin toplam seçilme oranlarının azalması gerçeğini değiştirmemektedir.

Ortaöğretim kademesinde seçmeli din derslerinin seçilme oranlarına ayrı ayrı bakıldığında, 2012 yılından itibaren genel olarak en fazla seçilen ders Peygamberimizin Hayatı dersi olsa da 2022-23 öğretim yılı itibarıyla az bir farkla da olsa Temel Dini Bilgiler dersi daha fazla oranda tercih edilmiştir. Söz konusu yılda tüm sınıf düzeylerinde toplamda Temel Dini Bilgiler dersi yüzde 19,02; Peygamberimizin Hayatı dersi yüzde 18,78 ve Kur'an-ı Kerim dersi yüzde 10,07 oranında seçilmiştir. Sınıf düzeyleri açısından bakıldığında 2022-23 öğretim yılı itibarıyla 9. ve 10. sınıf düzeylerinde Peygamberimizin Hayatı dersi en fazla tercih edilen ders iken, 11. ve 12. sınıf düzeylerinde ise Temel Dini Bilgiler en fazla seçilmiştir. Ortaöğretim kademesinde Kuran-ı Kerim dersi ise ortaokul kademesinin aksine en az tercih edilen din dersidir.

2012-2023 yılları arasında ortaöğretim kademesinde seçmeli din derslerinin sınıf düzeylerinde seçilme oranlarına bakıldığında ortaokul kademesinde olduğu gibi sınıf düzeyi yükseldikçe bu derslerin seçilme oranları düşmektedir. Söz konusu yıllar arasında 9. sınıflarda yüzde 9,4 ile başlayan Kur'an- Kerim dersinin seçilme oranı yüzde 6,06'ya; 11. Sınıflarda yüzde 1 ile başlayan seçilme oranının yüzde 0,18'e; yüzde 0,4 ile başlayan 12. Sınıflardaki seçilme oranının ise yüzde 0,11'e gerilemiştir. Yine 9. sınıflarda yüzde 14 ile başlayan Peygamberimizin Hayatı dersinin seçilme oranı yüzde 9,92'ye; 11. Sınıflarda yüzde 1,5 ile başlayan seçilme oranı yüzde 0,64'e; yüzde 1,2 ile başlayan 12. Sınıflardaki seçilme oranı ise yüzde 0,46'ya düşmüştür. Temel Dini Bilgiler dersinde de 9. sınıflarda yüzde 10,4 ile başlayan seçilme oranı yüzde 9,5'e; 11. Sınıflarda yüzde 1,3 ile başlayan seçilme oranı yüzde 1,11'e ve yüzde 0,9 ile başlayan 12. Sınıflardaki seçilme oranı ise yüzde 0,76'ya gerilemiştir. Bu süreçte her üç dersin seçilme oranlarında sadece 10. Sınıfta artış yaşanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi İstatistikleri

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık makamı tarafından yürütülen din işleri ve hizmetleri, 1920-1924 yılları arasındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetleri döneminde Şer'îye ve Evkaf Vekâleti tarafından yürütülmüştür. Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de din meselesi bir kez daha ele alınarak ülkenin din işlerini yürütmek üzere Diyanet İşleri Reisliği ihdas edilmiştir. Türkiye'de din hizmetleri ve yaygın din eğitimi resmi olarak bu kurum aracılığıyla yürütülmektedir. Bu kurumun Cumhuriyet Dönemi personel yapısı, cami sayısı ve en önemli yaygın din eğitimi hizmet alanı olan Kur'an kursları istatistiklerine ilişkin araştırmada elde edilen sonuçlar ayrı başlıklar şeklinde sıralanabilir.

Personel Sayısı ve Profili

Cumhuriyet Dönemi'nde Diyanet İşleri Başkanlığının merkez ve taşra teşkilatlarındaki personel sayısına ilişkin veriler ilk defa 1927 yılı bütçe kanununda gösterilmiştir. 1927 yılı itibarıyla 7 bin 172 olan Başkanlığın toplam personel sayısı 1930 yılına kadar 5 bin 681'e gerilemiştir. Ancak 1931 yılında Başkanlığın bünyesindeki 4 bin 81 İmam-hatip ve müezzin-kayyımın görev yaptıkları camilerle bir-

likte Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmesi ile personel sayısında daha keskin bir düşüş olmuştur. Bu nedenle 1931 yılında 1268'e düşen Diyanetin toplam personel sayısı 1931-1949 yılları arasında küçük farklılıklarla birlikte sabit kalarak 1949 yılı itibarıyla 1204 olarak gerçekleşmiştir.

23 Mart 1950 tarihinde çıkarılan kanunla Evkaf Umum Müdürlüğü bünyesindeki 4 bin 503 İmam-hatip ve müezzin-kayyımın görev yaptıkları camilerle birlikte yeniden Diyanete bağlanması Başkanlığın personel sayısını yeniden yükseltmiş, 5 bin 839 olan toplam personel sayısı 1964 yılına kadar istikrarlı bir artış göstererek 13 bin 547'ye ulaşarak iki kattan fazla artmıştır. 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı teşkilat kanunu ile Başkanlığa yeni kadroların ihdas edilmesi ile personel sayısında daha keskin bir artış yaşanmış ve bu yılda sayı 31 bin 976'a yükselmiştir.

1965 yılından itibaren Başkanlığın toplam personel sayısında – bazı yıllar dalgalanmalar olsa da- genel olarak yükseliş yaşanmıştır. 1990 yılı itibarıyla personel sayısı yaklaşık 2,5 kat artış göstererek 75 bin 571'e ulaşmıştır. Başkanlığın kadrolu personel sayıları 1997 yılında 81 bin 492'ye çıktıktan sonra 2004 yılına kadar sürekli düşüş göstererek 71 bin 693'e gerilemiştir. Bu gerilemede söz konusu tarih aralığında yaşanan 28 Şubat sürecinde din eğitimi ve kurumlarına ilişkin alınan kısıtlayıcı düzenlemelerin Diyanet İşleri Başkanlığının hizmet alanlarına ve personel sayılarına da yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür.

Başkanlığın toplam personel sayısı 2005, 2010 ve 2013 yıllarında vekâleten, fahri veya sözleşmeli görev yapan personelin kadrolarının asaletle geçirilmesiyle belirgin bir yükseliş yaşamıştır. Böylece kadrolu toplam personel sayısı 2013 yılında 121 bin 845 ile en yüksek sayıya ulaştıktan sonra sürekli olarak azalarak 2021 yılına kadar 99 bin 511'e gerilemiştir. Başkanlığın özellikle 2015 yılından sonra imam-hatip, müezzin kayyım ve Kuran kursu öğreticiliği gibi personel yapısında ana göndeyi oluşturan unvanlarda sözleşmeli personel almasının etkisiyle söz konusu dönemde kadrolu personel sayısı gerilerken sözleşmeli personel sayısı artmıştır. Bu şekilde 2022 yılı itibarıyla Başkanlığın personel sayısı 33 bin 431'i sözleşmeli olmak üzere toplam 141 bin 149'a ulaşmıştır. 2023 yılında kamuda çalışan sözleşmeli personele kadro verilmesini içeren kanuni düzenleme ile sözleşmeli din görevlilerinin de kadroya geçirilmesi 2023 yılı içerisinde Başkanlığın kadrolu personel sayısını önemli oranda artırmıştır. Bu şekilde 2023 yılı itibarıyla kadrolu personel sayısı 132 bin 275'e yükselmiş, sözleşmeli 7 bin 910 personelle birlikte bu yılda toplam personel sayısı 140 bin 185 olarak gerçekleşmiştir.

Din hizmetlerinin geleneksel olarak erkek meslekleri olarak görülmesi Cumhuriyet Dönemi boyunca Başkanlığın personel yapısının da "erkek" ağırlıklı olarak yapılanmasına yol açmıştır. Her ne kadar Diyanetin kurulmasından itibaren kadınlar Başkanlık bünyesinde teorik olarak çalışma imkânı bulabilmişlerse de kadınların hatırı sayılır oranda bu kurumda istihdam edilmeleri zaman almıştır. Oransal olarak bakıldığında Başkanlığın toplam personeli içerisinde kadın personel oranı 1981 yılında sadece yüzde 2,02 iken, bu oran 2010 yılına kadar yüzde 4,44'e kadar yükselebilmiştir. Ancak bu oran 2011 ve 2012 yıllarında ciddi bir artış göstererek yüzde 15,68'e çıkmıştır. Sonraki yıllarda ise küçük değişikliklere uğrayarak 2020 yılında yüzde 17,47'e ulaşmıştır. Sözleşmeli personel de dahil 2023 yılı toplam personel sayısı içerisindeki kadın personel oranı ise yüzde 20,9 olmuştur. Özellikle

2000’li yıllardan itibaren Başkanlığın Kur’an kurslarında hedef kitlesinin önemli ölçüde kadınlardan oluşması Başkanlık bünyesinde kadın personel sayısının artmasına neden olmuştur.

Başkanlık personelinin eğitim durumlarının genel olarak Türkiye’de eğitim düzeyinin yükselmesiyle ve İmam Hatip okulları ile yüksek din öğretimi kurumlarındaki sayısal gelişmelerle irtibatlı bir şekilde şekillendiği ve yükselme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1981 yılı itibarıyla Diyanet personelinin yarısından fazlası (yüzde 53,94) ilkokul mezunu iken, bu oran 1990’da yüzde 22,9’a; 2000 yılında yüzde 2,13’e ve 2023 yılında yüzde 0,3’e gerilemiştir. Yine 1981 yılı itibarıyla Diyanette İmam Hatip Lisesi mezunu personel oranı yüzde 23,58 iken bu oran 1987 yılında yüzde 53,35’e, en yüksek orana ulaştığı 1994’te yüzde 69,82’ye yükselmiştir. 1996 yılından itibaren düzenli bir şekilde azalan bu oran 2005 yılında yüzde 50,34’e, 2012 yılında yüzde 25,48’e ve 2023 yılında ise yüzde 14,7’e gerilemiştir. Buna karşılık 1981 yılı itibarıyla yüzde 3,88 olan lisans düzeyinde dini öğrenim almış personel oranı 2000’li yıllara kadar yaklaşık yüzde 4 düzeyinde kalmıştır. Bu oran 2003 yılında yüzde 6,81’e; 2011 yılında yüzde 12,18’e; 2023 yılı itibarıyla da yüzde 31,9’a yükselmiştir. Bu veriler özellikle 2008 yılından itibaren Türkiye’de yüksek din öğretimi kurumlarında yaşanan niceliksel gelişmelerin 2010’lu yıllardan itibaren başkanlık personelinin eğitim profiline de yansıdığını göstermektedir.

Kur’an Kursu İstatistikleri

Cumhuriyetin başında hafız yetiştirmek için 1925 yılı bütçesinde Diyanet İşleri Başkanlığına tahsis edilen 10 kadroyla başlayan Kur’an kurslarında, özellikle 1930’lu yıllardan itibaren sayısal olarak önemli bir artış yaşanmıştır. Nitekim 1933 yılındaki 9 olan kurs sayısı 1934’te 19’a yükselmiştir. Yine 1935 yılında 15 kursta 358’i erkek 35’i kız olmak üzere toplam 393 öğrenci bulunurken, bu sayılar 1949’da 122 kursta 6 bin 387’si erkek, 2 bin 290’nı kadın olmak üzere toplam 8 bin 677 öğrenciye yükselmiştir. Yani 1935-1949 yılları arası kurs sayısında yaklaşık 8 kat, öğrenci sayısında ise 21 kat artış yaşanmıştır. Özellikle 1930’lu yıllarda İmam ve hatip mektepleri ile Darülfünun İlahiyat fakültesinin kapatılması, okullardan din derslerinin kaldırılmasıyla birlikte 1949 yılına kadar Kur’an ve temel dini bilgilerin öğretiminin resmi olarak yapılabildiği tek kurum olarak Kur’an kursları kalmış olması bu artışta önemli rol oynamıştır.

1933 yılından itibaren kadınların da Kur’an kurslarında öğrenim görmeye başladığı istatistiklere yansımıştır. Kadın öğrencilerin sayısı kurs sayılarına paralel olarak yıllar içerisinde artış göstermiştir. Ayrıca kadın öğrencilerin oranı 1943 yılında yüzde 30,3’e kadar yükselmiş, 1949 yılında ise yüzde 26,49 olmuştur. Söz konusu yıllarda okullaşma oranları ve Kur’an kurslarına katılım için temel eğitimi tamamlama şartının olması düşünüldüğünde kadın oranının hatırı sayılır düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Türkiye’de tek parti iktidarının sona ermesinin ardından 1950 yılından itibaren başlayan yeni dönemde, din eğitimi alanına ilişkin yaşanan olumlu gelişmeler Kur’an kurslarında da kendisini göstermiştir. 1951 yılında 171 olan kurs sayısı, 1960 yılına kadar 643’e ulaşmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının ilk kez teşkilat yasasının çıkarıldığı 1965 yılında kurs sayısında daha keskin bir artış söz konusu olmuş ve bu sayı 1083’e çıkmıştır. 1951 yılı itibarıyla Kur’an kurslarında öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 11 bin 568 iken bu sayı 1970 yılı itibarıyla 54 bin 210’a kadar yükselerek yaklaşık 5 kat artmıştır.

12 Mart 1971 askeri muhtıra sonrası ara dönemde Kur'an kurslarında sayısal olarak kısmi gerileme yaşanmıştır. 1970 yılında 1240 kursta toplam 54 bin 210 öğrenci öğrenim görürken, 1973 yılına kadar bu sayılar 1132 kurs ve 42 bin 717 öğrenciye kadar düşmüştür. 1974 yılından itibaren yeniden yükselişe geçen sayılar 1980 yılına kadar 1562 kurs ve 58 bin 765 öğrenciye ulaşmıştır.

1950-1980 yılları arasında Kur'an kurslarında öğrenim gören kadın öğrencilerin oranı ise 1978 yılına kadar düzenli olarak yükselmiştir. 1950 yılında yüzde 25,48 olan bu oran 1978 yılına kadar yüzde 57,29'a çıkmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez 1975 yılında Kur'an kurslarında öğrenim gören kadın öğrencilerin sayısı erkekleri geçmiştir.

1980 yılından 28 Şubat sürecinin başladığı 1997 yılına kadar Kur'an kursu sayısı düzenli olarak artış göstermiştir. 1980 yılında 1913 olan açık Kur'an kursu sayısı, 1990 yılında 4 bin 373'e, 1996 yılında ise yaklaşık 2,5 kat artarak 5 bin 241'e kadar yükselmiştir. Kurs sayısındaki artışa paralel olarak aynı dönemde öğrenci sayılarında da önemli artış yaşanmıştır. 1980 yılında yüzünden okuyan ve hafızlık yapan toplam 67 bin 816 öğrenci kurslarda öğrenim görürken, bu sayı 1996 yılında 180 bin 831'e çıkmış, yani yaklaşık 3 kat artış kaydetmiştir.

Uzun süreli Kur'an kurslarına ilişkin sayısal veriler 28 Şubat sürecinde alınan kararlar neticesinde 1997 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. 2000 yılında 3 bin 119'a kadar gerileyen açık Kur'an kurslarında öğrenim gören öğrenci sayısı 102 bin 881'e kadar azalmıştır. Özellikle söz konusu süreçte kesintisiz sekiz yıllık öğretim yasası ile zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması ve Kur'an kurslarına kayıt için getirilen ilköğretimi tamamlama şartı, bu keskin azalışta temel rol oynamıştır.

1980-2002 yılları arası Kur'an kurslarında görev yapan öğreticilere cinsiyet dağılımı açısından bakıldığında ilk kez 1987 yılında kadın öğreticilerin sayısı erkek öğreticileri geçmiştir. Cinsiyet dağılımı açısından oran daha sonraki yıllarda -1996 yılı hariç- kadınlar lehine artarak devam etmiştir. Özellikle 28 Şubat sürecinde Kur'an kurslarında öğrenci profilinin de kadınlar lehine hızla değiştiği yıllarda kadın öğretici oranında da hızlı bir artış yaşanmış, 1998 yılında yüzde 52,67 olan bu oran 2002 yılına kadar yüzde 67,09'a yükselmiştir.

1975 yılından itibaren Kur'an kurslarında öğrenim gören kadın öğrencilerin sayısı erkeklerden daha yüksektir. Kadın öğrenci oranı 1980'li yıllardan itibaren kadınların lehine yaklaşık yüzde 60 oranında seyrederken, bu oran özellikle 28 Şubat sürecinden itibaren daha keskin bir şekilde yükselerek 2002 yılında yüzde 85,64'e kadar ulaşmıştır. Özellikle kesintisiz sekiz yıllık zorunlu eğitim gibi 28 Şubat sürecinde alınan bazı kararların uzun süreli Kur'an kurslarında öğrenci profilini kadınlar lehine önemli ölçüde dönüştürdüğü görülmektedir.

28 Şubat sürecinde çıkarılan kesintisiz eğitim yasası Kur'an kurslarındaki öğrencilerin cinsiyet gibi yaş dağılımı açısından da önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu süreçte Kur'an kurslarındaki 11-14 yaş aralığındaki öğrenci sayıları 2000 yılına kadar sıfırlanırken, aynı süreçte özellikle 23-44 yaş aralığı ve 45 ve üzeri yaşa sahip öğrenci sayılarında ciddi artış yaşanmıştır. Böylece 2000'li yıllardan itibaren uzun sü-

reli Kur'an kurslarının öğrenci profili büyük çoğunlukla yetişkin kadınlara dönüşmüştür. Yani sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulaması öncesinde daha çok 11-14 yaş arası çocuklar Kur'an kurslarına kayıt yaptırırken, bu uygulamadan sonra daha çok 23 yaş üzeri kadınlar bu kurslara kayıt yaptırmıştır.

3 Kasım 2002 tarihinde başlayan AK Parti dönemi, örgün din eğitiminde olduğu gibi yaygın din eğitimi açısından da önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu durum Kur'an kursu istatistiklerine de yansımıştır. 2002 yılında 3 bin 664 olan açık Kur'an kursu sayısı düzenli olarak yükselerek 2011 yılına kadar yaklaşık üç kat artarak 9 bin 486'ya ulaşmıştır. Kurs sayısındaki yükseliş AK Parti'nin Kur'an kurslarındaki yaş sınırlamasını kaldırdığı 2011 yılından sonra daha fazla belirginlik kazanarak 2012 yılında 13 bin 051'e, 2022 yılında ise 16 bin 537'ye yükselmiştir.

Kurs sayısındaki artışa paralel olarak aynı dönemde öğrenci sayılarında da önemli artış yaşanmıştır. 2002 yılında yüzünden okuyan ve hafızlık yapan toplam 118 bin 335 öğrenci kurslarda öğrenim görürken, bu sayı 2012 yılında 305 bin 980'e; 2019 yılında 1 milyon 204 bin 93'e ulaşmıştır. Yani AK Parti iktidarı döneminde 2002'den 2019 yılına kadar uzun süreli Kur'an kursu sayısı yaklaşık 5 kat, bu kurslarda öğrenim gören öğrenci sayısı da yaklaşık 10 kat artış kaydetmiştir.

Covid-19 küresel pandemi sürecinin etkisiyle 2020 yılında kurs sayısında kısmi azalış olsa da öğrenci sayısında yaklaşık yüzde 25 oranında bir düşüş kendisini göstermiş ve 2020 yılında toplam öğrenci sayısı 901 bin 818'e gerilemiştir. Bu durum pandemi şartlarının daha ağır yaşandığı 2021 yılı için de geçerli olmuş ve toplam öğrenci sayısı 463 bin 45'e kadar gerilemiştir. Pandemi şartlarının ortadan kalktığı 2022 yılında kurslara devam eden toplam öğrenci sayısı yeniden yükselmeye başlamış ve 2023 yılı itibarıyla 945 bin 249'a ulaşmıştır.

2002'den 2011 yılına kadar Kur'an kurslarında öğrenim gören kadın öğrencilerin oranı yüzde 85-95 arasında gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren yaş sınırlamasının kaldırılması, ihtiyaç odaklı Kur'an kursu programlarıyla hizmet alanlarının ve hedef kitlenin çeşitlenmesinin etkisiyle bu oran kısmi azalma eğilimine girmiş ve 2020 yılına kadar yüzde 76,56'ya kadar gerilemiştir. Diğer bir ifadeyle Kur'an kurslarında 2012 yılında her 100 öğrenciden sadece 5'i erkek iken, bu sayı 2020 yılında 24'e yükselerek yaklaşık 5 kat artış göstermiştir.

Bu değişime paralel olarak 2002 yılında yüzde 67,09 olan Kur'an kurslarında görev yapan kadın öğretici oranı, 2011 yılına kadar yüzde 90,27'e kadar yükselmiştir. Bu oran 2011 yılında yaş sınırlamasının kalkması sonrasında Kur'an kurslarından toplumun tüm kesimlerine yönelik çeşitlenmesi sonrasında yüzde 65'e kadar düşse de sonraki yıllarda tekrar artışa geçerek 2020 yılında yüzde 83 olarak gerçekleşmiştir.

28 Şubat sürecinde alınan sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulaması ile sayıları sıfırlanan uzun süreli Kur'an kurslarındaki 15 yaş altı öğrencilerin sayısı 2012 sonrası 4-6 yaş Kur'an kurslarının da açılması ve hafızlık programlarıyla birlikte yeniden yükselişe geçmiştir. Kurslarda öğrenim gören 15 yaş altı öğrenci oranı 2015 yılında yüzde 7,9'a; 2019 yılında yüzde 29,6'ya yükselmiştir. Covid-19 pandemi şartlarının etkin olduğu ve yetişkin öğrenci oranının daha da belirgin bir şekil-

de azaldığı 2021 yılında bu oran daha fazla artarak yüzde 40,7'ye kadar çıkmış, 2023 yılında ise yüzde 40,4 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı itibarıyla Kuran kurslarında öğrenim gören her 100 öğrencinin yaklaşık 40'i 15 yaş altında, 25'i 23-44 yaş aralığında ve 27'si 45 ve üzeri yaştadır.

28 Şubat Sürecinde alınan olumsuz kararlar bu süreçte pek çok kursun öğretime ara vermesine yol açmış ve öğretime kapalı Kur'an kursu sayısını artırmıştır. Öğretime kapalı Kur'an kursu oranı 1991 yılında yüzde 16,3 iken, bu oran 1997 yılından itibaren belirgin bir şekilde artarak, 2000 yılında yüzde 50,55'e ulaşmıştır. 2000 yılından sonra ise öğretime kapalı kurs oranı düşüşe geçerek 2008 yılına kadar yüzde 13,58'e kadar gerilemiştir. Sonraki yıllarda daha yavaş bir değişim gösteren bu oran, 2014 yılında yüzde 8,85'e kadar gerilemiş, sonrasında ise pandemi sürecinde yeniden kısmi yükselişe geçerek 2023 yılında yüzde 20,4'e çıkmıştır.

1977 yılından 1998 yılına kadar hafızlık belgesi alanların sayısı önemli bir artış göstermiştir. 1977'de 556 olan hafızlık belgesi alanların sayısı 1990'da 2 bin 520'ye, 1998'de ise 5 bin 8'e yükselmiştir. Ancak 28 Şubat sürecinde kesintisiz 8 yıllık eğitim uygulaması sonrasında hafızlık belgesi alanların sayısında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bu sayı 2004 yılına kadar gerileyerek 1310'a kadar düşmüştür. 2010'lu yıllarda inişli çıkışlı bir seyir izleyen belge alanların sayısı 2019 yılında 11 bin 837'ye çıktıktan sonra pandemi sürecinin etkisiyle 2020 yılında 3 bin 900'e gerilemiştir. 2021 yılından itibaren ise hafızlık belgesi alanların sayısı yeniden yükselişe geçmiş, 2023 yılı itibarıyla 13 bin 349'a ulaşmıştır.

1976 yılında hafızlık belgesini alan öğrencilerin neredeyse tamamı erkek iken, belge alan kadınların oranı 1977 yılından itibaren artışa geçmiştir. Bu oran 1978 yılında yüzde 16,23 iken, 1987 yılında yüzde 31,33'e kadar çıkmıştır. 1990'lı yıllar boyunca ise yüzde 20-25 düzeyinde seyreden bu oran, 28 Şubat sürecinden sonra kursların değişen öğrenci profiline de uygun olarak daha da artarak 2002 yılında yüzde 55,91'e kadar yükselmiş ve böylece ilk kez belge alan erkeklerin oranını geçmiştir. 2004 yılından 2016 yılına kadar hafızlık belgesi alan kadınların oranı erkeklerden daha fazla olmuş, hatta 2013 yılında belge alan her 100 öğrenciden 64'ü kadınlardan oluşmuştur. 2017 yılından itibaren kadınların oranı yeniden erkeklerin gerisine düşmüştür ve 2020 yılı itibarıyla yüzde 45,91 olarak gerçekleşmiştir.

Yaz Kur'an kurslarına katılan öğrenci sayısı 1991 yılından 1996 yılına kadar düzenli bir artış kaydederek 1 milyon 55 bin 829'dan 1 milyon 526 bin 466'a ulaşmıştır. 28 Şubat süreciyle birlikte öğrenci sayısında 1997 yılından itibaren başlayan düşüş, 1999 yılında bu kurslara katılmak için getirilen ilköğretim 5. sınıfı bitirme şartı ile daha da hızlanmış, aynı yıl içerisinde 686 bin 218'e kadar gerilemiştir. 2000 yılından itibaren az da olsa yeniden yükselişe başlayan öğrenci sayısı, 2009 yılına kadar 1 milyon 881 bin 637'e ulaşmıştır. 2011 yılındaki yaş sınırlamasının kaldırılması sonrasında 2012-2014 yılları arasında iki katından fazla bir artış gösteren öğrenci sayısı 2014 yılı itibarıyla en yüksek düzeyi olan 3 milyon 148 bin 793'e ulaşmıştır. 2018 yılına kadar kısmi düşüşlerle birlikte 2 milyon 671 bin 294'e kadar gerilen bu sayı 2019 yılında yeniden 3 milyonu geçmiştir. Yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle 2020 ve 2021 yıllarında yaz Kur'an kursları yüz yüze gerçekleştirilememiş, 2022 yılında bu kurslara 2 milyon 461 bin 288 öğrenci kaydolsa da öğrenci sayısı pandemi

öncesinin gerisinde kalmıştır. 2023 yılında ise yaz Kur'an kurslarına kaydolan öğrenci sayısı bir önceki yıla kısmi bir azalışla 2 milyon 410 bin 888 olarak gerçekleşmiştir.

2014 yılından itibaren Türkiye genelinde açılmaya başlanan 4-6 yaş Kur'an kurslarındaki öğrenci sayısı 2019 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Söz konusu dönemde toplam öğrenci sayısı 15 bin 265'ten yaklaşık 12 kat artış göstererek 181 bin 808'e ulaşmıştır. Ancak bu kurslardaki öğrenci sayısı Covid-19 pandemi sürecinin etkisi altında yürütülen 2020 yılında ciddi bir şekilde düşerek 105 bin 369'a gerilemiştir. 2021 yılında ise yeniden yükselişe geçerek 168 bin 439'a ulaşmıştır. Bu sayı 2022-23 öğretim yılında ise 208 bin 936'ya ulaşmıştır. Ayrıca yaz Kur'an kurslarında olduğu gibi 4-6 yaş Kur'an kurslarında da öğrencilerin cinsiyet dağılımı birbirlerine oldukça yakın gerçekleşmiştir.

Cami İstatistikleri

Türkiye'de cami sayısı 1971 yılından itibaren her yıl düzenli olarak artış kaydetmiştir. 1971 yılında 43 bin 744 olan cami sayısı, 2000 yılında 75 bin 2'ye, 2021 yılında ise 89 bin 817'ye yükselmiştir. Bu sayılar Türkiye'nin toplam nüfustaki değişimle birlikte değerlendirildiğinde cami başına düşen kişi sayısı, 1971 yılında 814 iken bu sayı 1981 yılında 943 kişi olmuştur. Yani 1971-81 yılları arasında artan nüfusa oranla cami sayısı yeterince artmamıştır. Buna karşılık 1981-1990 yılları arasında cami sayısı nüfus artışına göre daha hızlı yükselmiştir. Nitekim 1990 yılına kadar cami başına düşen kişi sayısı 818'e gerilemiştir. 1990 yılından sonra ise yeniden artışa geçen bu sayı 2000 yılında 842'ye, 2010 yılında 879'a ve 2023 yılında 952'ye kadar yükselmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de 1990 yılından itibaren cami sayısındaki artış hızının, aynı dönemdeki nüfus artış hızıyla uyumlu gelişmediğini söylemek mümkündür. Yani Türkiye'nin nüfusu daha hızlı artarken, cami sayısı buna tam olarak uyum sağlayamamaktadır.

Kadrolu ve kadrosuz cami sayılarına oransal bakıldığında, 1991 yılından itibaren kadrolu görevlisi olmayan cami oranı 2010 yılına kadar önemli düzeyde artış göstermiştir. 1991'de camilerin sadece yüzde 5,12'sinin kadrolu görevlisi yokken, bu oran 1998 yılında yüzde 13,91'e 2010 yılında ise yüzde 16,96'a ulaşmıştır. Bu yıl içerisinde ücretli din görevlilerinin kadroya geçirilmesinin etkisiyle kadrosuz cami oranında keskin bir düşüş gerçekleşmiş ve oran 2011'de yüzde 6,69'a gerilemiştir. 2020 yılı itibarıyla bu oran yüzde 7,78 olarak gerçekleşmiştir.

Kaynakça

- Akseki, A.H. (2001), “Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Bir Rapor”, Yayına Hazırlayan: Mehmet Bulut, İslamiyat IV, Ankara, s. 1, 131-144.
- Akyüz, İ. (2016). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Din Politikaları (Recep Tayyip Erdoğan Dönemi), Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Altaş, N. ve Kaya, U. (2023) Türkiye’de Din Eğitimi: Genel Görünüm ve Eğilimler (2012-2022). İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Altın, Z.Ş. (2021) (ed) Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Dünyü, Bugünü, Yarını. İstanbul: DEM Yayınları.
- Aşlamacı, İ. (2014) Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam-Hatip Okulları, İstanbul: DEM Yayınları.
- Aşlamacı, İ. (2014b). Türkiye’nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri, Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, IX(5), s. 265-278.
- Aşlamacı, İ. (2017). Din Eğitimi Politika ve Uygulamalarında Ak Parti’nin 15 Yılı, *Ak Parti’nin 15 Yılı: Toplum*, (ed. İsmail Çağlar, Ali Aslan), Ankara: SETA Yayınları.
- Aşlamacı, İ. (2017b). Paydaşlarına Göre İmam Hatip Ortaokullarında Din Eğitimi, İstanbul: DEM yayınları.
- Aşlamacı, İ., & Gök, Ö. F. (2019). Öğretmenlerine Göre Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinde Karşılaşılan Sorunlar: Nitel Bir Araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 354-385.
- Aydın, M. Ş. (2016). Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı. İstanbul: DEM Yayınları.
- Ayhan, H. (2014). *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları.
- Ayhan, H. (2002). Anayasa’nın 24. Maddesi Işığında Din Eğitiminde Yeni Arayışlar. S. Cebeci (Ed.). Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2001 İçinde (101-113). Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Aytürk, N. (1987). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Camiler ve Cami Görevlileri, 1 Ekim 1987, Diyanet Gazetesi, Sayı 344.
- Aytürk, N., Çelik, Y., Şahinarslan, E. (1987). Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi (1924-1987), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bahçekapılı, M. (2012). Türkiye’de din eğitiminin dönüşümü (1997-2012). İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Baloğlu, Z. (1990). Türkiye’de Eğitim, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği.
- Baltacı, C. (1999). Cumhuriyet Döneminde Kur’an Kursları, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: 6, ss. 181-186.
- Başkurt, İ. (2013). Din eğitimi açısından Kur’an öğretimi ve yaz Kur’an kursları. İstanbul: Dem Yayınları.
- Cebeci, S. (2005). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çitci, O. (1982). “Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar”, Ankara: Todage Yayınları.
- Dinçer, N. (1998). *İmam-Hatip Okulları Meselesi: 1913’ten Günümüze*, İstanbul: Şule Neşriyat.
- Diyanet İşleri Başkanlığı APK Dairesi Başkanlığı (1999). Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, Tarihçe, Teşkilat, Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- EBS, (2017). *Eğitime Bakış 2016: İzleme ve Değerlendirme Raporu*, Ankara: Eğitim Bir-Sen Yayınları
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi, 1-5 cilt*, İstanbul: Eser Matbaası.
- Erol, A. ve Aşlamacı İ. (2012). Uluslararası Mevlana Anadolu İmam Hatip Lisesinde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Uyum Deneyimlerinin İncelenmesi, *Talim*, 6(2) ss. 168-195.

- Esen, A. K (2019) CHP İktidarı Döneminde Diyanet İşleri Reisliğinin Devlet İçindeki Konumu, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Gökacı, M. A. (2005). *Türkiye’de Din Eğitimi ve İmam-Hatipler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gözyayın, İ. (2009). Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gün, A. (2011), Yaygın Din Eğitimi Kapsamında Kadının Eğitimi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun.
- Jaschke, G. 1972. *Yeni Türkiye’de İslamlık*, Hayrullah Örs (çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kara, İ. (2000). Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı, MÜİFD, 18(2000), ss. 29-55.
- Kara, İ. (2016). Cumhuriyet Türkiye’inde Bir Mesele Olarak İslam 2, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karateke, T. (2021). 2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları /Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), ss. 3868-3883.
- Karateke, T (2020). Açık Öğretim İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi, Ankara: İlahiyat yayınları
- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, 2. Basım, İstanbul: Ala Yayınları.
- Kayadibi, F. (1999). “Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:6, ss. 145-180.
- Kaymakcan, R. (2006). Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Denemeler. *Ekev Akademi Dergisi*, 10 (27), Erzurum, 21-36.
- Kaymakcan, R.; Aşlamacı, İ. (2011). İmam-Hatip Liseleri Literatürü Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9/22, 71-101.
- Kaymakcan, R. ve Aşlamacı, İ. (2023). Understanding of Turkish Secularism in Terms of Freedom of Religion: Example of Compulsory Religious Education in Schools. (Eds F.V. Anthony and H.G. Ziebertz). *Human Rights and the Separation of State and Religion*. Switzerland: Springer.
- Keyifli, Ş. (2013). *Yaygın Din Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- MEB (2012). İlköğretimden Ortaöğretime, Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Analizi, Ankara: MEB.
- MEB, (1962). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 7. *Millî Eğitim Şurası*, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164924_7_sura.pdf, Erişim tarihi: 13.8.2023.
- MEB, (1970). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 8. *Millî Eğitim Şurası*, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165001_8_sura.pdf Erişim tarihi: 13.8.2023.
- MEB, (1974). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 9. *Millî Eğitim Şurası*, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf Erişim tarihi: 13.8.2023.
- MEB, (2010). 18. Millî Eğitim Şûrası Kararları. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf Erişim tarihi: 13.8.2023.
- Mermutlu, Bedri (2008). “İmam-Hatip Liselerinin Seküler Açmazı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, cilt: X, sayı: 38 [Kâşgarlı Mahmud Özel Sayısı], s. 87-98.
- Neuman, W.L. (2020) Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, (Cilt 1) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Onay, A. (2009). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Camilerin Finansmanı”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), ss. 43-80.
- Öcal, M. (2007). Türk Hukuk Mevzuatında Dini Kurumların Yeri ve Uygulama Biçimi, *Avrupa Birliği Sürecince Dini Kurumlar ve Din Eğitimi* içinde (511-559), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (2011). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- Öcal, M. (2012). İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi, Mustafa Köylü, Nurullah Altaş (Ed), *Din Eğitimi* içinde (209-249). Ankara: Gündüz Yayıncılık.

- Öcal, M. (2013). *100. Yılında İmam Hatip Liseleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özensel, E.; Akın, M.H.; Aydemir, M.A. (2012). *Türkiye’de İmam-Hatip Lisesi ve İmam-Hatipliler Algısı*, Türkiye İmam-Hatipliler Vakfı.
- Özgür, İ. (2012). *Islamic Schools in Modern Turkey: Faith, Politics and Education*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). *Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara: MEB Basımevi.
- Reed, H. A. (1955). “Turkey’s New İmam-Hatip Schools”, *Die Welt des Islams*, New Series, Vol. 4, Issue 2/3, 150-163.
- Resmi Gazete (1972/14193). *İmam-Hatip Okulu İdare Yönetmeliği*, 22.05.1972 tarihli ve 14193 sayılı Resmi Gazete.
- Resmi Gazete (1973/14574). Milli Eğitim Temel Kanunu, 24.06.1973 tarihli ve 14574 sayılı Resmi Gazete.
- Resmi Gazete, (2012/28261). İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. 11.04.2012 tarihli ve 28261 sayılı Resmi Gazete.
- Tarhan, M. (1996). *Religious Education In Turkey: A Socia-Historical Study of The İmam Hatip Schools*, Ph.D. diss., Temple University.
- Tebliğler Dergisi (1974/1807). İmam-Hatip Liseleri Haftalık Ders Dağılım Çizelgesi, 30.09.1974 tarih ve 1807 sayılı Tebliğler Dergisi.
- Tebliğler Dergisi (1977/1950). İmam-Hatip Liseleri’ne Öğrenci Kayıt Kabulleri Hakkında Genelge, 05.09.1977 tarih ve 1950 sayılı Tebliğler Dergisi.
- TTKB (2012a). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, İlköğretim Kurumları (ilkokul ve Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi konulu 25.06.2012 tarih ve 69 sayılı kararı.
- TTKB (2012b). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri konulu 14.08.2012 tarih ve 124 sayılı kararı.
- TTKB (2023a). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, İlköğretim Kurumları (İlkokul ve Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi konulu 24.08.2023 tarih ve 43 sayılı kararı.
- TTKB (2023b). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri konulu 24.08.2023 tarih ve 37 sayılı kararı.
- Türkiye Eğitim Komisyonu Milli Raporu (1960). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ünsür, A. (2005). *Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri*, Ensar neşriyat, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2006). *Çağdaş Din Hizmeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı-Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi*, Kayseri: Laçın Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2002). *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2002b). Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi, *Dini Araştırmalar V*, Mayıs-Ağustos, s.13, 81-106.
- Zengin, Z. S. (2011) Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XI, sayı: 2, ss. 1-24.

EK1: TEMEL VERİ KAYNAKLARI**İmam Hatip Okulu İstatistikleri İçin Temel Veri Kaynakları**

- Maarif 1923-32 İstatistikleri, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.
- Maarif 1932-33 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri, 1949-1950, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Doğu Matbaası, Ankara, 1952.
- Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1950-1951, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Biricik Matbaası, Ankara.
- Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1951-1952, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Akın Matbaacılık, Ankara.
- Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1952-1953, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Saim Toraman Matbaası, Ankara.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1953-1960, Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, 1963.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1960-1961, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1965.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1961-1965, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1968.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1965-1967, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1969.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1967-1973, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1977.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1975-1978, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1982.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1978-1979, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1982.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1979-1980, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1982.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1980-1981, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1984.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1981-1982, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1984.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1982-1983, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1985.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1983-1984, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1986.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1984-1985, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1986.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1985-1986, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1988.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1986-1987, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1988.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1987-1988, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1989.

Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1988-1989, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1991.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1989-1990, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1991.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1990-1991, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1993.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1991-1992, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1994.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1992-1993, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1995.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1993-1994, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1996.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1994-1995, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1997.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1995-1996, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1997.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1996-1997, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1999.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1997-1998, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2001.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1998-1999, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2002.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 1999-2000, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2004.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2000-2001, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2004.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2001-2002, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 2004.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2002-2003, Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Matbaası, Ankara 2006.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2003-2004, Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Matbaası, Ankara 2006.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2004-2005, Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Matbaası, Ankara 2006.
 Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-2006, Millî Eğitim Bakanlığı.
 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim Millî Eğitim Bakanlığı. (2006-2007 öğretim yılından 2022-2023 öğretim yılına kadar) <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi İstatistikleri İçin Temel Veri Kaynakları

Maarif 1932-33 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
 Maarif 1933-34 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.
 Maarif 1937-38 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Direktörlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1939.
 Maarif 1938-39 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.
 Maarif 1939-40 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.
 Maarif 1940-41 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara Basım ve Ciltvi Matbaa, Ankara, 1943.
 Maarif 1941-42 İstatistiği, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara Basım ve Ciltvi Matbaa, Ankara, 1944.
 Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1943-1944, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Pulhan Matbaası, 1946.
 Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1944-1945, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Pulhan Matbaası, 1947.
 Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1945-1946, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Pulhan Matbaası, 1947.
 Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1946-1947, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Pulhan Matbaası, 1948.
 Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1947-1948, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Pulhan Matbaası, İstanbul 1949.
 Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1948-1949, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yeni Matbaa, Ankara 1950.

- Milli Eğitim: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1949-1950, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Doğu Matbaası, Ankara 1952.
- Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1950-1951, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Biricik Matbaası, Ankara.
- Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1951-1952, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Akın Matbaacılık, Ankara.
- Maarif İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1952-1953, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Saim Toraman Matbaası, Ankara.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1953-1960, Başvekalet Devlet İstatistik Enstitüsü, 1963.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1960-1961, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1965.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1961-1965, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1968.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Mesleki ve Teknik Öğretim 1965-1967, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1969.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1967-1974, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1976.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1974-1976, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1978.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1976-1977, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1979.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1977-1978, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1981.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1978-1979, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1981.
- Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1979-1980, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara 1982.
- İstatistiklerle Diyanet İşleri Başkanlığı, APK Dairesi Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1990.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1991 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1992.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1992 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1993.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1993 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1994.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1994 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1995.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1995 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1996.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1996 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1997.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1997 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1998.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1998 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 1999.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1999 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2000.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2000 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2001.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2001 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2002.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2002 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2003.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2003 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2004.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2004 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2005.

- Diyanet İşleri Başkanlığı 2005 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2006.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2006 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2007.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2007 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2008.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2008 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2009.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2008 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2009.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2009 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2010.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2009 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2010.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2010 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2011 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2011 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2012.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2013.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2012 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2013.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2014.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2013 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2014.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2014 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2015.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2014 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2015.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2015 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2016.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2015 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2016.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2017.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2016 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2017.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2018.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2017 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2018.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2018 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2019 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2020.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2019 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2020.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2020 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2021.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2020 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı Hizmete Özel, Ankara, 2021.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2022.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2021 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı, <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (erişim tarihi: 10.11.2022)
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2023.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2022 Yılı İstatistikleri, Strateji Geliştirme Başkanlığı, <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (erişim tarihi: 30.06.2023).
- Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri 1924-1997, Ankara, t.y.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar, 2007-2009, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara 2009.
- Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Tekilat-Hizmet ve Faaliyetler) (1924-1997), Ankara, 1999.

DEĞERLER EĞİTİMİ MERKEZİ

Süleymaniye Caddesi, Elmaruf Sokak, No:3 Fatih/İSTANBUL

Tel: 0(212) 512 19 90

www.dem.org.tr | info@dem.org.tr